

Fərman Salmanlı

**YERLİ ÖZÜNÜİDARƏETMƏNİN
TƏMƏL PRİNSİPLƏRİ VƏ TARİXİ
İNKİŞAF MƏRHƏLƏLƏRİ**

Bakı - 2024

Fərman Salmanlı. Yerli özünüidarəetmənin təməl prinsipləri və tarixi inkişaf mərhələləri. Bakı, "MM-S" nəşriyyatı, 2024, 312 səh.

Kitabda bələdiyyələrin tarixi, fəaliyyəti və idarəçilik formaları haqqında geniş məlumatlar əksini tapıb. Azərbaycan bələdiyyələrinin tarixi inkişaf mərhələləri Çar dövrü, Cümhuriyyət dövrü və müstəqillik dövrü olmaqla 3 mərhələ üzrə araşdırılıb. Burada həmçinin yerli özünüidarəetmənin nəzəri-hüquqi cəhətləri, bələdiyyənin strukturu və idarəçilik forması, dövlət və bələdiyyə idarəçiliyinin oxşar və fərqli cəhətləri, bələdiyyə seçkilərinin keçirilməsi qaydaları, sosial bələdiyyəçilik, bələdiyyə üzvü və bələdiyyə qulluqçusu, bələdiyyə qərarlarının qəbulədmə prinsipləri, xarici ölkələrin yerli özünüidarəetmə təcrübələri və bələdiyyə hüququ haqqında geniş məlumatlar verilib.

Kitab geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulub.

© Fərman Salmanlı, 2024

© Sosial Tədqiqatlar Mərkəzi, 2024

ÖN SÖZ

Azərbaycan dövlətçilik həyatında baş verən köklü dəyişikliklərin həlledici mərhələsini və yerli özünüidarəetmə orqanlarının yenidən formalaşması ərəfəsini yaşayır. Son 20 ildə sovet mirasından imtina edərək xalqın idarəçiliyə daha da yaxınlaşdırılması, yerli demokratiyanın və sosial-iqtisadi inkişafın təmin olunmasında bələdiyyə qurumlarının töhfələrinin müəyyənləşdirilməsi, ondan gözləntilərin obyektiv olaraq qiymətləndirilməsi son dərəcə əhəmiyyətli milli məsələyə çevrilib.

Doğrudur, Avropa dövlətləri ilə müqayisədə ölkəmizdə qısa zaman ərzində on minlərlə xalq təmsilçisini əhatə edən bir təsisatı harmonik bir şəkildə formalaşdırmaq, onların fəaliyyətinə hüquqi platforma yaratmaq, dəqiq səlahiyyətlər çərçivəsində hakimiyyət orqanları ilə əlaqələrini təmin etmək və nəhayət, sabit iqtisadi-maliyyə bazası əsasında əhəlinin yerli ehtiyaclarını, istəklərini ödəmək asan vəzifə sayıla bilməz. Nəzərə almaq lazımdır ki, yeni təsisatların ictimai etimadı doğrultması mükəmməl qanunlarla və hakimiyyətin möhkəm siyasi iradəsi ilə yanaşı, peşəkar mütəxəssislərin, operativ idarəetmənin, vətəndaş aktivliyinin, eləcə də fundamental xarakterli digər problemlərin həllini tələb edir.

Ona görə də müstəqillikdən keçən qısa müddət ərzində ictimai fikirdə bələdiyyə orqanlarına münasibətdə özü-

nü göstərən ikifikirlilik və tənqidi mövqelərin üstünlük təşkil etməsinin obyektiv səbəbləri də mövcuddur.

Təmsil etdiyimiz Sosial Tədqiqatlar Mərkəzi hələ son bələdiyyə seçkiləri qarşısında əhalinin bələdiyyələrə münasibətini sorğu yolu ilə müəyyənləşdirmək, eləcə də 1606 yerli özünüidarəetmə vahidinin elmi metodlarla və təsadüfilik prinsiplərini qoruyub saxlamaqla seçilən rəhbər şəxslərindən aparılan dərinləşdirilmiş müsahibələr, həmçinin ekspert rəyləri əsasında 2019-cu ilin noyabr ayı ərzində tədqiqatlar apararaq ortaya maraqlı nəticələr çıxardı.

Keçirilən ictimai rəy sorğusu, fokus qrup müzakirəsi və bələdiyyə sədrləri ilə dərinləşdirilmiş intervünün nəticələrini əvvəlcədən müəyyən etdiyimiz 5 əsas problem istiqamətlər üzrə əlaqələndirib aşağıdakı kimi qruplaşdırdıq: Bələdiyyələrin optimal miqyasının müəyyən olunması beynəlxalq təcrübəyə uyğunluq baxımından zərurət təşkil edir. Bu məqsədlə kiçikmiqyaslı bələdiyyələrin sayının azaldılması istiqamətində onların birləşdirilməsini bələdiyyə sədrləri yerli büdcənin gücləndirilməsi baxımından məqsədəuyğun hesab etsələr də, respondentlər bu təşəbbüsü əsasən neqativ dəyərləndiriblər. Fokus qrup müzakirələrinin də nəticəsinə əsaslanaraq qeyd etmək olar ki, ötən illər ərzində bələdiyyələrin birləşdirilməsi sahəsində atılan addımlar respondentlər tərəfindən bələdiyyənin əlçatanlığının azalması, yerli büdcənin birləşdirilən kənd və qəsəbələr üzrə qeyri-bərabər paylanması arqumentləri ilə müsbət qarşılanmayıb.

Təhlillərə əsasən, ölkə üzrə bələdiyyə üzvlərinin sayının beynəlxalq təcrübə ilə müqayisədə çox, bələdiyyə qulluqçularının sayının isə az olması bu sahədə müvafiq islahatların aparılmasını zəruri edir. Respondentlərin bələdiyyə üzvləri və qulluqçularının peşəkarlığı ilə bağlı mövqeyi və gözləntiləri yuxarı olsa da, müşahidələr onu göstərir ki, ölkə üzrə daha böyük seqmentə malik kənd və qəsəbələrdə bələdiyyə üzvlərinin fəallıq dərəcəsi aşağıdır, həmçinin bələdiyyə qulluqçularının sayı məhdud dərəcədədir.

Bununla belə, bələdiyyələrin hesabatlarında bələdiyyənin saxlanılması xərcləri onun xərc istiqamətlərində əsasən geniş paya malikdir. Aparılan müzakirələrin nəticəsi onu deməyə əsas verir ki, kənd və qəsəbələr üzrə vətəndaşların mövcud problemlərinin həlli ilə bağlı bələdiyyələrə üz tutmasına və onları daha əlçatan hesab etməsinə baxmayaraq, bələdiyyələrin həmin məsələlərin həllini resurs çatışmazlığı, yaxud səlahiyyət azlığı ilə əsaslandırması vətəndaşların həmin məsələlərlə bağlı yuxarı instansiyalara müraciət etməsinə yol açır. Bələdiyyələrlə bağlı hesabatda göstərilən çoxsaylı qanunverici sənədlərin mövcudluğuna baxmayaraq, onların “de-yure” statusu və “de-fakto” səlahiyyətləri və qeyri-müəyyənlik vəziyyəti ortaya çıxan problemlərin əsas səbəblərindən biri hesab edilə bilər.

Sorğunun nəticələri də onu göstərir ki, respondentlər bələdiyyənin əsas problemləri arasında gəlir və səlahiyyət azlığını qabardırlar. Halbuki müşahidələrə əsasən, bu kateqoriya bələdiyyələrdə müəyyən dərəcədə resurs probleminin olması ilə yanaşı, bələdiyyə sədrlərinin idarəçilik bi-

lik və təcrübəsinin, təşəbbüskarlıq və təşkilatçılıq qabiliyyətinin aşağı dərəcədə olmasının da yerli problemlərin həll olunmamasında əhəmiyyətli rolu var. Bələdiyyələrin bu kimi problemləri qabardaraq yerli özünüidarəetmədə və yerli problemlərin həllində ilk sırada qərarlaşmaması respondentlərin bələdiyyələrin fəaliyyətinə maraq səviyyəsinin və məlumatlılıq dərəcəsinin aşağı olmasından da aydın görünür.

Rəy sorğusunda bələdiyyə seçkiləri ilə bağlı seçici fəallığının passiv vəziyyəti, birmənalı olaraq, əksər bələdiyyələrin ağır vəziyyətdə yaşamasından irəli gəlir. Respondentlərin 71,5%-nin marağının olmaması, 26%-nin ümumiyyətlə heç bir seçkidə iştirak etməməsi, 72,5%-nin cari il ərzində heç bir bələdiyyə xidmətindən istifadə etməməsi bu vəziyyətdən çıxış yolunu müəyyən edən tədbirlər sisteminin hazırlanmasını gündəmə gətirir. Bələdiyyənin səlahiyyətində olan bir çox problemin yerli icra hakimiyyəti səviyyəsində həllini tapması hazırkı dövrdə respondentlərin yerli idarəçilik sistemini yerli icra hakimiyyəti mərkəzli görməyinə yol açır. Bununla belə, sorğunun nəticələrindən irəli gələrək qeyd etmək olar ki, respondentlər gələcək dövr ərzində bu kimi məsələlərin bələdiyyələr tərəfindən icra olunmasında maraqlıdırlar.

Fundamental idarəçiliyin tərkib hissəsi kimi nəzərdə tutulan bələdiyyəçilik fenomeninə geniş baxışı özündə ehtiva edən, müəllifi bələdiyyə eksperti Fərman Salmanlı olan "Yerli özünüidarəetmənin təməl prinsipləri və tarixi inkişaf mərhələləri" adlı kitabda yerli özünüidarəetmənin

mühüm məsələləri araşdırılıb və mühüm nəticələr əldə edilərək, sosial düşüncə ilə yanaşı, qanunvericiliyə əsaslanan istiqamətlərinə geniş baxış sərgilənib.

Bu gün deyə bilərik ki, bələdiyyələrin potensialının istifadə edilməsində vacib bir mərhələyə qədəm qoymaq üzrəyik.

Planlaşdırma və inkişaf, ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi, sosial xidmətlərin yerli formada göstərilməsi, ətraf mühitin mühafizəsi və iqtisadi inkişaf kimi mühüm sferalarda bələdiyyələrin fəaliyyətinin genişləndirilməsi olduqca vacibdir. Bu kontekstdə bələdiyyəçiliyə dair nəzəri və praktiki baxışların, tədqiqatların hazırlanması, çap edilməsi maarifləndirmə üçün əlahiddə əhəmiyyətə malikdir. Bütün qeyd olunanları nəzərə alıb müəllifə bu istiqamətdəki fəaliyyətində yeni uğurlar arzu edirik.

Zahid ORUC

*Sosial Tədqiqatlar Mərkəzi
İdarə Heyətinin sədri, millət vəkili*

GİRİŞ

Bu kitab Azərbaycanla bələdiyyələrin yaradılması tarixindən, yerli özünüidarətmə orqanlarının inkişaf mərhələlərindən, bələdiyyələrin fəaliyyətini tənzimləyən qanunlardan, beynəlxalq və milli normativ-hüquqi aktlardan, xarici ölkələrin yerli özünüidarətmə hüquq və təcrübəsindən, bələdiyyələrin beynəlxalq əlaqələrindən, bələdiyyə-dövlət münasibətlərindən, yerli özünüidarətmənin təşkili prosesindən, bələdiyyə maliyyəsinin əsaslarından, bələdiyyə idarəetməsinin üsul və formalarından bəhs edir.

Azərbaycanda vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasında, demokratiyanın inkişafında, eyni zamanda, yerli problemlərin həlli prosesində bələdiyyələrin əhəmiyyəti və iştirakı tədricən artmaqdadır. Vaxtilə sovet idarəçilik sisteminin bir parçası olan Azərbaycan müstəqillik qazanıb azadlığını əldə etdikdən sonra dövlət idarəçilik sistemində köklü islahatlar aparmaq zərurəti yarandı. Çünki köhnə dünyanın sovet idarəçilik modeli Azərbaycan Respublikasının inteqrasiya etməyə çalışdığı Qərbi ölkələrinin demokratik idarəetmə sistemi ilə ziddiyyət təşkil edirdi və müasir dövrün idarəçilik tələblərinə cavab vermir.

İslahatların başlıca hədəfi Azərbaycanda hüquqi dövlət quruculuğunun təşkili və demokratik idarəetmə formalarının tətbiqi idi. Demokratik idarəçilik sisteminin həyata keçirilməsi prosesində bələdiyyə institutunun yaradılma-

sını və 1999-cu il dekabrın 23-də yerli özünüidarəetmə orqanlarının təşkili məqsədilə keçirilmiş bələdiyyə seçkilərini xüsusi qeyd etmək lazımdır.

İnkişaf etmiş demokratik dövlətlərdə bələdiyyə və demokratiya məfhumları biri digərindən qidalanan, biri digərini tamamlayan müasir dövrümüzün ayrılmaz ikilisidir. Məlumdur ki, demokratiya inkişaf etdikcə demokratik dəyərlərin təzahürü kimi insanların ərazi vahidləri üzrə yerli özünüidarəetmə imkanları da genişlənir, bələdiyyələrin inkişafı ilə paralel olaraq həmin cəmiyyətlərdə demokratiya da inkişaf edir.

Qeyd etmək yerinə düşər ki, beynəlxalq təşkilatlar və inkişaf etmiş dövlətlər üçün digər dövlətlərdə vətəndaş cəmiyyəti təsisatı olan bələdiyyələrin müstəqilliyi, inkişaf dərəcəsi, fəaliyyətlərinin səmərəliliyi və cəmiyyətə təsir gücü həmin ölkələrdə demokratiyanın ölçü vahididir. Azərbaycan kimi inkişaf etməkdə olan, qarşısına demokratik cəmiyyətlərə inteqrasiyanı əsas hədəf kimi qoymuş dövlətlər bələdiyyə sistemlərini inkişaf etdirdikcə beynəlxalq aləmdə nüfuzunu da artırıraqdır.

Beləliklə, bu qənaətə gəlmək olar ki, yerli özünüidarəetmə orqanlarının təkmilləşdirilməsi və inkişafı dövlətimiz üçün demokratiyanın inkişafı nöqtəyi-nəzərindən olduqca vacibdir.

Ancaq gəlin görək vətəndaşlarımız yerli özünüidarəetmə orqanları haqqında nələri bilir və nələri bilmirlər? Bələdiyyə fəaliyyətinin əsasları haqqında məlumatları varmı? Sakinlər arasında yerli özünüidarəetmə orqanlarının

fəaliyyəti haqqında maarifləndirmə işləri aparılırmı? Düzünü söyləmək lazımdır ki, sakinlərdə yerli özünüidarəetmə orqanlarının fəaliyyəti haqqında hələ də müfəssəl məlumat yoxdur.

Bunun səbəblərinə gəlincə, “Bələdiyyə nədir və hansı əsaslarla fəaliyyət göstərir?” kimi suallara qanəedic cavab tapmaq üçün yetərli ədəbiyyat çox azdır. 2015-ci ildə keçirilmiş bələdiyyə seçkilərində iştirak edib üzv seçildikdən və fəaliyyətə başladıqdan sonra bu sahədə boşluğun şahidi oldum. Düzdür, bələdiyyə haqqında Azərbaycan dilində bir sıra maarifləndirici kitablar, məqalələr olsa da, əksəriyyəti ali təhsil alan tələbələr və ya araşdırmaçılar üçün nəzərdə tutulduğundan, sadə insanların bu ədəbiyyatlardan məlumat alması xeyli çətindir.

Səbəb isə bu kitab və məqalələrin elmi üslubda yazılması, sadə insanların anlamaqda çətinlik çəkdikləri terminlərdən istifadə edilməsidir. Bu boşluğu doldurmaq və maarifləndirmə işləri aparmaq məqsədilə ilk mərhələdə mətbuatda bələdiyyələr haqqında məqalələrlə çıxış etməyə başladım. Hazırladığım məqalələr yerli özünüidarəetmə, yəni bələdiyyə üzvü, bələdiyyə qulluqçusu, bələdiyyə tarixi, xarici ölkələrdə bələdiyyə strukturu və bələdiyyələrin iqtisadi əsasları haqqında idi.

Bələdiyyələrin vergi sistemi, bələdiyyə qulluqçusu ilə bələdiyyə üzvünün fərqləri və ümumi fəaliyyəti haqqında vətəndaşlardan, mətbuatdan mənə ünvanlanan suallardan sonra qərara gəldim ki, bu məqalələri sistemləşdirib hər

kəsin anlayacağı, oxuduqdan sonra bələdiyyə haqqında müfəssəl məlumat ala biləcəyi bir kitab hazırlayım.

Kitabı hazırlayarkən elmi üslubda və qəliz terminlərlə deyil, daha çox hər kəsin anlayacağı sadə dildə yazılmasına çalışmışam. Hər kəsin rahat anlaması üçün yerli özünüidarəetmə haqqında ədəbiyyatların mütaliəsindən əldə etdiyim məlumatlarla yanaşı, şəxsi müşahidələrim və bələdiyyə üzvü kimi iş təcrübəmə üstünlük vermişəm.

Qarşıma qoyduğum məqsəd bu sistemdə çalışan bələdiyyə nümayəndəsi kimi gördüklərimi, bildiklərimi, öyrəndiklərimi qələmə almaq və cəmiyyətimizi yerli özünüidarəetmə mövzusunda maarifləndirməyə öz töhfəmi verməkdir.

Kitabda bələdiyyələrin fəaliyyəti haqqında məlumatlar təkcə Azərbaycan Respublikasının müstəqillik əldə etdikdən sonra bələdiyyələrin yaranması dövrü ilə məhdudlaşdırılmayıb. Azərbaycanın Çar Rusiyasının tərkibində olduğu illərdə ilk yerli özünüidarəetmə sisteminin yaranması haqqında tarixi məlumatlarla yanaşı, Cümhuriyyət dövründə bələdiyyələrin fəaliyyəti və eyni zamanda, xarici ölkələrin bələdiyyələri haqqında məlumatlara da yer vermişəm. Məqsədim oxucuları bələdiyyə idarəetməsi haqqında daha çox məlumatlandırmaqdır. Buna görə də təkcə Azərbaycanın bələdiyyə sistemi barəsində deyil, Almaniya, İngiltərə, Fransa, Türkiyə və Amerika kimi ölkələrdə bələdiyyələrin yaranması, strukturu və fəaliyyəti barədə də məlumatlara istinad etmişəm.

Ümid edirəm ki, şəxsi təcrübələrim və araşdırmalarım nəticəsində ərsəyə gətirdiyim bu kitab vətəndaşlarımızın yerli özünüidarəetmənin fəaliyyəti haqqında məlumat ala biləcəkləri mənbələrdən biri olmaqla yanaşı, Azərbaycanda bələdiyyə institutunun inkişafına öz töhfəsini verəcəkdir.

I FƏSİL

YERLİ ÖZÜNÜİDARƏETMƏ ANLAYIŞI, TARİXİ VƏ NƏZƏRİ ƏSASLARI

1.1. Yerli özünüidarəetmənin tarixi və mahiyyəti

Azərbaycanda yerli özünüidarəetmə orqanlarının yaranma prosesi “Çar Rusiyası imperiyasında şəhərlərin idarə edilməsinin qaydaları haqqında” 16 iyun 1870-ci il tarixli Qərarın qəbul edilməsi ilə başladı. Bu proses 1917-ci ildə Bakı Xalq Komissarları Sovetinə daşnak-bolşeviklərin rəhbərliyə gəlib bələdiyyələrin fəaliyyətini dayandırdıqları tarixə qədər davam etdi.

1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (AXC) dövründə bələdiyyələrin fəaliyyəti yenidən bərpa edilsə - də, 1920-ci ildə AXC-nin süqutundan və sovet hakimiyyətinin qurulmasından sonra yenidən bələdiyyələrin fəaliyyətinə xitam verildi və 70 illik sovet hakimiyyəti dövründə bələdiyyə orqanlarının fəaliyyəti bərpa edilmədi. Qurulmuş avtoritar kommunist rejimi nəticəsində yerlərdə idarəçilik forması kimi yalnız dövlət idarəetmə orqanları və yerli özünüidarəetmə orqanı kimi müxtəlif adlarla 1920-ci ildən 1937-ci ilədək Bakı Fəhlə, Əsgər və Matroslar Soveti, 1937-ci ildən 1977-ci ilədək Bakı Şəhər Zəhmətkeş Deputatları Soveti və 1977-ci ildən isə Bakı Şəhər Xalq Deputatları Soveti adı ilə formal fəaliyyət göstərib.

Sovet əsarəti dövlətimizi beynəlxalq aləmdən təcrid etdi, kommunist rejimi tərəfindən demokratik təsisatların, o cümlədən bələdiyyələrin fəaliyyətlərinə son qoyularaq hakimiyyət tək əldə cəmləşdirildi. Sovet rejiminin mövcud olduğu XX əsr demokratik ölkələrdə yerli özünüidarəetmə orqanlarının inkişaf və tərəqqi dövrü idi.

Azərbaycanda isə 70 illik sovet hakimiyyəti dövründə bələdiyyə orqanları ləğv edildi. Xalq Deputatları Sovetinin (məsələn, Bakı Şəhər Xalq Deputatları Sovetinin) fəaliyyəti formal xarakter daşıyırdı. Bələdiyyə institutu 1999-cu ildə yenidən bərpa edilsə də, digər inkişaf etmiş demokratik dövlətlərin yerli özünüidarəetmə orqanları ilə müqayisədə bələdiyyələrimizin maddi-texniki bazası hələlik olduqca zəifdir.

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra ilk bələdiyyə seçkiləri 1999-cu il 23 dekabr tarixində keçirildi və bələdiyyə institutunun yenidən formalaşdırılmasına başlandı.

İlk bələdiyyə seçkisindən 24 il keçsə də, cəmiyyətimizdə bələdiyyənin fəaliyyəti və mahiyyəti haqqında hələ də tam təəssürat formalaşmayıb. Qəbul etmək lazımdır ki, bələdiyyələrin fəaliyyət sferası, yerli özünüidarəetmənin nə olduğu, dövlət və bələdiyyə idarəçiliyinin fərqləri haqqında cəmiyyətimizdə dolğun məlumat yoxdur.

Bələdiyyələrin dövlət qurumu olduğunu və yaxud bələdiyyə idarəetməsi ilə dövlət idarəetməsinin eyni olduğunu düşünən şəxslərə hələ də rast gəlmək mümkündür.

Əslində isə dövlət və bələdiyyə idarəçiliyi idarəetmə formalarına görə iki ayrı və fərqli institutdur.

Bu gün cəmiyyətimizdə bələdiyyələr haqqında aşağıdakı suallar aktualdır:

Yerli özünüidarəetmə nədir? Yerli özünüidarəetmənin nəzəri və hüquqi əsasları nələrdir? Bələdiyyələrin strukturu və idarəçilik forması hansı prinsiplərə əsaslanır? Bələdiyyələr fəaliyyətlərində nə dərəcədə müstəqildir? Dövlət və bələdiyyə idarəçiliyinin fərqli və oxşar cəhətləri hansılardır? Bələdiyyə qərarları hansı prinsiplər əsasında qəbul edilir?

Təbii ki, uzun illər yerli özünüidarəetmə təcrübəsi olan dövlətlərlə müqayisədə Azərbaycan dövləti və cəmiyyəti üçün bələdiyyə sistemi yenidir. Bu səbəbdən vətəndaşlarımızın yerli özünüidarəetmə haqqında düşüncə və məlumatlarının yetərli olmaması da təbii qarşılmalıdır.

Yerli özünüidarəetmə orqanları barədə danışarkən iki əsas problemi qeyd etmək yerinə düşər:

1. Bələdiyyələrin bir çoxunun fəaliyyəti nəzərə çarpmır;

2. Sakinlərdə yerli özünüidarəetmə haqqında məlumat ya yoxdur, ya da kifayət edəcək səviyyədə deyil.

Düzdür, mətbuatda bələdiyyələrlə bağlı maarifləndirici araşdırmalara rast gəlinə də, elmi dairələrdə müəyyən araşdırmalar aparılaraq məqalələr, kitablar hazırlansa da, internet resurslarında yerli özünüidarəetmə orqanları haqqında məlumatlar olsa da, bu, qətiyyənlə yetərli hesab oluna

bilməz. Mövcud araşdırmalar məhdud çərçivədə qalaraq geniş auditoriyaya çatdırılmır.

İctimaiyyətin bələdiyyələr haqqında yetərli və obyektiv informasiyaya sahib olması üçün hələ uzun illər tədqiqatlar aparılmalı, kitab və məqalələr yazılmalı, cəmiyyətə çatdırılmalıdır.

Növbəti fəsillərin oxucular tərəfindən daha asan anlaşılması üçün kitabda əksini tapmış bələdiyyə haqqında məlumat və anlayışları ilk fəsildə qısa başlıqlar formasında ümümləşdirərək verməyə çalışmışam.

Bələdiyyə nədir?

Bələdiyyələr qanunla müəyyən edilmiş ərazinin hüdudları daxilində (kənd, qəsəbə, rayon və şəhər) yaşayan sakinlər tərəfindən yerli xarakterli seçkilər əsasında formalaşan və yerli problemlərin həll edilməsi məqsədi daşıyan yerli özünüidarəetmə formasıdır. Bələdiyyələrin yaradılmasında məqsəd dövlətin iştirakı və rolu olmadan yerli əhəmiyyətli problemlərin həllinə yerli özünüidarəetmə orqanları tərəfindən yerli resurslar vasitəsi ilə nail olmaqdır. Azərbaycanca 1999-cu il 12 dekabr tarixində keçirilmiş ilk seçkidə 2700 bələdiyyə təsis edilsə də, zamanla özünü doğrultmayan, ərazi və əhali sayı baxımından kiçik bələdiyyələrin birləşdirilməsi nəticəsində bu say azalıb.

Mərkəzi Seçki Komissiyasının 2019-cu ildə keçirilmiş sonuncu bələdiyyə seçkiləri haqqında 23 dekabr 2019-cu il tarixli protokoluna əsasən, hazırda 1597 bələdiyyə orqanı fəaliyyət göstərir.

“Bələdiyyə” mənşəcə ərəb sözü olub, Azərbaycan dili-nə tərcüməsi “şəhər” və yaxud “məmləkət” mənasını ve-rən “beled” və ya “belde” sözündən əmələ gəlib.

“Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Res-publikasının Qanununa əsasən, bələdiyyələr idarəçilik for-masına görə qanunla müəyyən edilmiş qaydada ümumi, bərabər, birbaşa seçki hüquqları əsasında sərbəst, şəxsi və gizli səsvermə yolu ilə seçilmiş bələdiyyə üzvlərindən iba-rət nümayəndəli kollegial orqanlardır.

Bələdiyyələr seçkili orqandır və yalnız seçkilərdə səs toplayaraq qalib gəlmiş namizədlər bələdiyyə üzvü olmaq hüququ əldə edirlər.

Sosial bələdiyyə

Dünyada, xüsusən də inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan dövlətlərdə bələdiyyələrin fəaliyyət sahəsinə yeni ter-min daxil olub. Bu termin sosial bələdiyyəçilikdir. Sosial bələdiyyəçilik dedikdə, dövlətin sosial layihələri ilə yana-şığı, ölkənin inkişafına dəstək məqsədilə bələdiyyələrdə sa-kinlərin sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən sosial layihələr başa düşülür. Sosial bələ-diyyəçilik fəaliyyətində məqsəd təkə sakinlərin mövcud sosial problemlərini həll etmək deyil, həm də gələcəkdə sosial problemlərin yaranmasına mane olmaq və bu istiqqa-mətdə işlər görməkdir.

Bələdiyyə seçkiləri

Bələdiyyə seçkilərinin keçirilməsi Azərbaycan Res-publikasının Seçki Məcəlləsi ilə tənzimlənir və bələdiyyə seçkilərinin keçirilməsi tarixi Mərkəzi Seçki Komissiyası

tərəfindən təyin edilir. Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsinə əsasən, bələdiyyələrə seçkilər vətəndaşların qanunla müəyyənləşdirilmiş seçki hüquqları təmin edilməklə, ümumi, bərabər, birbaşa seçki hüququ əsasında sərbəst, şəxsi, gizli səsvermə yolu ilə 5 ildən bir keçirilir. Bələdiyyə seçkilərində bələdiyyə üzvlüyünə namizədliyini irəli sürmüş şəxslər bələdiyyə üzvlüyünə nisbi çoxluq sistemi əsasında çoxmandatlı seçki dairələri üzrə seçilir.

Bələdiyyə üzvü

Bələdiyyə üzvü bələdiyyə seçkilərində seçilmiş şəxsdir. Bələdiyyə üzvünün üzvlüyünü təsdiq edən mandat Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Seçki Komissiyası tərəfindən müəyyən edilmiş nümunədə ərazi seçki komissiyası tərəfindən təqdim edilir. Bələdiyyə üzvünün səlahiyyət müddətinin hesablanması səsvermənin keçirildiyi gündən başlanır və yeni seçilən bələdiyyələrin birinci iclas günü başa çatır.

Bələdiyyə üzvləri tərəfindən yerli əhəmiyyətli məsələlərin həlli ilə əlaqədar qərarlar bələdiyyə üzvlərinin iştirak etdiyi, bəzən ümumi yığıncaqda deyilən bələdiyyə yığıncağı (məclisi) tərəfindən qəbul edilir. Üzvlərin bələdiyyənin iclaslarında müzakirə olunan məsələlər barəsində çıxış etmək, təkliflər və düzəlişlər vermək, qeydlər etmək, çıxış edənlərə və ya təyin edilməsinə razılıq verilən vəzifələrə namizəd kimi göstərilmiş şəxslərə sual vermək, arayış vermək, səsvermədə iştirak etmək hüququ var.

Bələdiyyə üzvlərinin sayı Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsinə və "Bələdiyyələrə seçkilərinin qaydaları

haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun ərazidə yaşayan sakinlərin sayına nisbətdə müəyyənləşdirilir.

Bələdiyyə qulluqçusu

Bələdiyyə qulluqçusu yerli özünüidarəetmə orqanlarında təyin olunmaqla vəzifə tutan, həmin orqanların səlahiyyətlərini icra edən və ödənişli əsaslarla xidmət göstərən şəxs hesab edilir. “Bələdiyyə qulluğu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən, bələdiyyə üzvləri və bələdiyyələrin fəaliyyətinin təmin olunması ilə birbaşa bağlı olmayan vəzifələri yerinə yetirən şəxslər bələdiyyə qulluqçusu hesab edilmirlər.

Qanunvericiliyə əsasən, bələdiyyə qulluqçularının fəaliyyəti dedikdə, vətəndaşların, müəssisə, idarə və təşkilatların müraciətlərinə öz səlahiyyətləri çərçivəsində və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada baxmaq, yerli icra hakimiyyətinin müvafiq strukturları ilə fəaliyyətlərini əlaqələndirmək, yerli problemlərin həllinə çalışmaq nəzərdə tutulur.

Bələdiyyə sədri

Azərbaycanda bələdiyyələr kollegial orqan olsalar da, bələdiyyə sədrlərinin səlahiyyəti genişdir. Məsələn, bələdiyyə iclasının qərarına əsasən yerli əhaliyə xidmət, iqtisadi və sosial inkişaf proqramlarını həyata keçirmək üçün yaradılan icra strukturlarının rəhbərlərini bələdiyyənin sədri təyin edir. Yəni Azərbaycanda bələdiyyə sistemi güclü sədr modelinə əsaslanır.

Bələdiyyə sədrləri qurumun fəaliyyəti ilə əlaqədar əmr və sərəncamlar verir. Bütün bunlarla yanaşı, sədr bələdiyyənin fəaliyyətinin təşkilini, aktların icrasını, bələdiyyə aktlarının elektron informasiya ehtiyatlarında açıqlanmasını təmin edir və üçüncü şəxslərin qarşısında bələdiyyəni təmsil edir. Bələdiyyə sədri həm də icra aparatının rəhbəridir.

Bələdiyyə sədrinin müavini

Bələdiyyə sədrinin müavini bələdiyyə üzvləri sırasından açıq və ya gizli səsvermə yolu ilə seçilir. Bələdiyyə sədrinin müavini bələdiyyə sədrinin ona aid etdiyi məsələləri həll edir, bələdiyyə sədri olmadıqda onun səlahiyyətlərini həyata keçirir. Bələdiyyə sədrinin müavininin səlahiyyətlərinə aşağıdakı hallarda vaxtından əvvəl xitam verilir:

- Öz arzusu ilə vəzifədən çıxmaq barədə yazılı müraciət etdikdə;
- Bələdiyyə iclasının səlahiyyətlərinə aid olan məsələlər barədə təkbaşına sərəncam verdikdə;
- Bələdiyyə qərarlarının icrasını təmin etmədikdə (qanunvericiliyə zidd olan və həlli imkan səlahiyyətlərindən kənar qərarlar istisna olmaqla);
- Əmək qabiliyyətinin fasiləsiz olaraq, 6 aydan çox müddətdə tam itirməsi ilə əlaqədar vəzifəsini yerinə yetirə bilmədikdə;
- Qanunvericiliklə üzərinə qoyulmuş vəzifələri 3 ay müddətində yerinə yetirmədikdə;

➤ “Bələdiyyələrin maliyyəsinin əsasları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 10-cu maddəsində göstərilən qaydada yerli büdcənin müzakirəsini və təsdiqini təşkil etmədikdə;

➤ Qanunvericilikdə və bələdiyyənin nizamnaməsində nəzərdə tutulmuş digər hallarda.

Bələdiyyənin icra aparatı

Bələdiyyənin icra orqanı onun icra aparatıdır. İcra aparatının tərkibi bələdiyyənin sədrindən, yerli əhaliyə xidmət, iqtisadi, ekoloji, sosial müdafiə və sosial inkişaf proqramlarını həyata keçirmək üçün yaradılan idarə, şöbə və digər struktur bölmələrdən ibarətdir.

İcra aparatının fəaliyyəti bələdiyyələrin daxilində daimi və başqa komissiyaların yaradılması, qanun çərçivəsində informasiya mübadiləsi, bələdiyyənin kargüzarlıq işinin təşkili və bələdiyyənin maddi-texniki təminat məsələlərinə nəzarət etməkdir. İcra aparatı bələdiyyə sədrinin tapşırıqlarına əsasən bələdiyyənin qərarlarının icrasını təmin edir. Bələdiyyələrin icra aparatının struktur bölmələrinin rəhbərləri fəaliyyətləri barədə bələdiyyə sədrinə və bələdiyyəyə hesabat verməklə, daimi və başqa komissiyaların iclaslarında səlahiyyətlərinə aid məsələlər barəsində məlumat verməlidirlər.

Bələdiyyənin daimi və başqa komissiyaları

"Bələdiyyələrin daimi və başqa komissiyaları haqqında" Əsasnaməsinin qəbul edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda bələdiyyələrin yerli büdcə, yerli sosial və yerli iqtisadi məsələlər, yerli ekologiya və

onların fəaliyyətinə aid hüquq məsələləri ilə bağlı daimi komissiyalar formalaşdırmasının mümkünlüyü öz əksini tapıb.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 143-cü maddəsinə və "Bələdiyyələrin statusu haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən, bələdiyyələr öz fəaliyyətini daimi və başqa komissiyalar vasitəsilə təşkil edir. Bura bələdiyyə səlahiyyətinə aid məsələlərin qabaqcadan nəzərdən keçirilməsi və qərar layihələrinin hazırlanması, bələdiyyənin qərarlarının həyata keçirilməsinə yardım göstərilməsi, bələdiyyənin tabeliyində olan müəssisə, idarə və təşkilatların fəaliyyətinə nəzarət kimi məsələlər də daxildir.

Bələdiyyələr tərəfindən daimi və başqa komissiyalar yaradılarkən yerli əhəmiyyətli məsələlərin nəzərə alınması mütləqdir. Bələdiyyələrin nəzdində təşkil edilmiş komissiyaların say tərkibi bələdiyyə tərəfindən müəyyən edilməklə, yaradılan daimi və başqa komissiyaların tərkibi azı üç bələdiyyə üzvündən ibarət olmalıdır. Bir bələdiyyə üzvü eyni vaxtda bir neçə komissiyanın üzvü ola bilər.

Bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarət mexanizmləri

Bələdiyyələr qeyri-dövlət və müstəqil qurum olsa da, dövlət tərəfindən bələdiyyə orqanları, onların vəzifəli şəxslərinin fəaliyyətinə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada və hallarda inzibati nəzarət həyata keçirilir.

Bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarət Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinin Bələdiyyələrlə İş

Mərkəzi tərəfindən həyata keçirilir. Bələdiyyələrlə İş Mərkəzi Ədliyyə Nazirliyinin mərkəzi aparatında baş idarə səlahiyyətlərinə malik müstəqil qurumdur. Mərkəz öz fəaliyyətini Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinin “Bələdiyyələrlə İş Mərkəzi haqqında” Əsasnamə, Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinin “Bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarətin təşkili haqqında” Təlimat və digər müvafiq qanunvericilik aktları əsasında təşkil edir.

Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən bələdiyyələrə inzibati nəzarətin həyata keçirilməsi Bakı şəhərində baş idarə olan Bələdiyyələrlə İş Mərkəzi olmaqla, yerlərdə Regional Ədliyyə şöbələri vasitəsilə təmin edilir.

Yerli sosial müdafiə və sosial inkişaf proqramları

Yerli özünüidarəetmə orqanları cəmiyyətin və insanların inkişafı naminə yerli sosial müdafiə və sosial inkişaf proqramları həyata keçirmək hüququna malikdir.

Bələdiyyələr dövlət sosial təminatından əlavə mütəmadi və birdəfəlik sosial təminat, dövlətin həyata keçirdiyi sosial inkişaf proqramlarında nəzərdə tutulmayan və ya onlara əlavə olaraq, təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, yaşayış və qeyri-yasayış binalarının saxlanılması və istifadəsi və s. proqramları həyata keçirə bilər. Bələdiyyələr tərəfindən həyata keçirilən yerli sosial müdafiə, sosial inkişaf proqramlarında əsas məqsəd dövlətin həyata keçirdiyi sosial inkişaf proqramlarında nəzərdə tutulmayan və ya onlara əlavə olaraq yerli əhəmiyyətli sosial inkişaf məsələlərini həll etməkdir.

Lakin bələdiyyələr qeyd edilən proqramları qəbul və icra edərkən dövlət orqanlarının müvafiq proqramlarının həyata keçirilməsinə müdaxilə edə bilməz.

Bələdiyyənin iqtisadi və maliyyə əsasları

İstənilən sistemin özünü doğrultması və inkişafa nail olması üçün bu sistemin sağlam iqtisadi əsaslarının olması mühüm amildir.

Bələdiyyə sisteminin iqtisadi əsaslarına bələdiyyə mülkiyyəti, yerli maliyyə, dövlət mülkiyyətində olan və bələdiyyələrin istifadəsinə verilmiş, bələdiyyə əhalisinin tələbatının ödənilməsinə xidmət edən əmlaklar daxildir. Bələdiyyə öz əmlakına dair mülkiyyətçi hüququna malikdir, yəni bələdiyyələr əmlaklarına sərbəst olaraq sahiblik etməklə, ondan istifadə edir və əmlakları barədə sərəncam verir. Bələdiyyə mülkiyyətinin tərkibinə yerli vergilər və ödənişlər hesabına formalaşan yerli büdcənin vəsaiti, bələdiyyənin büdcədənkənar fondları, bələdiyyə əmlakı, habelə bələdiyyə torpaqları, bələdiyyə müəssisələri və təşkilatları, bələdiyyə mənzil fondları və qeyri-yaşayış binaları, dövlət və xüsusi mülkiyyətdə olmayan yollar, bələdiyyə təhsil, səhiyyə, mədəniyyət və idman müəssisələri və digər daşınar, daşınmaz əmlak daxildir.

Qanunvericilik icazə verir ki, bələdiyyələr yerli əhalinin maddi mənafeyi və bələdiyyənin inkişafı naminə qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada xarici iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olsun.

Bələdiyyələrin, bələdiyyə orqanlarının və onların vəzifəli şəxslərinin məsuliyyətinin əsasları və növləri

Bələdiyyə orqanlarında çalışan hər kəs tutduğu vəzifədən asılı olmayaraq, fəaliyyətində məsuliyyətli olmalı və qanunlara riayət etməlidir. Bələdiyyələr, bələdiyyə orqanları və onların vəzifəli şəxsləri hüquqa zidd hərəkətlərə və hərəkətsizliyə görə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş məsuliyyət daşıyır, bələdlərində inzibati qaydada və məhkəməyə qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada şikayət verilə bilər. Eyni zamanda, bələdiyyələrin müvafiq komissiyaları və seçicilər bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarətin həyata keçirilməsinə cəlb edilə bilərlər.

Bələdiyyə aktlarının qəbul edilməsi və qüvvəyə minməsi qaydası

Hər bir bələdiyyənin yalnız həmin bələdiyyənin ərazisində hüquqi qüvvəyə malik yerli əhəmiyyətli qərarlar (aktlar) qəbul etmək hüququ var.

Bələdiyyə aktlarının qəbul edilmə qaydaları bələdiyyələrin nizamnamələri ilə müəyyənləşdirilir. Nizamnamələrə görə, bələdiyyə iclaslarında baxılan yerli vergilər və ödənişlərlə bağlı qərarlar bələdiyyə üzvlərinin üçdə iki səs çoxluğu ilə, digər qərarlar isə bələdiyyə üzvlərinin sadə səs çoxluğu əsasında qəbul edilir. Lakin qərar layihələrinin irəli sürülmə hüququ tək cə bələdiyyə iclasına aid məsələ deyil. Yerli özünüidarəetmə orqanının nizamnaməsinə uyğun olaraq, sakinlərində yerli əhəmiyyətli məsələlərə dair bələdiyyə aktları yaratmaq təşəbbüsü göstərmək hü-

ququ vardır. Yerli əhəmiyyətli məsələlər barəsində əhalinin bələdiyyələrə verdiyi bələdiyyə aktlarının layihələri hökmən əhalinin nümayəndələrinin iştirakı ilə açıq iclaslarda müzakirə olunmalı və nəticələri rəsmi formada elan edilməlidir.

Bələdiyyə nizamnaməsi

Hər bir bələdiyyə orqanı yerli özünüidarəetməni həyata keçirərkən bələdiyyələrin fəaliyyətini tənzimləyən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Azərbaycan Respublikasının digər normativ hüquqi aktları ilə yanaşı, öz nizamnaməsini rəhbər tutur.

Bələdiyyələrin nizamnaməsi hazırlanarkən sənədin “Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 2 iyul tarixli 698-IQ nömrəli Qanunu və Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 15 oktyabr tarixli 709-IQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmiş “Bələdiyyənin nümunəvi nizamnaməsi”nə və digər qanunvericilik aktlarına uyğunluğuna diqqət yetirilir. Bələdiyyə nizamnamələrində Azərbaycan Respublikasının qanunlarına uyğun olaraq yerli özünüidarəetmənin təşkilinə, bələdiyyələrin və bələdiyyə orqanlarının vəzifəli şəxslərinin səlahiyyətinə və fəaliyyət qaydasına dair bütün müddəalar əksini tapır.

Vətəndaş yığıncaqları

Qanunla müəyyən edilmiş hallarda sakinlər yerli əhəmiyyətli məsələlərə münasibət bildirmək, təkliflər irəli

sürmək, kollektiv rəy söyləmək, qərarlar qəbul etmək məqsədi ilə vətəndaş yığıncaqları keçirə bilərlər. Vətəndaş yığıncağının baş tutması və qərar qəbul etməsi üçün ilk növbədə səsvermə hüququ olan sakinlərin 25 faizinin iştirakı lazımdır. Vətəndaş yığıncağının hətta bələdiyyənin nizamnaməsinin qəbulu, dəyişdirilməsi və qərarların qəbul edilməsi kimi mühüm səlahiyyətləri var.

Əhalisi 500 nəfərdən az olan bələdiyyələrdə yerli əhəmiyyətli məsələlərə münasibət bildirmək, təkliflər irəli sürmək, kollektiv rəy söyləmək, qərarlar qəbul etmək məqsədi ilə həmin bələdiyyə ərazisində keçirilmiş vətəndaş yığıncaqları bələdiyyə üzvlərinin yığıncağı ilə bərabər hüquqa malikdir.

Bələdiyyənin hesabatı

Bələdiyyə üzvləri hər altı aydan bir, bələdiyyələr isə qurum olaraq ildə bir dəfə hesabat verməlidir.

Bələdiyyələr iki halda fəaliyyətləri barədə hesabat verməlidirlər.

1. Aprel ayının 1-nə qədər gördüyü işlər barədə ictimaiyyət qarşısında verdiyi illik yekun hesabat;

2. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 144-cü maddəsinin II hissəsinə əsasən, qanunvericilik hakimiyyəti tərəfindən bələdiyyəyə verilmiş əlavə səlahiyyətlərin həyata keçirilməsi və qanunla müəyyən edilmiş hallarda yerli büdcələrə Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsindən ayrılmış maliyyə vəsaitlərinin istifadəsi barədə.

1.2. Dövlət və bələdiyyə idarəçiliyinin fərqli və oxşar cəhətləri. Dövlət və bələdiyyə idarəetmə sistemi haqqında ümumi anlayış

Dövlət və bələdiyyə idarəçiliyinin nəzəri əsasları dedikdə, dövlət və bələdiyyə idarəçiliyinin mənşəyinin nəzəri təhlilini aparan, dövlət və bələdiyyə idarəçilik ənənələrini sistemli və kompleks şəkildə araşdıran, həmçinin bu sahədə baş verənləri öyrənən və müqayisəli analizə əsaslanan elm sahəsi başa düşülür.

Dövlət və bələdiyyə idarəetməsinin elmi metodunu hər iki idarəçilik institutunun oxşar və fərqli cəhətlərinin elmi cəhətdən araşdırılması, təhlili, öyrənilməsi, sistemləşdirilməsi, yeni və əvvəllər əldə edilmiş biliklərin korreksiya üsullarının əhatə olunması təşkil edir.

Dövlət və yerli özünüidarəetmənin oxşar və fərqli tərəflərini araşdırmadan öncə hər iki idarəetmənin elmi-praktik əsaslarını, idarəetmə formalarını, mənşəyini, mahiyyətini, vəzifələrini, səlahiyyətlərini və əsas funksiyalarını fundamental şəkildə tədqiq etmək lazımdır.

İdarəetmə müxtəlif proseslərin, obyektlərin və sistemlərin idarə olunmasının metod və prinsipləri haqqında elmdir. İdarəetmənin nəzəri əsasları, tarixi, təşəkkülü haqqında elmi və siyasi ədəbiyyatları araşdırarkən məlum olur ki, qədim tarixə malik idarəetmənin müxtəlif növləri və formaları var.

Mülkiyyət formalarından aslı olmayaraq, özəl sektor, ictimai, siyasi və digər təyinatlı təşkilatlara məxsus fərqli

idarəetmə formaları mövcud olsa da, insan və cəmiyyətin idarəetmə mexanizmi ilk olaraq mərkəzi dövlət hakimiyyətini təmsil edən dövlət idarəetməsi və daha sonra yerli özünüidarəetmə orqanı olan bələdiyyələri nəzərdə tutur.

Dövlət və bələdiyyə idarəetməsini tədqiq edərkən mövzu ilə bağlı aşağıdakı suallar ortaya çıxır. Məsələn, dövlətin ayrı-ayrı sahələrini tənzimləyən mərkəzi hakimiyyətin idarəçilik aparatı olduğu halda cəmiyyətin idarə olunmasında “dualist” - ikili formalı idarəçiliyə ehtiyac varmı? Bir cəmiyyətdə eyni zamanda iki idarəçilik institutu, yəni dövlət və bələdiyyə idarəetməsinin mövcudluğu bir-birinə maneə yaratmırmı? Hər iki qurumun təşkilati-idarəetmə strukturları bir-birinin maraq və fəaliyyətinə maneə törətmədən və biri digərinin səlahiyyətlərinə müdaxilə etmədən fəaliyyət göstərə bilərmi? Dövlətin mərkəzləşdirilmiş idarəetmə aparatı dövlət orqanlarının səlahiyyətlərini məhdudlaşır və bəzi hüquqları ictimai maraqların təmini istiqamətində əsas yer tutan yerli özünüidarəetmə orqanlarına verilməsinə nə dərəcədə razı ola bilər?

Ərazisində yaşayanları tam əhatə edən mərkəzi dövlət aparatı mövcud olduğu halda yerli özünüidarəetmə orqanlarının yaranması və təşəkkülü hansı zərurətdən irəli gəlir?

Dövlət və bələdiyyə idarəçiliyi necə tənzimlənir? Hər iki orqanın səlahiyyətlərinin əhatə dairəsi, maraqları harada toqquşur? Hər iki tərəfin səlahiyyətlərinin kəsişdiyi sahələrdə dövlət və bələdiyyənin idarəetmə münasibətlərinin sərhədləri necə müəyyənləşdirilir?

Dövlət və bələdiyyə idarəçiliyinin nəzəri əsaslarını, iqtisadi mexanizmlərini, üsul, prinsip və funksiyalarını müqayisə etməklə hər iki idarəçilik modelinin fərqli və oxşar cəhətlərini müəyyənləşdirmək, yaranmış suallara cavab tapmaq mümkündür.

Qeyd etmək yerinə düşər ki, dövlət idarəçiliyi ilə yerli özünüidarətmə orqanları quruluş və mahiyyətlərinə görə müxtəlif xarakterli sistemlər olsalar da, məqsəd və funksiyaları baxımından biri digəri ilə ziddiyyət təşkil etmir.

Əksinə, dövlət və yerli özünüidarətmə orqanlarının fəaliyyəti elə tənzimlənib ki, hər ikisi ortaq maraq və hədəfləri istiqamətində bir-birinin fəaliyyətinə mane olmadan koordinasiyalı şəkildə əməkdaşlıq edir.

İnsanlar hələ ibtidai icma quruluşunda ilk insan icmalarının formalaşmağa başladığı dövrlərdən anlamışdılar ki, onların təhlükəsizliyinin təmini, icma daxilindəki işlərin təşkili və fəaliyyətlərinin nizamlanmasında idarəçiliyə ehtiyac var. Yəni idarə etmək və idarəçilər tərəfindən idarə edilmək ehtiyacı insanların özləri tərəfindən onların yaşamaq tələbatı kimi yaranıb və insan cəmiyyətinin bütün inkişaf mərhələlərində müxtəlif formalarda mövcud olub. Nəticə etibarilə ibtidai icma quruluşundan günümüzə qədər müxtəlif inkişaf mərhələləri keçən idarəçilik formalarından biri də yerli özünüidarətmə orqanları olan bələdiyyələrdir.

Yerli özünüidarətmənin elmi anlayışını vermək üçün onun yaranma tarixini, yaranma zərurətini, yerli özünüidarətmənin mahiyyətini, əlamətlərini, keçdiyi inkişaf

proseslərini, yerli özünüidarəetmə sisteminin müasir inkişaf dinamikasını, idarəetmə formasını və struktur xüsusiyyətlərini kompleks şəkildə araşdırmaq lazımdır.

Varlığı qədim dövrlərdən məlum olan yerli özünüidarəetmə orqanları yarandığı vaxtdan özünəməxsus idarəetmə formasına malik, yarımüstəqil fəaliyyət göstərən və müəyyən inzibati ərazi vahidində yaşayan sakinlərin dövlət qurumu ilə müqayisədə özlərinə daha yaxın hesab etdikləri idarəetmə formasıdır.

Yerli özünüidarəetmənin beynəlxalq hüquqi tərifini ən dəqiq şəkildə “Yerli özünüidarəetmə haqqında” Avropa Xartiyasında verilib. Xartiyanın 3-cü maddəsinə əsasən, yerli özünüidarəetmə dedikdə, yerli özünüidarəetmə orqanlarının dövlət işlərinin xeyli hissəsini reqlamentləşdirmək və qanun çərçivəsində fəaliyyət göstərərək, məsuliyyəti öz üzərinə götürməklə onu yerli əhəlinin maraqlarına uyğun idarə etmək hüququ və real qabiliyyəti başa düşülür. Bu hüququ azad, gizli, bərabər, birbaşa və ümumi səsvermə yolu ilə seçilmiş üzvlərdən ibarət şuralar, yaxud yığıncaqlar həyata keçirir. Şuralar, yaxud yığıncaqlar onlara hesabat verməli olan icra orqanları ola bilər. Bu müddəə qanunla yol verilən yerlərdə vətəndaş yığıncaqlarına, referendum və ya vətəndaşların birbaşa iştirakının hər hansı başqa formasına müraciəti istisna etmir.

“Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 1-ci maddəsinə əsasən, yerli özünüidarəetmə orqanları vətəndaşların fəaliyyətinin təşkilinin elə bir sistemidir ki, bu sistem onlara qanun çərçi-

vəsində yerli əhəmiyyətli məsələləri müstəqil və sərbəst şəkildə həll etmək hüququnu həyata keçirmək və yerli əhalinin mənafeyi naminə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 144-cü maddəsinin II hissəsinə uyğun olaraq dövlət işlərinin bir hissəsini yerinə yetirmək imkanı verir.

Bura təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, yaşayış və qeyri-yaşayış binalarının saxlanması, istifadəsi, sanitariya müəssisələrinin təşkili, saxlanması və inkişafı, mənzil tikintisi, yerli əhəmiyyətli su mənbələrindən istifadə, dövlətin həyata keçirdiyi iqtisadi inkişaf proqramlarında nəzərdə tutulmayan və ya onlara əlavə olaraq yerli əhəmiyyətli iqtisadi inkişaf məsələlərinin həlli, dövlətin həyata keçirdiyi ekoloji proqramlarda nəzərdə tutulmayan və ya onlara əlavə olaraq yerli əhəmiyyətli ekoloji təmizlik məsələlərinin həllinə çalışan yerli sosial müdafiə və sosial inkişaf proqramları, iqtisadi inkişaf proqramları və ekoloji proqramlar, digər yerli əhəmiyyətli məsələlər daxildir.

Bələdiyyə idarəetməsi

Bələdiyyə idarəçiliyinin mahiyyəti, fəlsəfəsi və təbiəti haqqında hüquq ədəbiyyatlarında müxtəlif nəzəriyyələr irəli sürülür. İrəli sürülən nəzəriyyələrdən ən tutarlısı “İcma” nəzəriyyəsidir. İcma nəzəriyyəsinin banilərindən görkəmli alman alimi Rudolf Qneistin fikrincə, yerli özünüidarəetmə seçki əsasında seçilmiş yerli orqanların həmin ərazidə onlara aid qanunlar əsasında (çərçivəsində) və həmçinin, yerli şəraitin xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq ictimai həyatın mühüm sahələrini tənzimləmək fəaliyyətidir.

Yerli özünüidarəetmə haqqında digər nəzəriyyə “Dövlətçilik” nəzəriyyəsidir. “Dövlətçilik” nəzəriyyəsinin banilərindən olan Lorens Şteyn yerli özünüidarəetmə orqanlarına məxsus funksiyaları iki qrupda birləşdirirdi:

1. Təbii və ya sərbəst (azad) funksiyalar.

O, bu funksiyalara yerli özünüidarəetmənin müstəqillik və ya muxtarlığından doğan funksiyaları aid edirdi. Məsələn, əsasən yerli əhəmiyyətli xidmətlərin həyata keçirilməsi və bunlarla bağlı məsələlər.

2. Dövləti və ötürülən funksiyalar.

İkinci funksiyalar dövlətin bütöv mahiyyətindən irəli gəlir və elə funksiyalardır ki, həyata keçirilməsi ictimai xarakter daşıyır.

Alimlər idarəçilik formasına görə bələdiyyələri yarım müstəqil kiçik dövlətlərə bənzədirlər. Yəni bələdiyyələr müəyyənləşdirilmiş sərhədlər daxilində yarım müstəqil idarəçiliyə əsaslanan yerli özünüidarəetmə modelidir.

Bəzi tədqiqatçılar isə yerli özünüidarəetmə modelini hələ qədim Misir, Babil və Şumerdə mövcud olan təsərrüfat, inzibati hakimiyyət, məhkəmə fəaliyyətini həyata keçirən kəndlilərdən formalaşan icma şuraları ilə müqayisə edirlər. İcmanın fəaliyyətinə rəhbərlik edən icma başçısı vergilərin yığılmasını və icmada təhlükəsizlik məsələlərini müstəqil həll edirdi.

Avropada hələ orta əsrlərdən məlum olan yerli özünüidarəetmənin izlərinin daha qədim dövrdə bəzi İtaliya şəhər dövlətlərində eramızdan əvvəl II əsrə qədər, hətta qədim Romada 3000 il əvvələ qədər uzanması tarixi ger-

çəklikdir. Avropa şəhərlərində şəhər icması cəmiyyət tərəfindən “Kommuna” adlandırılırdı. Avropa şəhər kommunalarının idarəçiliyi şura tərəfindən təmin edilirdi. Şura başçısının adı ölkələrə görə dəyişirdi. Məsələn, şura rəhbəri Almaniyada burqomistr, İtaliyada konsul, Fransa və İngiltərədə mer adlanırdı.

Elmi dəlillərə əsalanıb belə nəticəyə gəlmək olar ki, hələ insan cəmiyyətinin formalaşmağa başladığı dövrlərdən yerli özünüidarəetmənin rüşeymləri formalaşmağa başlayıb. Bəlkə də, tarixdə yaradılmış ilk dövlətin əsası elə yerli özünüidarəetmənin təməlləri üzərində qoyulub.

Bələdiyyələr haqqında elmi-nəzəri fikirlərdən biri də bələdiyyə idarəçiliyinin öz-özünü idarə edən vətəndaş cəmiyyəti olmasıdır. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, bələdiyyə idarəçiliyi sakinlər üçün yerli problemlərin həllində ən yaxın və əlçatan idarəçilik təşkilatıdır. Rus alimi Lazarevskiyə görə, yerli özünüidarəetmə dedikdə, müstəqil yerli özünüidarəetmə orqanlarının mərkəzləşmiş dövlət idarəetmə sistemindəki fəaliyyəti başa düşülməlidir.

Yerli özünüidarəetmə anlayışından danışarkən öncə qeyd edilməlidir ki, bələdiyyə orqanları dövlət qurumu deyil. Bu barədə M.İ.Sveşnikov yazırdı ki, yerli özünüidarəetmə administrasiyanın yeni formasıdır və yerli inzibati orqanlara həvalə edilmiş işlərin həyata keçirilməsində xalqın azad iştirakını nəzərdə tutur.

Dövlət idarəetmə aparatı və yerli özünüidarəetmə fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. Mərkəzi hakimiyyət tərəfindən inzibati üsul və qaydalarla həyata keçirilən dövlət

idarəçiliyindən fərqli olaraq, yerli özünüidarəetmə sakinlərin yerli problemlərin həllində müstəqilliyini əldə etmiş idarəçilik formasıdır. İ.İ.Evtixiyevin fikrincə, yerli özünüidarəetmə dedikdə, dövlətin daxili vəzifələrinin sosial qruplar tərəfindən seçkilər vasitəsilə formalaşan müstəqil orqanlar vasitəsilə həyata keçirilməsi başa düşülür.

Yəni dövlət və bələdiyyə idarəetməsi struktur və mahiyyət etibarilə bir-birindən fərqlənir. Əgər dövlət idarəetməsinin əsasını cəmiyyətin siyasi birliyi prinsipi təşkil edirsə, yerli özünüidarəetmənin funksiyası daha çox lokal məsələlərin həlli və sosial xidmət məsələləri ilə məhdudlaşır.

Tarixi hər nə qədər qədim olsa da, yerli özünüidarəetmə orqanları olan bələdiyyələr XXI əsrdə demokratik quruluşun əsaslarından birinə çevrilib. İnkişaf etmiş dövlətlərdə yerli özünüidarəetmə orqanlarının mövcudluğu həm də hüquqi, sosial dövlətin və bu dövlətdə mövcud olan vətəndaş cəmiyyətinin ən mühüm əlamətlərindəndir.

Qədim dövr yerli özünüidarəetmə orqanları ilə müqayisədə müasir dövrün yerli özünüidarəetmə orqanlarının fəaliyyət formaları və vəzifələri nəzərəçarpacaq dərəcədə dəyişib və inkişaf edib.

Əgər qədim dövrdə yerli özünüidarəetmə orqanlarının vəzifəsi şəhərlərin abadlığı, ictimai sabitlik kimi sahələri əhatə edirdisə, müasir dövrdə yerli özünüidarəetmə orqanları insanların rifahı, sosial məsələlər, ekoloji problemlərin həlli kimi qlobal problemlər də daxil olmaqla sakinlərin daha rahat həyat sürməsinə təmin etmək məqsədilə

müəyyənləşdirilmiş fəaliyyəti həyata keçirir. Yerli özünüidarəetmə orqanları bir çox problemlərin həlli istiqamətində dövlət orqanları ilə birlikdə fəaliyyət göstərir.

Bələdiyyə idarəetməsinin dövlət idarəetməsindən əsas fərqləri

Dövlət idarəçiliyi ilə bələdiyyə idarəçiliyinin fərqləri, oxşar cəhətləri nələdir? Bələdiyyələr yerli özünüidarəetməni hansı prinsiplərə əsaslanaraq həyata keçirir?

Yerli özünüidarəetmənin dövlət idarəetməsindən ilk fərqi bələdiyyənin siyasi xarakter daşımamasıdır. Yerli özünüidarəetmə qanunla müəyyən edilmiş qaydada ümumi, bərabər, birbaşa seçki hüquqları əsasında sərbəst, şəxsi və gizli səsvermə yolu ilə seçilmiş bələdiyyə üzvlərindən ibarət nümayəndəli kollegial orqanlar (bələdiyyələr) tərəfindən və ya vətəndaşların yığıncaqları tərəfindən bələdiyyənin əhatə etdiyi ərazidə həyata keçirilir. Yerli özünüidarəetmə yerlərdə əhalinin öz müqəddaratını həll etmək azadlığı kimi də xarakterizə edilir.

Bələdiyyələr siyasi fəaliyyətlə məşğul olmur, onların silahlı qüvvəyə ehtiyacı yoxdur. Heç bir bələdiyyə qurumu təhlükəsizlik və xüsusi xidmət orqanlarına malik deyil. Bu kimi məsələlər dövlətin nəzarətində olduğu üçün yerli özünüidarəetmənin işi sakinlərin həyat fəaliyyətini təmin etmək məqsədi daşıyan sosial, təhsil, səhiyyə, ekologiya sahəsində layihələr, tikinti və abadlıq kimi məsələlərlə məhdudlaşır.

Bələdiyyələr öz vəzifələrini yerinə yetirmək və yerli özünüidarəetməni təşkil etmək məqsədilə onların qarşısında məsuliyyət daşıyan, daimi fəaliyyət göstərən icra strukturları yaratmaq hüququna malikdir. Bələdiyyələrin öz mülkiyyəti və yerli büdcəsi olur. Hər bir bələdiyyə orqanının mənsub olduğu dövlətin qanunları əsasında müəyyənləşdirilmiş bələdiyyə ərazisində, müvafiq qanunvericilik aktlarına əsasən səlahiyyətlərinə aid edilmiş yerli əhəmiyyətli məsələləri müstəqil surətdə həll etmək hüququ var.

Yerli özünüidarəetmə orqanlarının fəaliyyəti cəmiyyətin öz-özünü idarəetmə qabiliyyətini formalaşdırmaqla daha geniş səlahiyyətlər əldə edərək mərkəzi dövlət hakimiyyətinin təsirlərinin yumşaldılması və tədricən azaldılması məqsədi daşıyır. Bələdiyyə idarəçiliyi formalaşma prosesində tədricən dövlət aparatının bəzi funksiyalarını mənimsəmiş olsa belə, vətəndaş cəmiyyəti olaraq dövlətin bütün funksiyalarını mənimsəməsi qeyri-mümkündür.

Ümumiləşdirməli olsaq, dövlət və bələdiyyə idarəetməsinin fərqlərini aşağıdakı kateqoriyalar üzrə qruplaşdırıb bilərik:

- Bələdiyyələr şəhər, qəsəbə və kəndlərin yerli seçkilər yolu ilə ayrı-ayrılıqda özlərinin özünüidarəetmə formasıdır;
- Bələdiyyələr yerli problemləri həll etməkdə müstəqildir və bələdiyyə qərarları ilə idarə edilir;

- Bələdiyyələr öz inzibati ərazi vahidlərinə sahib olsalar da, dövlətdən fərqli olaraq hüquq-mühafizə orqanlarına malik deyil;
- Dövlət idarəçiliyindən fərqli olaraq bələdiyyə idarəçiliyi lokal xarakter daşıyır və dövlət tərəfindən müəyyənənləşdirilmiş inzibati ərazi vahidi ilə məhdudlaşır;
- Bələdiyyə aktları yalnız müvafiq bələdiyyə aktını qəbul etmiş bələdiyyənin inzibati ərazi vahidində hüquqi qüvvəyə malikdir;
- Bələdiyyə idarəçiliyi yerli əhəmiyyətli problemlərin həlli ilə məhdudlaşır.

Dövlətin mənşəyi və dövlət idarəçiliyi

Dövlətin mənşəyi haqqında siyasi-fəlsəfi anlayışlar müxtəlif olsa da, elmi-siyasi ədəbiyyatda ümumi qəbul edilmiş anlayışa əsasən, dövlət müəyyən ərazidə yaşayan, ali hakimiyyət orqanlarında təmsil olunan insanların birliyi kimi başa düşülür. Dövlətlərin yaranma səbəbləri zaman, məkan və əlverişli şəraitə görə fərqli olduğundan, onların yaranması haqqında fərqli yanaşma və nəzəriyyələr irəli sürülüb.

Dövlət haqqında nəzəriyyələrin ana xəttini dövlətin mahiyyəti, xarakteri və yaranma səbəbləri təşkil edir. Hamı tərəfindən qəbul edilmiş nəzəriyyəyə əsasən, dövlət mahiyyət etibarilə siyasi sistemin bütün əlamət və funksiyalarını özündə birləşdirən siyasi mexanizmdir. Bu mexanizmin hərəkətverici qüvvəsi dövlətlərin təşəkkül tapdığı zamanlardan bəri mövcud olan dövlət aparatı, yəni dövlət

idarəçilik institutudur. Dövlət xarakterinə və quruluşuna görə siyasi birlikdir.

Bu birliyə həmin birliyin ərazisi, əhalisi daxil olmaqla müəyyənləşdirilmiş sərhədlər daxilində yaşayan xalqın xüsusi sistemlə idarə olunmasını müəyyənləşdirən prinsiplər daxildir.

Dövlət idarəçilik nəzəriyyəsinin obyektivi cəmiyyətin iqtisadi-təsərrüfatçılıq, sosial-mədəni, siyasi-hüquqi fəaliyyət sahələridir.

Dövlət idarəçiliyinin forma və məzmunu haqqında müxtəlif siyasi nəzəriyyələr var. Bu nəzəriyyələr dövlətin quruluşunu, funksiyalarını və əlamətlərini müəyyənləşdirir. Dövlət idarəçiliyinə klassik yanaşma nəzəriyyəsinə görə, dövlət idarəetməsi inzibati-dövlət prinsipinə əsaslanır.

Dövlət siyasi hakimiyyətin təşkili ilə səciyyəli və müəyyən ərazidə sosial proseslərin tənzimlənməsini təmin edən ümum məcburi hüquqi normalara, bu hüquq normalarının tətbiqini həyata keçirən təşkilati gücə malikdir. Bu təşkilati güc inzibati dövlət idarəçiliyi prinsipi üzərindən həyata keçirilir.

Dövlət insanların müəyyən sərhədlər daxilində əmin-amanlıq şəraitində, müəyyən qanun-qaydalara riayət etməklə yaşamaq və fəaliyyət göstərmək zərurətindən yaranıb. Dövlət ona aid olan konkret ərazi daxilində bir qayda olaraq əhalinin əksəriyyətinin mənafeyini, iradəsini ifadə edən, həyat və fəaliyyətini tənzimləyən, ölkədə mövcud olan siyasi və iqtisadi rejimi, sosial durumu, mülkiyyət və mənimsəmə formalarını müdafiə edən, inkişafına şərait

yaradan qanunları, normativ-hüquqi aktları işləyib hazırlayan, icrasını təmin edən orqandır.

Dövlət strukturuna və xarakterinə görə siyasi quruluşdur. Özünə məxsus olan ərazisi, əhalisi, həmin ərazinin sərhədləri daxilində yaşayan xalqın xüsusi sistemlə idarə olunmasını müəyyənləşdirən siyasi birlik olmaq etibarilə siyasi hakimiyyətin təşkili ilə səciyyələnən, müəyyən ərazidə sosial proseslərin tənzimlənməsini təmin edən xüsusi quruluşdur.

Dövlət idarəçiliyi inzibati dövlət idarəçiliyi prinsipi üzərindən həyata keçirilir. Mərkəzi hakimiyyət tərəfindən inzibati üsul və qaydalarla həyata keçirilən dövlət idarəçiliyindən fərqli olaraq, yerli özünüidarəetmə sakirlərin yerli problemlərin həllində müstəqilliyini əldə etmiş idarəçilik formalarıdır.

Hüquq nəzəriyyəsinə əsasən, inzibati hüququn predmetini dövlət idarəçiliyinin predmeti təşkil edir. Dövlətin ilahi-dini mənşəli yaradılışı nəzəriyyəsinə görə, dövlət ictimai varlıq kimi Allah tərəfindən yaradılıb. Bu nəzəriyyənin qədim Misirdə yarandığı məlumdur. Dövlətin ilahi-dini mənşəli nəzəriyyəsi feodalizm dövründə daha geniş yayılıb və sonralar dövlət haqqında fikrin inkişafına müsbət təsir göstərib.

Patriarxal dövlət nəzəriyyəsinə görə, dövlət öz başlanğıcını ailədən götürüb. Ailə başçısının, yəni atanın hakimiyyəti patriarxal xarakter daşıyırdı. Partiaxal dövlət nəzəriyyəsi orta əsrlərdə feodal-monarxiya dövlətini və ha-

kimiyyətini qoruyub saxlamağa, inkişaf etdirməyə xidmət göstərib.

Plüralist dövlət nəzəriyyəsində fərd ön planda, dövlət isə ikinci plandadır. Dövləti idarə edənlərin idarəçilik prosesində əsas vəzifəsi cəmiyyətdə fərdin maraqlarını qorumaqdır. Dövlət tərəfsiz bir şəkildə hakimlik vəzifəsini icra edərsə, fərdin hüquqlarının təmini yolunda çalışan ideal idarəçilik kimi qəbul edilir.

Kapitalist dövlət nəzəriyyəsinə görə, dövləti və yaxud cəmiyyəti onun iqtisadi əsasları ilə birlikdə təhlil etmək lazımdır. Bu nəzəriyyədə daha çox sinif və yaxud təbəqə önə çıxarılır. Yəni dövlətin yaradılması sinfi sistemdən doğub və sinif sisteminə dayanır.

Siyasi nəzəriyyələrdə dövlət idarəçiliyi haqqında müxtəlif anlayışlar əksini tapır. Dövlət idarəçiliyi dedikdə, dövlət başçısının hüquqi statusu və ya ali dövlət hakimiyyəti orqanları arasında hakimiyyət səlahiyyətlərinin bölgüsü ilə xarakterizə olunan təşkili forması başa düşülür.

Digər nəzəriyyəyə görə, dövlət idarəçiliyi dövlətin öz hakimiyyət qüvvəsinə əsaslanaraq insanların ictimai həyat fəaliyyətini qaydaya salmaq, qoruyub saxlamaq və ya yenidən qurmaq məqsədilə praktiki, təşkiledici və insanların davranışlarının hüquqi tənzimlənməsi ilə sıx bağlıdır. Buna insanların ictimai-iqtisadi və siyasi fəaliyyətinin idarə olunması prinsipləri də daxildir.

Yerli özünüidarəetmədən fərqli olaraq, dövlət çoxfunksiyalı sistemə malikdir. Düzdür, dövlət idarəçiliyi dövlətlərin tiplərinə görə zahirən fərqli olsa da, siyasi xarakteri-

nə görə dəyişməzdir. Bura dövlət idarəçiliyinin müxtəlif aspektləri, iradəsi, hakimiyyəti və fəaliyyəti daxildir.

Dövlət idarəçiliyini siyasi hakimiyyətin (hökumətin və ya dövlətin başçısı) rəhbəri həyata keçirir. Dövlət idarəçilik sistemi hər hansısa bir bölgənin idarəçiliyi ilə müqayisə edilə bilməz. Bu idarəçilik sisteminə şəhər, qəsəbə və ya kənd ərazisində, məhdud səlahiyyətlər həyata keçirən bələdiyyə idarəçiliyindən fərqli olaraq, dövlətin bütün bölgələrini əhatə edən geniş səlahiyyətlərə malik dövlət üsul-idarəsi daxildir.

Dövlət idarəçiliyini yerli özünüidarətmə orqanlarından ayıran spesifik xüsusiyyətlər aşağıdakılardır:

1. Bələdiyyə idarəçiliyinin lokal xarakterindən fərqli olaraq, dövlət idarəçiliyi daha geniş və daha universal xarakter daşıyır. Yəni bələdiyyənin məhdud ərazidə idarəetməsindən fərqli olaraq, dövlətin qəbul etdiyi qanunvericilik aktları dövlətin beynəlxalq hüquqla müəyyənləşdirilmiş bütün ərazisində hüquqi qüvvəyə malikdir.

2. Yerli özünüidarətmə orqanlarından fərqli olaraq, dövlət idarəçiliyi hüquq-mühafizə orqanlarına malikdir və xüsusi xidmət orqanları dövlət idarəçiliyinin tərkib hissəsidir.

3. Dövlət idarəçiliyinin yerli özünüidarətmədən digər fərqi dövlətin sahib olduğu hakimiyyət qüvvəsinə əsaslanaraq insanların ictimai həyat fəaliyyətini qaydaya salmaq, qoruyub saxlamaq və ya yenidən qurmaq məqsədilə praktiki, təşkilədi və tənzimləyici qarşılıqlı təsiri nəzərdə tutmasıdır.

4. Dövlət idarəçiliyinin fəaliyyətinin əsasını siyasət təşkil edir. Bura dövlətlərin həyata keçirdiyi daxili və xarici siyasət daxildir.

5. Digər önəmli fərq ərazi məsələsidir. Dövlətin konstitusiyası və qanunları, beynəlxalq hüququn hamılıqla tanınmış prinsipləri və normaları onun bütün inzibati ərazisində hüquqi qüvvəyə malikdir. Dövlətin inzibati ərazisinə həmin dövlətin ərazisində fəaliyyət göstərən bələdiyyələrin ərazisi də daxildir. Yerli özünüidarəetmə orqanları tərəfindən qəbul edilmiş hüquqi aktlar və bələdiyyələrin səlahiyyətləri isə yalnız həmin bələdiyyənin inzibati ərazi dairəsində keçərlidir.

6. Dövlət əhatə dairəsinə görə universal, bələdiyyə isə lokal xarakter daşıyır. Bunun bariz nümunəsi kimi “vətəndaş” və “sakin” ifadələrini göstərmək olar. Dövlət daha çox siyasi xarakterli quruluşdur. Dövlət tərəfindən qəbul edilən qərarlar suverenliyi altında yaşayan və fəaliyyət göstərən hər kəsə şamil edilir. “Dövləti formalaşdıran insanlar” kəlməsi hüquqi baxımdan “vətəndaş” adlanır. Vətəndaş dövlətinə mənsub olan, onunla siyasi-hüquqi bağlılığı, habelə qarşılıqlı hüquq və vəzifələri olan şəxslərə deyilir. Məsələn, dövlət hakimiyyəti tərəfindən həyata keçirilən idarəçilik vətəndaşların rifahını yaxşılaşdırmaq və təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədi daşıyır. Yerli özünüidarəetmədə isə idarəetmə vətəndaşlara deyil, daha məhdud formada, yəni bələdiyyə ərazisində yaşayan sakinlərə xidmət prinsipi əsasında təşkil edilir.

7. Dövlət və bələdiyyə idarəçiliyini fərqləndirən əsas xüsusiyyətlərdən biri də hər iki sistemdə çalışanların hüquqi statuslarıdır. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və digər qanunvericilik aktlarına uyğun olaraq, dövlətin məqsəd və funksiyalarının həyata keçirilməsi fəaliyyəti dövlət qulluğu, dövlət qulluğu vəzifəsini tutan şəxslər dövlət qulluqçusu adlanır. Dövlət işindən fərqli olaraq, bələdiyyə orqanlarında daimi peşə fəaliyyəti bələdiyyə qulluğu, bələdiyyə işində bələdiyyənin sədri, müavinləri və katibini çıxmaq şərti ilə təyin olunmaqla vəzifə tutan və ödənişli əsaslarla xidmət göstərən digər çalışanlar bələdiyyə qulluqçusu adlanır.

Dövlət və yerli özünüidarəetmənin oxşar cəhətləri

Dövlət və yerli özünüidarəetmənin fərqli cəhətləri ilə yanaşı, oxşar cəhətləri də var. Əslində, yerli özünüidarəetmə orqanlarında dövlət hakimiyyətinə xas olan bəzi xüsusiyyətlər var. Belə ki, idarəçiliyin fəlsəfəsi, hər ikisində də hakimiyyəti həyata keçirən xüsusi aparatın mövcudluğu, davamlılığı, universallığı, ümumiliyi, qanuna və digər normativ-hüquqi aktlara əsaslanması, idarəetmə formasından asılı olmayaraq istər dövlət aparatı, istərsə də bələdiyyə sisteminin əsas məqsədinin insanların sosial rifahı, rahat həyat sürməsinin təmini dövlət və bələdiyyə idarəçiliyinin oxşar cəhətlərindəndir.

Məhz buna görə dövlət və bələdiyyə idarəçilik sistemlərinin qarşılıqlı fəaliyyətinin əsasını əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş səlahiyyətlərin bölgüsü prinsipi təşkil edir.

Səlahiyyətlərin bölgüsü prinsipinin tənzimlənməsi normativ-hüquqi aktlar əsasında həyata keçirilir.

Ümumiləşdirərək demək olar ki, dövlət idarəçilik aparatı ilə yerli özünüidarəetmə orqanları arasında oxşar və fərqli cəhətlər olsa da, nəticə etibarilə hər iki idarəetmənin təməlində insan amili durur. Cəmiyyəti və insanları idarə edən istənilən idarəçilik orqanlarının iş prinsiplərinə əsasən, insan idarəçilik təşkilatlarına xidmət etmir, əksinə, idarəçiliyi həyata keçirən təşkilatlar insana xidmət edir.

Hər iki idarəetmə təşkilatının müqayisəli təhlilindən belə nəticəyə gəlmək olur ki, yerli özünüidarəetmə orqanları öz fəaliyyətində dövlətin müdaxiləsi olmadan yerli əhəmiyyətli məsələlərin həllinə nail olmaq məqsədi daşısa da, əslində dövlətdən kənar və tam müstəqil statusa malik qurumlar deyil.

Əksinə, bələdiyyələr dövlətin qanunları və hüquq sistemi çərçivəsində fəaliyyət göstərən, dövlətin yerli problemlərin həlli yükündən xilas olaraq güclənməsinə xidmət edən təsisatlardır. Yəni bələdiyyələr yerli əhəmiyyətli məsələləri sakinlərdən toplanan vergilər və digər daxilolmalardan toplanan maliyyələr (yerli imkanlar) ilə həll edərək dövlətin yükünü yüngülləşdirir. Məsələn, böyük ictimai fikir xadimi Con Stüart Mill yazırdı: "Hökumət tərəfindən qəbul edilən hər bir yeni vəzifə onsuz da vəzifələrlə həddən artıq yüklənmiş bir təsisat üçün yeni, əlavə yüküdür. Belə bir vəziyyətin təbii nəticəsi o olur ki, ya həmin vəzifə heç bir zaman yerinə yetirilmir, ya da hər bir vəzifə pis yerinə yetirilir. Vəzifələrin mərkəzi və yerli orqanlar tərəfin-

dən rasional bölündüyü ölkələrdə isə bu cür hallar aradan qaldırılmış olur”.

Nəticədə dövlət üzərində olan yüklərdən xilas olur və yerli məsələlərin həlli üçün xərclənməsi nəzərdə tutulan maliyyə vəsaiti dövlətin büdcəsində qalaraq digər sahələrin inkişafına sərf edilir.

1.3. Azərbaycan bələdiyyənin təşəkkül tarixi və inkişaf mərhələləri

Ölkəmizdə yerli özünüidarəetmə institutu olan bələdiyyələrin yaranma tarixi haqqında yazanların əksəriyyəti bu tarixi yanlış olaraq Azərbaycan Respublikasında 12 dekabr 1999-cu il tarixində bələdiyyə seçkilərinin keçirildiyi tarixə aid edir və bələdiyyələrimizin yaşını bu tarixdən hesablayırlar. Düzdür, Azərbaycan Respublikasında ilk bələdiyyə seçkiləri 1999-cu il dekabrın 12-də keçirilib. Ancaq tarixə müraciət etsək görürük ki, Azərbaycanda yerli özünüidarəetmə əməlləri və bələdiyyələrin yaranma tarixi 12 dekabr 1999-cu ildən başlamır. Azərbaycanda bələdiyyəçilik tarixi daha qədim tarixə və əməllərə malikdir.

Tarixə nəzər yetirsək, Azərbaycanda ilk yerli özünüidarəetmə sisteminin hələ ölkəmizin Çar Rusiyasının tərkibində olduğu dövrdə formalaşdığına şahidi olarıq.

Çar Rusiyasında şəhərlərin sürətlə böyüməsi, əhəlinin sayının artması və sənayenin inkişafı imperiya daxilində idarəetmə sistemi sahəsində müəyyən islahatların aparılması zərurətini yaradırdı.

Bu islahatları aparmaq məqsədilə Çar Rusiyası tərəfindən “İmperiyada şəhərlərin idarə edilməsi qaydaları haqqında” 1870-ci 16 iyun tarixli Qərar qəbul edilmişdi. Həmin qərara əsasən, Rusiyanın bütün iri şəhərlərində bələdiyyə idarələrinin təşkili və Duma seçkilərinə başlanılması nəzərdə tutulurdu. Çarın fərmanından sonra Qafqaz canişini tərəfindən Qafqaz və Zaqafqaziya ölkələrində şəhər əsasnaməsinin tətbiqinin mümkün olub-olmaması barədə qubernatorlara və vilayət rəislərinə rəylərini bildirmələri üçün sorğu göndərildi.

Sorğuya cavab olaraq Bakı qubernatoru Kolyubyak yerli əhalinin inkişaf səviyyəsinin kifayət qədər olmamasını əsas gətirməklə mövcud əsasnamənin hələ bir müddət Bakı quberniyasının şəhərlərində tətbiqinin mümkün olmadığını bildirdi. Guya imperiya tərkibində yaşayan qeyri-rus millətləri hələ özlərini idarə etmək iqtidarına malik deyillər. Bu səbəbdən ilk növbədə Rusiyanın daxili quberniyalarında bələdiyyə idarələrinin təşkili və dumaların yaradılmasına başlandı. Azərbaycanda bu proses yalnız 8 ildən sonra, yəni 1878-ci ildə həyata keçirildi. Qərara əsasən, 1878-ci ildə Bakı şəhərində ilk dəfə olaraq yerli özünüidarəetmə orqanı olan Bakı Şəhər Dumasına seçkilər keçirildi.

Dumaya seçkilərdə hər kəs namizəd ola bilməzdi. Duma seçkilərində namizədlər üçün bir sıra məhdudiyyətlər və ilkin şərtlər qoyulmuşdu. Şəhər əsasnaməsinə görə, Bakı Şəhər Dumasında azərbaycanlıların sayı üzvlərin ümumi sayının yarısından çoxunu təşkil etməməli idi. Çar III

Aleksandrın fərmanına əsasən, 1892-ci ildə qəbul edilmiş qanunda Duma üzvlərinin 1/3-ni, 1900-cü ildə olan dəyişikliklərə görə isə Duma üzvlərindən yarısını xristianlar təşkil etməli idilər. Şəhər əsasnaməsinin 20-ci maddəsinə görə, bələdiyyə üzvlüyünə yalnız daşınmaz əmlakı olan və ya qiyməti 1500 manatdan az olmamaq şərti ilə şəhər vergilərinin ödəyicisi olan, ticarət və ya sənaye müəssisələrinə malik, 25 yaşdan yuxarı imtiyazlı silkə mənsub şəxslərin seçilmək hüququ təsbit edilmişdi. Bu səbəbdən Duma üzvlüyünə ilkin mərhələdə iri neft sənayeçiləri, tacirlər, fabrik, gəmi sahibləri seçilirdilər. Qoyulmuş məhdudyyətlərə əsasən, 1877-ci ilin dekabrında keçirilmiş seçkilərdə Bakı Şəhər Dumasına seçilən üzvlər arasında yalnız Həsən bəy Zərdabi, müəllim Həbib bəy Mahmudbəyov, Əlimərdan bəy Topçubaşov kimi barmaqla sayılacaq qədər az sayda ziyalılar yerli əhalini təmsil etmək hüququ əldə etmişdilər. Bakı varlılarından isə Hacı Zeynalabdin Tağıyev, Şəmsi Əsədullayev, İbrahim bəy Aşurbəyov, Əli-İskəndər Aşurov, İsabəy Hacınski, Ağabala Quliyev, Musa Nağıyev, Nəcəfqulu Sadıqov və başqaları Duma üzvü seçilmişdilər.

Şəhər əsasnaməsinə görə, qadınlar, yüksək inzibati vəzifə tutanlar və yerli polis məmurları yüksək əmlak senzina malik olsalar da, Dumaya namizədliklərini irəli sürmək hüququndan məhrum idilər.

Keçirilmiş ilk seçkidə 72 Duma üzvü seçilsə də, daha sonra üzvlərin sayı 75 nəfərə qədər artırılır. Birinci seçkidə Bakı Şəhər Dumasına seçilmiş 72 nəfərlik nümayəndə he-

yətinin 36 nəfəri yerli müsəlman əhalidən olmaqla, qalan yarısı xristian əhalidən seçilmişdi. Duma üzvləri 4 illik müddətə seçilirdi.

Bakı Şəhər Duması Bakı Şəhər Bələdiyyəsinin qərarverici şurası idi. Dumaya seçilənlər “qlasni” adlanırdı. Dumanın iclasları protokola görə rəsmi olaraq rus dilində aparılırdı.

Bakı Şəhər Duması müasir Azərbaycan bələdiyyə sistemi kimi kollegial orqan olaraq formalaşmışdı. Məsələn, Bakı Şəhər Duması seçilmiş “qlasni”lardan ibarət nümayəndəli kollegial orqan sayılırdı. Bakı Şəhər Duması Bakı Bələdiyyə İdarəsinin sərəncamverici orqanı idi. Dumaya Şəhər Bələdiyyə İdarəsinin sədri rəhbərlik edirdi və əsasnaməyə görə, Duma sədri ancaq rus millətindən seçilirdi.

Dumanın birinci iclası 1878-ci il yanvarın 14-də Bakı şəhər başçısı Cakelinin sədarəti altında keçirilmiş və 1878-ci ildən 1879-cu ilə qədər bələdiyyə sədri kimi fəaliyyət göstərmiş İosif Dzakkerli ilk bələdiyyə sədri seçilmişdi. Duma iclaslarında qərarların qəbulu əsanamənin 66-cı maddəsinə əsasən, sadə səs çoxluğu prinsipinə uyğun həyata keçirilirdi. Dumada iclaslar və bütün rəsmi yazışmaları rus dilində aparılırdı.

Bakı Şəhər Dumasının səlahiyyətləri sırf şəhərin təsərrüfat məsələləri, abadlaşdırma, ticarət, şəhər vergilərinin təyini, yığılması, xərclənməsi, yanğına qarşı ehtiyat tədbirləri və s. məsələlərlə məhdudlaşmışdı. Şəhər bələdiyyə orqanları tam müstəqil sayılmırdı. Çünki bələdiyyə idarəsinin orqanları qubernator və daxili işlər nazirinin nəzarəti

altında fəaliyyət göstərirdi. Bələdiyyə idarələri yerli özünüidarəetmə orqanını təmsil etsələr də, reallıqda bu idarələr hökumətin yerli təsərrüfat məsələlərinə baxan yardımçı orqanları kimi fəaliyyət gəstərirdilər. Hətta şəhər əsasnaməsində Dumaya seçilmiş şəxslər təsdiq edilmədiyi təqdirdə boş qalmış yerlərin qubernator və ya daxili işlər nazirinin təyin etdiyi adamların tuta bilməsi öz əksini tapmışdı.

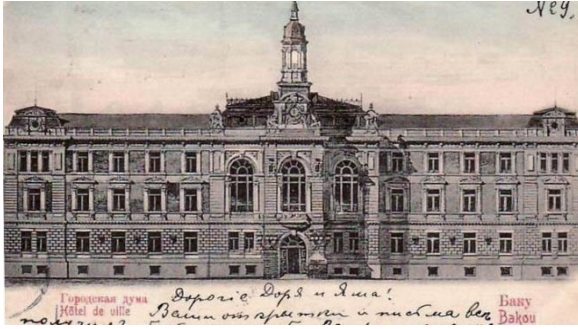
Bakı şəhər özünüidarəetmə orqanlarının vəzifəsi yerli təsərrüfat məsələlərinin həlli ilə məhdudlaşsa belə, hətta bu məsələlərdə də tam söz sahibi deyildi. Bakı Şəhər Bələdiyyəsi yığılan vergiləri öz bildiyi istiqamətlərə sərf etmək məsələsini qubernator və onun yanındakı Quberniya İdarəsinin nəzarəti ilə müəyyənləşdirirdi. Şəhər Bələdiyyə İdarəsinin qərarlarını həyata keçirmək polisində olduğu üçün şəhər təsərrüfatına aid qərarlar polis idarəsi ilə razılaşdırılmadan tətbiq edilə bilməzdi.

Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, Bakı Şəhər Duması rus imperiyasının ən varlı idarələrindən biri hesab olunurdu. Yarandığı ilk illərdə Bakı Şəhər Duması yeni bina tikilənə qədər Nikolayevski küçəsində zərgər Aşumovun evini kirayəyə götürərək orada fəaliyyət göstərmişdi.

Şəkil 1

Polyak memar İosif Qoslavskinin layihəsi əsasında 18 may 1900-cü ildə şəhərin şəxsi xidmətləri üçün inzibati təyinatlı yeni Duma binasının təntənəli təməlqoyma mərasimi keçirilsə də, tikinti xeyli yubandı. İosif Qoslavskinin xəstəliyi ilə əlaqədar olaraq tikinti işləri mühəndis Kazimir Brunoviç Skureviçə həvalə edildi və nəhayət, bina 27 sentyabr 1912-ci ildə tamamlanaraq təhvil verildi.

Şəkil 2

Bakı şəhərindən sonra 1892-ci ildə qəbul edilmiş yeni şəhər əsasnaməsi ilə Gəncə şəhərində tam səlahiyyətli, Şamaxı, Quba, Lənkəran, Şəki kimi şəhərlərdə məhdud səlahiyyətlərə malik yerli özünüidarətmə orqanları fəaliyyətə başladı.

Azərbaycanda bələdiyyələrin fəaliyyəti təkcə Çar Rusiyası dövrü ilə məhdudlaşmır. 1918-ci ilin martında ermənilər tərəfindən törədilmiş kütləvi türk-müsəlman soyqırımlarından sonra hakimiyyəti ələ almış bolşeviklər Şəhər Dumasını buraxdı. 1918-ci il aprelin 10-da Bakı və onun rayonlarında İnqilabi Müdafiə Komitəsinin dekreti ilə Bakı Şəhər Duması ləğv olunaraq funksiyaları xüsusi şəhər təsərrüfatı şöbəsinə verildi.

Bolşeviklərin zamanında ləğv edilmiş Bakı Şəhər Bələdiyyə İdarəsi Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin hökuməti bərqərar olan kimi yenidən bərpa edildi. Azərbaycan

Xalq Cümhuriyyətinin dövründə bələdiyyələr daha müstəqil fəaliyyət göstəməyə başladı.

Bələdiyyə idarələrinin yenidən fəaliyyətə başlamasının hüquqi təminatı olaraq 1918-ci il iyulun 30-da Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Hökuməti şəhər özünüidarəetmə orqanlarının fəaliyyətinin bərpası haqqında qərar qəbul etdi. Qəbul edilmiş qərar əsasında sentyabrın 18-də Bakı şəhər özünüidarəsi Rusiya Müvəqqəti Hökumətinin 1917-ci il 9 iyun tarixli qanunu əsasında seçilmiş tərkibdə bərpa olundu. Həmçinin, Milli Hökumət tərəfindən Şəhər Dumasına tərkibini öz mülahizəsinə görə 80 nəfərə çatdırmaq, şəhər idarəsi işçilərinin sayını artırmaq hüququ verildi.

Şəhər özünüidarəsinin fəaliyyəti bərpa edilərkən ermənilərin törətdiyi soyqırım, bolşeviklərin hakimiyyəti dövründə isə deputatların xeyli hissəsinin olmaması səbəbindən hökumətin icazəsi ilə Dumanın özünün daxil etdiyi şəxslər hesabına Bakı Şəhər Dumasının tərkibi yenidən formalaşırıldı.

Şəhər Dumasına keçirilmiş seçkilərin illəri və bələdiyyəyə rəhbərlik etmiş şəxslərin siyahısı:

Adı	Fəaliyyət dövrü
İosif Dzahkerli	<u>1878–1879</u>
Stanislav Despot Zenovic	<u>1879–1881</u>

Kristofer Antonov	<u>1893</u> –189?
Konstantin İreteksi	<u>1896</u> –1???
Aleksandr Novikov	<u>1903</u> – <u>1904</u>
Kamil Səfərəliyev	<u>1904</u> – <u>1906</u> ^[1]
Pyotr Mortkov	<u>1906</u> – <u>1910</u>
Mixail Folbaum	<u>1908</u> –19??
Fyodor Qolovin	<u>1912</u>

Çağırışlar:

Seçkilər	Çağırış	İllər
<u>1878</u>	I çağırış	1878–1882
<u>1881-1882</u>	II çağırış	1882-1886
<u>1886</u>	III çağırış	1886-1890
<u>1890</u>	IV çağırış	1890-1894

<u>1894</u>	V çağırış	1894-1898
<u>1898</u>	VI çağırış	1898-1902
<u>1901</u>	VII çağırış	1902-1906
<u>1906</u>	VIII çağırış	1906-1910
<u>31 mart 1911</u>	IX çağırış	1911-1914
<u>1914</u>	X çağırış	1914-1917

1.4. AXC dövründə Azərbaycan bələdiyyəsi: 1918-1920-ci illər

Dünyanın siyasi xəritəsinə Şərqn ilk parlamentli cümhuriyyəti kimi imzasını qoymuş, hər bir azərbaycanlı üçün qürur mənbəyi olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (AXC) mövcud olduğu 2 il müddətində bir çox dövlətlərin on illərlə həyata keçirə bilmədiyi islahatları qısa müddətdə reallaşdırdırmağı bacardı. Qısa zaman kəsiyində bir sıra demokratik təsisatların yaradılması ilə yanaşı, mövcud olanların da qorunub-saxlanması və inkişafı istiqamətində mühüm işlər görüldü.

AXC dövründə hökumət və parlament tərəfindən bələdiyyələrin inkişafı istiqamətində də tədbirlər həyata keçir

rilib. Cümhuriyyət elan edilməmişdən əvvəl Bakı Xalq Komissarları Sovetinə Stepan Şaumyanın rəhbərlik etdiyi dövrdə Azərbaycanda bələdiyyələrin fəaliyyəti dayandırıldı və Duma buraxıldı. 1918-ci il aprelin 20-də Bakı Şəhər İnqilabdan Müdafiə Komitəsinin Şəhər Dumasının buraxılması ilə bağlı dekreti dərc edilmişdi. Dekretdə deyilirdi: "İndiki şəhər Dumasının tərkibinin əhalinin iradəsi və maraqları ilə uyuşmaması, şəhər idarəsinin mürəkkəb və məsuliyyətli işini aparmaq qabiliyyətində olmaması səbəbilə Bakı Şəhər Duması buraxılmalıdır".

1918-ci il iyulun 30-da Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti şəhər özünüidarələrinin fəaliyyətinin bərpa olunması haqqında qərar qəbul etdi.

Sentyabrın 18-də isə Bakı şəhər Bələdiyyəsi Rusiya Müvəqqəti Hökumətinin 1917-ci il 9 iyun tarixli qanunu əsasında seçilmiş tərkibdə Bakı Şəhər İctimai Özünüidarəsi adı ilə bərpa edildi. Şəhər Dumasına öz tərkibini artıraraq 80 nəfərə çatdırmaq, həmçinin, şəhər idarəsi işçilərinin sayını artırmaq hüququ verildi. Şəhər özünüidarəsinin fəaliyyəti bərpa edilərkən deputatların xeyli hissəsi olmadığından, hökumətin icazəsi ilə Dumanın özünün daxil etdiyi şəxslər hesabına Bakı Şəhər Dumasının tərkibi tamamlandı. 1918-ci il sentyabrın 22-də hökumət şəhər özünüidarəsi deputatlarının Bakı Şəhər İctimai Özünüidarəsi tərəfindən təqdim olunmuş siyahısını təsdiq etdi.

Dumanın yeni tərkibi köhnə heyətdən qalan 34 nəfər və yeni daxil edilmiş 46 nəfər olmaqla, cəmi 80 üzvdən ibarət idi.

Köhnə heyətdən:

1. Abram Benyaminoviç Roxlin
2. Aleksey Mitrofanoviç Ammosov
3. Aleksey Petroviç Deliçin
4. Pavel Makaroviç Qara Mirzə
5. Mixail Froloviç Podşibyakin
6. Boris Konstantinoviç Finkelşteyn
7. İosif Xaimoviç Anşeles
8. Eruxim Zalmanoviç Blyumşteyn
9. Nikolay İvanoviç Drujinin
10. Anton İvanoviç Neşeretov
11. Aleksandr İsidoroviç Okinşeviç
12. İzrail Mark Mixayloviç Abezquz
13. Bençion Volf Vladimir Sauloviç Beynşal
14. Miron Yakovleviç Şor
15. Hacı ağa Babayev
16. Kərbəlayi Hüseyn Hacıyev
17. Mahmud Quliyev
18. Ağa Zeynal Tağiyev
19. İosif Feodroviç Blinov
20. Venedikt Arseneviç Badayev
21. Astvaçatur Qeorqiyeviç Vaçyanç
22. Tiqran Asaturoviç Zaxaryan
23. Stepan Serqeeviç Taqianosov

24. Qayk Boqdanoviç Ter-Mikaelyan
25. Əliğa Həsənov
26. Qasım Qasımov
27. Əbülfəz Qarayev
28. Heybətqulu Məmmədbəyov
29. Vladimir Aleksandroviç Bakradze
30. Sultan Məcid Qənizadə
31. Mir Yaqub Mehdiyev
32. İlyas Cəfərov
33. Stepan Vasilyeviç Mamanov
34. Pyotr Yakovleviç Osadko

Yeni seçilən Duma deputatları:

1. Yakov Petroviç Kaplan
2. Lev Veniaminoviç Perçixin
3. Məlik bəy Sultanov
4. Məhəmməd xan Təkinski
5. Ağa bəy Səfərəliyev
6. Qasım Cəfərov
7. Ağabala Quliyev
8. Abbas Eyvazov
9. Muxtar Əliyev
10. Əli Abbas Aşurov
11. Əsəd bəy Əmirov
12. Arseniy Nikolayeviç Saparov
13. Vladimir Vasilyeviç Smirnov
14. Arşak Arutyunoviç Paronyan
15. Mixail Norsesoviç Atabəyov

16. Qeqam İosifoviç Konstanyanç
17. Bəhrəm bəy Mirzə Cəfər bəy oğlu Axundov
18. Əlisgəndər Hacı Baba oğlu Cəfər
19. Abbasqulu Məmmədibrahim oğlu Kazımzadə
20. Kitabulla Vahab oğlu Axundov
21. Əliheydər Allahverdiyev
22. Abbasəli Kərimov
23. Qulamrza Mirzə Rəsul oğlu Şərifzadə
24. Əhməd bəy İsa bəy oğlu Hacinski
25. İsmayıl Kərbəlayi Dadaş oğlu Tağıyev
26. Tağı Əliyeviç Nağıyev
27. Yusif Mirzə Məlik Məmməd oğlu Mikayilov
28. Həsən ağa Həsənov
29. Əsədulla Əhmədov
30. Məmməd Cavad Sadıxov
31. Məmməd Əli Salayev
32. Hacı Qasımov
33. Fətulla Ağəəlizadə
34. Qara bəy Qarabəyov
35. Ələskər Hacıyev
36. Nəcəf Əmiraslanov
37. Əliabbas Zeynalov
38. Zeynal bəy Səlimxanov
39. Mövsüm Səlimov
40. Aleksandr Konstantinoviç Leontoviç
41. Abram Nikitiç Dastakyan
42. Yakop Osipoviç Qukasov
43. Qleb Lıvoviç Lopatinski

44. Yakop Nikolaeviç Smirnov
45. Konstantin Aleksandroviç İreçki
46. Yusif Əhmədzadə

Siyahıdan məlum olur ki, Duma üzvünün milli tərkibinin artıq yarısından çoxunu azərbaycanlılar təşkil edirdi. 1919-cu il yanvarın 27-də isə şəhərlərin, o cümlədən Bakı şəhər özünüidarəsi deputatlarının səlahiyyəti aprelin 1-dən gec olmayaraq, yeni seçkilər keçirmək şərti ilə uzadıldı. İdarənin fəaliyyətinə nəzarət qubernatora və daxili işlər nazirinə həvalə olundu.

Bakı Şəhər İctimai Özünüidarəsi şəhər başçısının rəhbərlik etdiyi idarə aşağıdakı 7 şöbədən ibarət idi:

1. təsərrüfat;
2. tikinti;
3. maliyyə;
4. torpaq;
5. məktəb;
6. tibb-sanitariya;
7. su kəməri.

Bu şöbələrdən hər birinin səlahiyyət dairəsi və fəaliyyəti müvafiq təlimatlarda öz əksini tapırdı. Hər bir şöbə və bölmə vaxtaşırı öz fəaliyyəti haqqında Şəhər Dumasının qarşısında hesabatla çıxış edirdi.

Məsələn, Dumanın məhkəmə bölməsinin 1919-cu il üçün təqdim etdiyi hesabatda daxil olan iddia ərizələrinin sayı, şəhər tərəfindən qaldırılan iddialar, şəhərə qarşı verilən iddia ərizələri, xüsusi, apellyasiya və kassasiya şika-

yətlərinin verilməsi, məcburi qərarların pozulması haqqında cinayət işlərinin daxil olması ilə bağlı məlumat, notariat əməliyyatlarının aparılması ilə əlaqədar təkliflər, məhkəmə və bələdiyyə iclaslarının çağırılması haqqında məlumatlar əksini tapmışdı.

Qəbul edilmiş təlimatlara əsasən, şəhər bələdiyyə orqanlarına qulluqçuların qəbulu yalnız Şəhər Bələdiyyəsinin qərarları ilə həyata keçirilirdi. Mövcud vəzifəyə və ya vakansiyaya qəbul zamanı Şəhər Bələdiyyəsinin əvvəllər xidmətdən ya ştat ixtisarı, ya da işçidən asılı olmayan digər səbəblər üzündən azad olunmuş keçmiş qulluqçularına üstünlük verilirdi.

İstər qulluqçuların, istərsə də fəhlələrin vəzifə üzrə irəli çəkilməsi zamanı hər hansı bərabər şərtlər çərçivəsində üstünlük Şəhər İctimai İdarəsinin Qulluqçu və Fəhlələr İttifaqının İdarə Heyətinin namizədinə verilirdi.

AXC-nin qanunvericiliyində mülkiyyət münasibətləri, iqtisadi və sosial məsələlər geniş yer tuturdu. Mülkiyyət dövlət, xüsusi, bələdiyyə və kollektiv olmaqla müəyyən edilmişdi.

Mövcud qanunlara uyğun olaraq, AXC-nin ərazisində yerli özünüidarəetmə orqanları qismində şəhərlərdə Şəhər Duması, Duma tərəfindən seçilmiş bələdiyyə rəisliyi və onun vəzifəli şəxsləri fəaliyyət göstərirdilər. Şəhər Duması Bakı, Gəncə və Zaqatala kimi quberniya mərkəzlərində, həmçinin qəza mərkəzləri olan bir sıra iri şəhərlərdə təşkil edilirdi. Nisbətən kiçik şəhərlərdə isə bələdiyyələri və Du-

manı sadələşdirilmiş ictimai özünüidarətmə orqanları əvəz edirdi.

Azərbaycan parlamenti 1919-cu ilin yayında qanunvericilik sahəsində fəaliyyətini davam etdirərək müxtəlif sahələri əhatə edən qanun layihələrini, o cümlədən "Şəhərlərdə bələdiyyə idarələri seçkiləri haqqında məsələlər"i müzakirəyə çıxarmışdı.

Daxili İşlər Nazirliyi yerli özünüidarətmə sahəsindəki islahatların əhəmiyyətini nəzərə alaraq "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətində Şəhər Dumasına seçkilərin keçirilməsi qaydası haqqında" Qanun layihəsini hazırladı və həmin layihə 7 avqust 1919-cu ildə Azərbaycan Parlamenti tərəfindən qəbul olundu. Qanunun 2-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycanın şəhərləri uzrə Duma üzvlərinin sayı aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdi:

Bakı şəhəri üçün – 105, Şamaxı üçün – 37, Salyan üçün – 35, Quba üçün – 39, Lənkəran üçün – 21, Göyçay üçün – 20, Gəncə üçün – 74, Nuxa (Şəki) üçün – 51, Şuşa üçün – 54, Zaqatala üçün – 25, Ağdaş üçün – 20, Qazax üçün – 20 Duma üzvünün olması qəbul edilmişdir. Hər bir şəhər bir seçki dairəsini əhatə edirdi ki, o da öz növbəsində ayrı-ayrı seçki məntəqələrinə bölünürdü.

Cümhuriyyət dövrünə aid sənədlərdən məlum olur ki, bələdiyyələrin maliyyə durumu heç də qənaətbəxş deyildi. Bələdiyyələrin maliyyə durumlarının ürəkaçan olması AXC parlamentinin iclaslarının protokollarından da məlumdur.

Bələdiyyələrin gəlirini artırmaq və inkişafına nail olmaq məqsədilə AXC Hökuməti müxtəlif tədbirlərə əl atmalı olurdu.

Parlamentin 1919-cu il iyunun 19-da keçirilən 49-cu iclasında bələdiyyə mədaxil və məxaricinin, dövlət torpaq vergi kontingentinin müəyyənləşdirilməsini, torpaq vergisi mükəlləfiyyətlərinin artırılmasını nəzərdə tutan qanun layihəsinin müzakirəsi təklif olundu. Təklifin tərəfdarı kimi R.Ağabəyov çıxış edirdi. Bu zaman M.Hacınski (“Müsavat”) məsələnin müzakirəsinin təxirə salınmasının daha düzgün olduğunu deyərək fikrini belə əsaslandırdı ki, əsas diqqət “Təsisedici Məclisin” keçirilməsi ilə əlaqədar seçkilərin hazırlanmasına yönəlməlidir. Parlamentin iyunun 23-də keçirilən sonrakı, yəni 50-ci iclasında yenidən torpaq mükəlləfiyyəti vergilərinin artırılmasını nəzərdə tutan qanun layihəsi müzakirə olundu. İclasda R.Ağabəyov yenidən çıxış edərək bildirdi ki, qanun layihəsi 3 hissədən ibarətdir:

1. vergilərin yığılması;
2. yığılan vergilərin artırılması və ya azaldılması;
3. vergiləri ödəmək qabiliyyətində olmayanların müəyyənləşdirilməsi məsələləri.

1919-cu il avqustun 20-də AXC hökumətinin razılığı əsasında Bakı Bələdiyyə İdarəsi tərəfindən hər biri 500 manat olmaqla, 100 min ədəd faizsiz və hərəsi 50 bilet olmaqla, 2 min seriyaya bölünmüş 550 milyon manatlıq uduşlu istiqrazlar da buraxıldı.

Biletlərin üzərində "İstiqrazın buraxılması haqqında" Qanundan iqtibas - uduşun miqdarı, qaydaları və müddəti (1920-1972) göstərilirdi.

Lakin 1918-ci ildə Şaumyanın başçılıq etdiyi daşnak-bolşevik rejiminin Bakı Şəhər Dumasını buraxması, Bakıda və Azərbaycanın digər regionlarında törətdikləri soyqırım və talançılıq nəticəsində yaranmış hərc-mərclik, boşluqdan sonra yerli özünüidarə təşkilatları, xüsusən Bakı Bələdiyyəsi özünü bərpa etsə də, fəaliyyətinin tam bərpası asan deyildi. Hətta maliyyə sıxıntısını aradan qaldırmaq üçün Bakı Şəhər Bələdiyyə İdarəsi hökumətdən dəfələrlə kömək istəmək məcburiyyətində qalmışdı.

AXC Hökuməti təkcə Bakı Şəhər Bələdiyyəsinə deyil, digər bələdiyyələrə də subsidiya və yardımlar ayırmışdı. 1919-cu il yanvarın 25-də səpmə yatalağa qarşı mübarizə üçün Bakı Şəhər Bələdiyyəsinə 2 milyon 200 min manat, fevralın 26-da isə şəhər təsərrüfatının ehtiyaclarına sərf olunmaqdan ötrü 4 milyon manat, Gəncə bələdiyyəsinə 450 min manat, Nuxa bələdiyyəsinə 200 min manat, 21 iyul 1919-cu il tarixli parlament iclasında isə Quba bələdiyyəsinə 100 min manat faizsiz borc ayrılması haqqında qərar qəbul edilmişdi.

Bələdiyyənin maliyyə durumunun yaxşılaşdırılmasına dəstək kimi AXC Hökumətinin razılığı ilə 1919-cu il iyulun 27-də parlament gətirilən və aparılan yüklərdən pud (*Azərbaycan xalqının məişətinə çox qədimlərdən daxil olmuş, el arasında bu gün də işlənən çəki vahididir. 40 girvənkə və yaxud 2 batman 1 pud deməkdir. 16,4 kq-luq çəki daşlarına da pudluq*

daş deyilir - **müəllif**) hesabı ilə şəhərlərin xeyrinə rüsum alınması barədə qərar qəbul etdi. Noyabrın 17-də isə Bakı şəhər özünüidarəsi tərəfindən pud hesabı ilə rüsumlar yığılması qaydası təsdiqləndi. Bu qaydaya əsasən, ixrac olunan neftin və neft qalıqlarının hər pudundan 10 qəpik, ağ neftdən və sürtkü yağlarından 20 qəpik rüsum alınır.

AXC dövründə bələdiyyələr maliyyə böhranı ilə üzləşsələr də, qısa fəaliyyətləri ərzində Cümhuriyyət tarixində mühüm yer tutan bir sıra layihələrdə iştirak etdilər. 1919-cu ildə Bakı Dövlət Universitetinin Təşkilat Komissiyası kitabxana yaratmaq məqsədilə komissiyası təşkil etmişdi. Komissiya 1919-cu il iyunun 2-də Bakı Şəhər Bələdiyyə İdarəsinə müraciət edərək, "Mixail" (indiki Musa Nağıyev) xəstəxanasının nəzdindəki kitabxananın universitetə verilməsini xahiş etmişdi. Komissiyanın müraciətinə Bakı Şəhər Bələdiyyəsi tərəfindən baxılaraq razılıq verilmişdi.

AXC Hökumətinin qərarı ilə Xalq Maarif Nazirliyinə 1919-1920-ci tədris ilinin əvvəlinə kimi Bakıda universitetin yaradılması ilə bağlı zəruri hüquqi-normativ sənədlərin layihələrini hazırlamaq məqsədi ilə komissiya yaratmaq, müvafiq təşkilati məsələləri həll etmək tapşırıldı. Xalq Maarif Nazirliyi bu tapşırıqla Universitet Komissiyası təşkil etdi. Hökumət 19 may 1919-cu il tarixli qərarı ilə Xalq Maarif Nazirliyi yanında fəaliyyət göstərəcək Universitet Komissiyasının tərkibini təsdiqlədi və Bakı Şəhər Bələdiyyə İdarəsindən Əlicabbar Orucəliyev də həmin komissiyanın tərkibinə daxil edildi.

1.5. Azərbaycan Respublikasında bələdiyyələrin 24 illik fəaliyyəti

Müasir dövrün əsas atributlarından sayılan, konstitusiyon quruluşun əsaslarından birini təşkil edən, hüquqi dövlət quruculuğunun və demokratiyanın təməl prinsipləri kimi qəbul edilən yerli özünüidarəetmə orqanları vətəndaş cəmiyyətinin formalaşdırılmasının mühüm şərtlərindən biridir. Əgər vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunda uğur qazanmaq istəyiriksə, birmənalı olaraq bələdiyyələrin inkişafına və təkmilləşdirilməsinə nail olmalıyıq. Beynəlxalq aləmdə sakinlərin yerli özünüidarəetməni həyata keçirməsi, yerli özünüidarəetmə orqanlarının dövlət işlərinin xeyli hissəsini reqlamentləşdirməsi və məsuliyyəti öz üzərinə götürərək yerli əhəlinin maraqlarının təmini demokratik dəyərlər hesab olunur.

Azərbaycanda yerli özünüidarəetmə sistemi *bələdiyyə* adlanır. *Bələdiyyə* sözü ərəbcə “beled” və ya “belde” sözündən törəyib. Azərbaycan dilinə tərcüməsi “şəhər” və yaxud “məmləkət” mənasını verir. Dövlət idarəçiliyindən fərqli olaraq bələdiyyə sistemi öz mülkiyyəti, müstəqil büdcəsi olan və qanunla müəyyən edilmiş ərazi hüduqları daxilində seçkilər əsasında formalaşan yerli özünüidarəetmə formasıdır.

Azərbaycan Respublikasında ilk bələdiyyə seçkisi 1999-cu il 12 dekabr tarixində keçirilib. Geridə qoyduğumuz 24 il bizim nəzərimizdə uzun müddət kimi görünsə də, yüz illərlə yerli özünüidarəetmə sistemi və idarəçilik təcrübəsi

olan xarici ölkə bələdiyyələri ilə müqayisədə olduqca qısa zamandır.

Yarandığı ilk illərdə hətta bələdiyyə üzvləri də bələdiyyənin nə olduğunu, fəaliyyətinin hansı sahələri əhatə edəcəyini və hansı mənbələrdən maliyyələşəcəkləri barədə məlumatsız olsalar da, vəziyyət müsbətə doğru dəyişmiş və bələdiyyələrin peşəkar kadr potensialının formalaşması prosesi başlamışdı.

Azərbaycanda bələdiyyələrin 24 illik fəaliyyəti ərzində nöqsanlarını, uğurlarını və perspektivlərini aşağıdakı səkkiz bəndlik müqayisəli araşdırma ilə təhlil etməyə çalışacağıq.

1. Bələdiyyə qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi

Bələdiyyələrin fəaliyyətlərinin tənzimlənməsi, səlahiyyətlərinin genişləndirilməsi, şəffaflığın təmini və fəaliyyətlərinin müasir tələblər əsasında qurulması məqsədilə müvafiq qanunvericilik sisteminin təkmilləşdirilməsi, bu günün tələblərinə cavab verən yeni qanunların qəbulu yerli özünüidarəetmə orqanlarının inkişafına səbəb olan şərtlərdəndir. Bu gün artıq yerli şərait bələdiyyələrin mövcud imkanları və resursları nəzərə alınmaqla, həmçinin demokratik dövlətlərin təcrübələrindən yararlanaraq yerli özünüidarəetmə sisteminin bütün sahələrini tənzimləyəcək mükəmməl normativ hüquqi baza formalaşmışdır. Lakin bu, son hədd deyil. İnkişaf etməkdə olan cəmiyyətimizin tələblərinə uyğun olaraq bələdiyyələrin inkişafı və səlahiyyətlərinin genişləndirilməsi istiqamətində qanunverici-

lik sistemi də durmadan təkmilləşir, yeni-yeni qanunlar qəbul edilir və sərəncamlar verilir.

Bələdiyyələrin fəaliyyətinin tənzimlənməsində milli qanunvericilik aktları Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından və qanunlarından, Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının aktlarından (Naxçıvan Muxtar Respublikasında isə həm də Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyasından və qanunlarından, Naxçıvan Muxtar Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının aktlarından) ibarətdir.

Bələdiyyələrin fəaliyyətinin tənzimlənməsində digər mənbə beynəlxalq hüquq normalarıdır. Təbii ki, bələdiyyələr beynəlxalq hüququn subyekti olmadığı üçün beynəlxalq hüquq normaları birbaşa olaraq bələdiyyələr üçün beynəlxalq hüquq məsuliyyəti yaratmır.

Bələdiyyələrin fəaliyyətinin tənzimlənməsi istiqamətində imzalanmış beynəlxalq hüquq normalarına əsasən, bələdiyyələrin fəaliyyəti, inkişafı və yerli özünüidarəetmə prosesində vətəndaşların iştirak hüququnun təmini istiqamətində dövlətlər tərəfindən beynəlxalq hüquqi öhdəlik götürülür. Nümunə kimi “Yerli özünüidarə haqqında” Avropa Xartiyasını göstərmək olar. “Yerli özünüidarə haqqında” Avropa Xartiyasının təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Qanununun 25 dekabr 2001-ci il tarixindən qüvvəyə minməsi ilə Azərbaycan dövləti tərəfindən Xartiyaya əməl edilməsi barədə öhdəlik götürmüş sayılır.

2.Xarici ölkə bələdiyyələrinin təcrübələrinin

öyrənilməsi və tətbiqi

Son məlumatlara əsasən, Türkiyənin 19, Latviyanın 9, digər ölkələrin 7 bələdiyyəsi ilə respublikamızın bələdiyyələri arasında qarşılıqlı əməkdaşlığa dair protokollar imzalanıb və dostluq əlaqələri qurulub. İmzalanmış protokollarda məqsəd şəhər, qəsəbə və kənd bələdiyyələrinin xarici ölkələrin bələdiyyələri ilə qarşılıqlı əməkdaşlığı, eləcə də təcrübə mübadiləsi həyata keçirməkdir.

Xarici ölkə bələdiyyələrinin qabaqcıl təcrübələrinin öyrənilməsi baxımından Türk Dünyası Bələdiyyələr İttifaqı ilə Azərbaycan Bələdiyyələrinin Milli Assosiasiyalarının əməkdaşlığı olduqca uğurlu addımdır.

3.Bələdiyyə üzvləri və bələdiyyə qulluqçularının peşəkarlığının artması

Yerli özünüidarəetmə işinin qurulması və uğur əldə etmənin ən mühüm şərtlərindən biri də bələdiyyə üzvlərinin və bələdiyyə qulluqçularının peşəkarlıq səviyyəsinin artmasıdır. 24 illik fəaliyyətin nəticəsi olaraq yerli özünüidarəetmə sistemində uzun müddət çalışmış təcrübəli və peşəkar kadr heyəti formalaşmışdır.

Bələdiyyə qulluqçularının işə qəbulu zamanı peşəkar işçilərin seçilməsi və şəffaflığın təmini məqsədilə “Bələdiyyə qulluğu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanununun 1.5-ci maddəsinin ikinci hissəsində bələdiyyə qulluqçusunu “bələdiyyənin sədri birbaşa təyin edir” sözləri “bələdiyyənin müsabiqə komis-

siyasının qiymətləndirməsinin nəticəsinə uyğun olaraq bələdiyyənin sədri təyin edir” olaraq dəyişdirilib. Son dəyişikliyə əsasən, bələdiyyə sədri birbaşa deyil, yalnız təşkil olunmuş müsabiqədən keçmiş işçini bələdiyyə qulluqçusu olaraq təyin etmək hüququna malikdir.

4.Bələdiyyə üzvlərinin təhsil səviyyəsi

Yeni yarandığı ilk illərdə, nümunə olaraq 2004-cü ildə keçirilmiş bələdiyyə seçkilərində ali təhsillilərin sayı 7563 nəfər olmaqla ümumi hesabda 34% təşkil edirdisə, 2014-cü ildə keçirilmiş son bələdiyyə seçkilərində seçilmiş ali təhsilli bələdiyyə üzvlərinin sayı 13434 nəfər olmaqla ümumi hesabda 89,8% təşkil edirdi. Hazırda bu göstərici 90%-dən yuxarıdır. Yenə 2004-cü ilin statistik rəqəmlərinə əsasən, bələdiyyə sədrlərinin yalnız 44%-ni ali təhsilli şəxslər təşkil edirdisə, hazırda rəsmi məlumata görə, bütün bələdiyyə sədrləri ali təhsillidir.

5.Bələdiyyə gəncləşir

Son dövrlər dövlət qurumlarında müşahidə olunan gəncləşmə siyasəti, gənclərin dövlət idarəçiliyində önə çıxarılması və yüksək postlara təyin edilmə prosesi yerli özünüidarəetmə sistemində də gənclərin aktivliyinə səbəb olub. Belə ki, respublika üzrə 2004-cü ildə keçirilmiş bələdiyyə seçkilərində seçilmiş gənc bələdiyyə üzvlərinin sayı 500 nəfər olaraq ümumi hesabda 2% təşkil etmişdisə, 2009-cu ildə bu rəqəm artaraq 4303 nəfərlə 27,6% olub. 2014-cü ildə keçirilmiş bələdiyyə seçkilərində seçilmiş gənclərin sayı artaraq 5450 nəfər olmaqla 36,42% kimi yüksək nəticə əldə edilib.

2019-cu ildə keçirilmiş seçkidə 1597 bələdiyyə üzrə bələdiyyə üzvü seçilmiş gənclərin sayı 6012 nəfər olmaqla 38.8 % təşkil edib.

6. Bələdiyyədə qadın üzvlərin sayında artım

Qadınların ölkənin ictimai-siyasi həyatında iştirakında və mühüm dövlət orqanlarında irəli çəkilməsində ötən illərlə müqayisədə artım müşahidə edilməkdədir. Cinsi ayrılıq olmadan kişilərlə bərabər hüquqlu vətəndaş olmasına dövlət idarəçiliyində və ümumiyyətlə, ictimai-siyasi sahədə qadınların atkivliyində Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsinin II bəndinə əsasən təminat verilib.

Ölkənin ictimai-siyasi həyatında qadınların fəallığının artması bələdiyyə sistemində də özünü göstərir və bələdiyyə üzvü seçilmiş qadınların sayı əvvəlki seçkilərə nisbətən 2014-cü ildə 6 dəfə artaraq 5236 nəfər olub. Bu isə bələdiyyə üzvlərinin sırasında qadınların payının 35,0% təşkil etməsi deməkdir.

2019-cu ildə keçirilmiş bələdiyyə seçkilərində isə qadınların faiz nisbəti daha da artaraq 5847 nəfər olmaqla 38.81% təşkil edib. Qeyd etmək yerinə düşər ki, əvvəlki bələdiyyə seçkilərində bu göstərici 4,0% təşkil edirdi.

7. Bələdiyyə assosiasiyaları

Azərbaycan bələdiyyələrinin inkişafında və beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsində bələdiyyə assosiasiyalarının mühüm rolu olub. Bələdiyyə assosiasiyalarının qurulmasında məqsəd bələdiyyələrin fəaliyyətlərinin koordinasiya şəkildə təşkili, bələdiyyələrin inkişafı naminə bütün

üzvlərlə razılaşıdırılmış mövqenin formalaşdırılması və bələdiyyələrin xarici əlaqələrinin qurulmasında bələdiyyə birliyi olaraq vasitəçilik etməkdir.

Bələdiyyə assosiasiyaları bələdiyyələrin təmsil etdiyi inzibati ərazinin tipindən aslı olaraq 3 qrupa bölünür:

1. Azərbaycan Şəhər Bələdiyyələrinin Milli Assosiasiyası;
2. Azərbaycan Qəsəbə Bələdiyyələrinin Milli Assosiasiyası;
3. Azərbaycan Kənd Bələdiyyələrinin Milli Assosiasiyası.

8.Proqram və layihələr

Bələdiyyə fəaliyyətinin təşkilində proqram və layihələr mühüm yer tutur. Proqramlara əsasən yerli iqtisadi inkişaf proqramları və yerli ekoloji proqramlar daxildir. Bələdiyyə layihələri bələdiyyələrin yerli əhəmiyyətli problemin həlli istiqamətində görülən işlərdir. Həyata keçirilən hər bir bələdiyyə layihəsi yerli əhəmiyyətli hər hansısa bir problemin aradan qaldırılması deməkdir. Layihələrin əhəmiyyətini nəzərə alan “Bələdiyyələrin Milli Assosiasiyaları” 2007-ci ildən “Bir bələdiyyə - azı bir layihə” təşəbbüsü irəli sürüb və təşəbbüs uğurla davam etdirilir.

24 illik fəaliyyətin nəticəsi olaraq bələdiyyələrin keyfiyyətcə “yeni inkişaf mərhələsinə” keçidinin zamanı gəlib çatıb. Gəlirlərinin əsas hissəsini torpaq alqı-satqısı və yerli vergilərdən daxilolmalar təşkil edən bələdiyyələr əllərində olan geniş imkanlardan səmərəli istifadə etməklə büdcə

gəlirlərinin əhəmiyyətli dərəcədə yüksəldilməli və sabit gəlirli iqtisadi sistemə daxil olmalıdır.

Qeyd edək ki, dövlətimizin inkişafında, ölkəmizdə demokratik ənənələrin formalaşmasında və sakinlərimizin yerli əhəmiyyətli problemlərinin həllində bələdiyyələrin formalaşması, inkişafı mühüm əhəmiyyətə malikdir. Yerli özünüidarəetmənin yüz illərlə tarixi olsa da, həm də müasir dövrün təsisatlarından və demokratiyanın inkişafı naminə beynəlxalq təşkilatların əsas tələblərindən sayılır.

Məlumdur ki, yerli özünüidarəetmə orqanları 10 minlərlə bələdiyyə qulluqçusunun iş yeridir və bu fakt özlüyündə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Eyni zamanda, bələdiyyələrin inkişafına, sosial layihələrin həyata keçirilməsində, abadlıq və təmir işlərində rolunun artmasına nail ola bilsək, bələdiyyələrin fəaliyyətinin ölkəmizin inkişafı baxımında nə dərəcədə mühüm olduğunu görürük.

1.6. Bələdiyyələrin daimi və başqa komissiyaları

“Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 17-ci maddəsi ilə bələdiyyələrin öz səlahiyyətinə aid məsələlərin qabaqcadan nəzərdən keçirilməsi və qərar layihələrinin hazırlanması, habelə bələdiyyənin qərarlarının həyata keçirilməsinə yardım göstərilməsi, bələdiyyənin tabeliyində olan müəssisə, idarə və təşkilatların fəaliyyətinə nəzarət üçün daimi və başqa komissiyalar yarada bilmək hüquqları müəyyən edilib.

Daimi və başqa komissiyalar yaradılarkən yerli əhəmiyyətli məsələlər nəzərə alınır və onlar öz fəaliyyətlərində Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasını, qanunlarını, Azərbaycan Respublikasının 2000-ci il 14 aprel tarixli 859-IQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmiş “Bələdiyyələrin daimi və başqa komissiyaları haqqında” Əsasnaməni, bələdiyyə nizamnamələrini və digər normativ-hüquqi aktlarını, habelə müvafiq bələdiyyələrin qərarlarını rəhbər tuturlar.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 143-cü maddəsinə əsasən, bələdiyyələr öz fəaliyyətlərini iclaslar, daimi və başqa komissiyalar vasitəsilə həyata keçirir.

Bələdiyyələrin daimi və başqa komissiyalarının tərkibinə daxil olan şəxslər bələdiyyələrin iclaslarında bələdiyyə üzvlərinin sadə səs çoxluğu ilə seçilir. Daimi və başqa komissiyalarının tərkibinin seçilməsi bələdiyyənin qərarı ilə rəsmiləşdirilir.

“Bələdiyyələrin daimi və başqa komissiyaları haqqında” Əsasnaməyə görə, daimi və başqa komissiyalar öz tərkibindən sədr, lazım gəldikdə isə müavin də seçirlər. Daimi və başqa komissiyaların sədri komissiyanın işinə rəhbərlik edir, komissiyanın iclasının vaxtını təyin edir, bələdiyyənin icra aparatı ilə birlikdə komissiyanın işini təşkil edir, komissiya üzvlərini zəruri sənədlər və materiallarla təmin edir, ayrı-ayrı komissiya üzvlərinə tapşırıqlar verir, komissiyanın işini başqa komissiyaların işi ilə əlaqələndirir, iclaslar üçün lazımi materialların hazırlanmasını təşkil edir, bələdiyyənin tabeliyində olan müəssisələrin, idarə və

təşkilatların nümayəndələri, mütəxəssisləri və alimləri (ekspertləri) iclaslarda iştiraka dəvət edir, komissiyanın iclaslarında sədrlik edir, daimi komissiyanın iş planının yerinə yetirilməsinə nəzarət edir.

Bələdiyyə üzvü bir neçə daimi və eyni vaxtda başqa komissiyaların üzvü ola bilər. Lakin bələdiyyə üzvü yalnız bir daimi və başqa komissiyanın sədri ola bilər.

Bələdiyyələrin daimi və başqa komissiyalarının say tərkibi bələdiyyə tərəfindən müəyyən edilir və komissiyaların tərkibi azı üç bələdiyyə üzvündən ibarət olmalıdır. Daimi və başqa komissiyaların iclasları onların üzvlərinin yarısından çoxu iştirak etdikdə səlahiyyətlidir. Bələdiyyə sədrinin tələbi ilə daimi və başqa komissiyaların növbədənəknar iclası çağırıla bilər. Üzvlər iclas gününə azı 2 (iki) gün qalmış xəbərdar edilməlidirlər.

Daimi və başqa komissiyalar yalnız onları seçmiş bələdiyyə qarşısında məsuliyyət daşıyır və ona hesabat verir.

Bələdiyyənin daimi və başqa komissiyalarının əsas vəzifələri yerli əhəmiyyətli sosial müdafiə və sosial inkişaf, ekologiya, iqtisadi inkişaf, yerli xidmət üzrə proqramlar hazırlayıb, bələdiyyənin iclasına və ya bələdiyyənin qərarına əsasən yerli əhalinin müzakirəsinə çıxarmaq, yerli əhəmiyyətli məsələləri müzakirə etmək, bələdiyyə iclaslarında müzakirə üçün proqramlar, arayışlar, qərar layihələri və başqa materiallar hazırlamaq, bələdiyyə və onun icra aparatı üçün təkliflər hazırlamaq, seçicilərin tapşırıqlarının yerinə yetirilməsinin təşkilinə və yoxlanılmasına kömək etmək kimi məsələləri əhatə edir.

Bələdiyyələr aşağıdakı istiqamətlər üzrə daimi komissiyalar yarada bilərlər:

1. Yerli büdcə məsələləri daimi komissiyası

Bu komissiya yerli vergilərə və ödənişlərə aid məsələlərə baxır. Fəaliyyəti dövründə yerli büdcəyə aid qərar layihələrini hazırlayır və ya təqdim olunmuş qərar layihələrinə dair rəy verir, yerli büdcəyə nəzarətlə bağlı məsələlərə baxır və bələdiyyəyə təkliflər verir, yerli büdcə layihəsinə dair başqa daimi komissiyaların təkliflərinə baxır və bu təkliflər barəsində, eləcə də yerli büdcənin icrası ilə bağlı hesabatlarla dair rəy hazırlayır.

Komissiya fəaliyyəti dövründə həm də bələdiyyə və onun icra aparatı üçün təkliflər hazırlayır.

2. Yerli sosial məsələlər daimi komissiyası

Bu komissiya yerli sosial müdafiə və sosial inkişaf, o cümlədən əmək, məşğulluq, sosial təminat və digər yerli sosial məsələlər də daxil olmaqla, proqramların layihələrini, arayışlar, qərar layihələri hazırlayır və ya təqdim olunmuş yerli sosial müdafiə, sosial inkişaf proqramlarının layihələrinə, digər qərar layihələrinə dair rəy verir.

Komissiya fəaliyyəti dövründə bələdiyyə və onun icra aparatı üçün təkliflər hazırlayır.

3. Yerli ekolojiya məsələləri daimi komissiyası

Bu komissiya yerli ekoloji proqramların layihələrini, arayışları, qərar layihələrini hazırlayır və ya təqdim olunmuş yerli ekoloji proqram layihələrinə, qərar layihələrinə dair rəy verir.

Komissiyada bələdiyyə və onun icra aparatı üçün təkliflər də hazırlayır.

4. Yerli iqtisadi inkişaf məsələləri daimi komissiyası

Bu komissiya yerli iqtisadi inkişaf proqramları layihələrini, o cümlədən bələdiyyə mülkiyyətinin (bələdiyyə torpaqları da daxil olmaqla) səmərəli istifadəsi, bələdiyyələrin təsərrüfat fəaliyyətinin təşkili də daxil olmaqla, arayışları, qərar layihələrini hazırlayır və ya təqdim olunmuş yerli iqtisadi inkişaf proqramlarının layihələrinə, qərar layihələrinə dair rəy verir.

Komissiya fəaliyyəti dövründə bələdiyyə və onun icra aparatı üçün təkliflərin hazırlanması da bu komissiyanın fəaliyyətinə daxildir.

5. Hüquq məsələləri daimi komissiyası

Bu komissiya bələdiyyənin qərar layihələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına və qanunvericiliyinə uyğunluğu haqqında, bələdiyyə üzvlərinin səlahiyyətlərinin itirilməsi və ya onlara xitam verilməsi, yerli rəy sorğusuna çıxarılan məsələlərə dair rəy verir. Komissiya fəaliyyəti dövründə bələdiyyə və onun icra aparatı üçün təkliflər də hazırlayır.

Bələdiyyələr fəaliyyəti dövründə zərurət yarandıqda yeni komissiyalar yarada, mövcud olan komissiyaları ləğv edə və komissiyaların tərkibində dəyişikliklər edə bilər. Daimi komissiyalar bələdiyyənin səlahiyyət müddəti ərzində səlahiyyətlidir.

Bələdiyyələrin başqa komissiyalarının səlahiyyət müddəti bələdiyyə tərəfindən müəyyən edilir və bələdiyyələrin səlahiyyət müddətindən çox ola bilməz.

1.7. Bələdiyyə hesabatı

Yerli özünüidarəetmə orqanlarının idarəçilik prinsiplərinin təşkili prosesində demokratik dəyərdən istifadə, bələdiyyələrin fəaliyyətlərinin şəffaflıq və ictimaiyyət üçün açıqlıq prinsipi əsasında təşkili məqsədi ilə bələdiyyələr Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə və seçicilərinə hesabatlarını təqdim edirlər.

Qanunvericiliyin tələblərinə əsasən, bələdiyyələr aşağıdakı 2 halda öz fəaliyyətləri barədə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə hesabat təqdim etməlidirlər.

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 144-cü maddəsinin II hissəsinə əsasən, qanunvericilik hakimiyyəti tərəfindən bələdiyyəyə verilmiş əlavə səlahiyyətlərin həyata keçirilməsi barədə;

2. Qanunla müəyyən edilmiş hallarda yerli büdcələrə Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsindən ayrılmış maliyyə vəsaitlərinin istifadəsi barədə.

İlin yekununa görə, Milli Məclisə təqdim edilən hesabat aprel ayının 1-dək təqdim edilməlidir.

“Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 52.2.3 maddəsinə əsasən, bələdiyyələr hər ilin yanvar ayının üçüncü həftəsinin bazar ertəsi görülmüş işlər haqqında, o cümlədən maliyyə vəsaitləri-

nin və bələdiyyə mülkiyyətinin istifadəsi haqqında seçicilərinə hesabat verməlidirlər.

Qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydalara əsasən, bələdiyyə iclaslarında təsdiq edilən hesabat yazılı formada tərtib edilir və sakinlərin hesabatla tanış olması məqsədi ilə bələdiyyə binasının qarşısında xüsusi lövhələrdə yerləşdirilir. Həmçinin hesabatın hər kəs üçün əlçatan olması məqsədi ilə elan, bülleten, vərəqə, yerli mətbuat, internet saytı və digər vasitələrlə əhaliyə çatdırılır.

Qanuna əsasən, bələdiyyələrin hesabatı iclasda bələdiyyənin qərarı ilə təsdiq edildikdən sonra 10 gün müddətində bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarəti həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanına göndərilməlidir.

Bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarəti həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı protokolu (protokolları) forma və tərtiblə bağlı tələblərə uyğunluq baxımından yoxlayır və uyğunsuzluq aşkar etdikdə protokolu (protokolları) geri qaytarır, uyğunsuzluq aşkar etmədikdə isə 20 gün müddətində bələdiyyənin hesabatı ilə birlikdə Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinə və Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazisində Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinə göndərir. Hesabat dövründə bələdiyyənin fəaliyyəti qeyri-qənaətbəxş hesab edildikdə, bələdiyyənin vaxtından əvvəl buraxılması ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə müraciət edilir.

Bələdiyyələr görülən işlərin hesabatından əlavə “Bələdiyyələrin maliyyəsinin əsasları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən, yerli büdcənin icrası haqqında yarımillik və illik hesabat verməlidirlər.

“Bələdiyyələrin maliyyəsinin əsasları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 11.3 maddəsində bələdiyyələrin öz nizamnaməsində müəyyən edilmiş qaydada yerli büdcənin icrası haqqında yarımillik və illik hesabatı bələdiyyə iclasına təqdim etməsi öz əksini tapıb. Yarımillik maliyyə hesabatları hesabat dövründən sonrakı ayın 15-dək, illik maliyyə hesabatları növbəti ilin yanvarın 30-dək təqdim edilməlidir.

Bələdiyyələr təqdim edilmiş maliyyə hesabatlarını bələdiyyə iclasının qərarı ilə 15 (on beş) gün müddətində təsdiqləyir. Yerli əhalini tanış etmək məqsədi ilə bələdiyyələrin illik hesabatı onlara elan, bülleten, vərəqə, yerli mətbuat, internet saytı və s. vasitələrlə çatdırılması müəyyən edilib.

Bu hesabatlardan əlavə qanunvericilikdə bələdiyyə üzvünün də hesabat verməsi nəzərdə tutulub. “Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 15.4-cü maddəsinə əsasən, hər bir bələdiyyə üzvü 6 ayda bir dəfədən az olmayaraq bələdiyyə üzvü kimi gördüyü işləri və fəaliyyəti barədə seçicilərinə hesabat vermək məcburiyyətindədir.

1.8. Bələdiyyə seçkiləri

Azərbaycan Respublikasında yerli özünüidarəetməni həyata keçirən bələdiyyə sistemi Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş qaydada ümumi, bərabər, birbaşa seçki hüququ əsasında sərbəst, şəxsi və gizli səsvermə yolu ilə seçilmiş bələdiyyə üzvlərindən ibarət nümayəndəli kollegial orqandır.

Bələdiyyə seçkilərinin keçirilməsini müəyyənləşdirən normativ hüquqi akt Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsidir. Seçki Məcəlləsi Azərbaycan Respublikası parlamentinin-Milli Məclisin deputatlarının, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin və bələdiyyə seçkilərinin, həmçinin ümumxalq səsverməsinin, referendumun təşkili və keçirilməsi qaydalarını özündə birləşdirən hüquqi aktdır.

Bələdiyyə üzvü seçilmək istəyən, müvafiq seçki dairəsinin ərazisində daimi yaşayan və seçki hüququ olan Azərbaycan Respublikasının hər bir vətəndaşı daimi yaşadığı seçki dairəsi üzrə bitərəf olaraq, siyasi partiya və ya siyasi partiya bloklarından Seçki Məcəlləsinin 53 və 54-cü maddələrinə uyğun bələdiyyə üzvlüyünə namizədliyini irəli sürmək hüququna malikdir.

Bələdiyyə seçkilərinin keçirilməsi və vaxtının təyin edilməsi haqqında qərar Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Seçki Komissiyasının (MSK) iclasında qəbul edilir. Həmçinin bələdiyyə seçkilərinin keçirilməsi üzrə əsas hərəkət və tədbirlərin "Təqvim Planı"nın təsdiq edilməsi məsələləri də MSK-nın səlahiyyətlərinə daxildir.

Bələdiyyə seçkilərinə hazırlıqla əlaqədar MSK tərəfindən ilk vacib addım məntəqə seçki komissiyalarının üzvləri tərəfindən müvafiq məntəqələr üzrə seçicilərin siyahısının dəqiqləşdirilməsidir. Seçici siyahısına daxil edilmiş seçicilər haqqında məlumatlar siyahıda əlifba sırası qaydasında və ya yaşayış məntəqələri, küçələr, evlər, mənzillər üzrə yerləşdirilir. Siyahılarda seçicinin soyadı, adı, atasının adı, doğulduğu il (18 yaşı tamam olmuşlar üçün ay və gün), daimi yaşadığı yerin ünvanı və seçki məntəqəsinin nömrəsi göstərilir.

Seçici siyahılarının dəqiqləşdirilməsi seçkiyə 25 gün qalanadək yekunlaşdırılır. Seçkidən öncə görüləcək işlərdən biri də hər bir seçki dairəsinin ərazisində yerləşən mövcud bələdiyyələrin sayının müəyyənləşdirilməsi, əhəlinin sayına görə bələdiyyələrə seçiləcək üzvlərin sayı, seçki məntəqələrinin dislokasiyası, seçki məntəqələri üzrə seçicilərin sayı və məntəqə seçki komissiyalarının tərkibi barədə məlumatların yenilənməsidir. Məlumatlar yeniləndikdən sonra nəticələr ictimaiyyətə təqdim edilir.

Seçki Məcəlləsinin 12.3 maddəsinə əsasən, 12.1-ci maddəsində göstərilən tələbə cavab verən, müvafiq bələdiyyənin ərazisində 5 ildən az olmayaraq yaşayan xarici ölkə vətəndaşları bələdiyyə seçkiləri zamanı səsvermədə iştirak edə bilərlər. Lakin bu, o şərtlə mümkündür ki, onların vətəndaşı olduqları dövlətlərdə əcnəbilərin bələdiyyələrə seçkilər zamanı eyni hüquqları tanınmış olsun.

Dairə seçki komissiyaları tərəfindən bələdiyyə üzvlüyünə namizədlərin qeydiyyatı aparılır və Azərbaycan Res-

publikası Seçki Məcəlləsinin 60.7-ci maddəsinə uyğun olaraq qeydə alınmış hər bir namizədə qeydiyyat vəsiqəsi verilir. Əgər Dairə Seçki Komissiyasının yaradılması başa çatmayıbsa, namizədlərin irəli sürülməsi haqqında bildiriş, namizədlərin razılıq ərizələri və digər sənədlər birbaşa MSK-ya təqdim edilir. Seçki Məcəlləsinə əsasən, qeydə alınmış namizəd bələdiyyə üzvlüyünə seçilmək üçün namizədliyini irəli sürmüş şəxs hesab edilir.

Seçki Məcəlləsinin 216.2-ci maddəsinə müvafiq olaraq, bir şəxsin yalnız bir bələdiyyə üzrə namizədliyini vermək hüququ var. Bir şəxsin eyni vaxtda iki müxtəlif bələdiyyədə namizədliyini irəli sürməsi qanuna ziddir.

Seçkilərin azad, ədalətli və şəffaf keçirilməsinə dövlət nəzarət edir. "Bələdiyyələrin statusu haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.3 maddəsi ölkənin dövlət orqanlarının bələdiyyə seçkilərinin azad və demokratik əsasda keçirilməsinə təminat verməsini müəyyən edir.

Qeydiyyatdan keçmiş namizədlər, bələdiyyə seçkilərində iştirak etmək üçün namizədi qeydə alınmış siyasi partiyalar, siyasi partiyaların blokları səsvermə gününə 28 gün qalmış təşviqata başlaya bilərlər. Səsvermənin başlamasına 24 saat qalmış işə təşviqat kampaniyasına rəsmən xitam verilir. Seçki Məcəlləsinin 98-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada səsvermə otaqları təşkil edilir.

Məntəqə Seçki Komissiyası səsvermə otağında və ya bilavasitə otağın qarşısında seçki bülleteninin nümunəsini, namizədləri qeydə alınmış siyasi partiyalar, siyasi partiyaların blokları haqqında məlumatları, müvafiq birmandatlı

seçki dairəsi üzrə qeydə alınmış bütün namizədlərin soyadı, adı, atasının adı, doğum tarixi, təhsili, əsas iş (və ya xidmət) yeri və tutduğu vəzifəsi (bu olmadıqda fəaliyyət növü), yaşayış yeri, namizədliyini kimin irəli sürməsi haqqında məlumatları məlumat lövhəsində yerləşdirməlidir.

Seçki məntəqəsində səslərin hesablanması bu Məcəllənin 106-cı maddəsinə uyğun həyata keçirilir. Mərkəzi Seçki Komissiyası səsvermə günündən başlayaraq ən gec 20 gün müddətində Dairə Seçki Komissiyalarının protokollarını (bu Məcəlləyə uyğun olaraq əlavə edilən sənədlərlə birlikdə) yoxlayır və Seçki Məcəlləsinin 108-ci maddəsinə uyğun olaraq, seçkilərin ümumi yekunları haqqında protokol tərtib edir. Mərkəzi Seçki Komissiyası seçki günündən başlayaraq ən gec 25 gün müddətində qəti olaraq Azərbaycan Respublikası üzrə bələdiyyə seçkilərinin yekunlarını elan edir. Bələdiyyə üzvləri nisbi çoxluq sistemi əsasında çoxmandatlı seçki dairələri üzrə 5 illik müddətə seçilir. Bələdiyyə seçkilərinin yekunlarının Mərkəzi Seçki Komissiyası tərəfindən elan edilməsindən 5 gün sonra bələdiyyə üzvü seçilmiş şəxsə müvafiq Dairə Seçki Komissiyası tərəfindən bələdiyyə üzvlüyünü təsdiqləyən vəsiqə (mandat) təqdim edilir.

1.9. Vətəndaş yığıncaqları

Vətəndaş yığıncaqları təcrübəsindən istifadə hallarına rast gəlinməsə də, əslində vətəndaş yığıncaqları yerli özünüidarəetmə orqanlarının mühüm qərar qəbuletmə vasitə-

lərindən biridir. Vətəndaş yığıncağı bələdiyyənin daimi fəaliyyət göstərən qərar qəbul etmə mexanizmi və ya daimi fəaliyyət göstərən strukturu deyil.

Qanunla müəyyən edilmiş hallarda, yəni Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və qanunlarına, habelə bələdiyyənin öz Nizamnaməsinə zidd olmayan yerli əhəmiyyətli məsələlərə münasibət bildirmək, təkliflər irəli sürmək, kollektiv rəy söyləmək, qərarlar qəbul etmək məqsədi ilə bələdiyyə ərazisində yaşayan vətəndaşlar öz yığıncaqlarını keçirə və mühüm qərarlar qəbul edə bilərlər.

“Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 28.1-ci maddəsində vətəndaş yığıncaqlarının çağırılmasının yalnız əhalisinin sayı 500 nəfərdən az olan bələdiyyələr üçün nəzərdə tutulduğu qeyd edilib. Qanuna görə, vətəndaş yığıncaqları bələdiyyənin ərazisində yaşayan, 18 yaşı tamam olmuş və səsvermə hüququ olan vətəndaşların azı 25 faizinin iştirakı ilə keçirildikdə səlahiyyətli hesab edilir.

Bələdiyyə ərazilərində keçirilən vətəndaş yığıncaqlarında sakinlərin yerli əhəmiyyətli məsələlərə münasibət bildirmək, təkliflər irəli sürmək, kollektiv rəy söyləmək və qərarlar qəbul etmək kimi geniş hüquqları var. Hətta bu yığıncaqlarda bələdiyyənin nizamnaməsi də daxil olmaqla bütün qərarlar qəbul edilə, dəyişdirilə və ləğv oluna bilər.

“Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 28.1-ci bəndində əhalinin sayı ilə bağlı nəzərdə tutulan məhdudiyət, yəni yalnız 500 nəfər-

dən az olan bələdiyyələrdə vətəndaş yığıncağının keçirilməsi qaydası bələdiyyələrin birləşməsi və ayrılması məsələsinə münasibət bildirmək üçün keçirilən yığıncaqlara şamil edilmir. Yəni bələdiyyələrin birləşməsi və ayrılması məsələsi ilə əlaqədar bələdiyyənin ərazisində yaşayan sakinlər say həddi nəzərə alınmadan öz vətəndaş yığıncaqlarını keçirə bilirlər.

Vətəndaş yığıncaqlarının qərarlarının hüquqi qüvvəsi bələdiyyələrin normativ hüquqi aktları ilə bərabər statusdadır. Vətəndaş yığıncaqlarının qərarları təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq, bələdiyyənin ərazisində yaşayan, yaxud fəaliyyət göstərən bütün hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən hökmən icra edilməlidir.

1.10. Bələdiyyələrin məhəllə komitələri

Bələdiyyələrin məhəllə komitələri bələdiyyələrin səlahiyyətlərinə aid məsələlərin həllində onlara kömək məqsədi ilə vətəndaşların yaşayış yeri üzrə öz təşəbbüsü əsasında yaratdıqları könüllü birliklərdir.

Bələdiyyələrin məhəllə komitələrinin yaradılmasını və fəaliyyətini tənzimləyən normativ hüquqi aktlar “Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, bələdiyyələrin məhəllə komitələri haqqında nümunəvi əsasnamə və bələdiyyələrin nizamnaməsindən ibarətdir.

“Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 31-ci maddəsinə əsasən, yerli özü-

nüidarəetmənin həyata keçirilməsində vətəndaşların bu qanunla nəzərdə tutulmuş formalarla yanaşı, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, bu və başqa qanunlara, bələdiyyənin nizamnaməsinə zidd olmayan digər formalarda məhəllə komitələrini yaradaraq fəaliyyətində iştirak edə bilərlər.

Bələdiyyələrin məhəllə komitələrinin fəaliyyəti məhəllə komitələri haqqında nümunəvi əsasnamə ilə tənظیمlənilir. Əsasnamədə məhəllə komitəsinin yaradılmasının qaydaları, həmçinin komitənin fəaliyyət göstərdiyi ərazidə yaşayan əhali yığınağının 5-11 komitə üzvündən ibarət tərkibdə açıq səsvermə yolu ilə seçilməsi və fəaliyyət müddətlərinin iki il olması öz əksini tapır. Əsasnamədə məhəllə komitəsinin fəaliyyət sahəsinin əvvəlcədən müəyyən edilmiş 1 və ya bir neçə bina, yaxud evin hüdudları ilə məhdud olduğu müəyyən edilib. Komitənin üzvlüyünə yalnız həmin səsvermə keçirildiyi gün 18 yaşı tamam olmuş sakinlər seçilə bilər.

Komitəni yaradan və qərarverici orqanı vətəndaş yığınağıdır. Vətəndaş yığınağının iclasları açıq şəkildə keçirilir. Səsvermə prosesində iştirakçıların yarısından çoxunun səsini toplamış şəxslər komitənin tərkibinə seçilmiş hesab edilirlər. Məhəllə komitəsi vətəndaşların yığınağının qərarı ilə vaxtından əvvəl tamamilə və ya qismən yenidən seçilə bilər. Vətəndaşlar yığınaqları məhəllə komitəsinin fəaliyyət göstərdiyi ərazidə yaşayan və səsvermə hüququ olan şəxslərin azı 10 faizinin və ya məhəllə komitəsi üzvlərinin üçdə bir hissəsinin təşəbbüsü ilə çağırılır.

Komitə hər 6 aydan bir vətəndaş yığıncağı qarşısında hesabat verir.

Yığıncaq səsvermə hüququ olan vətəndaşların azı 15 faizi iştirak etdikdə baş tutmuş hesab edilir. Yığıncağın iclasında məhəllə komitəsinin sədri, sədr müavini və katibi seçilir.

Əsasnaməyə görə, yığıncağın keçirilməsi haqqında müvafiq məhəllə komitəsinin fəaliyyət göstərdiyi ərazidə yaşayan şəxslərə bir həftə qabaq məlumat verilməlidir.

Məhəllə komitələrinin əsasnamə ilə müəyyən edilmiş əsas səlahiyyətləri aşağıdakılardır:

➤ yerli əhəmiyyətli məsələlər barəsində bələdiyyələr qarşısında vəsatət qaldırmaq;

➤ yerli əhəmiyyətli məsələlərlə bağlı vətəndaşların yığıncaqlarını keçirmək;

➤ yerli əhəmiyyətli məsələlərə dair bələdiyyə aktları yaratmaq təşəbbüsü göstərmək və həmin aktların layihələrini əhalinin iştirakı ilə açıq iclaslarda müzakirə etmək;

➤ müvafiq bələdiyyə torpaqlarından istifadəyə dair rəy və təkliflər vermək;

➤ yaşayış məntəqələrinin abadlaşdırılması, yaşıllaşdırılması, sanitariya vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, uşaq və idman meydançalarının, avtomobil yollarının, küçələrin, səkilərin, digər obyektləri tikintisi, yenidən qurulması, təmiri və saxlanması işində əhalinin iştirakını təşkil etmək;

➤ təbiətin, tarix və mədəniyyət abidələrinin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyə riayət olunmasına kömək etmək;

- məktəbyaşlı uşaqların təhsilə cəlbində təhsil müəssisələrinə kömək etmək;
- uşaq və gənclərin istirahəti, idmanla məşğul olmaları üçün şərait yaradılmasına kömək etmək;
- fəaliyyət göstərdiyi ərazidə yaşayan imkansızlara, xəstələrə və çətin həyat şəraitində olan şəxslərə (ailələrə) yardım göstərmək;
- yerli əhəmiyyətli məsələlərin həllində əhalinin təşəbbüskarlığının və özünüidarəetmə təcrübəsinin inkişafına kömək etmək.

Məhəllə komitələri Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə və müvafiq bələdiyyənin nizamnaməsinə zidd olmayan digər səlahiyyətləri də həyata keçirə bilər.

Bələdiyyələrin nizamnamələrində yerli özünüidarənin həyata keçirilməsində vətəndaşlar Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və qanunlarına, habelə bələdiyyə nizamnaməsinə zidd olmayan digər formalarda (məhəllə komitələri, assosiasiyalar, xeyriyyə təşkilatları və s.) iştirak etmək hüquqları əksini tapır.

Qanunvericiliyə əsasən, hər hansı məsələyə dair məhəllə komitələrinin rəyi həmin məsələlərin həlli zamanı bələdiyyələr tərəfindən nəzərə alınır. Bələdiyyələr tərəfindən məhəllə komitələrinin verdiyi rəy, təklif və ya vəsatətlərə bir ay ərzində cavab verilməlidir.

Bələdiyyələrlə məhəllə komitələrinin fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi məqsədilə komitələr bələdiyyələrdə siyahıya alınır. Bu proses vətəndaşların yığınağının protokolu əsasında həyata keçirilir.

1.11. Xarici ölkə bələdiyyələrinin təşəkkül tarixi və idarəetmə təcrübəsi

Bələdiyyələrin yaranma tarixi və yerli özünüidarəetmə orqanlarının formalaşma prosesi qədim tarixə malik olsa da, müasir dövrün tələblərinə cavab verəcək bələdiyyə idarələri Avropa dövlətlərində orta əsrlərdən fəaliyyətə başlayıb və dövrümüzədək özü-özünü yeniləyərək uzun inkişaf yolu keçib. Bələdiyyələrin idarəçilik fəaliyyətləri hüquqi cəhətdən dövlətlərin konstitusiyası ilə tənzimlənməklə, o, idarəçilik baxımından mərkəzi hakimiyyətdən kənardakı müəyyən ərazi daxilində yaşayan sakinlərin demokratik və müstəqil özlərini idarəetmə formasıdır.

Avropada yerli özünüidarəetmə ənənələri qədim tarixə malik olmaqla bərabər, həm də islahatçılığı və təkmilləşmə uğrunda atılan addımlarla zəngin tarixə malikdir. Yerli özünüidarəetmə tarixinin Avropada çox qədim olmasına baxmayaraq, müasir dövrdə belə bələdiyyələrin təkmilləşməsi və yenilənməsi istiqamətində qanunlar qəbul edilir, islahatlar aparılır. Yəni bələdiyyələr də cəmiyyətin inkişafına uyğunlaşırlar.

Avropa ölkələrinin yerli özünüidarəetmə orqanları ilə müqayisədə daha gənc olan Azərbaycan bələdiyyələri tərəfindən dünya ölkələrinin bələdiyyə idarəetməsində baş verən yeniliklərin və islahatların incələnməsinə ehtiyac var. Avropa ölkələrində bələdiyyə orqanlarının quruluşu, strukturu və idarəetmə formalarının Azərbaycan bələdiyyələri ilə oxşar və fərqli cəhətlərini araşdırıb yerli imkanla-

rı nəzərə almaqla, beynəlxalq təcrübənin Azərbaycanda tətbiqi bələdiyyələrimizin inkişafına səbəb olacaq.

Bütün bunları nəzərə alaraq, bu bölmədə müxtəlif ölkə bələdiyyələri və onların idarəçilik formaları barədə məlumat verəcəyik.

Türkiyədə yerli özünüidarəetmə sistemləri

Türkiyə bələdiyyələrinin özünəməxsus yerli özünüidarəetmə ənənələri, strukturu və tarixi var. Türkiyənin yerli özünüidarəetmə sistemlərinin tarixi araşdırılarkən Osmanlı və Cümhuriyyət dövrü bələdiyyələri olmaqla 2 mərhələyə bölünməlidir.

Osmanlı imperiyasında bələdiyyələr

Osmanlı imperiyasının ilk bələdiyyəsi 1854-cü ildə Qalata-Beyoğlu bölgəsində Altıncı Daire-i Belediye adı ilə qurulub. Bələdiyyələrin rəsmi fəaliyyəti isə 1868-ci ildə təmin edilib. Həmin dövrdə İstanbul şəhəri 14 bələdiyyə idarəsinə bölünüb və bu idarələrə rəhbərlik üçün bir rəhbər təyin edilib. İlk illərdə bələdiyyələrin bir çoxunda hətta bələdiyyə məclisi belə mövcud deyildi. Mərkəzi yerlər və sənaye məhəllələri istisna olmaqla kənar ərazilərdə təsis edilmiş bələdiyyə idarələri özlərini doğrultmurdu. Səbəb isə maliyyə qıtlığı və kadr yetərsizliyi idi.

Bələdiyyələrin fəaliyyət sahəsinə şəhərin təmizliyi, bazarlara və dükanlara nəzarət, qiymətə və məhsulun keyfiyyətinə nəzarət, yolların çəkilməsi və təmiri, vergilərin toplanıb dövlət vergi idarəsinə təhvil verilməsi kimi işlər daxil idi.

Məşrutıyyət dönəmində 1876-cı ildə bələdiyyələrin fəaliyyətlərinin qanunla tənzimlənməsi məsələsi Konstitusiyaya əlavə edildi. 1877-ci il oktyabrın 5-də qəbul edilmiş “Dersaadet ve Vilâyet Bələdiyyə” Qanunu ilə bütün Osmanlı ərazisində qurulan bələdiyyələrə sıradan bir idarədən daha geniş səlahiyyətlər verilməsi nəzərdə tutulurdu. Bu qanuna əsasən, Osmanlıda bələdiyyə sistemi bələdiyyə sədri, bələdiyyə məclisi və bələdiyyə cəmiyyəti olaraq 3 orqana bölünmüşdü. Bələdiyyə cəmiyyəti bələdiyyə sədrinin və bələdiyyə məclisinin birgə iştirakı ilə formalılaşdı. Mərkəzi idarə bələdiyyə sədrini bələdiyyə üzvləri arasından seçirdi.

Bələdiyyə məclisinə üzv seçilmək üçün yaş senzi 25 yaş olaraq müyyən edilmişdi. Bələdiyyə üzvü seçilməyin digər şərti namizədlərin türk dilini bilmək məcburiyyəti idi. Bir qayda olaraq, məclisin təbib, baytar və mühəndis kimi müşavir üzvlərinin olmasına xüsusi diqqət yetirilirdi. Bələdiyyə məclisinə üzvlər seçkilər əsasında deyil, dövlət tərəfindən təyin edilirdi. İlk dəfə 1913-cü ildə İstanbulda bələdiyyə seçkiləri keçirildi, lakin bələdiyyələrin seçkilərlə yaradılması baş tutmadı.

İstanbuldan kənar bölgələrdə bələdiyyələrin fəaliyyətini tənzimləmək məqsədilə “Bidare-i Belediye Meclislerinin Vezaifi Umumiyesi hakkında talimatname” və “Vilâyet dahilindəki şəhir ve kasabalarda teşkil olunacaq devairi Belediye Meclislerinin tertibi ve vezaifi hakkında talimatname” qəbul edildi.

Osmanlı imperiyasının son illərində bələdiyyə idarələrinin vəzifələri sırasında əhalinin siyahıya alınması, əmlakın qeydiyyatına salınması kimi dövlət idarələrinin səlahiyyətlərində daxil edilmişdi.

Türkiyə Cümhuriyyətində bələdiyyələr

Osmanlı dövləti süqut etdikdən sonra yeni yaradılmış Türkiyə Cümhuriyyətinə Osmanlıdan 389 bələdiyyə idarəsi miras qalmışdı. Osmanlıdan fərqli olaraq müasir Türkiyədə bələdiyyə geniş səlahiyyətlərə və imkanlara malikdir.

Türkiyədə yerli özünüidarəetmə orqanları 3 kateqoriyaya bölünür:

1. İl statusuna malik böyük şəhər bələdiyyələri;
2. İl statusuna malik (böyük şəhər bələdiyyəsi sayılmayan) bələdiyyələr;
3. İlçə bələdiyyələri.

İl Türkiyənin yaşayış məntəqələri və inzibati ərazi vahidləri üzrə ən üst idarəetmə formasıdır. İlçələr isə illərdən sonra gələn və illəri formalaşdıran yaşayış məntəqələrinə verilən addır. Bir ildə birdən artıq ilçə olur. Nümunə olaraq, İstanbul şəhərini göstərmək olar. İstanbul statusuna görə ildir və İstanbul ili 39 ilçədən ibarətdir. Hazırda Türkiyədə 81 il olsa da, böyük şəhər bələdiyyələrinin sayı 30-dur.

5393 nömrəli Bələdiyyə Qanununa əsasən, bələdiyyə sisteminin təsis edilməsi üçün yaşayış məntəqsində əhalinin sayı 5000 nəfərdən yuxarı olmalıdır. Əhali sayı az olan

iki kəndin birləşərək bir bələdiyyə təsis etmək hüququ var. Lakin müvafiq qanunvericiliyə əsasən, bunun üçün iki yaşayış məntəqəsi arasında məsafənin uzaqlıq həddi 5000 metrədən çox olmamalıdır.

Məhəllələrdə və kiçik kəndlərdə yerli özünüidarəetmənin bir nümunəsi də muhtarlıqdır. Muhtarlığın təsis edilməsi üçün əhalinin sayı 500 nəfərdən az olmamalıdır. Muhtar kənd və ya məhəllə sakinləri tərəfindən 5 il müddətinə seçilir. Qanunvericiliyə əsasən, siyasi partiyalar muhtar seçkisində namizədləri irəli sürə bilməzlər. Muhtarlığın bütün xərcləri ərazinin bələdiyyəsi tərəfindən təmin edilir.

Türkiyədə bələdiyyə orqanının strukturu bələdiyyə sədri (başqan), bələdiyyə məclisi və bələdiyyə əncümənindən ibarətdir. Bələdiyyə sədri bələdiyyə idarəsinin rəhbəri və bələdiyyənin təmsilçisidir. Bələdiyyə sədri həmin bələdiyyənin ərazisində seçkilər yolu ilə 5 illik müddətə seçilir. İstisna hallarda, xüsusən hərbi çevrilişlər zamanı bələdiyyə sədrinin Nazirlər Kabineti tərəfindən təyin edilməsi hallarına da rast gəlinib. Bələdiyyə sədri vəzifəsində çalışan şəxs sədr olduğu müddətdə heç bir siyasi partiyanın mərkəzi aparatında və idarəçiliyində təmsil oluna bilməz.

Bələdiyyə məclisi bələdiyyə idarəçiliyinin qərarverici orqanıdır. Məclis üzvlərinin sayı qəsəbə və şəhərdə əhalinin sayına müvafiq olaraq 9-55 arasında dəyişir. Ona bələdiyyə sədri rəhbərlik edir. Bələdiyyə sədri məclis iclasında iştirak etmədikdə, onun yerinə sədrin vəkili, o da iştirak

etmədikdə, sədrin ikinci vəkili məclisin sədri kimi iclasda iştirak edir.

Bələdiyyə əncüməni bələdiyyənin ikinci dərəcəli qərar qəbuletmə orqanıdır. Əncümən üzvlərinin yarısı bələdiyyə məclisinin üzvlərindən, yarısı isə bələdiyyə aparatının vəzifəli şəxslərindən (məsələn, şöbə müdirlərindən) formalaşır. Əncümən bələdiyyə sədrinin və yaxud təyin etdiyi şəxsin rəhbərliyi ilə toplanır.

Türkiyədə yerli özünüidarəetmə orqanları konstitusiya ilə yanaşı, digər normativ hüquqi aktlarla da tənzimlənir. Bu hüquqi aktların ən mühümləri aşağıdakılardır:

1. 5216 nömrəli Böyük Şəhər Bələdiyyə Qanunu;
2. 5393 nömrəli Bələdiyyə Qanunu;
3. 5302 nömrəli Şəhər Xüsusi İdarəsi Qanunu;
4. 5018 nömrəli Dövlət Maliyyə İdarəetməsi və Nəzarəti Qanunu;
5. 5355 nömrəli Məhəllə İdarə Birlikləri Qanunu.

Böyük Britaniyada yerli özünüidarəetmə sistemləri

Böyük Britaniya klassik yerli özünüidarəetmə ənənələrinə malik nadir ölkələrdəndir. Bu ölkədə bələdiyyə idarəçiliyi haqqında ilk qanun hələ 1601-ci ildə kraliça Yelizabet tərəfindən qəbul edildiyi üçün qədimliyi ilə seçilir. İngiltərədə yerli özünüidarəetmə sistemi quruluşuna görə 3+1 London böyük şəhər idarəçiliyi qrupuna bölünür. İngiltərədə bələdiyyə sistemi kollegial orqandır. Məclis üzvləri 4 illik müddətə seçilirlər. "County" adlı yerli özünüidarəetmə orqanı rayon və böyük şəhərləri əhatə edir. Rayon və

şəhər bələdiyyələrinin idarə edilməsi 1888-ci ildə qəbul edilmiş "Məhəlli idarələr haqqında" Qanunla tənzimlənir. İngiltərədə 38 "county" və Böyük Britaniya Krallığının idarəçiliyində olan "Galler" də daxil olmaqla ümumi 47 "county" var. Bəzən böyük şəhərlərin tərkibində də bir neçə "county"yə rast gəlinir ki, Mançester və Liverpulu nümunə göstərmək olar.

"District" və yaxud "Councils" adlanan yerli özünüidarəetmə sistemi rayon və şəhərlər "county" içərisində yer alan bələdiyyə orqanıdır. 1972-ci ilə qədər mövcud olmuş "non-county boroughs", yəni şəhər bölgələri, eləcə də "urban districts" və "rural districts" kənd bölgələri ləğv edilərək yerinə ümumi olaraq bölgə "District" məclisləri yaradılıb.

"Parish" adlı üçüncü yerli özünüidarəetmə forması seçicilərinin sayı 200-dən yuxarı olan kəndlərə aiddir. Seçicilərinin sayı 200-dən yuxarı olanda "Parish"-in formalaşması məcburi olduğu halda, seçicilərinin sayı 200 nəfərdən az olduğu halda "Parish"-in formalaşması sakinlər üçün sərbəstdir. Bu tip yaşayış məntəqələrində sakinlər ildə ən az bir dəfə "Parish Meetings" adlanan toplantıskeçirməklə yerli əhəmiyyətli qərarlar qəbul edirlər.

London Böyük Şəhər Bələdiyyəsi bu üç qrupun heç birinə daxil deyil. Kollegial orqan olan London Böyük Şəhər Bələdiyyəsi 1 bələdiyyə sədri və 25 üzvdən formalaşan bələdiyyə məclisindən ibarətdir.

Fransada yerli özünüidarəetmə sistemləri

Özünəməxsus yerli özünüidarəetmə ənənələri olan Fransada bələdiyyə sistemi 3 növ idarəetmə formasından ibarətdir.

Birincisi “Communes” adlanan, Fransa inqilabından sonra yaranmış kənd və qəsəbə bələdiyyə sistemidir. Hazırda Fransada 36571 bələdiyyə fəaliyyət göstərir. İkincisi “Departements” adlanan, yaranması 1871-ci il Konstitusiyası ilə bağlı olan rayon və şəhərlər üzrə yerli özünüidarəetmə orqanlarıdır.

Fransa bələdiyyələri idarəetmə formasına əsasən kolleqial orqandır. Bələdiyyə Şurasının üzvləri 6 illiyə seçilir və hər üç ildən bir tərkibin yarısı seçki ilə yenilənir. Seçkidən sonra ilk iclasda sədr və müavinləri seçilir. “Regions”, yəni bölgələr üzrə yerli özünüidarəetmə sistemi ilk dəfə 1982-ci il martın 2-də qəbul edilmiş qanunla 26 bölgədə tətbiq olunan yerli özünüidarəetmə formasıdır. Bölgənin yerli özünüidarəetməsi bölgə məclisi və məclis sədri tərəfindən həyata keçirilir.

Almaniyada yerli özünüidarəetmə sistemləri

Avropa ölkəri arasında Almaniya yerli özünüidarəetmə sahəsində tarixi orta əsrlərə qədər uzanan köklü və qədim ənənələri olan dövlətlərdən hesab edilir. Almaniyada bələdiyyə sisteminin formalaşmasında prusiyalı dövlət adamı və islahatçılığı ilə tanınmış Freiherr von Stenin təərəfindən əsas qoyulan və müasir yerli özünüidarəetmənin

təmali sayılan, 1808-ci ildə hazırlanan ərazilərin mərkəzi hakimiyyətdən müstəqil yerli özünüidarəçiliyi şərti mühüm rol oynayıb. Federativ struktura sahib Almaniyada bələdiyyələr yerli özünüidarəetmə sahəsində böyük uğurlara imza atıb. Sakinlər və dövlət idarəçiləri tərəfindən demokratik dəyərlərə verilən önəm sayəsində Almaniya bələdiyyələri yerli qərarların qəbulunda və yerli problemlərin həllində tam müstəqil orqanlar olaraq fəaliyyət göstərir. Almaniyada müasir idarəçilik sistemi federal idarəçilik, əyalət idarəçiliyi və bələdiyyə idarəçiliyi olaraq üç qola bölünür. Bələdiyyə idarəçiliyi üçüncü qolu təşkil edir.

Almaniyada kənd bələdiyyəsi "Gemein", əyalət bələdiyyəsi "Landgemein" və şəhər bələdiyyəsi "Stadgemein" və "Kreisfreie stad" olaraq (yəni hər hansı əyalətə, yaxud bölgə bələdiyyəsinə tabe olmayıb tam müstəqil olan) struktur və idarəetmə baxımından 4 müxtəlif modeldən ibarətdir.

Cənubi Almaniya güclü bələdiyyə sədri modeli

Bu model Bayern və Baden Vürttenberq əyalətlərində tətbiq edilən, bələdiyyə sədrlərinin səlahiyyətlərinin geniş olduğu modeldir. Bələdiyyə sədrinin güclü olmasının əsas səbəbi sədr seçkisinin bələdiyyə məclisi seçkisindən ayrıca keçirilməsi və sədrin məclis tərəfindən deyil, xalq tərəfindən seçilməsidir.

Bələdiyyə sədrliyi modeli

Rheinland-Pfəzl, Saarland, Holstein əyalətlərində, yəni əsasən bölgələrdə tətbiq edilən bu modeldə də Cənubi Almaniya modeli kimi sədrin səlahiyyətləri genişdir. Lakin

bu modeldə bələdiyyə sədrini xalq deyil, bələdiyyə məclisi seçir və bələdiyyə sədri həm də məclisin rəhbəridir.

Şimali Almaniya məclis modeli

Şimali Almaniya məclis modelində bələdiyyə məclisinin səlahiyyətləri bələdiyyə sədrinin səlahiyyətlərindən daha çoxdur. Nordrhein-Vestfalen və Niedersachsen əyalətlərində tətbiq edilən bu modelin ingilislərdən təsirlənərək yaradıldığı qeyd edilir. Bələdiyyə sədri məclis üzvləri arasından seçilir və “Bürgermeister” adlanır.

Magistrat modeli

Freiherr vom Steinin irəli sürdüyü bu modelin əsas xüsusiyyəti odur ki, bələdiyyə məclisi tərəfindən bələdiyyə sədri və vəzifəli şəxslər müəyyən müddətə seçilir. Məclisdə sədr istisna olmaqla bələdiyyə idarəçiliyini həyata keçirən və bələdiyyə məclisi tərəfindən seçilən, ehtiyac olduqda fəaliyyətlərinə məclis tərəfindən xitam verilən “magistrat” adlı qurum fəaliyyət göstərir. Bu model Şlezviq-Holşteyn (Schleswig-Holstein) və Hessen əyalətlərində tətbiq edilir.

İtaliyada yerli özünüidarəetmə sistemləri

Unitar idarəçilik formasına malik İtaliyada konstitusiyanın 114-cü maddəsinə görə, ölkə bölgələrə, rayon, şəhər və kömünlərə (yəni kənd və qəsəbələrə) bölünür. İtaliyada 5 özəl statuslu, 15 sadə statuslu bölgə və yaxud əyalət var ki, ümumi olaraq İtaliya ərazisi 20 bölgəyə bölünüb. Bölgələrin yerli özünüidarəetməsi üzvlərinin sayı bölgə əhəlinə görə 30 ilə 40 arasında dəyişən məclis tərəfindən həyata keçirilir. Məclis tərəfindən bölgəni təmsil edən əncü-

mənlik üzvləri və sədri seçilir. Əncümənlik bölgə məclisinin qərar və qanunlarının həyata keçirilməsini təmin edir.

Şəhər və rayonlar üzrə İtaliyada 95 bələdiyyə fəaliyyət göstərir. Bələdiyyə məclisinin üzvlərinin sayı ərazidə yaşayan sakinlərin sayına uyğun olaraq 24 ilə 45 arasında dəyişir. Məclisin üzvləri və sədri birbaşa xalq tərəfindən seçilir. Bölgələr üzrə olduğu kimi, şəhər və rayonlarda da “Guinta” adlı əncümənlik mövcuddur. Qanuna görə, əncümənlik üzvlərinin sayı ən az 2 nəfər olmaqla və 8-dən artıq olmamaq şərti ilə məclis üzvlərinin sayının beşdə biri qədər seçilməlidir.

Qəsəbə və kənd bələdiyyələri hesab edilən kömünlərin sayı isə 8100-dür. Əhalisinin sayı 3000 nəfər olan bələdiyyə məclisində üzvlərin sayı 12 nəfər olaraq müəyyənləşdirilib. Ölkə konstitusiyasına və qanunlara əsasən, müəyyən səlahiyyətlər kömünlərə həvalə edə bilər. Məsələn, dövlət statistika, nikah, seçki və digər məsələləri dövlət təmsilçisi sifəti ilə kömün sədrinə həvalə etmək hüququna malikdir.

İspaniyada yerli özünüidarəetmə sistemləri

Digər Avropa ölkələri kimi İspaniyada da bələdiyyə idarəetməsinin qədim tarixi olsa da, müasir yerli özünüidarəetmənin əsası 1812-ci il konstitusiyası ilə qoyulub. İspaniyada yerli özünüidarəetmə sistemi yaşayış məntəqələri üzrə bələdiyyələr və bölgə bələdiyyələri olaraq iki hissəyə bölünür. Yaşayış yerləri, yəni kənd, qəsəbə üzrə 8082 bələdiyyə fəaliyyət göstərir.

Bələdiyyə idarəçiliyi xalq tərəfindən seçilən bələdiyyə sədri və “ayuntamiento” adlanan məclis tərəfindən həyata keçirilir. Bir çox hallarda bələdiyyə sədri məclis tərəfindən də seçilə bilər. Məclis üzvləri 4 illik müddətini seçilir. Bələdiyyə sədri qanun pozuntularına yol verdiyi, yaxud idarəçiliyi yetərsiz olduğu təqdirdə məclis üzvləri səsvermə yolu ilə onun vəzifəsinə xitam vermək hüququna malikdirlər. Məclis üzvlərinin sayı yaşayış yerinin sakinlərinin sayına görə dəyişir. Məsələn, sakinlərinin sayı 250 nəfərdən az olan yerlərdə ən az 5 nəfər məclis üzvü olur ki, yüz minə yaxın sakini olan yaşayış məntəqələrində 25 nəfər məclis üzvü seçilir. Sakinlərinin sayı 5000 nəfərdən çox olan bələdiyyələrdə sədr tərəfindən məclis üzvləri arasından seçilən əncümənlik sisteminin qurulması məcburi prosesdir.

İsveç krallığında yerli özünüidarəetmə sistemləri

Parlamentli monarxiya tipli idarəçilik modelinə malik İsveçdə ilk bələdiyyə sistemi haqqında məlumatlara hələ 1766-cı ilə aid sənədlərdə rast gəlinərsə də, “self-government” adlanan yerli özünüidarəetmə tarixi daha qədim ənənələrə malikdir. İsveçdə bələdiyyə sistemi şəhər və qəsəbə bələdiyyələri, eləcə də bölgələr üzrə bələdiyyələr olmaqla iki qrupa bölünür. 1862-ci ildə İsveçdə 2498 bələdiyyə mövcud idisə və 1974-cü ildə qəbul edilmiş qanuna görə, bölgələr üzrə 24 şəhər və qəsəbə üzrə 248 bələdiyyə fəaliyyət göstərirdisə, hazırda bu rəqəm 289-dur.

İsveçdə ərazilərin idarə edilməsinə dair qanuna görə, bələdiyyələrin idarəsinin qərarvermə orqanı olan bələdiyyə

yə məclisi və əncümanlıq funksiyasını yerinə yetirən idarə heyəti tərəfindən həyata keçirilməsi məcburi xarakter daşıyır. Yerli özünüidarətmə qanununa görə, məclis üzvlərinin sayı azı 31 nəfər olmaqla 101 nəfərdən çox ola bilməz.

Avropa ölkələri unitar, federativ və monarxiya kimi fərqli idarəetmə sistemlərinə malikdir. Hər bir idarəetmə formasının özünə məxsus yerli özünüidarəetmə ənənələri olsa da, Azərbaycan bələdiyyələri üçün onlardan ən uyğun olanlarının müzakirələrdən sonra istifadəsinə yönəlik platformanın (komissiyalar, seminarlar, debatlar) yaradılmasına ehtiyac var.

Amerika Birləşmiş Ştatlarında yerli özünüidarəetmə sistemləri

Amerika Birləşmiş Ştatları federasiya quruluşu formasına malik respublikadır. ABŞ-da yerli özünüidarəetmə sistemi XVIII əsrin sonu və XIX əsrin əvvəlində “countyler”, “multicipal” və “township” olaraq formalaşmış. “Local Government” adlanan Amerika yerli özünüidarəetmə forması unitar dövlət formasından fərqli xarakterə malikdir. Bu sistemdə yerli özünüidarəetmə orqanlarının səlahiyyətləri ştatların konstitusiyasına görə dəyişir.

Amerika yerli özünüidarəetmə orqanları federasiyanın əraziləri üzrə bölgüyə əsasən 5 idarəetmə kateqoriyasına bölünür:

1. State Governments - Ştat idarəçiliyi:

“Ştat” sözü dövlət anlamına gəlir ki, bu da Amerikanın federasiya olduğuna işarədir. Hər bir ştat öz konstitusiyası, məclisi, bayrağı kimi dövlətə məxsus olan atributlara malikdir. Ştat idarəçiliyi Amerikada federal idarəçilikdən sonra ən böyük idarəetmə formasıdır.

2. County Governments - Əyalət idarəçiliyi:

Bu, ştatlarda olan əyalətlərlə şəhərlərin arasında olan idarəetmə strukturudur. Amerika 50 ştatdan, ştatlar əyalətlərdən, əyalətlər “countylər”dən, “countylər”lər bir-birindən müstəqil şəhərlər, qəsəbələr və kəndlərdən ibarətdir. Connecticut (Konnektikut) və Rod Aylend (Rhode İslənd) federasiyalarını çıxmaq şərtilə, digər ştatlarda “County Government” əyalət idarəçiliyi mövcuddur. “County” idarəçiliyi əyalət idarəçiliyinin tərkib hissəsi hesab edilir.

3. Municipal Government - Şəhər idarəçiliyi:

Bu, əyalətlərdə şəhər, qəsəbə və kənd bələdiyyələri anlamına gəlir və daha çox insanların sıx yaşadığı kiçik yaşayış məntəqələrinə aiddir. “Municipal” bələdiyyələr federal əyalətlərin sahib olduğu toxunulmazlıq hüquqlarına sahibdir. Hətta ştat qanunları yol verməzsə, “municipal”ın fəaliyyəti ilə əlaqədar əleyhinə məhkəmə iddiası qaldırıla bilməz. “Municipal”ların fəaliyyəti ilə əlaqədar əleyhinə məhkəmə iddiası qaldırmaq üçün mütləq iddianı əyalət qanunları ilə əsaslandırmaq lazımdır. Əgər bir qanun pozuntusu olubsa belə, “municipal”a qarşı deyil, qanun pozuntusuna yol verən bələdiyyə qulluğunda çalışan şəxsə qarşı məhkəməyə şikayət edilə bilər.

4. Town and township Governments - Şəhər qəsəbə və kənddaxili idarəçilik

Bu, şəhər, qəsəbə və kənddaxili idarəçilik sistemi olsa da, bütün Amerika ərazisində mövcud deyil. Amerikanın 50 ştatından yalnız 20-sində Amerikanın koloniya dövründən qalma “town and township governments” bələdiyyəçilik sistemi mövcuddur. Amerika hökumətinin 2002-ci il tarixli məlumatına əsasən, bütün ölkə ərazisində 16504 şəhər, qəsəbə və kəndlərdə belə orqanlar fəaliyyət göstərir. “Township” bələdiyyə sistemi hər nə qədər Amerikanın digər bələdiyyə sistemlərindən fərqli olsa da, ümumi olaraq yolların çəkilməsi, təmiri, kitabxana, yoxsullara yardım, kanalizasiya, məişət tullantılarının yığılması kimi məsələlər onun fəaliyyət sahələrinə daxildir.

5. Xüsusi bölgə

Amerikada xüsusi bölgə idarəçiliyi dedikdə, bir bölgədə xüsusi bir işi görmək və ya xidməti həyata keçirmək məqsədi ilə yaradılmış, müstəqil idarəetmə səlahiyyətlərinə malik, həmin ərazi daxilində fəaliyyət göstərən ictimai və kommunal idarələrdə yerli özünüidarəetmənin bir hissəsi olduğu idarəçilik sistemi başa düşülür. Əyalətlərin demək olar ki, hər şəhərində xüsusi bölgə idarəçilik sistemi var. Əyalətlərdə, yaxud şəhərlərdə xüsusi bölgələrə rəhbərlər müdir və ya nəzarətçi adı ilə seçilərək, yaxud təyin edilərək vəzifəyə gətirilirlər.

ABŞ-ın yerli özünüidarəetmə sistemi səlahiyyətləri və quruluşuna görə 3 qrupa bölünür:

1. Bələdiyyə sədri - bələdiyyə məclisi sistemi

Bu sistemdə seçkilərlə vəzifəyə gələn bələdiyyə sədri idarəçiliyi həyata keçirilir. Seçkilərlə seçilmiş 5 və ya 7 üzvdən ibarət olan məclis qərarverici orqan olaraq fəaliyyət göstərir. Bələdiyyə sədri-bələdiyyə məclisi sistemi güclü sədr-zəif məclis və zəif sədr-güclü məclis olmaqla iki hissəyə bölünür. Əsasən böyük bələdiyyələrdə tətbiq edilən güclü sədr modelinə görə, sədr xalq tərəfindən seçilir və geniş səlahiyyətlərə malikdir.

Zəif sədr-güclü məclis sistemində bələdiyyə sədri məhdud səlahiyyətlərə malik olur. Səlahiyyətlər əsasən məclisin əlində cəmləşir.

2. Bələdiyyə məclisi sistemi

Bu sistemdə məclis üzvləri bələdiyyə üzvləri olaraq seçilir və üzvlərin sırasından bələdiyyə sədri seçilir. Səlahiyyətlər məclisə aid olur. Bələdiyyə sədri bələdiyyə üzvüdür və bələdiyyə qərarlarına veto qoymaq hüququ yoxdur. Məclis işlərini koordinasiya etmək məqsədilə “city manager” adlı idarəçi təyin edir. Bu sistem daha çox əhali sayı 10000 nəfəri keçən şəhərlərə tətbiq edilir.

3. Şəhər komissiya sistemi

Şəhər komissiya sistemi Amerikada az sayda “municipality”-də tətbiq edilir. Bu sistemdə xalq tərəfindən seçilmiş 5 üzvdən ibarət komissiya həm qərarverici, həm də icraedici orqandır. Komissiya üzvlərinin öz aralarından seçdikləri sədr xalqı təmsil etmək və komissiyanın sədri kimi icaslara sədrlik etmək kimi məhdud səlahiyyətlərə malikdir.

II FƏSİL

BƏLƏDİYYƏ İDARƏETMƏSİNDƏ MÜASİR TEXNOLOGİYALARIN TƏTBİQİ, STRATEJİ PLANLAŞDIRMA VƏ MENECMENT

2.1. Bələdiyyə idarəetməsində müasir texnologiyaların tətbiqi

İdarəçilik toplumu idarə etmək məqsədi ilə insanlıq tarixinin ən qədim çağlarında yaranmış sənət növü olmaqla yanaşı, cəmiyyətin və zamanın tələbinə uyğunlaşaraq daimi inkişafda olan müasir elm sahəsidir. Bura tarixi dövlət idarəçiliyi qədər qədim olmasada, müasir dövrün təsisatlarından olan bələdiyyə idarəçiliyi də daxildir. Əgər biz yerli özünüidarəetmə orqanı olan bələdiyyələrin inkişafını və cəmiyyətdə layiq olduğu yeri tutmasını istəyiriksə, bələdiyyə idarəetməsində müasir idarəçilik texnologiyalarının tətbiqinə nail olmalıyıq.

Bələdiyyələr günlük fəaliyyəti ərzində müxtəlif xarakterli problem və çətinliklərlə üzləşməli olurlar. Araşdırmalardan məlum olur ki, bir çox hallarda yaranmış problemin kökündə bələdiyyə idarəçiliyinin müasir standartlara cavab verməməsi və klassik idarəçilik qaydalarının tətbiqi durur.

Klassik idarəçilik rəhbərin “Mən sizin liderinizəm, necə deyirəmsə, elə də olmalıdır” düşüncəsinə əsaslanan

idarəçilik formasıdır. Bu idarəçilik formasında rəhbər bütün səlahiyyətləri öz əlində cəmləşdirir, vahid komanda fəaliyyəti nəzərə çarpmır, komanda üzvlərinin təklif və məsləhətləri nəzərə alınmır, rəhbərin məntiqli, yaxud məntiqsiz qərarları arasında heç bir fərq olmur.

Klassik idarəçilik aşağıdakı 3 maddə ilə xarakterizə edilə bilər:

1. Rəhbərin dedikləri düzdür;
2. Rəhbər həmişə haqlıdır;
3. Rəhbərin haqsız olduğu vəziyyətlərdə 1-ci və 2-ci maddələr tətbiq edilir.

Yuxarıda vurğulandığı kimi, cəmiyyət inkişaf etdikcə klassik idarəetmə qaydaları tədricən öz effektini itirir və cəmiyyətin inkişafına uyğun müasir idarəçilik qaydalarına ehtiyac yaranır. Müasir idarəçilik qaydaları dedikdə, yaranmış problemi zamanında və yerində operativ həlletmə bacarığı, müasir qərarvermə mexanizmlərindən istifadə başa düşülür.

Klassik idarəçilikdən fərqli olaraq, müasir idarəçilik fərdlərin komanda halında fəaliyyət göstərəbilmə bacarığını və idarəçinin komandanı idarə edə bilmək qabiliyyətini özündə ehtiva edir. Hələ qədim siyasətçilərə məlum idi ki, lider yaxşı idarəçi olmaq üçün siyasi təcrübə ilə yanaşı, insan psixologiyasını da yaxşı bilməli, idarə etdiyi şəxslərə qiymət verməli və hər kəslə öz dilində ünsiyyət qurmalıdır. 1500 il əvvəl böyük Hun imperatoru Atilla idarəçilik barədə demişdi: “Bütün səlahiyyətləri özündə toplamağa çalışma ancaq vahid komanda ilə qələbə qa-

zanmaqla mümkündür, bacarıqlı olanı mükafatlandır, bacarıqsız olanı vəzifədə saxlama və bir gün yerinə gələcək qorxusu ilə zəkali insanların qarşısını kəsmə”.

Müasir idarəçilik aşağıdakı şərtlərlə həyata keçirilir:

1. Yeni fikirlilik;
2. Komanda halında işləmək bacarığı;
3. Komandanı idarəetmə bacarığı;
4. Proqram və planlı fəaliyyət;
5. Müasir texnologiyalardan yararlanmaq;
6. Məsuliyyətli olmaq;
7. Sistemli fəaliyyət;
8. Bilgili olmaq;
9. Motivasiya edə bilmək qabiliyyəti;
10. Dinamik olmaq.

Müasir idarəçilikdə böyük və yaxud kiçik olmasından asılı olmayaraq, istənilən quruma sistem kimi baxılmalı, sistemi təşkil edən elementlərin qarşılıqlı əlaqələri nəzərə alınmaqla yaranmış problem sistemli şəkildə analiz edilməlidir. Sistemli analiz dedikdə, sistemin strukturu, quruluş və hissələrinin öyrənilərək analiz edilməsi, həmçinin sistemin gücü, əhatəsi, vəziyyəti, tipləri və sistemin alt elementlərinin vahid orqanizm kimi araşdırılması nəzərdə tutulur.

Əgər problemin həlli zamanı sistemli yanaşma metodlarından istifadə edilməzsə və hadisəni törədən amillərin qarşılıqlı əlaqələri nəzərə alınmazsa, bu zaman verilmiş qərarlar özünü doğrultmaz və nəticədə qəbul edilmiş hər

yanlış qərar gələcəkdə yeni problemlərin ortaya çıxmasına zəmin yaratmış olar.

Reallıq isə budur ki, həll edilməyən problem və idarə olunmayan proses yoxdur. Mahiyyətindən, xarakterindən, formasından və yaranma səbəblərindən aslı olmayaraq, istənilən problem araşdırma və düşüncə nəticəsində həll edilməsi mümkün olan çətinliklərdir.

Təəssüf ki, idarəçilər tərəfindən problemlər əksər hallarda öz bildikləri köhnə qaydalar və yaxud başqaları tərəfindən tətbiq edilən üsul və vasitələrlə həll edilməyə çalışılır. Müxtəlif xarakterli problemləri eyni metodlarla həll etməyə çalışmaq idarəçiliyin təqlid və adətlərlə həyata keçirilməsi anlamına gəlir. Əslində isə müasir idarəçilik prinsiplərinə əsasən problemləri təqlid və adətlərlə deyil, yeni fikir və müasir texnologiyalara əsaslanaraq həll etdikdə daha səmərəli nəticələrin alınması labüddür.

Təcrübəyə əsasən, problemin həllində 4 qaydaya müraciət edilir.

1. Şəxsi təcrübələr;
2. Ənənəvi qaydalar;
3. Mütəxəssislərin tətbiq etdikləri qaydalar;
4. Elmi yolla tətbiq edilən qaydalar.

Problemi həll etmənin təməl şərti sistemli yanaşma metodundan istifadə ilə problemin mahiyyətini, yaranma səbəblərini, onu əmələ gətirən daxili və kənar təsirləri düzgün təhlil edib qərar verməkdir. Qərar vermək bacarığı liderlərə məxsus xüsusiyyət olmaqla bərabər, həm də alternativ qərarlar arasından zamanında və doğru qərarı

seçmək məharətidir. Nəzərə alınmalıdır ki, qərarvermə prosesi olduqca həssas və mürəkkəb prosesidir. Bu zaman nə ediləcəyi, kimlər tərəfindən həyata keçiriləcəyi, problemin həlli məqsədilə hansı qaynaqlardan istifadə olunacağı və nəticəsinin necə olacağı kimi sualların ortaya çıxması qərarın verilməsində müəyyən çətinliklər yaradır.

Problemin həlli və qərarvermə mərhələsində yeni fikirlərin ortaya çıxarılmasına ehtiyac yaranır. İrəli sürülmüş hər bir fikir problemin həlli üçün cavab və yaxud yeni fikirlərin irəli sürülməsi üçün vasitə ola bilər. Fərqli və müxtəlif fikirlərin ortaya çıxarılmasında istifadə edilən ən effektiv vasitə beyin fırtınası metodudur.

“Beyin fırtınası” nədir?

“Beyin fırtınası” yaradıcı fikir və düşüncə fırtınasıdır. Bu metod konkret problemin həlli məqsədilə mümkün olduğu qədər çox sayda fikirlərin irəli sürülməsini təmin etmək qabiliyyətinə malikdir. İlk dəfə Aleks Osborn tərəfindən 1963-cü ildə tətbiq edilmiş beyin fırtınası ən azı iki nəfərdən ibarət qrup daxilində yaradıcı düşüncələrin, müxtəlif və fərqli fikirlərin ortaya qoyularaq inkişaf etdirilməsi prosesidir.

Müasir idarəçiliyin tərkib hissəsi olan beyin fırtınası metodu dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin bələdiyyələri, təhsil müəssisələri, dövlət və özəl sektor idarəçiləri tərəfindən tətbiq edilən yeni fikirlərin yaranma metodu olmaqla yanaşı, həm də müasir qərarvermə modelidir. Məxsus olduğu sektordan asılı olmayaraq istənilən idarəçilik sahəsində müasir idarəetmə mexanizmlərindən istifadə

zamanın tələbidir. Xüsusən yerli özünüidarəetmənin əsasını maraqlı ideya və layihələrin irəli sürülərək həyata keçirilməsi təşkil edir.

Azərbaycan bələdiyyələrinin fəaliyyətinə nəzər yetirdikdə, yeni fikir və layihələrə ehtiyacın şahidi oluruq. Ehtiyacın səbəbi isə yerli özünüidarəetmə sisteminin müasir idarəçilik qaydalarını tam mənimsəyə bilməməsidir. Bələdiyyələr beyin fırtınası metodunu tətbiq etməklə yaradıcı fikir və maraqlı layihələr sahəsindəki boşluğu doldura bilərlər.

“Beyin fırtınası” metodu qaydalı və qaydasız olaraq iki qrupa bölünür.

1. Qaydalı qrup:

Qaydalı qrupda üzvlərə mövzu başa salınır, hər kəsə düşünmək üçün 2-3 dəqiqə vaxt verilir və sıra ilə bütün üzvlərin fikirləri soruşulur. Qaydalı qrupda fikirlər irəli sürüldüyü an müzakirə edilməz və hər bir fikir qeyd edilir.

2. Qaydasız qrup:

Qaydalı qrupdan fərqli olaraq, qaydasız qrupda şəxslər sıra ilə deyil, istədikləri zaman fikirlərini dilə gətirir və bir üzv fikirləri qeyd edir.

“Beyin fırtınası” metodunun tətbiq qaydaları aşağıdakılardır:

a) İlk olaraq azı iki nəfərdən ibarət qrup və ya qruplar yaradılır.

Metodun üstün cəhəti “Heç birimiz təklikdə hamımızdan ağıllı deyilik” prinsipidir. Müəyyən problemin həlli

məqsədilə bir deyil, bir neçə insanın birlikdə düşünərək fikir və düşüncələrini ortaya qoyması daha doğru qərarların verilməsinə səbəb olar.

b) Daha sonra müzakirə olunası problem ətraflı izah edilir və qrup daxilindən səslənmiş fikirlərin qeyd edilməsi, iclasın idarə olunması məqsədilə idarəçi seçilir. İdarəçinin əsas vəzifəsi qrup daxilində hər kəsin fikrini sərbəst ifadə edə biləcəyi mühitin yaradılmasıdır. Fikir irəli sürərkən ilkin mərhələdə kimsənin fikri müzakirə edilmir, irad bildirilmir və olduğu kimi qeyd edilir. Bu mərhələdə qadağa yoxdur, fikirlər sərbəstdir və mərhələ fikirlər tükənənə qədər davam edir. Müzakirə zamanı qrup üzvləri sıra ilə söz alıb təklif və fikirlərini səsləndirirlər. Fikir irəli sürməyə şəxs "PAS" deyib sıranı növbəti iştirakçıya ötürür. Hamı "PAS" deyərsə, ilk mərhələ bitmiş hesab edilir.

c) Növbəti mərhələdə fikirlər bir-bir müzakirə edilir və yarımçıq fikirlər əlavələrlə inkişaf etdirilir.

d) Sonda məqsədəuyğun fikirlər iki turdan ibarət səsvermə nəticəsində ələnərək ən çox səs toplamış fikir qəbul edilir. Təcrübəyə əsasən, səsvermə açıq və yaxud qapalı keçirilə bilər.

"Beyin fırtınası" metodundan iki halda istifadə edilməsinin şahidi oluruq.

1. Yaranmış problemin həlli məqsədilə təkliflərin irəli sürülməsi

Demək olar ki, bütün dünyada yaranmış problemlərin həllinə yönəlmiş müxtəlif metod və qaydalar tətbiq edilsə də, problemlərin daha effektiv həllini təmin edəcək yeni

metodlara ehtiyac duyulur. Hazırda isə morfoloji analiz metodu, xüsusiyyətlərin sıralanması metodu, qordon metodu, əlaqələndirmə-birləşdirmə metodu, tərs çevirmə metodu, “philipss 66” metodu və digər bir çox metod mövcuddur. Problemlərin həlli zamanı istifadə edilən metodlar çox olsa da, ən məşhur metod “beyin fırtınası”dır. Çünki “beyin fırtınası” metodunda iştirakçılar öz fikirləri ilə problemin həllində iştirak etməklə yanaşı, digər şəxslərin fikirlərini inkişaf etdirir, həmçinin iki, yaxud daha çox fikri bir fikir halında birləşdirir bilirlər.

2. İdarəçilik prosesində maraqlı fikir və layihələrin irəli sürülməsi

İdarəçilik təkcə rəhbərlik etmək, tapşırıqlar vermək, yaxud verilmiş əmr və sərəncamları icra etmək deyil, eyni zamanda maraqlı fikirlərin ortaya qoyulması və tətbiqi prosesidir.

Sakinlərlə işləyən və yerli problemlərin həll ilə məşğul olan bələdiyyələrin yeni layihələr və yaradıcı fikirlər sahəsində mövcud olan boşluğu “beyin fırtınası” metodundan istifadə etməklə doldurması mümkündür. Azərbaycanda bələdiyyələrin kollegial orqan olması imkan verir ki, yerlərdə bələdiyyə üzvlərindən və bələdiyyə qulluqçularından ibarət qruplar yaradılaraq beyin fırtınası metodu tətbiq edilsin.

2.2. Bələdiyyələrin strateji planlaması və SWOT analizi

İdarəetmə formasından və təşkilati strukturundan asılı olmayaraq, hər bir təşkilatın, o cümlədən yerli özünüidarəetmə orqanları olan bələdiyyələrin müəyyən etdiyi hədəflərə məqsəd yönü, səmərəli şəkildə çatması üçün geniş miqyasda və reallığı əks etdirən bir strateji planı olmalıdır. Bələdiyyələr tərəfindən qəbul edilmiş strateji planda əsas məqsədlər müəyyən edilir, bu məqsədlər cəmiyyət və bələdiyyə rəsmiləri tərəfindən qəbul olunur. Strateji planın elmi ədəbiyyatlarda digər adı yerli inkişaf planı olaraq əksini tapır.

Strateji inkişaf (yerli inkişaf) planlaması bələdiyyələrin gələcəkdə nələrini edib-etməmək, imkanların hansı istiqamətlərdə cəmləşdirilməsini nəzərdə tutan, məqsədlərə nail olmaq üçün mühüm tədbirləri müəyyənləşdirən və bələdiyyələrin fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılmasına fokuslanmış yerli inkişaf planıdır.

Yerli özünüidarəetmə orqanlarının strateji planlamasının tərtibində məqsədlər aşağıdakılardır:

- Bələdiyyə ərazisində yaşayan sakinlərin rahat və problemsiz həyatının təmini;
- Bələdiyyənin ərazisinin (şəhər, qəsəbə və yaxud kənd) gələcəkdə daha da abadlaşdırılması və problemlərin həlli;
- Bələdiyyənin bir təşkilat olaraq inkişaf etdirilməsi.

Strateji planının hazırlanması üçün ilk növbədə bələdiyyə orqanlarının strateji plan hazırlama bacarığına yiyələnmələri lazımdır. Strateji planı hazırlayanlar bələdiyyənin resurslarını obyektiv qiymətləndirməlidirlər. Strateji inkişaf planının uğurla tətbiqi və səmərəli nəticəsi üçün planı həyata keçirən yerli özünüidarəetmə orqanının bir şəxsi və ya şöbəsi deyil, bələdiyyənin bütün heyətinin planın reallaşmasına çalışması ilə mümkündür.

Bələdiyyələrin strateji planlaması aşağıdakı qaydada hazırlanır:

1. İlk olaraq bələdiyyənin strateji məqsəd və hədəfləri müəyyənləşdirilir, planın həyata keçiriləcəyi müddət ərzində bələdiyyənin sosial-iqtisadi durumu nəzərə alınır;

2. Strateji məqsəd və hədəflərə uyğun planın hazırlanmasında bələdiyyənin indiki imkanları və performansını əsas götürülür. Bu məqsədlə görülən işlərin təhlili aparılır və qiymətləndirilərək bələdiyyənin imkanları müəyyənləşdirilir;

3. Bələdiyyənin indiki imkanları müəyyənləşdirildikdən sonra strateji plan üçün ehtiyac olan fəaliyyət və layihələr müəyyənləşdirilir. Bu mərhələdə plan üçün ehtiyac olan maliyyənin həcmi, müddəti texniki ləvazimatlar və layihə üçün ehtiyac olan digər təminatlar hesablanır;

4. Bələdiyyə büdcəsinin reallıqları nəzərə alınmaqla layihənin büdcəsi dəqiqliklə hesablanaraq təsbit edilir;

5. Strateji plan həyata keçirilərkən qaynaqlardan səmərəli və müsbət nəticə verib-vermədiyini bilməyə kömək

edəcək, hesabatlılığı təmin edəcək planın həyata keçirilməsinə nəzarət və ya təqib edə biləcək sistem qurulur;

6. Bütün bu proseslərdən sonra bələdiyyənin strateji planlaması tərtib edilir.

Bəzi dövlətlərdə, məsələn, Türkiyədə bələdiyyələrin strateji planlaması qanunvericiliklə tənzimlənir. Müvafiq qanunvericilik aktlarında strateji planlamanın məqsəd və hədəfləri, hazırlanma qaydası, müddəti, həyata keçirilməsinin üsul və qaydaları öz əksini tapır.

Bələdiyyələrin strateji planlaması hazırlanarkən bələdiyyənin zəif və güclü tərəflərinin, imkanlarının, resurslarının, daxili və xarici qaynaqlarının araşdırılıb hesablanmasında, fürsətlərin, həmçinin yarana biləcək problemlərin üzə çıxarılmasında SWOT (GZIT) analiz metodundan istifadə edilir.

SWOT (GZIT) analizi şəxs və ya təşkilat üçün istənilən bir hadisəni, prosesi, biznes rəqabəti və ya layihənin planlaşdırılması ilə bağlı istifadə edilən strateji planlaşdırma və strateji idarəetmə texnikasıdır. SWOT sözü ingilis dilində Güclü (Strengths), Zəif (Weaknesses) tərəfləri, İmkanları (Opportunities) və Təhdidləri (Threats) ifadə edən 4 sözün baş hərflərindən yaranıb. SWOT analizi ilk dəfə Albert Hamfri (Humphrey) tərəfindən 1960-1970-ci illərdə Stanford Universitetində aparılan bir araşdırma layihəsini idarə edərkən istifadə edilib.

Bələdiyyələrin SWOT analizini aparmaqda məqsədləri öz güc və imkanlarının sərhədlərini müəyyən etməkdir. Burada məqsəd bələdiyyələrin sənaye, ticarət, təhsil, sə-

hiyyə, ekologiya və digər sahələr üzrə verəcəkləri qərarlarda və həyata keçirəcəkləri layihələrdə güclü, eləcə də zəif yerlərini bilmələridir.

SWOT (GZIT) analizinin aparılmasında aşağıdakı 4 qaydadan istifadə edilir:

1. Analiz edilən sizin brendiniz, şirkətinizdirsə, maksimal dərəcədə obyektiv olmağa çalışmaq lazımdır;

2. Mümkün qədər dəqiq olmaq, yarımçıq ifadələrdən çəkinmək lazımdır;

3. Analizə daxil etdiyiniz hər bir cəhəti rəqiblərinizi nəzərə alaraq qeyd etmək lazımdır (Rəqabətdə vacib olmayan amilləri bu analizdə salmağın yeri yoxdur, məsələn, müdirin iş qonaqlarını dəvət etmədiyi dəbdəbəli bağ evini güclü tərəf olaraq qeyd etmək kimi);

4. Bütün cəhətləri sadə dil ilə ifadə etməyə çalışın. Bu SWOT (GZIT) analiz hesabatını başqaları da görəcəksə, bütün məlumatın onların başa düşəcəyi şəkildə yazıldığından əmin olun.

SWOT təhlili tərtib edərkən, insanların müqayisə üçün hər bir təsir edən elementi yan-yanı sadalamaq üçün dörd sütuna bölünmüş cədvəl yaradılır. Güclü və zəif tərəflər, adətən, sadalanan imkanlar və təhdidlərlə bir-birinə uyğun gəlmir, baxmayaraq ki, onlar bir-birinə bağlıdır.

2.3. Yerli özünüidarəetmə orqanlarında ictimaiyyətlə əlaqələrin əhəmiyyəti

Cəmiyyətin nəbzini tutmaq, onun psixoloji durumu barədə bilgili olmaq, fikir və düşüncələrini öyrənmək idarəçilikdə uğur qazanmağın və işlərin yolunda getməsinin əsas şərtlərindəndir. Qurumlarda ictimai rəyi öyrənmək və təhlil edərək rəhbərliyə çatdırmaq ictimaiyyətlə əlaqələr şöbəsinin fəaliyyət sahəsinə daxildir. İctimaiyyətlə əlaqələr dövlət, özəl, yerli özünüidarəetmə və ya ictimai sektorda olmasından asılı olmayaraq istənilən quruma rəhbərlik edən idarəçilər üçün eyni dərəcədə əhəmiyyətə malikdir. Çünki ictimaiyyətlə əlaqələr "Bütün sektorlarda qurumun fəaliyyəti necə olmalı və cəmiyyət nə gözləyir?" sualına cavab tapan effektiv vasitələrdən biridir. Bir qurumun məqsəd, məram və hədəflərinin tam olaraq ortaya qoyulmasında və gerçəkləşməsində icimaiyyətlə əlaqələr əvəzedilməz vasitədir.

Bu baxımdan bələdiyyə tərəfindən həyata keçirilən layihə və tədbirlər haqqında ictimaiyyətə, mətbuata operativ, dəqiq informasiya verilməsi, eləcə də bələdiyyənin fəaliyyətində şəffaflıq və hesabatlılıq prinsipinə əməl edilməsi üçün bu şöbənin formalaşdırılması və icimaiyyətlə əlaqələrin inkişafına ehtiyac var.

İctimaiyyətlə əlaqələr aşağıdakı vəzifələri həyata keçirir:

1. Bu fəaliyyət mütəxəssislər tərəfindən həyata keçirilir;

2. Hədəf kütlənin davranışları barədə rəhbərliyi məlumatlandırır;

3. Rəhbərliklə cəmiyyət arasında əlaqələrin qurulmasını təmin edir;

4. Çalışdığı rəhbərliklə digər qurum və cəmiyyətlər arasında səmərəli əlaqələrin qurulmasını təşkil edir;

5. Davamlı olaraq təmsil etdiyi qurumun cəmiyyət arasında müsbət imic qazanması istiqamətində fəaliyyət göstərir.

İctimaiyyətlə əlaqələr ingilis dilindən götürülmüş "Public Relations", qısaldılmış olaraq "PR" xalqla əlaqələr anlamına gəlir. Mütəxəssislər tərəfindən ictimaiyyətlə əlaqələr haqqında müxtəlif fikirlər var. Con Marston "The Nature of Public Relations" ("İctimaiyyətlə əlaqələrin təbiəti") adlı kitabında ictimaiyyətlə əlaqələri hədəf kütləyə təsir etmək üçün ictimaiyyətin razılaşması istiqamətində planlanmış əlaqələr kimi izah edib.

İngiltərənin ictimaiyyətlə əlaqələr institutu ictimaiyyətlə əlaqələri bir qurum ilə hədəf kütlə arasında qarşılıqlı anlayış və xoş niyyətə əsaslanan əlaqələrin davamiyyətinə hesablanmış, əvvəlcədən planlaşdırılmış münasibətlər olaraq izah edir.

İctimai əlaqələr üzrə mütəxəssis Bit Ceyms Qrunigin (Bith Ceyms Grunig) fikrinə görə, ictimai əlaqələr qurum ilə hədəf kütlə arasında ünsiyyət və əlaqələrin idarə edilməsidir.

1978-ci ildə keçirilmiş Beynəlxalq Assambleyada qəbul edilmiş tezisə görə, ictimaiyyətlə əlaqələr təşkilat rəhbərlə-

rinin proqramlarını tətbiq edə bilmək, həm qurum, həm də ictimaiyyətə xidmət edə bilmək məqsədilə təklif, eləcə də istəkləri təhlil etmək, nəticələrini müəyyənləşdirməyə yönəlmiş sosial elm və sənətdir.

İctimai əlaqələr sahəsinin inkişafında əhəmiyyətli rolunu almış və bu sahənin mütəxəssisi Cutlibin fikrincə, bu fəaliyyət növü qarşılıqlı mənfəət əldə etmək məqsədilə ikiyönlü dürüst və məsuliyyətli işlə cəmiyyəti marifləndirmək istiqamətində planlı fəaliyyətdir.

İctimaiyyətlə əlaqələrin təməl prinsipləri və idarəçilikdə faydalarını 7 başlıq altında sıralamaq olar:

1. İmic formalaşdırmaq;
2. Müşavirlik;
3. İctimaiyyətlə əlaqələr;
4. Təhlil;
5. Araşdırma və qiymətləndirmə;
6. KİV-lə əlaqələr;
7. Təqdimat.

İctimaiyyətlə əlaqələr dörd mərhələdən ibarət zəncirvari prosesdir. Bu prosesdə ictimaiyyətlə əlaqələrlə məşğul olan şəxsin təcrübə və qabiliyyəti, qarşıya qoyulan hədəf, hədəfə doğru görülməli işlər və görülməli işlərin tətbiqi kimi pillələr var.

Araşdırmalara əsasən, ictimaiyyətlə əlaqələrin bir çox xüsusiyyəti məlum olsa da, aşağıdakı 3 əsas xüsusiyyəti qəbul edilir:

1. Reklam sahəsində ictimaiyyətlə əlaqələr

Reklam hər hansısa ərzaq, əşya və ya xidmət barədə cəmiyyəti məlumatlandıran mesaj formasıdır. Reklamda hədəf kütləyə verilən mesaj gözə, yaxud qulağa xitab edir. Əvəzi ödənilərək yayımlandığı üçün reklamı bəzən “pullu xəbər” kimi qiymətləndirirlər.

Reklamın missiyası istehsalçı ilə istehlakçı arasında sağlam münasibətlərin qurulmasına nail olaraq, məhsul və ya xidmətin alınmasının təmin etməkdir. Həç bir reklam uzunömürlü deyil, hədəf kütləyə çatdırılan reklam missiyasını yerinə yetirənə qədər yayımlanır. Reklam əsasən özəl sektorun istifadə etdiyi vasitə olsa da, insanların diqqətini cəlb etmək məqsədilə bəzən dövlət qurumları da reklamdan istifadə edirlər. Özəl sektorun var olmasının tək yolu mənfəət əldə etməkdir. Lakin özəl sektordan fərqli olaraq, dövlət qurumları tərəfindən maddi mənfəət deyil, daha çox vətəndaşların maariflənməsi və təbliğat məqsədilə reklamdan istifadə edilir.

2. Marketing (bazarlama) sahəsində ictimaiyyətlə əlaqələr

Bazarlama əsasən özəl sektor tərəfindən insanların tələbat və ehtiyaclarını anlayaraq xidmətin necə təqdimatını planlama sənətidir. İctimaiyyətlə əlaqələr məhsulun və yaxud xidmətin bazarlanmasında effektiv rol oynayır. Buna görə də ictimaiyyətlə əlaqələr ilə bazarlama biri digərini dəstəkləyən iki sahədir. İctimaiyyətlə əlaqələr və bazarlama 5 nümunə ilə müqayisə edilə bilər:

- Bərabər, amma ayrı;

- Bərabər, amma uzlaşan;
- Bazarlamanın daha çox təsirli olduğu məsələlər;
- İctimai əlaqələrin daha çox təsirli olduğu məsələlər;
- Bazarlama və ictimai əlaqələrin bərabər olduğu məsələlər.

Bazarlamanın ana xəttini insanların arzu və istəklərini anlamaq, bu arzu və istəklərin təmini istiqamətində xidmətlərin təklif olunması təşkil edir.

Bazarlamanın ictimaiyyətlə əlaqələr sahəsində aşağıdakı xüsusiyyət və mərhələlərini qeyd etmək olar:

1. Araşdırma;
2. Məlumat toplama;
3. Plan, yaxud proqram hazırlamaq;
4. Büdcə;
5. Hədəf kütlə;
6. Mesaj;
7. Qiymətləndirmə mexanizimləri.

Bazarlamanın ictimaiyyətlə əlaqələrlə olan izahını ictimaiyyət və qurumlararası münasibətlər olaraq iki yöndən izah etmək mümkündür. İctimaiyyətlə əlaqələr sahəsində bazarlamanın rolunun izahına görə bazarlama sərbəst şəkildə fərdlərin və qrupların istək və arzularının ərzaq, əşya və xidmət kimi sahələri müəyyən edərək təqdim olunmasını təmin edən ictimai prosesdir. Qurum və idarəçilər yönündən bazarlamanın izahına gəlicə, bazarlama şəxslərin və qurumların tələblərini təmin etmək məqsədilə ərzaq məhsullarının, əşyaların, xidmətlərin və fikirlərin

yaradılmasını, qiymətləndirilməsini və satış strategiyasını yaratma, təqdim etmə prosesidir.

3. Təbliğət sahəsində ictimai əlaqələr

İctimai əlaqələrdə idarəçilər tərəfindən istifadə edilən üsul və vasitələrdən biri də təbliğətdir. İctimai əlaqələrdə təbliğət dövlətin, yaxud bir qurumun ideloji təbliğət aparmaq və ya mövcud ideologiyanı davam etdirmək istiqamətində istifadə olunan siyasi-psixoloji texnologiya kimi qəbul edilir.

3 təbliğət növü məlumdur:

- **“Ağ təbliğət”**

“Ağ təbliğət” mənbəyi məlum, açıq və şəffaf olaraq aparılan təbliğətdir. Mənbəyi məlum olduğu səbəbindən yalan təbliğət əks effekt verir və sahibinin etibarına xələl gətirə bilər. “Ağ təbliğət” rəqibin səhvindən və boşluqdan silah kimi istifadə edib onun etibarını sarsıdaraq üstünlük qazanmağı hədəfləyir.

- **“Boz təbliğət”**

Bu, rəvayətlərdən formalaşan bulanıq və mənbəyi məlum olmayan təbliğətdir.

“Boz təbliğət”in yalan, yaxud doğruluğu ayırd edilmədiyi kimi, hədəf kütlə tərəfindən təbliğət olduğu da hiss edilməz. Boz təbliğətin ssenarisi hazırlanarkən olmuş bir hadisənin üzərində işlənərək həmən hadisəyə yalanlar əlavə edilir və hədəf kütlə tərəfindən qəbul ediləcək rəvayət halına salınmaqla ictimaiyyətə təqdim olunur. “Boz təbliğət”in fərqi nöqsanlı, qüsurlu və qeyri-müəyyən olan məsələni qüsursuz, təmiz göstərə bilmək və ya əksinə, tə-

miz və qüsursuz olanı nöqsanlı və qüsurlu kimi göstərib insanların gözündən sala bilməkdir.

- **“Qara təbliğət”**

“Qara təbliğət”da yalan, iftira, fitnə və intiriqalar dəlil kimi göstərilərək hədəf kütləyə çatdırılır. Bu zaman mənbə bilinsə də, məlumatın başqa mənbədən yayıldığı fikri formalaşdırılır. Beləliklə, əsl mənbənin daim gizli qalmasına çalışılır. Çünki gizli qaldığı müddətdə şaiə və dedi-qodu daha çox inandırıcı olur. “Qara təbliğət”da etik, əxlaqi və vicdani dəyərlərin gözlənilmədiyi bütün üsul və vasitələrdən istifadə normal qəbul edilir. Məqsəd rəqibdə ruh düşkünlüyü yaratmaqdır.

Araşdırmalara əsasən məlum olur ki, ictimaiyyətlə əlaqələr qurumlar ilə hədəf kütlə arasında ictimai əlaqələrin qurulmasında, məlumatların toplanıb, təhlil edililərək rəhbərliyə çatdırılmasında və hədəf kütlədə qurum haqqında müsbət imicin formalaşmasında dörd müxtəlif modeldən ibarətdir:

- 1. Mətbuatda tanıtım modeli**

Cəmiyyətin inam və etibarının qazanılmasında, siyasi və iqtisadi kampaniyaların aparılmasında, mesajların çatdırılmasında mətbuatda tanıtım modelindən istifadə edilir. Bu, ictimaiyyətlə əlaqələrin dörd modelinin ən sadəsi və ictimaiyyətin diqqətini cəlb edən növüdür. Çünki bu model təktərəflidir və cəmiyyətin təpkiyə nəzərə alınmır. Hətta XIX əsrdə ictimaiyyətin diqqətini cəlb etmək məqsədilə mümkün olan hər cür vasitələrdən istifadə edildiyi üçün manipulyasiya da adlandırılıb. Məlumat mətbuatın

diqqətini cəlb etməsi və hədəf kütlənin hissələrinə təsiri üçün şişirdilərək yayımlanır. Bu zaman məlumatın yalan və ya doğruluğunun elə də əhəmiyyəti olmur.

2. Cəmiyyəti məlumatlandırma modeli

Cəmiyyəti məlumatlandırma siyasi, yaxud iqtisadi qurum olmasından asılı olmayaraq ictimaiyyətlə əlaqələrdə ən çox istifadə edilən modeldir. Bu model bir qurumun fəaliyyəti haqqında cəmiyyəti mütəmadi olaraq məlumatlandırmaq və açıqlamalar vermək missiyasını daşıyır. Cəmiyyəti məlumatlandırma modelinin mətbuatda tanıtım modelindən fərqi verilmiş məlumatların dəqiq, həqiqi və reallığı əks etdirməsidir. Modelin tətbiqində TV kanallarından, qəzetlərdən, sosial şəbəkələrdən, jurnallardan, bülletenlərdən, konfranslardan, aksiyalardan və digər məlumatlandırıcı vasitələrdən istifadə edilə bilər. Cəmiyyəti məlumatlandırma modelinin tətbiqində ən tanınmış şəxs amerikalı İvy Ledbetter Lidir. İvy Li Pensilvaniya dəmir yolunun yaşadığı böhrandan sonra olan fəaliyyəti və Kolorodo kömürçülərinin aksiyasından sonra Rokvellər üçün etdiyi müşavirliklə sahəsinin ən tanınmış mütəxəssisinə çevrilmişdi.

3. İkiyönlü assimetrik model

İctimaiyyətlə əlaqələrin ikiyönlü assimetrik modeli hədəf kütləni elmi vasitələrdən istifadə etməklə yönləndirmə və qəbul etdirmə texnologiyasıdır. Kütləyə təsir etmək məqsədilə araşdırma hesabatları, mütəxəssislərin düşüncələri, keçirilmiş sorğu və testlərin nəticələrindən istifadə edilir. Əsasən 1900-cü ilin əvvəllərindən tətbiqinə başlanı-

lan bu model müsbət nəticələri sayəsində 1920-ci ildən sonra məşhurlaşdı. Modelin inkişafında Edvard Berneys, Con Mill və Don Houltonun xüsusi rolu olub. Bu modeldə əsas məqsəd kütlədə neytral mövqedə olanları tərəflərinə çəkmək, neqativ düşüncəni qurumun xeyirinə pozitiv hala gətirmək və güvənə imic formalaşdırmaqdır. Assimetrik modeldə eqoizmin və özündən razılığın əlamətləri var. Belə ki, bu modeldə təşkilatçı qurum fəaliyyətinin mükəmməl olmasına tam əmindir. Üzə çıxarılmış nöqsanlar qurumdaxili islahatlar aparmaqla deyil, hədəf kütlədə qurumun lehinə fikir və davranışlarda dəyişiklik yaratmaqla həll etməyə çalışılır.

4. İkiyönlü simmetrik model

İkiyönlü simmetrik model ilk dəfə ictimaiyyətlə əlaqələr sahəsinin mütəxəssislərindən olan Skott M. Katlip tərəfindən işlədilib. Bu model ictimaiyyətlə əlaqələrin üsul və vasitələrini müəyyənləşdirən dörd modelin sonuncusu, ən effektiv və digərləri ilə müqayisədə daha az istifadə ediləndir. İkiyönlü simmetrik modelin hədəf kütləyə təsiri sistemli formada həyata keçirilir və hədəf kütlə ilə qurum arasında balanslı əlaqənin saxlanılmasına xidmət edir. Tətbiq edilməsi digər 3 modeldən daha çox əmək sərf edilən, çətin və daha çox maliyyə tələb edilən modeldir. Çünki ikiyönlü simmetrik modelin ana xəttini hədəf kütlənin ruh halını və fikirlərini müəyyənləşdirmək təşkil edir. Bu məqsədlə araşdırma aparılmalı, nəticələr təhlil edilməli və çıxan nəticələr əsasında rəhbərliyə təklif və planlar təqdim edilməlidir. Qurumun hədəf və məqsədlərini ifadə etmək,

fəlsəfəsini formalaşdırmaq və eyni zamanda, qurumun hədəf kütlə və media ilə əlaqələrin qurulmasını təmin etmək ictimaiyyətlə əlaqələrin əsas prinsipləridir.

2.4. Bələdiyyə idarəetməsində insan resursları strukturu

Bələdiyyə orqanlarının xidmət səviyyəsinin yüksək olması qurumda çalışanların peşə hazırlığından, bilik və bacarıqlarının səviyyəsindən, insan resurslarının inkişafı və idarə edilməsindən asılıdır. İnsan resursları deyəndə, qurum daxilində çalışanlara yönəlmiş fəaliyyət növü başa düşülür. Bura müvafiq qurumun daxilində insan resurslarının planlaması, bunun üçün lazımi iş analizlərinin və öhdəliklərin müəyyənləşdirilməsi, insan resurslarının seçilməsi üçün iş elanlarının verilməsi, iş üçün müraciət edənlərin qəbul edilməsi, işə qəbul, yaxud vəzifəsinin yüksəldilməsi ilə əlaqədar görüşlərin aparılması, işə uyğunlaşma, təhsil və inkişaf işləri, uğur və iş qabiliyyətinin ölçülməsi, iş dəyişdirmə, işdən çıxarılma, işi qiymətləndirmə, əməkhaqqı, nizam-intizam, sosial-mədəni fəaliyyətlər, tibbi xidmət və s. oxşar işlər daxildir.

Təbii ki, insan resurslarının idarəsi tək-cə yerli özünüidarəetmə orqanları üçün xarakterik deyil. Dövlət qurumlarının, biznes sektorunun və digər müəssisələrin qarşıya qoyduqları hədəflərə yetişməsi, səmərəli fəaliyyətin təşkili və peşəkar kadr ehtiyatının formalaşması bu qurumlarda çalışan insan qaynaqları şəbəkəsində işlərin yüksək səviyyədə təşkilindən asılıdır. İdarəçilik prosesini davamlı inkişaf

edən sistem olaraq təhlil etsək, bu sistemi hərəkətə gətirən və davamlı işini təmin edən üç əsas qaynaq aşağıdakılardır:

1. İnsan qaynaqları;
2. Texniki və yaxud məhsul qaynaqları;
3. Maddi qaynaqlar.

Texniki və maddi qaynaqlar bir arada olsa belə, hər iki qaynağın idarəsi savadlı və təcrübəli çalışanların olmasından, yəni insan amili, yaxud insan gücündən asılıdır.

İnsan qaynaqlarının əhəmiyyəti texniki və maddi qaynaqların insan tərəfindən yaradılması və ya istehsalı ilə izah edilə bilər. Eyni zamanda, insan bu üç qaynaq arasında qərar verə bilən və icra edən yeganə gücdür. Digər qaynaqlar insan əməyinin nəticəsi olduğundan, insan amili ilə müqayisə edilə bilməz. Qurumların işçi ehtiyatının formalaşdırılma siyasətini insan resursları və ya insan qaynaqları strukturu (departamenti) həyata keçirir. İnsan qaynaqları departamenti işçi ilə rəhbərlik arasında münasibətləri tənzimləmək vəzifəsi daşıyır.

Dünyada və ölkəmizdə gedən inkişaf prosesi bələdiyyə sektorunun da inkişafı üçün zəmin yaradır. Bu inkişafın təminində peşəkar işçi heyətinin formalaşdırılması mühüm amildir. Peşəkar işçi heyətinin formalaşdırılması "İnsan resursları" strukturunun yaranması və inkişafı zərurətini ortaya qoyub. Təəssüf ki, xarici ölkə bələdiyyələrində insan qaynaqlarının inkişafına böyük əhəmiyyət verilsə - də, Azərbaycanın bələdiyyə sistemində insan qaynaqları strukturundan lazımi səviyyədə istifadə edilmir. İnsan re-

sursları üzrə mükəlləf struktur Azərbaycan bələdiyyələrinin bəzilərində sadəcə “Kadrlar şöbəsi”, bəzilərində isə “Hüquq və kadrlar şöbəsi” adlanır.

İnsan qaynaqları elmi ədəbiyyatda və müasir idarəçilikdə “Human Resources” ifadəsinin qısaltılmış forması olaraq “HR” kimi işlədilir. HR departamenti olaraq qəbul edilən insan qaynaqlarının əhatə dairəsi, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, bir qurumun rəhbərlərindən ən kiçik vəzifəli işçisinə qədər insanların işə alınması, onların idarəsi və lazımı istiqamətlərə yönləndirilməsini əhatə edəcək qədər genişdir. Eyni zamanda, insan resursları strukturu qurumun tələblərinə uyğun olaraq işçi tələbatının təmini məqsədilə mükafatlandırmaq, digər motivəedici proqram və strategiyalar tətbiq edə bilər.

Bələdiyyədə vakant iş yeri ilə əlaqədar elan varsa, qurumun rəsmi internet saytında və digər kütləvi informasiya vasitələrində verilir, habelə müsabiqənin keçirilməsi haqqında məlumat bələdiyyənin binasında xüsusi lövhələrdə yerləşdirilir.

Bələdiyyə orqanlarında insan resursları tərəfindən işçinin işə qəbulu prosesinin hüquqi tənzimlənməsi Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi, “Bələdiyyə qulluğu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu və digər müvafiq normativ hüquqi aktlar əsasında aparılır. Ümumiyyətlə, insan qaynaqları departamenti tərəfindən işçinin işə qəbulu üçmərhələli prosesdən ibarətdir:

1. İşçinin işə qəbul (seçim) prosesi

İnsan qaynaqları departamentinin işə qəbul üzrə insan resursları daxili və xarici qaynaqlar olaraq iki mənbə əsasında formalaşır. Personalların seçilməsi və işə qəbulu prosesində müvafiq vəzifə, peşələrə uyğun olarsa, eləcə də standartlara cavab verərsə, ilk növbədə qurumdaxili çalışanlara müraciət edilir. Tələb edilən vakansiyaya görə qurumda çalışan peşəkar işçilərin boş iş yerlərinə cəlbə qurumun daxili imkanlarından istifadə etmək və çalışanların motivə edilməsi baxımından mühüm psixoloji amildir. Lakin rəqabət mühitinin şərtlərinə uyğun olaraq daha yaxşı kadrların seçilməsi məqsədilə xüsusən biznes sektorunda kənar mənbələrdən işçi qəbulu həyata keçirilə bilər.

İnsan qaynaqları üzrə departamentin nümayəndələri tərəfindən əsas bacarıq doğru namizədin seçilməsi prosesində namizədin fərdi keyfiyyətlərinin üzə çıxarılması, vakant vəzifənin şərtləri ilə namizədin xarakteri arasında uyğunluğun müəyyən edilməsi və kollektivlə işləyə bilmə qabiliyyətinin qiymətləndirilməsidir.

Qurumların inkişafı, mövcud işçi ehtiyacının ödənilməsi və gələcəkdə yarana biləcək işçi ehtiyacının təmini məqsədilə kənardan ehtiyat işçilərin təmini insan qaynaqları üçün strateji əhəmiyyətə malikdir. Bunun üçün insan qaynaqları tərəfindən qurum xaricindən namizəd olaraq peşəkar və lazımı bacarığa sahib kadrların CV-ləri mütəmadi olaraq toplanır, təhlil edilir və uyğun şəxslər hər an yarana biləcək kadr boşluğunu doldura bilmək üçün ehtiyatda saxlanılır. Bu zaman namizədlərin iş təcrübəsi, təh-

sili, xarici dil bacarığı və kompüter proqramları haqqında bilgiləri həlledici rol oynayır.

2. İşçinin qəbul edilməsi və müvafiq vəzifəyə yerləşdirilməsi:

Qəbul edilmiş işçinin müvafiq vəzifəyə yerləşdirilməsində əsas prinsip uyğun işçinin seçilməsidir. İlk mərhələdən son mərhələyə qədər keçdikləri mərhələlərdə namizədlərin bir qismi müqayisə və qiymətləndirmə üsulu ilə ələnilir, daha peşəkar, doğru namizəd müəyyənləşir. Seçim mərhələsindən dərhal sonra namizəd şəxslər işə qəbul edilib-edilməməsi barədə insan resursları strukturunun nümayəndəsi tərəfindən məlumatlandırılır. Sonrakı mərhələdə seçilmiş namizədin mövcud vakant işə sınaq müddəti şərtilə təyini əmri verilir və əmək müqaviləsi bağlanılır.

Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsinə əsasən, sınaq müddəti bitənə qədər tərəflərdən biri digərinə üç gün əvvəl yazılı xəbərdarlıq etməklə əmək müqaviləsini poza bilər. Əmək Məcəlləsinə görə, əmək müqaviləsində sınaq müddəti müəyyən edilərkən həmin müddət ərzində işçinin sınaq zamanı özünü doğrultmadığına görə işəgötürən tərəfindən əmək müqaviləsinə xitam verilməsi şərti mütləq göstərməlidir.

3. İşçinin karyerasında inkişafın təmin edilməsi

Dövrün tələbərinə uyğun olaraq iqtisadi, texnoloji, idarəçilik sahəsindəki yeniliklər və inkişaf nəticəsində insan qaynaqlarının da əhəmiyyəti artıb. Qurumların tələbatına uyğun işçilərin cəlbə, qorunub-saxlanması və yönləndirilməsi kimi mühüm vəzifəni həyata keçirən insan qaynaqla-

rı departamentinin idarəsi də durmadan inkişaf etməkdədir.

Qurum daxilində yarana biləcək kadr yetərsizliyi problemini aradan qaldırmaq istiqamətində xüsusi strategiya tətbiqi insan resursları departamentinin bilavasitə səlahiyyətləri daxilindədir. Hər bir işçi çalışdığı qurum daxilində karyera quraraq irəliləmək və yüksək vəzifə tutmaq arzusunda. Bu söz Fransanın cənubunda yaşayan xalq olan provensalların dilindəki “carriere” sözündən yaranıb. Mənası “maşın yolu” deməkdir. Qurum daxilində işçinin karyerasında inkişaf edə biləcəyinə inam və rəhbərliyin bu məsələdə obyektiv davranışı işçilərin iş əmsalının artmasında təsirli vasitədir. Çünki bu inam işçinin işinə köklənməsi üçün motivasiyadır. Eyni zamanda, karyera bir işçinin üzərinə qoyulmuş vəzifəni icra etmək, məqsəd və arzularını həyata keçirmək istiqamətində qurumun kadr siyasətinə uyğun olaraq peşə biliklərinin artırılması, uzun illər çalışdığı sahədə təcrübə və peşəkarlıq qazanmasıdır.

İnsan qaynaqları üzrə departamentin ümumiləşdirilmiş funksiyaları bunlardır:

1. İş analizi;
2. İşin qiymətləndirilməsi;
3. İnsan qaynaqlarının planlanması və işçilərin seçimi;
4. İşçilərin biliklərinin artırılması və peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəldilməsi;
5. İşçilərin karyerasının təmini;
6. İşin təhlükəsiz təşkili və işçilərin qorunması;
7. İşçi məvacibinin ədalətli təmini.

İnsan qaynaqları strukturunun məqsədləri aşağıdakılardır:

1. Bacarıqlı insanları işçi heyətinə cəlb etmək və onlarda stimül yaratmaq;
2. İşçiləri doğru istiqamətə yönəltmək;
3. Peşəkar işçi heyətini formalaşdırmaq.

Bələdiyyələrin insan resursları üzrə şöbəsinin fəaliyyəti insan resurslarının idarə edilməsi məqsədilə məvəcib qarşılığında çalışan bələdiyyə qulluqçularının səmərəli fəaliyyətinin təmini və planlanması istiqamətində bələdiyyə siyasətini formalaşdırmaq, bələdiyyə qulluqçularının motivə edilməsi və stimullaşdırılması istiqamətində proqramlar hazırlamaq, bacarıqlı işçilərin bələdiyyə işçi heyətinə cəlb edilməsini təmin etmək və işçilərin bilik səviyyəsinin artırılmasına çalışmaqdır. Çünki kadrların idarə edilməsinin prioritetlərinin formalaşdırılması insan resursları şöbəsinin kadr siyasətinin tərkib hissəsidir.

2.5. Bələdiyyə qulluqçularının qiymətləndirilməsi, motivasiyası

İdarəçilik rəhbərlik tərəfindən sistemli və davamlı olaraq həyata keçirilən mürəkkəb prosesdir. Bu prosesin uğurla həyata keçirilməsinin qızıl qaydalarından biri də motivasiyadır. İdarəçilər tərəfindən rəhbərlik etdikləri qurum daxilində ruh yüksəkliyinin təmini, çalışanların işlərinə bağlı olması və iş əmsalının yüksəldilməsi motivasiya qaydalarının tətbiqi ilə əldə edilə bilər. “Motivasiya” kəl-

mə olaraq təsir altına almaq, hərəkətə gətirmək, təşviq etmək mənasını verən “movero” sözündən yaranıb. İnsanın davranışlarının və yaşamasının əsasında onun müxtəlif ehtiyacları durur. Zamanla bu ehtiyaclar insanı hərəkətə keçirəcək daxili istəklər şəklində özünü büruzə verir ki, çalışanların bu istəklərinin təmini onun motivə edilməsi deməkdir.

Dövlət sektoru, özəl sektor və ictimai sektorla yanaşı, bələdiyyə sektorunda da bələdiyyə qulluğunda çalışanların ruh yüksəkliyinin təmini, iş əmsalının yüksəldilməsi məqsədilə motivasiyaya ehtiyac var.

Motivasiyanın tətbiqi davamlı proses olduğu üçün onun aşağıdakı üç mərhələdən ibarət olduğunu söyləmək mümkündür:

1. Hərəkətə gətirmək mərhələsi;
2. Hərəkətin və ya davranışların məqsədyönlü idarə edilməsi mərhələsi;
3. Hərəkətin davamlılıq mərhələsi.

İdarəçilərin, xüsusən bələdiyyə sahəsində fəaliyyət göstərən qurum rəhbərlərinin motivasiyaya verdikləri önəmdə məqsəd işçilərinin ruh yüksəkliyinə nail olmaqla inkişaf etməkdir. Motivasiya həm də işçilərin qurum daxilində davranışlarını formalaşdıran səbəblərdəndir. Çünki motivasiya şəxslərin arzu və istəklərinin təmin edilməsi ilə işçilərin qurumdaxili davranışlarının formalaşma prosesidir.

Motivasiya prosesi zamanı işçinin marağını və diqqətini cəlb etmək məqsədilə bir sıra üsul və qaydalardan isti-

fadə olunur. Bu üsul və qaydaları əsasən 10 bənddə cəmləşdirmək olar:

1. Gəlir;
2. Maliyyə güvənliyi;
3. Təhsil və karyera imkanları;
4. İşin cəlbediciliyi və rəqabət;
5. Uyğun və layiqli işin verilməsi;
6. Status və qiymət;
7. Şəxsi həyata hörmətlə yanaşmaq;
8. Qərarlarının verilməsində iştirak;
9. Ədalətli və nizam-intizamlı sistem;
10. İşin mütəmadi yenilənməsi.

Motivasiyanın mahiyyətini tam olaraq anlamaq üçün qurum rəhbərinin, qurumun və işçinin məqsədlərini, gözləntilərini, hədəflərini, arzu və istəklərini bütün olaraq araşdırmağa ehtiyac var. Qurumların motivasiya siyasətinin səbəblərini, üsul və qaydalarını izah edən müxtəlif nəzəriyyələr olsa da, insanların davranışına təsir edən vasitə kimi motivasiya nəzəriyyələrinin tək ortaq nöqtəsi prosesin psixoloji olmasıdır. Motivasiya haqqında müxtəlif nəzəriyyələr olsa da, elmi ədəbiyyatda əsasən aşağıdakı yeddi nəzəriyyə əksini tapıb:

1.Ehtiyaclar pilləsi nəzəriyyəsi

Bu nəzəriyyə 1940-cı illərdə Avraham Moslov tərəfindən yaradılıb. Nəzəriyyənin ana xəttini insanların motivə edilməsi üçün birdən çox ehtiyaclarının olması təşkil edir. Maslov bu ehtiyacları fizioloji, güvənlik, sosial, hörmət qa-

zanaraq status əldə etmək və özünü sübut etmək olaraq müəyyənləşdirib.

2. Cüt və yaxud ikili səbəb nəzəriyyəsi

Bu nəzəriyyə Frederik Herzberqin 1950-ci illərin sonunda Qərbi Pensilvaniyada 200 mühəndis və mühasibatçı arasında keçirdiyi sorğu anketi əsasında ortaya qoyulub. İşçilər arasında aparılan sorğuların nəticələrinə əsasən, Herzberq motivasiyanın iki önəmli istiqamətini müəyyən edib. Birinci istiqamət sağlamlıq səbəbləri, şirkət siyasəti və idarə, rəhbərlik, rəhbərliklə əlaqələr, iş şərtləri, maaş, əmsallarla əlaqə, şəxsi həyat, çalışanlarla əlaqələr, status və güvənlikdir. İkinci istiqamət olan özəndirici səbəblər isə uğur, tanınma, işin özü, məsuliyyət, irəliləmə, inkişaf və böyüməkdir. Herzberqin gəldiyi qənaət budur ki, motivasiya şəxsi inkişafın nəticəsidir və daha yaxşı şəxsi inkişaf ehtiyaclarla əlaqəlidir.

3. "Uğura ehtiyac" nəzəriyyəsi

Əsaslı 1930-cu illərin sonunda Henri Murray tərəfindən qoyulmuş "uğura ehtiyac" nəzəriyyəsi 1960-cı illərdə Devid Makklellandın araşdırmaları nəticəsində daha da inkişaf edib. Nəzəriyyənin ana xəttini insanların yaşadıkları cəmiyyətdə hiss etdikləri bəzi ehtiyaclar və bu ehtiyacların insanların həyat təcrübələri ilə qazandıqları təşkil edir. Devid Makklelland ehtiyacları araşdırarkən üç əsas ehtiyacı qeyd edib:

- Uğur ehtiyacı insanın uğur qazanmaq, nail olmaq və üstün olmaq istəyini ehtiva edir;

- Güc ehtiyacında məqsəd başqalarını idarə etmək, onların davranışlarına təsir və insanlara cavabdehlik gücünə sahib olmaq istəyidir;
- Ünsiyyət qurmaq ehtiyacı insanın ətrafındakı insanlarla ünsiyyət qurmaq ehtiyacıdır. Ünsiyyət qurmaq ehtiyacı olan insanlar başqalarına dəyər verər və onların duyğularına hörmətlə yanaşarlar.

4.ERG nəzəriyyəsi

Kleyton Alderfer tərəfindən 1970-ci illərdə Maslovun ehtiyaclar nəzəriyyəsi inkişaf etdirilərək ERG nəzəriyyəsi yaradılıb. ERG nəzəriyyəsi motivasiya prosesində insanın var olma, ünsiyyət və inkişaf ehtiyacının təminini önə çıxarır. Var olma ehtiyaclarına insanın fiziki və maddi ehtiyacları daxildir. Bura insanın aclıq və susuzluğunun təmini, fiziki sağlamlığının qorunması istiqamətindəki ödənişlər daxil edilir.

Ünsiyyət ehtiyacı şəxsin digər insanlarla ünsiyyət quraraq hiss və düşüncələrini hər kəslə paylaşmaq istəyindən irəli gəlir. Bu, insanın sosiallaşmaq ehtiyacının təmini deməkdir.

İnkişaf ehtiyacı insanın şəxsi inkişafını nəzərdə tutur ki, bu, Maslovun özünü gerçəkəşdirmə ehtiyacı ilə uyğun gəlir. İnkişaf ehtiyacı şəxsin özü və ətrafındakı insanlar üzərində yaradıcı təsir buraxmaq istəyindən yaranır.

5.Bərabərlik nəzəriyyəsi

Steysi Adamsın 1960-cı illərdə irəli sürdüyü bərabərlik nəzəriyyəsi qurum daxilində çalışanların göstərdikləri nəticələrə görə aldıkları mükafat və rəhbərliyin davranışla-

rında bərabər münasibət gözlədikləri, bərabər münasibətin işçiləri motivə etdiyi prinsipinə əsaslanır. Yəni işçi gördüyü işin müqabilində aldığı ödənişlə eyni işi görmüş digər işçinin aldığı ödənişi müqayisə edərək bərabər münasibət bəsləndiyini bilmək istəyir. Bərabərlik nəzəriyyəsi işçilərin özlərinə digərləri ilə bərabər münasibət istəyinin təzahürü olmaqla, dörd təməl üzərində inkişaf etdirilib:

- **Şəxs:** Bərabərliyin, yaxud bərabərsizliyin fərqində olan şəxs.

- **Digər şəxs:** Mükafat və dəstəyin müqayisəsini edən şəxs.

- **Mükafatlar:** İşçinin çalışması müqabilində əldə etdiyi maddiyyat, əlavə ödənişlər, status, mükafatlar və digər mükafatlar.

- **Töhfələr:** İşçilərin çalışdığı quruma özləri ilə gətirdikləri və yararlandıqları, zəkası, qabiliyyəti, təcrübəsi və bacarığı ilə motivasiyaya etdiyi təsir.

6. Gözləntilər nəzəriyyəsi

Gözləntilər nəzəriyyəsi iki ayrı nəzəriyyədən ibarətdir. Birincisi Viktor H.Vrum tərəfindən irəli sürülmüş gözlənti nəzəriyyəsi, digəri isə Lavyer və Porter tərəfindən inkişaf etdirilmiş gözləntilər nəzəriyyəsidir. Vrumun gözləntilər nəzəriyyəsinə görə, çalışanların iş prosesində ağıla əsaslanaraq mükafatlar əldə edəcək üslubda çalışmaq cəhdləri insanların arzu və istəklərinin nəticəsidir. Gözləntilər nəzəriyyəsinə əsasən, idarəçilər işçilərin gözləntilərinin təmini üçün aldıkları təhsilə uyğun onları vəzifələrə təyin etməlidirlər. Qurum rəhbərləri çalışanlarının gözləntilərini

reallaşdırmaqla onların iş əmsalının artmasında və işlərinə daha məsuliyyətli yanaşmaya nail ola bilərlər.

Porter və Lovyerin inkişaf etdirdikləri gözlənti nəzəriyyəsi Vrumun gözlənti nəzəriyyəsinin çatışmazlığının təmini məqsədilə inkişaf etdirilib. Porter və Lovyer birmənalı olaraq Vrumun işçilərin fəaliyyətinin nəticəsi olaraq mükafat və qiymətləndirmə arzularını gözlənti nəzəriyyəsinin əsas hissəsi kimi qəbul ediblər. Lakin nəzəriyyənin təkmil olmadığını və iki çatışmayan cəhətinin olduğunu vurğulayıb nəzəriyyəyə əlavə ediblər. Bunlardan birincisi işçinin bilik və bacarığa malik olmasıdır. Yəni çalışsan nə qədər arzu və istəklə çalışsa da, bilik və bacarığı yoxdursa, karyerasında yüksələ bilməz.

Porter və Lovyerin gözləntilər nəzəriyyəsinə ikinci əlavələri işçinin özü üçün qurum daxilində müəyyənləşdirdiyi və yaxud qəbul etdiyi roldur. Qurum daxilində çalışdığı sahədən və vəzifəsindən asılı olmayaraq, hər kəsin özünə məxsus rolu var.

7.Məqsəd nəzəriyyəsi

Edvin Lokenin 1968-cı ildə irəli sürdüyü məqsəd nəzəriyyəsi insanların qarşılıqlarına qoyduqları məqsədlərin onların motivə olmasında oynadığı roldan bəhs edir. Çalışanların qarşılıqlarına qoyduqları məqsədləri və bu məqsədlərə çatmaq istiqamətində çalışmaları onların çalışma səviyyəsinin inkişafında da əhəmiyyətli rola malikdir. Təbii haldır ki, qarşısına çətin və böyük məqsəd qoymuş şəxs qarşısında heç bir ali məqsədi olmayan və yaxud asan əldə edilən məqsəd qoymuş şəxslə müqayisədə daha çox uğur

əldə edəcək. Çünki insanın məqsədləri onun davranışlarına və fəaliyyətinə istiqamət verən başlıca səbəblərdəndir.

Məqsəd nəzəriyyəsi təkcə çalışanın məqsəd və hədəfləri ilə məhdudlaşmır. Bu nəzəriyyə qurumun hədəf və məqsədlərini də əhatə edir. Qurumların məqsədi qruplara və fərdlərə hesablanmış məqsədlər olaraq iki kateqoriyaya bölünüb. Qurumun inkişafı naminə həyata keçiriləcək məqsədlər rəhbərlik və çalışanlarla birgə müəyyənləşdirilməlidir. Araşdırmalara əsasən, rəhbərlik və çalışanların gələcək üçün müəyyənləşdirdikləri ortaq məqsəd, eləcə də hədəflər rəhbərlik tərəfindən müəyyənləşdirilmiş hədəflərlə müqayisədə daha üstün nəticələr əldə etməkdədir.

III FƏSİL

BƏLƏDİYYƏ ÜZVÜ

3.1. Bələdiyyə üzvünün fəaliyyəti və səlahiyyət müddəti

Dövlət idarəçiliyindən fərqli və müstəqil olaraq həyata keçirilən yerli özünüidarəetmə yerlərdə sakinlər tərəfindən dövlətin birbaşa müdaxiləsi olmadan reallaşan müstəqil idarəçilik institutudur.

Azərbaycanda sakinlərin yerli özünüidarəetmə formasına bələdiyyə deyilir. Nümayəndəli kollegial idarəetmə orqanı olan bələdiyyələrin formalaşması prosesində və bələdiyyə işinin təşkilində bələdiyyə üzvlərinin fəaliyyəti mühüm yer tutur.

Bələdiyyə üzvü yerli özünüidarəetməni həyata keçirən bələdiyyə orqanlarına Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsi və “Bələdiyyələrə seçkilərin qaydaları haqqında” Qanunla müəyyən edilmiş qaydada çoxmandatlı seçki əraziləri üzrə ümumi, bərabər, birbaşa seçki hüququ əsasında sərbəst, şəxsi və gizli səsvermə yolu ilə seçilmiş, mandatı Ərazi Seçki Komissiyası tərəfindən təsdiqlənmiş şəxsə deyilir.

Hər hansı bir bələdiyyənin ərazisində daimi yaşayan, aktiv seçki hüququ olan və səsvermə günü 18 yaşı tamam olmuş Azərbaycan Respublikasının hər bir vətəndaşı qa-

nunun tələblərinə uyğun müvafiq surətdə qeydiyyatdan keçmiş siyasi partiyalar, seçicilərin təşəbbüs qrupları tərəfindən bələdiyyə üzvlüyünə namizəd göstərilə və bələdiyyə üzvlüyünə öz namizədliyini irəli sürə bilər. Bələdiyyə seçkilərinin nəticələri Mərkəzi Seçki Komissiyası tərəfindən seçkilərin keçirildiyi gündən başlayaraq ən gec 20 gün müddətində elan edilir və elan edildikdən 5 gün ərzində bələdiyyə üzvü seçilmiş şəxsə bələdiyyə üzvü vəsiqəsi təqdim olunur.

Bələdiyyə üzvlərinin səlahiyyət müddəti 5 ildir və üzvlərin vəzifə səlahiyyətləri yalnız bələdiyyənin səlahiyyət müddətində qüvvədədir. Yəni 5 illik müddət tamam olduqdan sonra köhnə bələdiyyə üzvlərinin səlahiyyətlərinə bələdiyyənin yeni tərkibi işə başlayan gündən xitam verilir.

Qeyd etdiyimiz kimi, nümayəndəli kollegial orqan olan Azərbaycan bələdiyyə sistemində bələdiyyə orqanlarının fəaliyyətinin təşkili və idarəçilik prosesi bələdiyyə üzvlərinin iştirakı ilə formalaşan ümumi yığıncaq vasitəsi ilə həyata keçirilir. Ümumi yığıncaq ay ərzində bir dəfədən az olmayaraq keçirilən bələdiyyə iclasıdır. Bələdiyyə iclası bələdiyyə üzvlərinin yarından çoxu iştirak etdiyi təqdirdə səlahiyyətlidir. Bələdiyyə iclasları bələdiyyə sədri tərəfindən çağırılır və bələdiyyə üzvləri azı 5 gün əvvəldən xəbərdar edilməlidirlər.

İclaslar keçirilərkən bələdiyyə üzvlərinin müzakirə olunan məsələlər barəsində çıxış etmək, təkliflər və düzəlişlər vermək, qeydlər etmək, çıxış edənlərə və ya təyin

edilməsinə razılıq verilən vəzifələrə göstərilmiş namizədlərə sual vermək, arayış vermək, səsvermədə iştirak etmək hüquqları var.

Bələdiyyələrin fəaliyyətinin təşkilində bələdiyyə üzvləri mühüm rol oynayırlar. Bu səbəbdən bələdiyyə üzvlərinin səlahiyyətlərini maneəsiz və səmərəli həyata keçirməsinə, hüquqlarının, şərəf və ləyaqətinin müdafiəsinə dövlət tərəfindən qanunvericilik əsasında təminat verilir. Bələdiyyə üzvü bələdiyyənin və onun orqanlarının fəaliyyətində, xüsusən də iclaslarında aktiv iştirak edir. Əgər bələdiyyə üzvü üzrlü səbəbdən bələdiyyə və onun orqanlarının iclasında iştirak edə bilmirsə, bu barədə əvvəlcədən bələdiyyə sədrinə məlumat verməlidir.

Bələdiyyə üzvləri fəaliyyətləri ilə əlaqədar bələdiyyənin daimi və başqa komissiyalarının iclaslarına təqdim olunmuş məsələlərin müzakirəsində aktiv iştirak etmək və təkliflər vermək hüququna malikdirlər. Bələdiyyə üzvünə bələdiyyənin bir, yaxud bir neçə daimi və başqa komissiyasının üzvü olması üçün heç bir məhdudiyət tətbiq edilə bilməz. Hər bir bələdiyyə üzvü eyni vaxtda bir neçə daimi və başqa komissiyada təmsilçilik haqqına sahibdir.

Bələdiyyə üzvü bələdiyyənin daimi və başqa komissiyalarının, yaxud bələdiyyə iclasının (yığıncağın) keçirilməsi prosesində iclasın gedişinə mane olan davranış və hərəkətlərdən çəkinməli, iclasın anlaşılıqlı və işgüzar şəraitdə keçirilməsinə çalışmalıdır.

Bələdiyyə üzvü seçilmiş şəxslər səlahiyyət müddəti ərzində yerli əhəmiyyətli problemlərin həllində aktiv fəaliyyət

yət göstərməli, seçicilərlə mütəmadi əlaqə saxlamalı və görüşlər keçirməlidir. Görüşlər zamanı diqqətli, nəzakətli, səbirlə və qərəzsiz olaraq sakinlərin təklif, müraciət və şikayətlərini dinləməli, problemlərin həllinə çalışmalıdır. Bələdiyyə üzvü sakinlərlə ünsiyyəti zamanı etik qaydalara riayət etməli, iradlar bildirməməli, kobudluq göstərməməli və nəzakət qaydalarından kənara çıxmamalıdır.

Bələdiyyə üzvünün etik davranış qaydalarına riayət etməsinə nəzarəti bələdiyyə sədri həyata keçirir. Öz davranışı ilə etik davranış qaydalarına əməl olunmasına nümunə olan bələdiyyə sədri etik davranış qaydalarını pozan bələdiyyə üzvlərinin intizam məsuliyyətinə cəlbə məqsədilə müvafiq məsələnin bələdiyyə iclasında müzakirəyə çıxarılmasını təmin etməlidir.

Səlahiyyət müddətində hər bir bələdiyyə üzvünün informasiya almaq hüququ bələdiyyə sədri, müavini və bələdiyyənin icra aparatı tərəfindən qorunur. Bələdiyyə üzvü lazım olan informasiya ilə təmin edilir. "Bələdiyyə üzvünün statusu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun 12-ci maddəsinə əsasən, bələdiyyə sədri, müavini və bələdiyyənin icra aparatı bələdiyyə üzvlərini lazımı sənəd və bələdiyyənin rəsmi nəşrləri ilə təmin edir, köməyə ehtiyac olan məsələlərlə bağlı onlara yardım göstərir, onların yerli özünüidarə orqanlarının qərar və sərəncamları ilə tanış olmalarına şərait yaradır.

Bələdiyyə üzvünün səlahiyyətləri bələdiyyənin səlahiyyət müddətində qüvvədədir.

Bələdiyyə üzvünün səlahiyyətlərindən məhrum edilməsi yalnız səlahiyyətlərinin itirilməsi və səlahiyyətlərə xitam verilməsi halında baş verə bilər.

Bələdiyyə üzvlərinin səlahiyyətləri “Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 21-ci maddəsi ilə aşağıdakı hallarda itirilmiş hesab edilir:

1. Barəsində məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş ittiham hökmü və ya tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiqinə dair qərarı olduqda;

2. Fəaliyyət qabiliyyətsizliyi və ya məhdud fəaliyyət qabiliyyəti məhkəmə tərəfindən müəyyən edildikdə;

3. Azərbaycan Respublikası vətəndaşlığından çıxdıqda, başqa dövlətin vətəndaşlığını qəbul etdikdə və ya digər dövlət qarşısında öhdəlik götürdükdə;

4. Vəfat etdikdə;

5. Məhkəmə tərəfindən ölmüş elan edildikdə və ya itkin düşmüş hesab edildikdə.

Bələdiyyə üzvünün səlahiyyətlərinə onların səlahiyyət müddəti bitdikdə xitam verilməsi halı istisna olmaqla “Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 22-ci maddəsinə əsasən, aşağıda göstərilən əsaslara görə vaxtından əvvəl xitam verilə bilər:

1. Bələdiyyə seçkiləri zamanı səslərin düzgün hesablanmadığı aşkar edildikdə;

2. Öz arzusu ilə bələdiyyə üzvlüyündən çıxmaq barədə yazılı ərizə verdikdə; (Bələdiyyə üzvü daimi yaşamaq üçün bələdiyyənin hüduqlarından kənara köçdükdə və ya başqa səbəblərdən bələdiyyə üzvlüyü vəzifələrini yerinə

yetirə bilmədikdə, bələdiyyə üzvlüyü səlahiyyətlərini öhdəsindən götürməsi haqqında bələdiyyəyə ərizə verir);

3. Bələdiyyə üzvlüyünə namizədlər üçün qanunla müəyyən edilmiş tələblərə uyğun gəlmədiyi aşkar edildikdə;

4. Qanunvericilik, icra, məhkəmə hakimiyyəti orqanlarında məsul vəzifə tutduqda və ya bələdiyyə qulluqçusu kimi vəzifə tutduqda;

5. Altı aydan artıq müddətdə xəstəliyi ilə əlaqədar vəzifəsini yerinə yetirməsinin qeyri-mümkünlüyü barədə məhkəmə tərəfindən təşkil edilmiş xüsusi həkim komissiyasının rəyi olduqda;

6. Ardıcıl olaraq üç dəfə bələdiyyə iclaslarını üzrsüz səbəbdən buraxdıqda və ya il ərzində keçirilən iclasların yarısından çoxunda üzrsüz səbəbdən iştirak etmədikdə.

“Bələdiyyənin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 21-ci və 22-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əsaslar olduqda bələdiyyə üzvlərinin səlahiyyətlərinin itirilməsi və səlahiyyətlərinə xitam verilməsi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 144-cü və 145-ci maddələrinə müvafiq surətdə bələdiyyə iclasının sadə səs çoxluğu ilə qəbul etdiyi qərarı əsasında həll edilir.

3.2. Bələdiyyə üzvünün statusu nələrdir?

Bələdiyyə üzvünün statusu dedikdə, onun səlahiyyət müddətində fəaliyyət sahəsi, məsuliyyəti, hüquq və vəzifələri başa düşülür.

Azərbaycanda yerli özünüidarəetmə orqanı olan bələdiyyə sistemi qanunla müəyyən edilmiş qaydada ümumi, bərabər, birbaşa seçki hüquqları əsasında sərbəst, şəxsi və gizli səsvermə yolu ilə seçilmiş bələdiyyə üzvlərindən ibarət nümayəndəli kollegial (məclis və yaxud bələdiyyə yığıncağı) orqandır. Bələdiyyələrin idarə edilməsi və mühüm məsələlərin həlli bələdiyyə məclisi (bələdiyyə iclası) tərəfindən qəbul edilmiş qərarlar vasitəsilə təmin edilir.

Bələdiyyə məclisi (iclası) “Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq bələdiyyə üzvlərindən formalaşır. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, bələdiyyə üzvü dedikdə, bələdiyyə seçkilərində seçilmiş, mandatı ərazi seçki komissiyası tərəfindən təsdiq edilmiş şəxs nəzərdə tutulur. Bələdiyyə üzvünün statusu Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, “Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, bələdiyyələrin nizamnamələrinə əsasən müəyyən edilir və tənzimlənir.

Bələdiyyə üzvlərinin sayı Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsinə və “Bələdiyyələrə seçkilərin qaydaları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən, ərazidə yaşayan sakinlərin sayına uyğun müəyyənləşdirilir. Üzvlərin səlahiyyət müddəti 5 ildir və bələdiyyə üzvünün səlahiyyətləri təsdiq edildiyi gündən başlayır. Bələdiyyənin yeni tərkibinin iş başladığı gün bələdiyyə üzvünün səlahiyyətlərinə xitam verilir.

Qanunvericiliyə əsasən, seçki günü 18 yaşı tamam olan Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları bələdiyyəyə üzv

seçilə bilərlər. Seçki günü məhkumluğu bitməmiş şəxslər bələdiyyə üzvü seçilmək hüququndan məhrumdurlar. Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada fəaliyyət qabiliyyətsizliyi təsdiq edilmiş və Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin müvafiq maddəsində nəzərdə tutulmuş ağır cinayət hadisəsi ilə məhkum edilmiş şəxslər hətta məhkumluğunun bitməsindən və ya üzərindən götürülməsindən asılı olmayaraq, bələdiyyə üzvü seçilə bilməzlər.

Aktiv seçki hüququ olan hər bir Azərbaycan Respublikası vətəndaşının mənşəyinə, siyasi baxışlarına, sosial və əmlak vəziyyətinə, irqi və milli mənsubiyyətinə, cinsinə, təhsilinə, dilinə, dinə münasibətinə, məşğuliyyət növünə və xarakterinə görə seçki hüquqlarının qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, birbaşa, dolayısı ilə və ya başqa şəkildə məhdudlaşdırılması qanunvericiliyə əsasən qadağan edilib.

Qanuna görə, bələdiyyə üzvlərinin sayı ərazidə yaşayan sakinlərin sayına və mojaritar seçki sisteminə uyğun aşağıdakı formada müəyyənləşdirilir:

500-dən az əhalisi olan ərazilərdə - 5 bələdiyyə üzvü;

500-dən 1000-dək əhalisi olan ərazilərdə - 7 bələdiyyə üzvü;

1000-dən 5000-dək əhalisi olan ərazilərdə - 9 bələdiyyə üzvü;

5000-dən 10000-dək əhalisi olan ərazilərdə - 11 bələdiyyə üzvü;

10000-dən 20000-dək əhalisi olan ərazilərdə - 13 bələdiyyə üzvü;

20000-dən 50000-dək əhalisi olan ərazilərdə - 15 bələdiyyə üzvü;

50000-dən 100000-dək əhalisi olan ərazilərdə - 17 bələdiyyə üzvü;

100000-dən 300000-dək əhalisi olan ərazilərdə - 19 bələdiyyə üzvü.

Bələdiyyə üzvünün bələdiyyə qulluqçusu kimi fəaliyyət göstərməsi qanunvericiliyə zidd haldır. Belə ki, bələdiyyə qulluqçusu bələdiyyə üzvü seçildiyi gündən etibarən növbəti 3 gün müddətində ərizə ilə müraciət edərək bələdiyyə qulluğundan azad edilməlidir.

Bələdiyyə üzvləri fəaliyyət formalarına və statuslarına görə aşağıdakı iki qrupa bölünürlər:

1. Səlahiyyət müddəti ərzində öz səlahiyyətlərini daimi əsasla icra edən bələdiyyə üzvü.

Bura bələdiyyə büdcəsi hesabına aylıq əmək haqqı alan və əsas iş yeri bələdiyyə hesab edilən bələdiyyə üzvləri (sədr, sədr müavini və katib) daxildir. Elmi, yaradıcılıq və pedaqoji fəaliyyət istisna olmaqla, öz səlahiyyətlərini daimi əsasla icra edən bələdiyyə üzvü əsas iş yeri üzrə başqa yerdə işləyə bilməz.

2. Əmək haqqı bələdiyyə tərəfindən ödənilməyən bələdiyyə üzvü.

Bu statusa o bələdiyyə üzvləri daxildirlər ki, onlar öz səlahiyyətlərini həyata keçirərkən sədr, sədr müavini və katib istisna olmaqla istehsal və ya xidmət fəaliyyətini da-

yandırmırlar. Bələdiyyə üzvü bələdiyyənin və tərkibinə seçildiyi daimi komissiyanın iclasları zamanı daimi iş yerində orta əmək haqqı saxlanılmaqla öz istehsal və ya xidmət vəzifəsini yerinə yetirməkdən azad edilir.

“Bələdiyyələrə seçkilərin qaydaları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən, icra hakimiyyəti orqanlarında işləyən vəzifəli şəxslər, hakimlər, hüquq-mühafizə orqanlarının işçiləri, din xadimləri, hərbi qulluqçular bələdiyyə üzvü seçilə bilməzlər. İcra hakimiyyəti orqanlarında işləyən vəzifəli şəxslərin, hakimlərin, hüquq-mühafizə orqanlarının işçilərinin bələdiyyə üzvlüyünə namizədliyi qeydə alındıqdan sonra 3 gün ərzində onlar tutduqları vəzifədən azad olunmalı və bu barədə müvafiq sənədi Ərazi Seçki Komissiyasına təqdim etməlidirlər. Bu qaydaya riayət olunmadıqda, həmin şəxslərin qeydiyyatı ləğv edilir.

Seçkilər bitdikdə Mərkəzi Seçki Komissiyası tərəfindən seçki günündən başlayaraq ən gec 20 gün müddətində Azərbaycan Respublikası üzrə bələdiyyələrə seçkilərin yekunlarını elan edildikdən sonra Dairə Seçki Komissiyası tərəfindən bələdiyyə üzvünə seçkilərin yekunları elan edilir. Seçki bitdikdən sonrakı 5 gün müddətində Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Seçki Komissiyası tərəfindən müəyyən edilmiş nümunədə hər bir seçilmiş şəxsə bələdiyyə üzvü olduğunu bildirən üzvlük vəsiqəsi (mandat) təqdim edilir.

Seçilmiş hər bir bələdiyyə üzvü 6 aydan gec olmayaraq seçiciləri qarşısında hesabat verməyə borclu olmaqla ya-

naşı, mütamadi olaraq seçiciləri ilə əlaqə saxlamalı, görüşlər keçirməli, seçicilərinin təkliflərinə, müraciətlərinə və şikayətlərinə baxmalıdır. Bu görüşlərin keçirilməsində bələdiyyə müəssisə, idarə və təşkilatları bələdiyyə üzvünə seçicilərlə görüşmək üçün kömək göstərməlidir.

Bələdiyyələrdə öz səlahiyyətlərini daimi əsasla icra edən bələdiyyə üzvlərinin (sədr və onun müavinləri daxil olmaqla) say həddi hər bir bələdiyyədə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş üzvlərin sayından asılı olaraq statusu haqqında müvafiq qanuna əsasən aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilir:

5 və ya 7 üzvü olan bələdiyyələrdə - 2 üzv;

9 və ya 11 üzvü olan bələdiyyələrdə - 3 üzv;

13 və ya 15 üzvü olan bələdiyyələrdə - 4 üzv;

17 və ya 19 üzvü olan bələdiyyələrdə - 5 üzv.

Daimi yaşadığı və qeydiyyatda olduğu müvafiq ərazi üzrə namizədliyini irəli sürmüş və bələdiyyə üzvü seçilmiş şəxslər daimi yaşamaq üçün bələdiyyənin hüddüdlərindən kənara köçdükdə və ya başqa səbəblərdən öz bələdiyyə ərazisində bələdiyyə üzvlüyü vəzifələrini yerinə yetirə bilmədikdə, öhdəsindən bələdiyyə üzvlüyü səlahiyyətlərinin götürülməsi haqqında bələdiyyəyə ərizə verir. Növbəti bələdiyyə iclasında bələdiyyə üzvünün ərizəsinə baxılaraq qərar qəbul edilir və bu barədə müvafiq dairənin ərazisində yaşayan sakinlər məlumatlandırılır.

Bələdiyyə üzvü daxili nizam-intizama riayət etmədikdə, bələdiyyə və onun komissiyalarının iclaslarında insanın şərəf və ləyaqətinə xələl gətirən kobud, təhqiramiz

sözlərə və hərəkətlərə yol verdikdə, başqalarını bu cür hərəkətlər etməyə çağırırdıqda və yaxud ciddi hüquq pozuntusuna yol verdikdə bələdiyyələrin nizamnamələrinə əsasən xəbərdarlıq, söz kəsmə, iclas zalından çıxarma, töhmət, bələdiyyə üzvünün səlahiyyətlərinə xitam verilməsi kimi cəza növləri ilə cəzalandırıla bilər.

Bələdiyyə üzvü yerli əhəmiyyətli məsələlərin həllində mühüm rola malik olduğu üçün səlahiyyətlərinin maneəsiz və səmərəli həyata keçirilməsinə, onun hüquqlarının, şərəf və ləyaqətinin qorunmasına dövlət tərəfindən təminat verilir. Bələdiyyədə daimi əsasla iş yeri kimi çalışmayan bələdiyyə üzvü səlahiyyət müddəti ərzində bələdiyyənin, iclaslar arasındakı dövrdə isə bələdiyyə sədrinin qabaqcadan razılıq olmadan əmək müqaviləsi ilə işlədiyi yerdə müdiriyyətin təşəbbüsü ilə işdən çıxarıla, yaxud intizam tənbehi qaydasında az maaşlı işə keçirilə bilməz.

Bələdiyyə üzvləri iclaslarda müzakirə olunan məsələlər barəsində çıxış etmək, təkliflər və düzəlişlər vermək, qeydlər etmək, çıxış edənlərə və ya təyin edilməsinə razılıq verilən vəzifələrə göstərilmiş namizədlərə sual vermək, arayış vermək, səsvermədə iştirak etmək kimi mühüm səlahiyyətlərə malikdirlər.

Bələdiyyə üzvü qanunla müəyyən edilmiş 5 illik səlahiyyət müddətindən əvvəl hər hansı səbəbdən öz ərizəsi ilə bələdiyyə üzvlüyündən istefa etdikdə, vəfat etdikdə və ya onun səlahiyyətlərinə vaxtından əvvəl xitam verildikdə Ərazi Seçki Komissiyasının təqdimatı, Mərkəzi Seçki Komissiyasının qərarı ilə Azərbaycan Respublikasının Seçki

Məcəlləsinə və “Bələdiyyələrə seçkilərin qaydaları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun tələblərinə uyğun olaraq 3 aydan gec olmayaraq bələdiyyənin ərazisində boş qalmış bələdiyyə üzvü vəzifəsi üzrə bələdiyyə seçkisi keçirilə bilər.

3.3. Bələdiyyə üzvünün hüquq və vəzifələrinin təsnifatı

Bələdiyyə seçkilərində rəqib namizədlərdən daha çox səs toplayaraq qalib gəlmiş bələdiyyə üzvlüyünə namizəd mandatı Ərazi Seçki Komissiyası tərəfindən təsdiq edildikdən sonra bələdiyyə üzvü sayılır.

Bələdiyyə üzvü səlahiyyət müddəti dövründə qanunla müəyyən edilmiş hüquq və vəzifələrini bilməli, xidməti vəzifəsinin icrası zamanı hüquqlarından istifadə etməli və vəzifələrinə məsuliyyətlə əməl etməlidir. Bələdiyyə üzvünün qanunla təsbit edilmiş hüquq və vəzifələrinin hüquqi tənzimlənməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, “Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, “Bələdiyyə üzvünün statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu və bələdiyyələrin nizamnaməsi əsasında həyata keçirilir.

Bələdiyyə üzvünün hüquqları:

Bələdiyyə üzvünün bələdiyyə iclaslarında müzakirə olunan məsələlər barəsində çıxış etmək, təkliflər və düzəlişlər vermək, qeydlər etmək, çıxış edənlərə və ya təyin edilməsinə razılıq verilən vəzifələrə göstərilmiş namizəd-

lərə sual vermək, arayış vermək, səsvermədə iştirak etmək hüququ var. Bələdiyyə üzvü üzrlü səbəbdən iclasda iştirak edə bilmədikdə, bu barədə əvvəldən bələdiyyə sədrinə məlumat verməlidir.

Həmçinin bələdiyyə üzvləri bələdiyyənin daimi və digər komissiyalarına üzv seçmək və seçilmək, bələdiyyənin iclaslarında müzakirə üçün qərar layihələrini hazırlamaq, bələdiyyənin daimi və başqa komissiyalarının iclaslarına təqdim olunmuş məsələlərin müzakirəsində iştirak etmək və təkliflər vermək, bələdiyyənin fəaliyyəti ilə əlaqədar zəruri məlumat almaq, sorğu vermək, qanunvericiliyə müvafiq surətdə yerli radio və televiziyaadan, mətbu nəşrlərdən istifadə kimi geniş hüquqlara malikdirlər. Əlavə olaraq bələdiyyə üzvünün bələdiyyə tərəfindən onun səlahiyyətləri daxilində və qanunvericiliyə müvafiq olaraq qəbul etdiyi qərarlarının pozulmasını aşkar etdikdə həmin pozuntulara yol vermiş şəxslərdən onların aradan qaldırılmasını tələb etmək hüququ vardır.

Bu hüquqlar bələdiyyə üzvünün səlahiyyət müddətində keçərlidir. Bələdiyyə üzvü səlahiyyətlərini itirmədiyi müddətcə aşağıda göstərilən istisna halları çıxmaq şərti ilə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası və qanunları ilə müəyyənləşdirilmiş hüquqlarının məhdudlaşdırılması yolverilməzdir.

Bələdiyyə üzvü tərəfindən bələdiyyənin, onun daimi və başqa komissiyalarının iclaslarında insanın şərəf və ləyaqətinə xələl gətirən kobud hərəkətlərə yol verdikdə, təhqiramiz ifadələr işlətdikdə, başqalarını bu cür hərəkətlər

etməyə çağırıldıqda xəbərdarlıq edildikdən sonra da təkrar eyni hərəkətlə yol verərsə, iclas zalından çıxarılaq bu hüququ müvəqqəti olaraq məhdudlaşdırıla bilər.

Digər istisnaya görə isə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya quruluşunun qorunması, ölkənin müdafiəsi və dövlətin təhlükəsizliyinin təmini məqsədilə vətəndaşların yerli özünüidarəetmənin həyata keçirilməsi hüquqları yalnız qanuna əsasən və qanunda müəyyənləşdirilmiş müddətə bələdiyyə üzvünün, hətta bələdiyyə orqanının vəzifəli şəxslərinin tutduğu vəzifədən irəli gələn hüquqları məhdudlaşdırıla bilər.

Bələdiyyə üzvünün vəzifələri:

Bələdiyyə üzvləri hüquqlarından istifadə etməli olduğu kimi, fəaliyyətlərində nizam-intizamlı olmalı və qanunvericiliklə müəyyənləşdirilmiş vəzifələrini nöqsansız yerinə yetirməyə çalışmalıdırlar. Səlahiyyət müddətində bələdiyyə üzvlüyündən irəli gələn vəzifələrinə əməl etmək hər bir bələdiyyə üzvünün borcudur. Heç bir halda vəzifələrinin yerinə yetirilməsi bələdiyyə üzvlərini məsuliyyətdən azad etmir.

Bələdiyyə üzvlərinin vəzifələri sırasında ən mühümü seçiciləri qarşısında açıq və şəffaf fəaliyyət göstərməsidir. Bələdiyyə ərazisində yaşayan sakinlər bələdiyyə üzvlərinin fəaliyyəti haqqında məlumat almaq hüququna malikdirlər. Bu məqsədlə hər bir bələdiyyə üzvü 6 ay ərzində bir dəfədən az olmayaraq seçicilərinin qarşısında fəaliyyəti və gördüyü işlər barədə geniş hesabat verməlidir. Bu hesabatın verilməsi məcburidir və gecikdirilə bilməz. Eyni

zamanda, bələdiyyə üzvü seçicilərlə mütəmadi olaraq əlaqə saxlamalı, görüşlər keçirməli, onların təkliflərinə, müraciətlərinə və şikayətlərinə baxmalıdır. Bələdiyyə üzvləri seçicilərinin problemlərini diqqətdə saxlamalı və bələdiyyənin imkanları daxilində sakinlərin problemlərinin həllinə çalışmalıdır. Bu görüşlər bələdiyyənin balansında olan mülklərdə keçirilə bilər. Bələdiyyənin balansında olan mülklərdə görüşlərin keçirilməsi üçün uyğun yer olmadıqda bələdiyyənin ərazisində fəaliyyət göstərən müəssisə, idarə və təşkilatlarda görüşlərin keçirilməsi mümkündür.

Bələdiyyə üzvü heç bir halda vəzifələrinin icrasından yayına bilməz. Qeyd etdiyimiz kimi, əgər bələdiyyə üzvü daimi yaşamaq üçün bələdiyyənin hüdudlarından kənara köçərsə və başqa səbəblərdən bələdiyyə üzvlüyü vəzifələrinin yerinə yetirə bilməzsə, bələdiyyə üzvlüyü səlahiyyətlərinin öhdəsindən götürülməsi haqqında bələdiyyəyə ərizə verməlidir. Ərizə verildiyi tarixdən ilk keçiriləcək iclasda bələdiyyə üzvünün ərizəsinə baxılıb müvafiq qərar qəbul edilir. İclasda qəbul edilmiş qərar rəsmi olaraq müvafiq dairənin seçicilərinə bildirilir. Bələdiyyə üzvünün səlahiyyətlərinin itirilməsi və onun səlahiyyətlərinə xitam verilməsi məsələlərinin əsasları "Bələdiyyələrin statusu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə tənzimlənir.

Bələdiyyə üzvünün hüquq və vəzifələrinin istifadəsi zamanı onun mənafeyi dövlətin və bələdiyyənin mühafizəsi altındadır. "Bələdiyyə üzvünün statusu haqqında"

Azərbaycan Respublikası Qanununun 10-cu maddəsinə əsasən, bələdiyyə üzvünün səlahiyyətlərinin maneəsiz və səmərəli həyata keçirilməsinə, onun hüquqlarının, şərəf və ləyaqətinin qorunmasına dövlət tərəfindən təminat verilir.

3.4. Bələdiyyə üzvünün etik davranış qaydaları

İdarəçilik formasına görə nümayəndəli kollegial orqan olan Azərbaycan bələdiyyə sistemi üzvlərin seçilməsi və fəaliyyətləri əsasında formalaşır.

Bələdiyyə işinin təşkili, bələdiyyənin fəaliyyətinin təmini istiqamətində qərarların verilməsi və nəzarət prosesi məhz bələdiyyə üzvlərinin iştirakı ilə həyata keçirilir. Bələdiyyə yığıncaqları, daimi və başqa komissiyalarının formalaşması və iclasların keçirilməsi bələdiyyə üzvlərinin iştirakı ilə baş tutur.

Bu amillər bələdiyyə üzvünün yerli özünüidarəetmə prosesində önəmli olduğunun və bələdiyyə orqanlarının inkişafında mühüm rol oynadığının bariz nümunəsidir. Əgər bələdiyyə üzvünün iştirakı olmadan bələdiyyə yığıncağı təşkil edilə bilməzsə, bu, o deməkdir ki, bələdiyyə sistemi də fəaliyyət göstərə bilməz.

Bələdiyyə üzvünün bu dərəcədə böyük əhəmiyyət kəsb etdiyi və bələdiyyə işinin təşkilində mühüm rolu nəzərə alınaraq, dövlət tərəfindən bələdiyyə üzvünün etik davranış qaydaları müəyyənləşdirilib.

Bələdiyyə üzvlərinin etik davranış qaydalarını, prinsiplərini və onlara əməl edilməsi ilə bağlı hüquqi mexa-

nizmləri müəyyənləşdirmək, hüquqi tənzimləmək məqsədilə “Bələdiyyə üzvlərinin etik davranış qaydaları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilib. Bələdiyyə üzvünün etik davranış qaydalarının dövlət tərəfindən qanun çərçivəsinə salınması nəticəsində hər bir bələdiyyə üzvü üçün bu qaydalara əməl edilməsi məcburi xarakter daşıyır. Bələdiyyə üzvünün səlahiyyəti müddətində qanunun aliliyini, insan hüquqlarını, demokratik prinsipləri və etik davranış qaydalarını rəhbər tutması qanunla müəyyənləşdirilib.

“Bələdiyyə üzvlərinin etik davranış qaydaları haqqında” Qanunun qəbul edilməsində məqsəd bələdiyyələrin fəaliyyətində şəffaflığın artırılmasını təmin etməklə cəmiyyət və sakinlər arasında bələdiyyələrə qarşı etimadın yüksəldilməsinə, bələdiyyə üzvlərinin vətəndaşlar arasında nüfuzunun artırılmasına və bələdiyyələrin səmərəli fəaliyyətinə nail olmaqdır.

“Bələdiyyə üzvünün etik davranış qaydaları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa görə, bələdiyyə üzvləri üçün müəyyənləşdirilmiş etik davranış qaydaları aşağıdakı prinsiplərə əsaslanır:

1. Peşəkarlıq və fərdi məsuliyyətin artırılması

Peşəkarlıq tək-cə bələdiyyə üzvünün fəaliyyətində və karyerasında uğur qazanmaq üçün yox, həm də vətəndaşlar arasında yerli özünüidarəetmə orqanlarının inam və etimad qazanması baxımından bələdiyyə üzvlərinin fəaliyyətində vacib prinsipdir. Bələdiyyə üzvü öz fəaliyyətini qanunla müəyyən olunmuş səlahiyyətlər çərçivəsində pe-

şəkarlıqla həyata keçirməyə və yerli özünüidarəetmə orqanının fəaliyyətində fəal iştirak etməyə borcludur. Bələdiyyə üzvü bələdiyyəni təmsil edən və sakinlərin nəzərində bələdiyyə haqqında fikir formalaşdıran obrazdır. Bələdiyyə üzvü fəaliyyətində nə qədər məsuliyyətlə və peşəkarcasına imic formalaşdırarsa, bir o qədər sakinlər arasında bələdiyyə haqqında müsbət imic formalaşar.

2. Loyallıq

Yerli özünüidarəetmənin əsas şərtlərindən biri də bələdiyyə üzvü vəzifəsinə aid olmayan hallarda yerli özünüidarəetmə orqanlarının, onların rəhbərlərinin və digər bələdiyyə üzvlərinin fəaliyyəti ilə əlaqədar (qanunsuz fəaliyyət istisna olmaqla) tənqidi ictimai mülahizələrdən, çıxışlardan çəkinmək, onların fəaliyyətinə ictimai qiymət verməmək və bu kimi hallara şərait yaratmamaqdır. Burada məqsəd idarə daxilində birliyin təmini və kənardan bələdiyyə idarəsi haqqında mənfi fikir formalaşdırılmasının qarşısını almaqdır. Lakin bura bələdiyyə üzvü kimi çalışan şəxsin elmi-pedaqoji fəaliyyəti ilə bağlı çıxışları və ya elmi yazıları şamil edilmir. Bələdiyyə üzvləri yalnız elmi-pedaqoji təyinatlı çıxışları və elmi yazıları zamanı təhqir səviyyəsinə çıxmamaq şərti ilə bələdiyyənin fəaliyyətinə ictimai qiymət vermək hüququna malikdirlər.

3. İnsan hüquq və azadlıqlarına, şəxslərin qanuni maraqlarına, şərəf və ləyaqətinə, işgüzar nüfuzuna hörmətlə yanaşmaq

Məqsədi sakinlərə xidmət göstərmək olan bələdiyyə üzvləri öz fəaliyyətləri müddətində vətəndaşların hüquq

və azadlıqlarına hörmətlə yanaşmalı, onların qanuni maraqlarının təmininə çalışmalıdırlar. Bələdiyyə üzvü fəaliyyət göstərdiyi müddət ərzində səlahiyyətlərindən və vəzifəsinin verdiyi imkanlardan istifadə edərək insan hüquq və azadlıqlarını, şəxslərin qanuni maraqlarını pozan, onların şərəf və ləyaqətini, işgüzar nüfuzunu ləkələyə biləcək qərarlara və hərəkətlərə (hərəkətsizliyə) yol verməməlidir. Bura bələdiyyə üzvünün vəzifələrinin icrası ilə bağlı insanların, habelə digər bələdiyyə üzvlərinin şəxsi həyatı, şərəf və ləyaqəti barədə ona məlum olan məlumatların konfidensiallığını təmin etmək prinsipi də daxildir.

Bələdiyyə üzvü təkcə fiziki şəxslərə yox, həm də hüquqi şəxslərə münasibətində hörmət prinsipini əsas tutmalı, onların işgüzar nüfuzunu ləkələyə biləcək hərəkət və hərəkətsizlikdən çəkinməlidir.

4. Mədəni davranış

Bələdiyyə üzvü istər ictimaiyyət arasında, istərsə də bələdiyyə daxilində hər kəslə mədəni və nəzakətli davranmalıdır. Bu prinsiplərə bələdiyyə üzvünün xeyirxah, diqqətli, səbirli və qərəzsiz olması, haqsız irad tutmaması, kobudluq etməməsi kimi ali dəyərlər də daxildir. Qanuna əsasən, bələdiyyə üzvü bələdiyyənin və onun komissiyalarının iclaslarında insanın şərəf və ləyaqətinə xələl gətirən kobud, təhqiramiz sözlərə və hərəkətlərə yol verməməli, başqalarını bu cür hərəkətlər etməyə çağırmaq kimi qeyri-etik hallardan çəkinməlidir. Əksinə, hər bir bələdiyyə üzvü bələdiyyə iclasının anlaşılıqlı və işgüzar şəraitdə keçirilməsinə çalışmalıdır.

6. Qərəzsizlik

Azərbaycan Respublikasının qanunlarında irqinə, milliyyətinə, dininə, dilinə, cinsinə, sosial mənşəyinə, əmlak vəziyyətinə, qulluq mövqeyinə, əqidəsinə, ictimai və ya hər hansı digər birliyə mənsubiyyətinə görə hər hansı şəxsin və ya şəxslər qrupunun üstünlüyü, belə üstünlüyün əldə edilməsi qadağandır. Bələdiyyə üzvü səlahiyyət müddətində, fəaliyyətilə əlaqədar vəzifəsini yerinə yetirərkən və ya qərar qəbul edərkən qərəzsiz olmalı və yuxarıda sadalanan hallardan çəkinməlidir. Bələdiyyə üzvü vəzifəsindən irəli gələn səlahiyyətlərindən istifadə edərək özünün şəxsi maraqlarının təmin edilməsinə yol verməməli və bu məqsədlə maraqlı şəxslərin mənafeələrinin onun vəzifələrinin yerinə yetirilməsinə təsir göstərməsinə təbii şərait yaratmamalıdır. Bələdiyyə üzvü obyektiv və şəffaf fəaliyyəti ilə nümunə olmalıdır.

7. Maddi və qeyri-maddi nemətlərin, imtiyazların və ya güzəştlərin əldə edilməsinin yolverilməzliyi

Bələdiyyə üzvü səlahiyyətlərindən yararlanaraq qanunsuz olaraq əlavə qazanc əldə etməklə qanun pozuntusuna yol vermiş olur. Bu məqsədlə bələdiyyə üzvü onun hərəkətlərinin (hərəkətsizliyinin) maddi və qeyri-maddi nemətlər, imtiyazlar və ya güzəştlər əldə etməyə gətirib çıxarmasına səbəb olacaq əməllərdən uzaq durmalıdır. Səlahiyyətləri müddətində bələdiyyə üzvləri tərəfindən qanunsuz olaraq maddi və qeyri-maddi nemətlər, imtiyazlar və ya güzəştlər əldə etməyə yönəlmiş hərəkətlər və ya hərəkətsizliklər qanunla qadağandır.

8. Korrupsiyanın qarşısının alınması

Fəaliyyəti ərzində hər hansı fiziki və ya hüquqi şəxsin rəhbərliyi tərəfindən qanunsuz maddi və qeyri-maddi nemətlər, imtiyazlar və ya güzəştlər təklif olunduğu təqdirdə bələdiyyə üzvü bu təklifdən imtina etməlidir. Məqsəd vəzifəli şəxs tərəfindən korrupsiya hallarının qarşısının alınmasına nail olmaqdır. Lakin bələdiyyə üzvündən asılı olmayan səbəblərdən ona maddi və qeyri-maddi nemətlər, imtiyazlar və ya güzəştlər verilərsə, növbəti bələdiyyə iclasında bələdiyyə üzvü məsələ ilə əlaqədar iclasda bu barədə məlumat verməli və qəbul etdiyi maddi nemətlər tutulmaq şərti ilə bələdiyyəyə təhvil verilməlidir. Daha sonra maddi nemətləri təqdim edən şəxsə verdikləri barədə bələdiyyə iclasında məlumat verməli və aldıklarını akt əsasında bələdiyyəyə verdiyi bildirilməlidir ki, hədiyyəni verən şəxs verdiyi hədiyyənin gizli qalmadığını anlasın. Bununla da hədiyyənin əvəzində bələdiyyənin imkanlarından qanunsuz olaraq yararlanmaq məqsədi ilə təkliflər etməsin.

9. Hədiyyə alma ilə əlaqədar məhdudiyətlər

Bələdiyyə üzvünə fəaliyyəti müddətində qonaqpərvərlik niyyəti ilə hədiyyə təklif edilərsə, verilən hədiyyənin məbləği "Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda nəzərdə tutulmuş məbləğdən yüksək həddə olmamalıdır. Fəaliyyətini obyektiv və şəffaf həyata keçirən bələdiyyə üzvü obyektivliyinə və şəffaf fəaliyyətinə xələl gətirə və yaxud təsir edə bilən, belə təsir təəssüratı yaradan, yaxud onun vəzifələrini

nin icrası qarşılığında mükafat qismində verilən və ya belə mükafat təəssüratı yaradan hədiyyələri özü, digər şəxslər üçün tələb etməməli və almamalıdır. Əgər bələdiyyə üzvü qonaqpərvərlik niyyəti ilə təqdim edilmiş hədiyyəni alıbsa və yaxud almaqda tərəddüd edirsə, bu məsələ barədə bələdiyyə iclasının rəyini, münasibətini öyrənməli, verilmiş rəyə əsasən davranmalıdır.

10. Maraqlar toqquşmasının qarşısının alınması

Bələdiyyə üzvü kimi fəaliyyət göstərdiyi müddət ərzində hər bir bələdiyyə üzvü vəzifəsindən irəli gələn səlahiyyətlərdən şəxsi maraqlarının təmini məqsədi ilə yararlanmamalı və maraqların toqquşmasına imkan verməməlidir. “Bələdiyyə üzvlərinin etik davranış qaydaları haqqında” Qanuna görə, bələdiyyə üzvləri etik davranış qaydaları, korrupsiyaya qarşı mübarizə və maraqlar toqquşmasının qarşısının alınması ilə bağlı normativ hüquqi xarakterli aktları bilməlidirlər. Eyni zamanda, bələdiyyə üzvü başqa vəzifəyə keçməklə əlaqədar ona verilən təkliflərin maraqların toqquşmasına səbəb olacağını gördükdə məsələ barəsində bələdiyyə iclasına məlumat verməyə borcludur.

11. İctimai və siyasi fəaliyyət

Bələdiyyə üzvünün ictimai və siyasi fəaliyyəti, yaxud ictimai birliklərə və ya siyasi partiyalara mənsubiyyəti məsələsində qanunvercilikdə hər hansı əngəl əksini tapmayıb. Lakin bələdiyyə üzvünün ictimai birliklərə və ya siyasi partiyalara mənsubiyyəti onun bələdiyyədə göstər-

diyi fəaliyyəti zamanı xidməti vəzifələrini qərəzsiz və obyektiv yerinə yetirdiyinə ictimai şübhə doğurmamalıdır.

Bələdiyyə üzvünün vəzifəsindən və şəxsi münasibətlərindən istifadə etməklə digər bələdiyyə üzvlərini və ya bələdiyyə qulluqçularını ictimai birliklərin və ya siyasi partiyaların, yaxud dini təşkilatların fəaliyyətində iştiraka dəvət etməsi qanunla qadağan edilib. Eyni zamanda, bələdiyyə üzvünə bələdiyyə orqanlarında ictimai birliklərin və siyasi partiyaların, yaxud dini təşkilatların struktur bölmələrini yaratmaq və ya həmin orqanlarda göstərilən struktur bölmələrin yaradılmasına yardım etmək qadağandır. Burada həmkarlar ittifaqları təşkilatlarının yaradılması istisna təşkil edir.

Bələdiyyə üzvü seçki prosesində özünün və ya digər namizədlərin, siyasi partiyaların, siyasi partiyaların bloklarının xeyrinə istifadə edə bilməz.

12.Məlumatlardan istifadə

Bələdiyyə üzvü etik qaydalara əməl edərək bələdiyyədə vəzifəsindən və səlahiyyətlərindən irəli gələn səbəblərdən əldə etdiyi məlumat və informasiyalardan şəxsi maraqları naminə istifadə etməkdən çəkinməlidir. Bu cür məlumatlardan şəxsi maraqları naminə istifadə etik hərəkət olmadığı kimi, həm də qanunla qadağan edilib. Qanunvericiliyin tələblərinə görə, bələdiyyə üzvü yerli özünüidarəetmə orqanında xidməti informasiyanın təqdimi qaydalarına əməl etməlidir.

13. Əmlakdan istifadə

Bələdiyyənin maliyyə vəsaiti üzvün istifadəsində olduğu müddətdə ondan qənaətlə, səmərəli yararlanmalı və israfçılığa yol verməməlidir. Bələdiyyə maliyyəsi yalnız ayrıldığı təyinat üzrə sərf edilməlidir və kənar məqsədlər üçün xərclənməsi yolverilməzdir. Bələdiyyə üzvünə bələdiyyənin əmlakından və maliyyə vəsaitlərindən şəxsi maraqları naminə istifadə qadağandır.

Etik davranış qaydalarına əməl olunmasına bələdiyyənin sədri nəzarət edir. Rəhbərlik tərəfindən mütaəmədi olaraq bələdiyyə üzvlərinə etik davranış qaydaları izah edilməli və müraciət olunduğu təqdirdə, onlara etik davranış qaydalarına əməl edilməsinə dair tövsiyələr verilməlidir.

Etik davranış qaydalarının pozulması zamanı bələdiyyə üzvü intizam məsuliyyətinə cəlb edilir. Bələdiyyə iclasının qərarı əsasında etik davranış qaydalarının pozulmasının cəzası xəbərdarlıq və töhmətdir.

Etik davranış qaydalarını pozmuş bələdiyyə üzvü barəsində pozuntunun aşkar edildiyi gündən etibarən 30 gün ərzində intizam məsuliyyəti tədbiri tətbiq edilir.

IV FƏSİL

BƏLƏDİYYƏ QULLUQÇUSU

4.1. Bələdiyyə qulluğuna qəbul qaydaları

Son rəsmi məlumatlara əsasən, Azərbaycanda bələdiyyələrin sayı 1597, bələdiyyə üzvlərinin sayı 15075 nəfər təşkil edir. Təxmini hesablamalara əsasən, bələdiyyə orqanlarında çalışan bələdiyyə qulluqçularının sayı 15 mindən yuxarıdır. Bu, kifayət qədər böyük rəqəmdir. Bələdiyyə orqanlarının yarandığı ilk illərlə müqayisədə fəaliyyətinin daha güclü olması və yerli problemlərin həllində tədricən daha effektiv iştirakı cəmiyyətimizdə bələdiyyələrin nüfuzunu əvvəlki illərlə müqayisədə xeyli yüksəldib.

İnsanların bələdiyyə orqanlarına olan güvəninə möhkəmlənməsi tədricən bələdiyyədə işləmək üçün müraciət edənlərin sayının artmasına səbəb olub və növbəti illərdə daha çox şəxsin iş üçün bələdiyyə orqanlarına müraciət etməsi gözlənilir. Lakin bələdiyyə qulluğunda çalışmaq istəyənlərin əksəriyyəti bələdiyyə qulluğuna qəbul olmağın şərtlərindən, qaydalarından və bələdiyyə qulluqçusunun statusundan xəbərsizdir.

Bələdiyyə qulluğunda çalışmaq istəyən namizədlər müsabiqənin elan edilməsi, namizədin yaş həddi, müsabiqənin keçirilmə qaydası, hansı suallara üstünlük verilməsi, hansı qanunvericiliklə tanış olmağın vacibliyi, müsabi-

qə nəticələrinin qiymətləndirilməsi və elan edilmə qaydalarını bilməsi zəruridir.

İlk növbədə qeyd edək ki, bələdiyyə qulluğu dövlət qulluğu kateqoriyasına aid deyil. Bələdiyyə qulluğu yerli özünüidarəmə orqanlarının səlahiyyətlərini icra etmək məqsədilə bələdiyyə orqanlarına aid ödənişli və daimi peşə fəaliyyətidir. Bələdiyyə qulluğunda vakant vəzifələrə daxil olmaq istəyən şəxslər ilk növbədə sənədlərini müvafiq bələdiyyə orqanına təqdim etməlidirlər. Namizədlərin göstəricisi, təcrübəsi və bilik səviyyəsi vakant işə uyğun gələrsə, bələdiyyə daxilində fəaliyyət göstərən müsabiqə komissiyasında müsabiqədən keçərək bələdiyyə qulluqçusu kimi çalışa bilərlər.

Bələdiyyə qulluğu haqqında müvafiq qanunvericiliyə əsasən, bələdiyyə qulluqçusunun statusu, bələdiyyə qulluğunun həyata keçirilməsi şərtləri və qaydası Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, "Bələdiyyə qulluğu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktları və bələdiyyənin nizamnaməsi ilə müəyyən edilir.

2015-ci ilə qədər bələdiyyə qulluqçularının xidməti vəzifəyə qəbulu bələdiyyə sədri tərəfindən birbaşa təyinatla həyata keçirilirdi. Bələdiyyələrin fəaliyyətində qanunçuluğu, şəffaflığı və obyektivliyi təmin etmək məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən "Bələdiyyə qulluğu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa dəyişikliklər edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının 2015-ci il 13 fevral tarixli

1196-IVQD nömrəli Qanununun tətbiqi haqqında Fərman imzalanıb.

Yeni dəyişikliklərə əsasən, bələdiyyə qulluğuna qəbul "Bələdiyyə qulluğu haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 5-ci maddəsinin ikinci hissəsinə əsasən müsabiqə yolu ilə həyata keçirilir. Müsabiqənin elan edilməsi, sənədlərin qəbulu, müsabiqənin keçirilməsi və nəticələrinin qiymətləndirilməsi qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir. Bu, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2015-ci il 13 oktyabr tarixli, 324 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş "Bələdiyyə qulluğuna müsabiqənin elan edilməsi, sənədlərin qəbulu, müsabiqənin keçirilməsi və nəticələrinin qiymətləndirilməsi" qaydalarına əsaslanır.

Bələdiyyədə vakant iş yeri ilə əlaqədar elan bələdiyyənin rəsmi internet saytında (əgər varsa) və digər kütləvi informasiya vasitələrində verilir. Habelə müsabiqənin keçirilməsi haqqında məlumat bələdiyyənin binasında xüsusi lövhələrdə yerləşdirilir.

Bələdiyyə orqanlarına qulluğa qəbul olunmaq üçün müsabiqədə iştirak etmək istəyən şəxs müsabiqə elan edilən gündən etibarən 30 (otuz) gün müddətində bələdiyyənin icra aparatına aşağıdakı sənədləri təqdim etməlidir

1. Vahid forma üzrə ərizə (1 nömrəli əlavə);
2. Kadrlar uçotunun şəxsi vərəqəsi;
3. Tərcümeyi-hal;
4. Təhsil haqqında sənədin surəti;
5. Şəxsiyyət vəsiqəsinin surəti;

6. Əmək kitabçasının təsdiq edilmiş surəti (ilk dəfə əmək fəaliyyətinə başlayanlar istisna olmaqla);

7. Sağlamlıq haqqında arayış;

8. Hərbi biletin təsdiq edilmiş surəti, müddətli həqiqi hərbi xidmətə çağırışdan möhlət hüququ vardırsa və ya azad edilmişdirsə, müvafiq arayış.

Müsabiqə komissiyasının fəaliyyəti iclaslar vasitəsilə həyata keçirilir. Komissiya üzvlərinin yarısından çoxu iştirak etdikdə iclas baş tutmuş hesab edilir. Sədr iclasda üzrlü səbəblərdən olmadıqda iclaslara sədrin müavini sədrlik edir. Komissiya üzvləri bərabərhüquqludur və hər bir üzvün müsabiqə komissiyasının səlahiyyətlərinə aid məsələlərin həllində iştirak etmək, təkliflər vermək, habelə, bu komissiyanın qərar, protokol və digər sənədləri ilə tanış olmaq, onlarla razılaşmadıqda xüsusi rəy vermək hüququ qanunla təsbit edilib.

Komissiya üzvü müsabiqə prosesində namizədin şəxsiyyətinə və fikirlərinə hörmətlə yanaşmalı, birbaşa olaraq bələdiyyə qulluğuna namizədə müvafiq vəzifəyə yararlı olub-olmaması barədə fikrini bildirməkdən çəkinməlidir.

Müsabiqə komissiyasının iclaslarına çıxarılmış məsələlər üzrə qərarlar açıq səsvermə və sadə səs çoxluğu prinsipinə əsasən qəbul edilir. Qərar qəbul edilərkən səslər bərabər olduqda sədrlik edənin səsi həlledici rola malikdir.

Aşağıdakı kateqoriyalı insanların bələdiyyə qulluğuna qəbulu son dəyişikliklərlə qadağan edilib:

1. Bələdiyyə sədrinin və müavinlərinin bilavasitə tabeliyində və ya nəzarəti altında işləyəcəyi bələdiyyə qulluq-

çusu ilə yaxın qohumluq və ya qudalıq (ər-arvadlar, onların valideynləri, qardaşları, bacıları, övladları) əlaqəsi olduğu halda;

2. Ödənilməmiş və ya götürülməmiş məhkumluğun olması;

3. Namizədin fəaliyyət qabiliyyətinə malik olmaması və ya məhdud fəaliyyət qabiliyyətinə malik olması haqqında məhkəmə qərarının olması;

4. Namizəd barəsində tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiqinə dair məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qərarı olarsa.

Qanuna görə, müsabiqə komissiyasının tərkibi 5 bələdiyyə üzvü və bələdiyyə qulluqçularından ibarət formalaşır. Müsabiqə komissiyasının tərkibi, sədri və müavini bələdiyyənin qərarı ilə təsdiqlənir, komissiyanın fəaliyyəti qanunçuluq, obyektivlik, şəffaflıq, bərabərlik prinsipləri əsasında həyata keçirilir. Komissiyanın işinə müdaxilə yolverilməzdir.

Bələdiyyə qulluqçuları bələdiyyə orqanlarında seçilməklə deyil, təyin olunmaqla vəzifə tutan və ödənişli əsaslarla xidmət göstərən işçilərdir. On altı yaşına çatmış, irqindən, milliyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, sosial mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, yaşayış yerindən, əqidəsindən, ictimai və digər birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, müvafiq vəzifənin tələblərinə uyğun peşə hazırlığına malik olan və Azərbaycan Respublikasının dövlət dilini sərbəst bilən, habelə bələdiyyə qulluğuna qəbul edilmək üçün qanunvericiliklə müəyyən olunmuş

şərtlərə cavab verən Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları bələdiyyə qulluğuna qəbul edilmək üçün müsabiqəyə buraxılırlar.

Yerli əhaliyə xidmət göstərmək və insanların rahat həyatının təmin olunmasında iştirak etmək kimi ali, eyni zamanda, məsuliyyətli bir vəzifənin daşıyıcısı olduqları üçün bələdiyyə qurumuna işlə əlaqədar müraciət etmiş namizədlərin bilik və bacarıqları ilə yanaşı, ümumi dünyagörüşü, təhliletmə bacarığı, psixoloji durumu və xarakterik keyfiyyətləri nəzərə alınır. Eyni zamanda, çalışacağı sahədə istifadə zərurəti olarsa, bələdiyyə qulluqçuluğuna namizəd şəxslər kompüterdən istifadəni bacarmalı, internet və ofis proqramlarını bilməlidirlər.

Bələdiyyə qulluğuna qəbul olmaq istəyən namizədlər bələdiyyə orqanları ilə bağlı aşağıdakı qanunvericilik aktları və məcəllələr üzərində çalışmalıdırlar:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası;
2. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi;
3. Azərbaycan Respublikasının Torpaq Məcəlləsi;
4. Azərbaycan Respublikasının Şəhərsalma və Tikinti Məcəlləsi;
5. Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi;
6. "Bələdiyyələrin statusu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
7. "Bələdiyyə üzvlərinin statusu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
8. "Bələdiyyə qulluğu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu;

9. “Bələdiyyələrin daimi və başqa komissiyaları haqqında” Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının Qanunu;

10. “Bələdiyyə torpaqlarının idarə edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu;

11. “Bələdiyyə torpaqlarının ayrılmasına dair sənədlərin hazırlanması və razılaşdırılması qaydaları haqqında” Əsasnamə;

12. “Yerli (bələdiyyə) vergilər və ödənişlər haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu;

13. “Bələdiyyələrin maliyyəsinin əsasları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu;

14. “Bələdiyyənin nümunəvi nizamnaməsinin təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu;

15. “Bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarət haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu;

16. “Bələdiyyələrin su təsərrüfatı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu;

17. “Bələdiyyə qulluqçularının etik davranış qaydaları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

Bələdiyyə qulluğuna qəbul müsabiqəsi yazılı imtahan və müsahibə olmaqla iki hissədən ibarətdir. Yazılı imtahan bitdikdən sonra müsahibə hər bir namizədlə fərdi qaydada ən azı 15 dəqiqə olmaqla keçirilir. Müsabiqə komissiyası tərəfindən suallar konkret, aydın olmaqla namizədin nəzəri biliklərinin, tapşırıqlar isə onların həlli üçün qısa zaman tələb olunmaqla praktiki vərdişlərinin, bacarığının müəyyən edilməsi üçün verilir.

Bələdiyyə namizədləri üçün verilmiş 5 sual və tapşırıq müsabiqə komissiyası tərəfindən əvvəlcədən müəyyən edilir və müsabiqə günü namizədlər tərəfindən yazılı formada cavablandırılaraq müsabiqə komissiyasına təqdim edilir. Eyni vəzifəyə müraciət edən namizədlərə eyni sual və tapşırıqlar verilir.

Müsabiqə komissiyasının üzvü tərəfindən bələdiyyə qulluqçuluğuna namizədin bilik və qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi zamanı obyektiv qiymətləndirmə metodlarından və şəffaf üsullardan istifadə edilməlidir ki, sakinlərə xidmət sahəsinə bacarıqlı və peşəkar şəxslər bələdiyyə qulluqçuluğuna cəlb edilsinlər. Müsabiqənin şəffaf və obyektiv keçirilməsinin təmini məqsədilə namizəd tərəfindən prosesin videoya çəkilməsi istəyi olarsa və bu, komissiyanın normal fəaliyyətinə maneə törətməzsə, müsabiqə prosesi video çəkilişlə təmin edilməlidir. Habelə, namizəd tələb edərsə, ona 3 (üç) gün müddətində müsabiqənin nəticəsi üzrə topladığı bal haqqında təsdiq edilmiş formada arayış verilə bilər. Müsabiqə zamanı namizədlərin balları eyni olarsa, müvafiq ixtisas üzrə əmək təcrübəsi daha çox olan şəxslərə, şəhid ailələrinə, əlillərə, öhdəsində 16 yaşadək iki və daha çox uşağı olanlara və vakant vəzifənin tələblərinə uyğun elmi dərəcəsi və ya elmi adı olanlara üstünlük verilir. Ən yüksək bal toplamış şəxs 10 gün müddətinə vakant işə təyin edilir.

Bələdiyyə qulluğuna namizəd müsabiqənin nəticəsi ilə razılaşmasa, müsabiqənin qeyri-şəffaf keçirilməsi və qanun pozuntusunun şahidi olarsa, həmin nəticələr elan

olunduğu gündən 30 gün müddətində Azərbaycan Respublikasının İnzibati Prosesual Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş qaydada bələdiyyəyə və ya məhkəməyə şikayət vermək hüququna malikdir.

4.2. Bələdiyyə qulluqçusunun hüquq və vəzifələri

Yerli özünüidarəetmə orqanlarının yaradılmasında və inkişaf etdirilməsində məqsəd sakinlər tərəfindən bələdiyyələrin yerli əhəmiyyətli məsələlərin həllində daha çox söz sahibi olmaq və tədricən dövlətin bu sahədə yükünü azaltmaqdır. Bu, hələlik Azərbaycan bələdiyyələri üçün heç də asan məsələ deyil. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutundan sonra hakimiyyətə gəlmiş bolşevik hökuməti tərəfindən bələdiyyələrin ləğvi və yerli özünüidarəetmə sahəsində yaranmış 79 illik boşluqdan sonra müstəqil Azərbaycan Respublikasında yenidən təsis edilmiş bələdiyyə orqanları xarici dövlətlərlə müqayisədə daha gənc və təcrübəsizdir. Nəzərə alınmalıdır ki, uzun illər boyu dövlət aparatının nəzarətində olan və dövlətin maliyyə gücü ilə həll edilən məsələlərin bələdiyyələrə həvalə edilməsi mərhələli şəkildə həyata keçirilsə də, yeni yaranmış və maliyyə gücü zəif olan bələdiyyələr üçün müəyyən çətinliklərə səbəb olur.

Bütün bu çətinliklərə baxmayaraq, yerli problemlərin həllini üzərinə götürmüş bələdiyyələrin abadlıq və quruculuq işlərinin uğurla aparılmasında, yerli iqtisadi, sosial müdafiə, ekologiya, sosial inkişaf proqramlarının, layihə-

lərin həyata keçirilməsi prosesində bələdiyyə orqanlarında vəzifə tutan peşəkar və məsuliyyətli bələdiyyə qulluqçularının xüsusi rolu və iştirakı var.

Qanunvericilikdə bələdiyyə qulluqçuları kimlərə deyilir və hansı mərhələləri keçməklə bələdiyyə qulluğuna qəbul olmaq mümkündür? Bu sual aktualdır və çox verilir. “Bələdiyyə qulluğu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən, yerli özünüidarəetmə orqanlarında təyin olunmaqla vəzifə tutan və ödənişli əsaslarla xidmət göstərən şəxslər bələdiyyə qulluqçusu hesab edirlər. Bələdiyyə qulluqçuları yerli özünüidarəetmə orqanlarında xidməti vəzifələrə seçilər vasitəsilə deyil, “Bələdiyyə qulluğu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 5-ci maddəsinin ikinci hissəsinə əsasən müsabiqə yolu ilə qəbul edirlər. “Bələdiyyə qulluğu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən, seçki yolu ilə seçilmiş bələdiyyə üzvləri və bələdiyyələrin fəaliyyətinin təmini ilə birbaşa bağlı olmayan vəzifələri yerinə yetirən şəxslər bələdiyyə qulluqçusu hesab edilmirlər.

Hər peşə sahibi kimi bələdiyyə qulluqçusu olaraq çalışan və yaxud bələdiyyə qulluğuna qəbul olmaq istəyən şəxs sakinlərə xidmət sahəsində çalışacağı üçün bələdiyyə qulluqçusu olmasından irəli gələn hüquq və vəzifələrini bilməli, zərurət yaranarsa vəzifələrindən irəli gələn haqlarını tələb etməyi bacarmalıdır. Yəni bələdiyyə qulluqçusunun hüquq və vəzifələri vəhdət təşkil edir.

Tədricən dövlət tərəfindən bələdiyyələrə həvalə edilən sahələrdə bələdiyyə orqanlarının səmərəli fəaliyyətinə və

vətəndaş cəmiyyətinin inkişafına bələdiyyə qulluqçusunun hüquq və vəzifələrinin təmini ilə nail olmaq mümkündür. Təbii ki, bələdiyyə qulluqçusu üçün təkcə vəzifələrini bilmək yetərli deyil, hər bir bələdiyyə qulluqçusu işində məsuliyyətli olmağa və xidməti işindən irəli gələn vəzifələrinə əməl etməyə borcludur. Bu qədər mühüm və məsuliyyətli peşədə çalışsalar da, bələdiyyə qulluqçusu kimi çalışanların əksəriyyəti qanunvericilikdən irəli gələn hüquq və vəzifələrinin nə olduğunu və hansı qanunlarla tənzimləndiyini bilmirlər. Halbuki hər bir bələdiyyə qulluqçusu qanunvericilikdən irəli gələn hüquq və vəzifələrini əzbər bilməlidir.

Bələdiyyə qulluqçularının hüquq və vəzifələrinin təmini, bələdiyyə qulluqçularının statusunun müəyyən edilməsi və hüquqi vəziyyətinin tənzimlənməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, “Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, “Bələdiyyə qulluğu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, bələdiyyələrin nizamnamələri və digər müvafiq qanunvericilik aktları ilə həyata keçirilir.

Bələdiyyə qulluqçularının hüquqları aşağıdakı 7 maddədən ibarətdir:

1. İşə qəbul etmək və işdən azad etmək səlahiyyətinə malik olan vəzifəli şəxsdən öz xidməti vəzifələrinin yazılı surətdə təsbitini və onların həyata keçirilməsi üçün zəruri şəraitin yaradılmasını tələb etmək;

2. Vəzifə səlahiyyətlərinin yerinə yetirilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən

edilmiş qaydada müvafiq orqanlardan, idarə, təşkilat və vətəndaşlardan zəruri məlumat və sənədləri almaq;

3. Səlahiyyətləri daxilində məsələlərə baxılmasında və onların həlli ilə əlaqədar qərar qəbulunda iştirak etmək;

4. Həmkarlar ittifaqı yaratmaq, onlara daxil olmaq və təmsil etmək;

5. İxtisas dərəcəsini və peşə hazırlığını artırmaq;

6. Bələdiyyə qulluğunun təkmilləşdirilməsi üzrə təkliflər vermək;

7. Öz hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin təminatını tələb etmək.

Bələdiyyə qulluqçuları sakinlərə xidmət göstərmək və çalışdığı bələdiyyə orqanının ona verdiyi səlahiyyətləri icra etmək kimi mühüm xidməti vəzifənin daşıyıcıları olduqları üçün onların hüquqları ilə bərabər vəzifələrinin olduğunu anlaması, qanunvericiliyə əməl etməsi, xidməti işində məsuliyyətli olması və əmək intizamına riayət etməsi yerli özünüidarəetmə orqanlarının işinin keyfiyyətinin yüksəlməsinə təsir göstərən amillərdəndir. Bələdiyyə qulluqçuları öz vəzifələrinə nə qədər ciddi riayət edərlərsə, sakinlərin bələdiyyələrə olan güvəni bir o qədər möhkəm olar. Əhalinin bələdiyyələrdən gözlədiyi xidmətin səviyyəsi və keyfiyyətin yüksək olması bələdiyyə qulluqçularının fəaliyyətindən asılıdır.

Bələdiyyə qulluqçularının vəzifələri aşağıdakılardır:

1. Öz fəaliyyətində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına əməl etmək;

2. Vətəndaşların, müəssisə, idarə və təşkilatların müraciətlərinə öz səlahiyyətləri çərçivəsində və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada baxmaq;

3. Rəhbərliyin “Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktları və bələdiyyələrin nizamnaməsi ilə müəyyən edilmiş səlahiyyətləri çərçivəsində qəbul etdiyi qərar və sərəncamları yerinə yetirmək;

4. Əmək və icra intizamına riayət etmək;

5. Yerli icra hakimiyyətinin müvafiq strukturları ilə fəaliyyətlərini əlaqələndirmək və yerli problemlərin həlində qarşılıqlı fəaliyyət göstərmək.

Bələdiyyə orqanları tərəfindən bələdiyyə qulluqçuları arasında xidməti vəzifədə çalışdıqları müddətdə hüquqları ilə bərabər, vəzifələrinə əməl etməyin vacibliyini aşılان seminarlar və kurslar vasitəsilə xüsusi maarifləndirmə işləri mütəmadi olaraq aparılmalıdır. Bələdiyyə qulluqçusunun vəzifələri cəmiyyətin və sakinlərin maraqlarına, ehtiyaclarına uyğun şəkildə qəbul edilmiş davranış qaydasıdır və əməl edilməsinə qanunvericiliklə təminat verilir.

4.3. Bələdiyyə qulluğunun təşkili qaydaları

Bələdiyyə qulluğunun yüksək səviyyədə və peşəkarcasına təşkili bələdiyyənin effektiv, səmərəli fəaliyyətinin əsas şərtidir. Bələdiyyə qulluğu nədir və hansı prinsiplər əsasında təşkil edilir? Yerli özünüidarəetməyə həvalə edil-

miş işlərin icrası məqsədilə bələdiyyə qulluğu bələdiyyə sədri və bələdiyyənin icra aparatı struktur bölmələrinin rəhbərləri tərəfindən təşkil edilən, bələdiyyə qulluqçuları tərəfindən icra edilən daimi, ödənişli peşə fəaliyyətidir.

Bələdiyyə qulluğunun təşkilinin şərtləri, qaydaları və prinsipləri hüquqi baxımdan Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, “Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, “Bələdiyyə qulluğu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, “Bələdiyyə qulluqçularının etik davranış qaydaları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bələdiyyələrin nizamnaməsi və digər müvafiq qanunvericilik aktları ilə tənzimlənir.

Bələdiyyə qulluqçularının əsas fəaliyyəti yerli özünüidarəetmə orqanı olan bələdiyyələrin səlahiyyətlərini icra etmək, yerli icra hakimiyyətinin müvafiq strukturları ilə fəaliyyətini əlaqələndirmək və yerli problemlərin həllində qarşılıqlı fəaliyyət göstərməkdir. Bələdiyyə qulluqçuları yerli özünüidarəetmə orqanlarında xidməti vəzifələrinə seçkilər vasitəsilə deyil, müsabiqə yolu ilə qəbul edilirlər. “Bələdiyyə qulluğu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən, seçki yolu ilə seçilmiş bələdiyyə üzvləri və bələdiyyələrin fəaliyyətinin təmin olunması ilə birbaşa bağlı olmayan vəzifələri yerinə yetirən şəxslər bələdiyyə qulluqçusu hesab edilmirlər. Bələdiyyə qulluqçusu bələdiyyə üzvü seçilsə, 3 gün müddətində öz ərizəsinə əsasən bələdiyyə qulluğundan azad edilməlidir.

Yerli əhaliyə xidmətin göstərilməsi, iqtisadi və sosial inkişaf proqramlarının həyata keçirilməsi prosesində bələdiyyə qulluqçularının təcrübəsi və yüksək peşəkarlığı bələdiyyənin fəaliyyətində səmərəli nəticələr verə bilər. Nəzərə alınmalıdır ki, bələdiyyə qulluqçularının peşəkarlığına fəaliyyəti cəmiyyət arasında bələdiyyə orqanına olan inam və güvənin artmasında mühüm faktordur.

Bələdiyyə qulluğunun təşkilində aşağıdakı 6 prinsip əsas götürülür:

1. “Bələdiyyə qulluğu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun yerinə yetirilməsinə nəzarət

“Bələdiyyə qulluğu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu bələdiyyə qulluğu ilə bağlı münasibətləri və Azərbaycan Respublikasında bələdiyyə qulluqçularının hüquqi vəziyyətini tənzimləyir. Bələdiyyə sədri və bələdiyyənin icra aparatı struktur bölmələrinin rəhbərləri qanunun yerinə yetirilməsinə nəzarət edir. Bələdiyyənin icra aparatı bələdiyyənin sədrindən, yerli əhaliyə xidmət, iqtisadi, ekoloji, sosial müdafiə və sosial inkişaf proqramlarını həyata keçirmək üçün yaradılan idarə, şöbə və digər struktur bölmələrdən ibarətdir.

2. İxtisasartırma (əlavə təhsil) sahəsində işin təşkil edilməsi

Bələdiyyə qulluğunun təşkili prosesində ixtisasartırma deyərəkən, bələdiyyə qulluqçularının tədris mərkəzlərində əlavə təhsil almaları nəzərdə tutulur. Bələdiyyə qulluqçularının peşə hazırlığı və ixtisasartırma kurslarında iştirakı fəaliyyət göstərdikləri bələdiyyə orqanında öyrəndiklərini

tətbiq edərək bələdiyyənin inkişafına xidmət edir. Azərbaycanda 1999-cu ildə keçirilən ilk bələdiyyə seçkisindən bu günə qədər bələdiyyə qulluqçuları mütəmadi olaraq Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Təlim-Tədris Mərkəzində seminarlara, peşə hazırlığına, ixtisasartırma və hüquqi maarifləndirmə kurslarına cəlb ediləblər. Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasında bələdiyyə qulluqçularının, habelə onları əvəz etmək üçün ehtiyat kadrların hazırlanması, yenidən hazırlanması və ixtisaslarının artırılması məqsədilə “Rəhbər dövlət idarəçiliyi kadrlarının ixtisasının artırılması” İnstitutu yaradılıb. İnstitutda bələdiyyə qulluqçuları üçün müxtəlif istiqamətlər üzrə uzunmüddətli və qısamüddətli ixtisasartırma kursları, treninqlər təşkil edilir.

3. Bələdiyyə qulluqçularının yerdəyişməsinə dair təkliflərin verilməsi

Bələdiyyə qulluğuna qəbul prosesində şəffaflığı və obyektivliyi təmin etmək məqsədilə bələdiyyə qulluğuna qəbul müsabiqə yolu ilə həyata keçirilir. Bələdiyyə qulluğuna qəbuldan fərqli olaraq, bələdiyyə qulluqçularının digər vəzifədə daha səmərəli nəticələr verə biləcəyi qənaəti yaranarsa, onların yerdəyişməsinə dair təkliflərin verilməsi bələdiyyə sədri və bələdiyyənin icra aparatı struktur bölmələrinin rəhbərlərinin səlahiyyətindədir.

4. Bələdiyyə tərəfindən qəbul edilmiş qərarların icrası

Bələdiyyə tərəfindən qəbul edilmiş qərarların yerinə yetirilməsinə nəzarət bələdiyyə sədri və bələdiyyənin icra aparatının səlahiyyətləri daxilindədir. “Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən, bələdiyyələrin qanunla müəyyənləşdirilmiş səlahiyyətləri daxilində qəbul etdikləri qərarlar təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq, bələdiyyənin ərazisində yerləşən bütün hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən hökmən icra edilməlidir. Bələdiyyə tərəfindən verilmiş qərarlar hüquqi və fiziki şəxslərin hüquq və azadlıqlarının pozulmasına səbəb olarsa, bələdiyyə orqanlarının, onların vəzifəli şəxslərinin qərarlarından, hərəkət və yaxud hərəkətsizliyindən məhkəməyə qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada şikayət verilə bilər. Qəbul edilmiş bələdiyyə qərarları yalnız bu qərarları qəbul etmiş orqan və ya məhkəmənin qərarı ilə etibarsız sayıla bilər.

5. Yerli əhaliyə xidmət

Yerli əhaliyə xidmət və yerli problemlərin həllinə çalışmaq bələdiyyə qulluqçusunun ali vəzifəsidir. Bələdiyyə qulluqçusunun yerli əhaliyə xidmətinə fəaliyyət göstərdiyi ərazidə yerli problemlərin həllinə çalışmaq, proqram və layihələrin həyata keçirilməsində iştirak etmək, bələdiyyələr tərəfindən qəbul edilən əmr və sərəncamları yerinə yetirmək, vətəndaşların müraciətlərinə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada baxmaq daxildir.

6. İqtisadi və sosial inkişaf proqramlarını həyata keçirmək

Sakinlərin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi, yerli əhaliyə xidmət, onlar üçün rahat həyat şəraitinin, həmçinin, yerli özünüidarəetmənin iqtisadi və maliyyə əsaslarının təmini istiqamətində çalışmaq bələdiyyə qulluğunun əsas şərtlərindəndir. Eyni zamanda, bələdiyyələr daxili imkanları hesabına tətbiq etdikləri sosial müdafiə və sosial inkişaf proqramları çərçivəsində bələdiyyə tərəfindən müəyyən edilmiş sakinlərə dövlət sosial təminatından əlavə yerli sosial təminatlar verə bilərlər.

Bələdiyyə qulluğunun təşkili təkcə bələdiyyə qulluqçularının peşəkar fəaliyyəti ilə məhdudlaşmır. Bələdiyyə qulluğunun təşkili prosesində bələdiyyənin sədri və icra aparatının rolunu da qeyd etmək vacibdir. Çünki bələdiyyə qulluğunun təşkilinin məntiqi davamı kimi bələdiyyə sədri və onun formalaşdırdığı icra aparatı bələdiyyənin büdcəsini, planlarını, proqram və qərar layihələrinin hazırlanmasını, bələdiyyənin qanunla müəyyən edilmiş səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsini təşkil edir.

4.4. Bələdiyyə qulluqçusunun etik davranış qaydaları

Bələdiyyə qulluqçusu deyəndə, seçki yolu ilə seçilmiş bələdiyyə üzvləri deyil, yerli özünüidarəetmə orqanlarında təyin olunmaqla vəzifə tutan və ödənişli əsaslarla xidmət göstərən şəxs nəzərdə tutulur. Yerli özünüidarəetmə

orqanı olan bələdiyyələr yerli əhəmiyyətli məsələlərin həllində mühüm rol oynayan və sakinlərlə mütamadi olaraq ünsiyyətdəki qurum olduqları səbəbindən bələdiyyə sisteminə çalışan bələdiyyə qulluqçularının qanunun aliliyinə, insan hüquqlarına, demokratik prinsiplərə və etik davranış qaydalarına əməl etmələri olduqca vacibdir. Nəzərə alınmalıdır ki, yerli özünüidarəetmə orqanlarının nüfuzunun artırılması, vətəndaşların yerli özünüidarəetmə orqanlarına və bələdiyyə qulluqçularına etimadının yüksəldilməsi prosesində bələdiyyə qulluqlarının peşəkarlıq səviyyəsi, xidməti davranış qaydalarına əməl etməsi və sakinlərlə münasibət qura bilmə bacarığı mühüm rol oynayır.

Bu dəyərlərə əməl edilməsi hər bir bələdiyyə qulluqçusu üçün mənəvi və vicdani məsələdir. Çünki bələdiyyə qulluqçuları sakinlərə xidmət göstərmək və insanların rahat həyatının təmin olunmasında iştirak etmək kimi ali, məsuliyyətli bir vəzifənin daşıyıcılarıdır.

Bələdiyyə qulluqçularının etik davranış qaydaları "Azərbaycan Respublikasının bələdiyyə qulluqçularının etik davranış qaydaları haqqında" Qanunla tənzimlənir.

Bələdiyyə qulluqçularının qanunla müəyyənləşdirilmiş etik davranış qaydaları aşağıdakı 13 prinsipdən ibarətdir:

1. Peşəkarlıq və fərdi məsuliyyətin artırılması

Peşəkarlıq işçinin öz işini və yaxud sənətini mükəmməl formada həyata keçirməsidir. Hər bir bələdiyyə qulluqçusu öz xidməti vəzifəsinin məsuliyyətini dərk edərək şəxsən, cəmiyyətin, bələdiyyənin və dövlətin maraqları na-

minə işini qanunla müəyyən edilmiş səlahiyyətlər çərçivəsində səmərəli və peşəkarcasına yerinə yetirməlidir. Unutmamalıdır ki, sakinlərin bələdiyyə orqanına güvəni və inamı məhz bələdiyyə qulluqçularının peşəkarcasına xidməti sayəsində möhkəmlənir.

2. Loyallıq

Loyallıq prinsipinə əsasən, bələdiyyə qulluqçuları xidməti vəzifələrinə aid olmayan hallarda, elmi yazılar və pedaqoji fəaliyyətləri zamanı çıxışları istisna olmaqla yerli özünüidarəetmə orqanlarının, onların rəhbərlərinin fəaliyyəti ilə əlaqədar tənqidi ictimai mülahizələrdən, çıxışlardan və onların fəaliyyətinə ictimai qiymət verilməsindən çəkinməlidirlər. Bələdiyyə qulluqçusunun adına xələl gətirəcək, bələdiyyə orqanının nüfuzunun itirilməsinə səbəb ola biləcək hərəkət və hərəkətsizliklərdən çəkinməklə qanunda nəzərdə tutulmuş müddəalara əməl etmək hər bir bələdiyyə qulluqçusunun vəzifə borcudur.

3. İnsanların hüquq və azadlıqlarına, qanuni maraqlarına, şərəf və ləyaqətinə, işgüzar nüfuzuna və hüquqi şəxslərin işgüzar nüfuzuna hörmət

Bələdiyyə orqanının məqsədi və fəaliyyəti sırf insanlara xidmət üzərində qurulduğuna görə bələdiyyə qulluqçuları fəaliyyəti müddətində insanların şərəf, ləyaqət və işgüzar nüfuzunu ləkələyən, həmçinin, hüquq və azadlıqlarına xələl gətirə biləcək hərəkət, eləcə də hərəkətsizliklərdən çəkinməlidirlər. Bələdiyyə qulluqçuları xidməti vəzifələrini həyata keçirərkən fiziki və hüquqi şəxslərin sirlərini qorumaq, onların işgüzar nüfuzlarına hörmətlə yanaş-

malıdırlar. Eyni zamanda, bələdiyyə qulluqçusu digər bələdiyyə qulluqçusunun şəxsi həyatı, şərəf və ləyaqətinə xələl gətirə biləcək məlumatlara sahibdirsə, bu məlumatların məxfi qalması prinsipinə (konfidensiallığına) əməl etməlidir.

4. Mədəni davranış

Mədəni davranış bələdiyyə qulluqçusunun etik davranışının əsası olmaqla, bələdiyyə qulluqçusu tərəfindən bələdiyyənin sakini, yuxarı rəhbəri və yaxud tabeçiliyində olan şəxs ayrı-seçkiliyi edilmədən hər kəslə ünsiyyət zamanı diqqətli, nəzakətli, qayğıkeş və səbirli olmağı əsas tutan davranış qaydasıdır. Bələdiyyə qulluqçuları sakinlərlə ünsiyyət zamanı mədəni davranış nümayiş etdirməlidirlər. Bələdiyyə qulluqçusu qarşı tərəfin aqressiv və əsassız ittihamları ilə qarşılaşdığı təqdirdə belə səbirli olmağa və nəzakət qaydalarına əməl etməyə çalışmalıdır.

5. Əmr, sərəncam və tapşırıqların yerinə yetirilməsi

Qanuna əsasən, bələdiyyə qulluqçuları birbaşa və ya yuxarı rəhbərinin qanunlara uyğun olan və səlahiyyətləri daxilində qəbul etdiyi yazılı əmri, sərəncamı və ya verdiyi şifahi tapşırıqları yerinə yetirməyə borcludur. Təbii ki, rəhbərlik tərəfindən verilən əmr, sərəncam və ya tapşırıq qanuna və ya digər normativ hüquqi aktlara zidd olmamalıdır. Əks halda bələdiyyə qulluqçusu əmr və tapşırıqdan imtina etmək hüququna malikdir. Əgər belə bir ziddiyyətlə rastlaşarsa, bu barədə rəhbərliyə yazılı və yaxud şifahi olaraq əsaslandırmasını çatdırmalıdır.

Bələdiyyə qulluqçusu rəhbərlik tərəfindən verilmiş əmr və tapşırıqların yazılı formada təqdim edilməsini tələb etmək hüququna malikdir.

6. Qərəzsizlik

Bələdiyyə qulluqçusu sakinlərə xidmət göstərəkən və ya qərar qəbul edərkən sakinlər arasında fərq qoymadan qərəzsiz, yəni heç bir gizli niyyəti və pis məqsədi olmadan davranmalıdır. Bələdiyyə qulluqçusu tərəfindən irqinə, milliyyətinə, dininə, dilinə, cinsinə, sosial mənşəyinə, əmlak və qulluq vəziyyətinə, əqidəsinə, ictimai və ya hər hansı digər birliyə mənsubiyyətinə görə hər hansı bir şəxsin və ya şəxslər qrupunun üstünlüyünə, ya da belə üstünlüyün əldə edilməsi üçün şərait yaradılmasına yol verilməməsi onun vəzifə borcu sayılır.

7. Maddi və qeyri-maddi nemətlərin, imtiyazların və ya güzəştlərin əldə edilməsinə yol verilməməsi

Hər bir bələdiyyə qulluqçusu xidməti vəzifəsini icra edərkən özünün və ya maraqlı şəxslərin maddi, yaxud qeyri-maddi mənafeələrinin təsiri altına düşməməli, belə təsir üçün şərait yaratmaqdan çəkinməlidir. İstənilən şəraitdə bələdiyyə qulluqçusu tərəfindən qanunsuz olaraq maddi və qeyri-maddi nemətlər, imtiyazlar, güzəştlər əldə etməyə yönəlmiş hərəkətlər, yaxud hərəkətsizlik etməsi və ya qərarların qəbulu yolverilməzdir. Bu, bələdiyyə qulluqçusuna yaraşmayan hal kimi qəbul edilir.

8. Korrupsiyanın qarşısının alınması

Korrupsiyanın qarşısının alınması və cəmiyyətdə şəffaflığın artırılması məqsədilə bələdiyyə qulluqçusu ona

qanunsuz olaraq təklif edilən maddi və qeyri-maddi nemətlər, imtiyazlar və ya güzəştlərdən imtina etməlidir. Əgər özündən asılı olmayan səbəblərdən maddi və qeyri-maddi nemətlər, imtiyazlar və ya güzəştlərdən hansınisa qəbul edərsə, dərhal bu barədə rəhbərinə məlumat verməli və əldə edilənləri akt əsasında qulluqçu kimi çalışdığı bələdiyyə orqanına təhvil verməlidir. Korrupsiyanın qarşısının alınması məqsədilə bağlanan əqd zamanı tərəflərdən biri bələdiyyə qulluqçusunun çalışdığı bələdiyyə orqanı olarsa, bələdiyyə qulluqçusunun əqdlərdə digər tərəf kimi iştirakı qanunla qadağan edilir.

9. Hədiyyə alma ilə əlaqədar məhdudiyətlər

Obyektiv qərarlar qəbul etməsi, qərəzsiz və şəffaf fəaliyyət göstərməsi üçün bələdiyyə qulluqçusu dəyəri "Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda nəzərdə tutulmuş məbləğdən yuxarı olan hədiyyələri özü və digər şəxslər üçün tələb və ya qəbul edə bilməz. İstisna hal kimi qonaqpərvərlik və digər hallarda hədiyyənin alınması qaçınılmaz xarakter alarsa, bələdiyyə qulluqçusu məsələ ilə əlaqədar birbaşa olaraq rəhbərinə məlumat verib onun rəyini öyrənməlidir.

10. Maraqların toqquşmasının qarşısının alınması

Bələdiyyə qulluqçusunun peşəkarlığına və səmərəli fəaliyyətinə kölgə salan amillərdən biri də şəxsi maraqlarının xidməti vəzifədən irəli gələn maraqları üstələməsi və səlahiyyətlərindən şəxsi maraqları naminə istifadə etməsidir. Bu problemin qarşısını almaq və ziddiyyətlərin bələdiyyənin işinə zərər verməməsinə nail olmaq üçün bələ-

diyyə orqanlarında çalışdığı müddətdə xidməti vəzifələri ilə onun şəxsi maraqları arasında ziddiyyət yarana biləcəyi təqdirdə bələdiyyə qulluqçusunun həmin maraqların xarakteri, mahiyyəti barədə rəhbərinə məlumat verməyə borclu olduğu qanunvericilikdə öz əksini tapıb.

Bələdiyyə orqanlarında çalışmağa başladığı zamandan bələdiyyə qulluqçusu etik davranış qaydaları, korrupsiyaya qarşı mübarizə və maraqların toqquşmasının qarşısının alınması ilə əlaqədar normativ hüquqi və normativ xarakterli aktlarla tanış olmalı, müvafiq hüquq normaları haqqında suallar yaranarsa, bələdiyyə rəhbərinə müraciət etməlidir.

11. Əmlakdan istifadə

Bələdiyyənin əmlakından yalnız bələdiyyənin ehtiyacları və fəaliyyəti istiqamətində qənaətlə, səmərəli istifadə edilməlidir. Bələdiyyə qulluqçusu tərəfindən bələdiyyə əmlakından, maliyyə vəsaitlərindən, rabitə, kompüter və digər kommunikasiya sistemlərindən, nəqliyyat vasitələrindən və digər maddi-texniki təchizat avadanlığından şəxsi maraqları naminə, habelə xidməti vəzifələrinin icrası ilə əlaqədar olmayan digər məqsədlər üçün istifadə yolverilməzdir. Bu cür hallar qanun pozuntusu sayılır.

12. Məlumatlardan istifadə

Heç bir halda bələdiyyə qulluqçusu fəaliyyəti müddətində əldə etdiyi məlumatlardan şəxsi maraqları naminə istifadə etməməlidir. Bələdiyyə qulluqçusu tərəfindən çalışdığı bələdiyyə orqanına məxsus xidməti informasiyanın

verilməsi və yayılması yalnız qanunla müəyyən edilmiş qaydalar əsasında mümkün ola bilər.

13. İctimai və siyasi fəaliyyət

Bələdiyyə qulluqçusu xidməti vəzifəsini həyata keçirdiyi müddətdə həmkarlar ittifaqı istisna olmaqla, bələdiyyə orqanlarında ictimai və ya siyasi birliklərin, yaxud dini təşkilatların struktur bölmələrini yaratmaq və ya həmin orqanlarda göstərilən struktur bölmələrin yaradılmasına yardım etmək kimi fəaliyyəti qanuna ziddir.

Seçilər zamanı bələdiyyə qulluqçusunun səlahiyyətlərindən və mövqeyindən istifadə edərək siyasi partiya və ya siyasi partiya blokunun lehinə hər hansı fəaliyyətlə məşğul olması qanunla qadağan edilir. Bələdiyyə qulluqçusunun təkə özü deyil, xidməti vəzifəsindən istifadə edərək, digər bələdiyyə qulluqçularını ictimai və ya siyasi birliklərin, yaxud dini təşkilatların fəaliyyətində iştiraka təhrik etməsi qanun pozuntusu kimi qiymətləndirilir.

Bələdiyyə qulluqları tərəfindən yuxarıda sadalanan etik davranış qaydalarının pozulması zamanı bələdiyyələrin struktur bölmələrinin rəhbərlərinə, bələdiyyə sədrinə və ya məhkəməyə şikayət verilə bilər.

Yuxarıda sadalanan prinsiplər təkə bələdiyyə qulluqçusunun fəaliyyətinin obyektiv və qərəzsiz həyata keçirilməsini təmin etməklə məhdudlaşmır. Bu prinsiplər həm də cəmiyyətdə bələdiyyə orqanına olan güvən və inamın möhkəmləndirilməsinə xidmət edir.

V FƏSİL

BƏLƏDİYYƏ SİSTEMİNİN HÜQUQİ ƏSASLARI

5.1. Bələdiyyələrin fəaliyyətini tənzimləyən hüquq normaları

Azərbaycan bələdiyyələri fəaliyyətlərində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını, bələdiyyələrin fəaliyyətini tənzimləyən müvafiq normativ-hüquqi aktları və hər bir bələdiyyə orqanı öz nizamnaməsini rəhbər tutur.

Yerli özünüidarəetmə fəaliyyətini həyata keçirən bələdiyyələrin yaradılması qaydalarını, sakinlərin yerli özünüidarəetmədə iştirakını, yerli özünüidarəetmə orqanlarının hüquqi, iqtisadi və maliyyə əsaslarını, yerli özünüidarəetmə orqanlarının fəaliyyətini tənzimləyən hüquq normaları təsnifatına görə aşağıdakı 3 kateqoriyaya bölünür:

1. Milli qanunvericilik

Bələdiyyələrin fəaliyyətini tənzimləyən milli qanunvericilik normaları aşağıdakılardır:

- Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası;
- Azərbaycan Respublikasının qanunları;
- Məcəllələr;
- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamları;
- Əsasnamələr;
- Təlimatlar.

2. Bələdiyyələrin nizamnamələri

Bura hər bir bələdiyyənin özü tərəfindən qəbul edilmiş nizamnamə daxildir.

3. Bələdiyyələrin fəaliyyətini tənzimləyən beynəlxalq hüquq normaları

Bələdiyyələrin fəaliyyətini tənzimləyən beynəlxalq norma dedikdə, əsasən "Yerli özünüidarə haqqında" Avropa Xartiyası başa düşülür.

5.2. Bələdiyyələrin fəaliyyətini tənzimləyən milli qanunvericilik aktları

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bələdiyyələrin fəaliyyətinin təşkili və hüquqi tənzimlənməsi məsələləri Azərbaycan Respublikasının milli qanunvericiliyinə əsaslanır. Bələdiyyələrin fəaliyyətini tənzimləyən milli qanunvericilik aktlarının ən alisi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasıdır. Bələdiyyələrin fəaliyyətləri haqqında məsələlər Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 4-cü bölümünün XI fəslinin 142-146-cı maddələrinə müvafiq təmin edilir. Konstitusiyamızın bələdiyyələrlə əlaqədar müvafiq maddələrində yerlərdə özünüidarənin və bələdiyyə işinin təşkili, bələdiyyələrin səlahiyyətləri, qərarları, müstəqilliyinin təminatı və bələdiyyələrin məsuliyyəti kimi mühüm məsələlər öz əksini tapıb.

Bələdiyyələrin fəaliyyətini tənzimləyən milli qanunvericilik aktlarının sayı və əhatə dairəsi olduqca zəngindir.

Bələdiyyələrin fəaliyyətini tənzimləyən əsas qanunlar aşağıdakılardır:

1. "Bələdiyyələrin statusu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
2. "Bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarət haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
3. "Bələdiyyələrə seçkilərin qaydaları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
4. "Bələdiyyənin Nümunəvi Nizamnaməsinin təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
5. "Bələdiyyə qulluğu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
6. "Yerli rəy sorğusu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
7. "Bələdiyyə mülkiyyətinə əmlakın verilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
8. "Bələdiyyələrin əraziləri və torpaqları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
9. "Bələdiyyələrin maliyyəsinin əsasları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
10. "Bələdiyyələrin birgə fəaliyyəti, birləşməsi, ayrılması və ləğv edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
11. "Bələdiyyələrin daimi və başqa komissiyaları haqqında" Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
12. "Bələdiyyə üzvünün statusu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu;

13. "Azərbaycan Respublikasında yerli özünüidarəetmə üzrə Əlaqələndirmə Şuraları haqqında" Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikasının Qanunu;

14. "Ərazi quruluşu və inzibati ərazi bölgüsü haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

Bələdiyyələrin fəaliyyətini tənzimləyən məcəllələr:

Bələdiyyə məsələlərini tənzimləyən məcəllələr dedikdə, əsasən iki məcəllə - Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsi və Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi nəzərdə tutulsa da, Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində, Azərbaycan Respublikasının Torpaq Məcəlləsində, Azərbaycan Respublikasının Su Məcəlləsində və digər məcəllələrdə bələdiyyələrin fəaliyyəti ilə əlaqədar müddəalar öz əksini tapıb.

Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsi bələdiyyə seçkilərinə aid ümumi müddəaları tənzimləyir. Bura bələdiyyə seçkilərinin təyin edilməsi, bələdiyyə seçkilərinə hazırlıq, bələdiyyə seçkilərinin keçirilməsinin əsasları, bələdiyyə ərazilərində yaşayan sakinlərin sayına uyğun seçiləcək bələdiyyə üzvlərinin sayı, vətəndaşların bələdiyyələrə üzv seçilmək hüququ, siyasi partiyanın, siyasi partiyalar blokunun bələdiyyə seçkilərində iştirakı, müvafiq seçki ərazisi üzrə bələdiyyə üzvlüyünə namizəd kimi qeydə alınmaq üçün namizədliyi irəli sürülmüş hər bir vətəndaşın namizədliyinin qeydə alınması üçün toplayacağı imzaların sayı və bələdiyyə üzvlərinin səlahiyyət müddəti kimi əsas məsələlər daxildir.

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi bələdiyyələrin mülki hüquq münasibətlərini, bələdiyyələrin mülkiyyət hüququnu (bütün növlərdən olan daşınar və daşınmaz əmlaka mülkiyyət hüququ), bələdiyyələrin korporativlərlə münasibətləri, bələdiyyələrin borc müqavilələri, yerli büdcə vəsaitinin bələdiyyənin mülkiyyəti olması, bələdiyyə mülkiyyətində olan torpaqlardan istifadə hüququ və bu torpaqların təyinatından, sahəsindən, coğrafi yerləşməsindən, keyfiyyətindən asılı olaraq müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiqlənmiş normativlər əsasında icarə haqlarının müəyyənləşdirilməsi kimi məsələləri tənzimləyir. Mülki Məcəlləyə əsasən, bələdiyyələr mülki hüquq münasibətlərində eynilə digər hüquqi şəxslər kimi iştirak edir.

Mülki Məcəllədə ümumilikdə bələdiyyələrlə əlaqədar 19 maddə var.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin bələdiyyələrin fəaliyyətini tənzimləyən fərman və sərəncamları:

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən bələdiyyələrlə əlaqədar hər hansı məsələləri həll etmək üçün verilmiş fərmanlar əsasən Prezident fərmanlarına dəyişiklik, bələdiyyələrin fəaliyyətini tənzimləyən qanunlara dəyişiklik, Prezident sərəncamları isə qəbul edilmiş qanunların tətbiqi və ya hansısa məsələnin həllini təmin etmək məqsədilə qərara alınan sənəd formasıdır.

Bələdiyyələrin fəaliyyətini tənzimləyən nizamnamələr:

Nizamnamə bələdiyyələrin fəaliyyətini tənzimləmək məqsədilə bələdiyyənin iclasları və ya vətəndaşların yığıncaqları tərəfindən qəbul edilən aktdır. Azərbaycan bələdiyyələrinin nizamnamələri “Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 2 iyul tarixli 698-IQ nömrəli Qanununa, Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 15 oktyabr tarixli 709-IQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmiş “Bələdiyyənin nümunəvi nizamnaməsi”nə və digər qanunvericilik aktlarına uyğun olaraq hazırlanır. “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Qanununun 4.2-ci və 64.4-cü maddələrinə əsasən, bələdiyyələr öz nizamnaməsində müvafiq dəyişikliklər etmək hüququna malikdir.

Bələdiyyə nizamnaməsi Azərbaycan Respublikasının qanunlarına uyğun olaraq yerli özünüidarəetmənin təşkilini, bələdiyyələrin və bələdiyyə orqanlarının vəzifəli şəxslərinin səlahiyyətlərini, fəaliyyət formalarını, bələdiyyə üzvlünün hüquq və vəzifələrini, bələdiyyə üzvlərinin statusu və sosial təminatlarını, bələdiyyə üzvlərinin səlahiyyətlərinə xitam verilməsinin əsasları və qaydasını, bələdiyyə sədri və sədr müavininin səlahiyyət müddətini, bələdiyyə üzvlərinin səlahiyyətlərinin itirilməsi əsaslarını və qaydasını tənzimləyir. Eyni zamanda, bu sənəd bələdiyyə orqanlarının vəzifəli şəxslərinin hüquqları üçün təminatlarını, bələdiyyə qulluğunun təşkilinin şərtləri və qaydasını, bələdiyyələrin fəaliyyətinin təşkilini, yerli özünüidarənin həyata keçirilməsinin iqtisadi və maliyyə əsaslarını, bələdiyyə mülkiyyətinə sahibliyin, ondan istifadənin və ona

sərəncam verilməsinin ümumi qaydası kimi məsələləri, bələdiyyənin icra orqanının fəaliyyətini, bələdiyyənin iclaslarının keçirilməsini, bələdiyyə aktlarının qəbul edilməsi və qüvvəyə minməsi qaydasını, bələdiyyənin hesabatını, bələdiyyənin daimi və başqa komissiyaları və vətəndaşların yığıncaqları kimi məsələləri tənzimləyir.

Bələdiyyənin iclasında qəbul edilmiş nizamnamə Azərbaycan Respublikasının qanunu ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada dövlət qeydiyyatına alınmalıdır. Bələdiyyə nizamnamələri Azərbaycan Respublikasının Hüquqi Aktların Dövlət Reyestrinə daxil edilməsi üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanı olan Ədliyyə Nazirliyinə təqdim edilir və nizamnamə Azərbaycan Respublikasının Hüquqi Aktların Dövlət Reyestrinin elektron variantında dərc edildiyi gündən qüvvəyə minmiş hesab olunur.

Bələdiyyə nizamnaməsinə əlavə və dəyişikliklər yalnız bələdiyyənin iclası və vətəndaş yığıncağı tərəfindən edilə bilər.

Bələdiyyələrin fəaliyyətini tənzimləyən əsasnamələr:

Bələdiyyələrin komissiyalarının və yaxud bələdiyyə nəzdində yaradılmış hər hansı orqanının fəaliyyətini tənzimləmək məqsədilə qəbul edilmiş qanuna əsasən, müvafiq əsasnamələr Milli Məclisin qərarı ilə qəbul edildikdən sonra hüquqi qüvvəyə minmiş hesab edilir. Bələdiyyələrin fəaliyyəti ilə əlaqədar qəbul edilmiş əsasnamələr aşağıdakılardır:

1. "Bələdiyyələrin vergi xidməti orqanı haqqında" Əsasnamə;

2. "Bələdiyyə torpaqlarının ayrılmasına dair sənədlərin hazırlanması və razılaşdırılması qaydaları haqqında" Əsasnamə;

3. "Bələdiyyələrin daimi və başqa komissiyaları haqqında" Əsasnamə;

4. "Bələdiyyələrin dövlət reyestrinin aparılması və onlara şəhadətnamənin verilməsi haqqında" Əsasnamə;

5. "Azərbaycan Respublikasında yerli özünüidarəetmə üzrə Əlaqələndirmə Şuraları haqqında" Əsasnamə;

6. "Bələdiyyələrin məhəllə komitələri haqqında" Nümunəvi Əsasnamə;

7. "Bələdiyyə torpaqlarının ayrılmasına dair sənədlərin hazırlanması və razılaşdırılması qaydaları haqqında" Əsasnamə;

8. Bələdiyyələrin regional assosiasiyalarının nümunəvi Əsasnaməsi.

Bələdiyyələrin fəaliyyətini tənzimləyən təlimatlar:

Bələdiyyələrlə bağlı təlimatlar əsasən Mərkəzi Seçki Komissiyası tərəfindən qəbul edilib. Mərkəzi Seçki Komissiyası tərəfindən qəbul edilən təlimatlar aşağıdakılardır:

1. "Bələdiyyələrə seçkilər üzrə Məntəqə Seçki Komissiyasının tərkibinin formalaşdırılması üçün püşkatma keçirilməsi qaydaları haqqında" Təlimat;

2. "Bələdiyyələrə seçkilər üzrə ərazi və seçki komissiyalarının iş vaxtı, haqqı ödənilən komissiya üzvlərinin rəsmiləşdirilməsi qaydaları haqqında" Təlimat;

3. "Bələdiyyələrə seçkilər üzrə ərazi və məntəqə seçki komissiyalarının vaxtından əvvəl vəzifəsindən azad edil-

miş üzvlərinin yerinə yeni üzvlərin seçilməsi qaydaları haqqında” Təlimat;

4. “Bələdiyyələrə seçkilər üzrə seçicilərin təşəbbüs qruplarının yaradılması qaydaları haqqında” Təlimat;

5. “Bələdiyyələrə namizədliyi irəli sürülmüş şəxslərin bildiriş sənədlərinin ərazi seçki komissiyalarında qəbul edilməsi və yoxlanılması haqqında” Təlimat;

6. “Bələdiyyə seçkilərində müşahidəçilərin fəaliyyət qaydaları haqqında” Təlimat;

7. “Bələdiyyə üzvlüyünə namizədin vəkil etdiyi şəxslərin fəaliyyət qaydaları haqqında” Təlimat;

8. “Seçki bülletenlərinin çap olunması və məntəqə seçki komissiyalarına verilməsi qaydaları haqqında” Təlimat;

9. “Bələdiyyələrə seçkilərdən sonrakı dövrdə ərazi seçki komissiyalarının iş qaydası haqqında” Təlimat;

10. Bələdiyyələrə seçkilərdə səsvermənin nəticələri haqqında Məntəqə Seçki Komissiyası protokolunun doldurulması və yoxlanılması qaydaları;

11. “Bələdiyyəyə seçkilərdə eyni sayda səs toplamış namizədlər arasından bələdiyyə üzvünü müəyyən etmək məqsədilə püşkatma keçirilməsi qaydaları haqqında” Təlimat;

12. “Bələdiyyələrə seçkilər günü Məntəqə Seçki Komissiyasının iş qaydası haqqında” Təlimat;

13. “Bələdiyyə seçkilərində seçicilərin təşəbbüs qruplarının yaradılması, namizədlərin öz təşəbbüsü ilə və ya seçicilərin təşəbbüs qrupları tərəfindən irəli sürülməsi qaydaları haqqında” Təlimat;

14. “Bələdiyyə seçkilərində namizədlərin siyasi partiya və siyasi partiyaların blokları tərəfindən irəli sürülməsi qaydası haqqında” Təlimat;

15. “Bələdiyyə seçkilərində bələdiyyə üzvlüyünə namizədin müdafiəsi üçün seçici imzalarının toplanması, imza vərəqələrinin və onlara əlavə edilməli olan sənədlərin dairə seçki komissiyasına təqdim edilməsi qaydaları haqqında” Təlimat;

16. “Bələdiyyə seçkilərində namizədliyin qeydə alınması məqsədilə könüllü qeydiyyat depozitinin köçürülməsi və sonradan qaytarılması qaydaları haqqında” Təlimat;

17. “Azərbaycan Respublikasında daimi yaşayan vətəndaşlığı olmayan şəxslərin və əcnəbilərin bələdiyyə seçkilərində iştirakına dair” Təlimat;

18. “Azərbaycan Respublikası vətəndaşının bələdiyyə seçkilərində müşahidə aparması qaydaları haqqında” Təlimat;

19. “Bələdiyyə seçkilərinə xüsusi seçki hesablarının açılmasının və aparılmasının uçotu. Hesabatı qaydası, habelə namizədlərin, qeydə alınmış namizədlərin, siyasi partiyaların, siyasi partiyalar bloklarının seçki fondlarına vəsaitin daxil olması və xərclənməsi qaydaları haqqında” Təlimat;

20. “Bələdiyyə seçkilərinin hazırlanması və keçirilməsində dövlət büdcəsindən ayrılan maliyyə vasitələrinin seçki komissiyaları arasında bölüşdürülməsi, göstərilən vasitələrdən təyinatı üzrə istifadəyə nəzarət edilməsi qaydaları haqqında” Təlimat;

21. “Azərbaycan Respublikasında bələdiyyə seçkilərində beynəlxalq (xarici) müşahidəçilərin fəaliyyət qaydaları haqqında” Təlimat.

5.3. Bələdiyyələrin qərar qəbuletmə mexanizmləri

Bələdiyyə qərarlarının qəbul edilməsi prosesi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, “Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu və bələdiyyələrin nizamnamələrinə əsasən tənizmlənir. Qanunvericiliyə görə, bələdiyyə qərarlarının qəbulu prosesi aşağıdakı iki ayrı mexanizmdən ibarətdir:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və “Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa görə, bələdiyyə üzvlərinin iclası tərəfindən qəbul edilən qərarlar;

2. Vətəndaş yığıncaqları tərəfindən qəbul edilmiş bələdiyyə qərarları.

Bələdiyyənin iclasları ayda bir dəfədən az olmayaraq bələdiyyənin sədri tərəfindən çağırılır və bələdiyyə üzvlərinin yarından çoxu iştirak etdikdə səlahiyyətlidir.

Bələdiyyə qərarları Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 145-ci maddəsinin II hissəsinə uyğun olaraq, bələdiyyə iclaslarında baxılan məsələlərə dair bələdiyyə üzvlərinin sadə səs çoxluğu ilə qəbul edilir. Yerli vergilər və ödənişlərlə bağlı qərarlar isə istisna olaraq digər məsələlərlə müqayisədə sadə səs çoxluğu ilə deyil, bələdiyyə üzvlərinin üçdə iki səs çoxluğu ilə qəbul edilir.

Bələdiyyələrin hüquqi aktlarının surətləri qəbul edildiyi gündən 3 gün keçənədək daxil edilmək məqsədilə Hüquqi Aktların Dövlət Reyestrinə, 5 iş günündən gec olmayaraq isə bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarəti həyata keçirən orqana təqdim edilməlidir.

Bələdiyyə iclasında qəbul edilmiş normativ xarakterli aktlar öncə bələdiyyə iclası tərəfindən təsdiq olunur, daha sonra bələdiyyənin sədri, sədr olmadıqda isə onun vəzifəsini icra edən müavini tərəfindən imzalanmış müşayiət məktubu ilə birgə Azərbaycan Respublikasının Hüquqi Aktların Dövlət Reyestrinə təqdim edilir. Sənəd Dövlət Reyestrinin elektron variantında dərc edildiyi gündən hüquqi qüvvəyə minir.

Bələdiyyə qərarları aşağıdakı iki halda etibarsız sayılır:

1. Bələdiyyə qərarları onları qəbul etmiş orqanlar tərəfindən ləğv olunduqda;
2. Məhkəmənin bələdiyyə qərarının etibarsız hesab olunması haqqında hökmü əsasında.

Qanuna əsasən, bələdiyyə qərarlarının icra edilməməsi fiziki və hüquqi şəxslər üçün məsuliyyətə səbəb olur. Bələdiyyə qərarlarının təmininə bələdiyyənin icra aparatı nəzarət edir. Həmçinin, bələdiyyənin sədri və sədr müavini bələdiyyə qərarlarının həyata keçirilməsinə nəzarəti təmin edirlər.

5.4. Bələdiyyələrin qərarları, normativ xarakterli aktları

“Normativ xarakterli akt” dedikdə, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Qanunla məhdud subyektlər dairəsi üçün məcburi davranış qaydalarını əks etdirən və dəfələrlə tətbiq olunmaq üçün nəzərdə tutulmuş müəyyən formalı rəsmi sənəd başa düşülür.

Yerli özünüidarəetmə orqanlarının normativ xarakterli aktlarının hazırlanması və qəbul edilməsi ilə bağlı hüquqi məsələlər Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Qanunu, “Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, “Yerli (bələdiyyə) vergi və ödənişləri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2011-ci il 26 oktyabr tarixli 508 nömrəli Fərmanı ilə təsdiqlənmiş “Yerli icra hakimiyyəti və yerli özünüidarəetmə orqanlarının normativ xarakterli aktlarının hazırlanması və qəbul edilməsi Qaydaları” və digər hüquqi aktlar vasitəsilə tənzimlənir.

Bələdiyyələr tərəfindən qəbul edilən qərarların hüquqi qüvvəsinə gəlicə, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Qanununun 4.4 bəndinə əsasən, yerli özünüidarə orqanlarının qərarları normativ xarakterli akt olaraq qəbul edilir.

Bələdiyyə qərarlarına əməl etmək məcburidir və təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq, bələdiyyənin ərazisində yerləşən bütün hüquqi, fiziki şəxslər tərəfindən hökmən icra edilməlidir. Bələdiyyə qərarlarının hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən icra edilməməsi qanuna müvafiq surətdə məsuliyyətə səbəb olur. Bələdiyyə qərarlarının icrası məcburi olsa da, hər bir bələdiyyə qəbul etdiyi qərar da öz ərazisində yerləşən hüquqi və fiziki şəxslərin hüquq, eləcə də səlahiyyətlərinin pozulmamasına çalışmalıdır.

Həmçinin, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Qanununun 4.3-cü maddəsinə əsasən, yerli özünüidarətmə orqanlarının normativ xarakterli aktları müvafiq normativ hüquqi akt əsasında qəbul edilməli və onun müvafiq normasına istinad olunmalıdır. Yəni bələdiyyələrin qəbul etdiyi normativ xarakterli aktlar məqsədindən asılı olaraq, həmin məsələni tənzimləyən normativ hüquqi aktın (konstitusiyası, qanun, fərman və s.) müvafiq normasına (maddəsi, bəndi, hissəsi) əsaslanmalıdır. Bu, o deməkdir ki, bələdiyyələrin normativ xarakterli aktları Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına, referendumla qəbul edilmiş aktlara, qanunlara, fərmanlara, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarlarına, mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktlarına uyğun olmalı, həmin normativ hüquqi aktlarla ziddiyyət təşkil etməməlidir.

Eyni zamanda, bələdiyyə orqanlarının fəaliyyətində hüquq pozuntusuna səbəb olacaq hərəkətlər baş verərsə,

fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən "Bələdiyyələrin statusu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən, bələdiyyələrin, bələdiyyə orqanlarının və onların vəzifəli şəxslərinin qərar və hərəkətlərindən (hərəkətsizliyindən) bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarəti həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanına və ya məhkəməyə qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada şikayət verilə bilər.

Bələdiyyə qərarlarının icrasını həyata keçirən orqan bələdiyyələrin icra aparatıdır. Bələdiyyələrin icra aparatının tərkibi bələdiyyənin sədrindən, yerli əhaliyə xidmət, iqtisadi, ekoloji, sosial müdafiə və sosial inkişaf proqramlarını həyata keçirmək üçün yaradılan idarə, şöbə və digər struktur bölmələrdən ibarətdir.

Bələdiyyə iclaslarında və yaxud vətəndaş yığıncaqlarında qəbul edilmiş bələdiyyə qərarları yalnız onları qəbul etmiş orqanlar tərəfindən ləğv edilə və ya məhkəmənin qərarı ilə etibarsız sayıla bilər.

5.5. Bələdiyyələrin fəaliyyətini tənzimləyən beynəlxalq hüquq normaları

Bələdiyyələrin fəaliyyətini tənzimləyən beynəlxalq hüquq norması dedikdə, əsasən 1985-ci il oktyabrın 15-də Strasburq şəhərində ingilis və fransız dillərində iki eyni hüquqi qüvvəyə malik nüsxədən ibarət olmaqla imzalanmış "Yerli özünüidarə haqqında" Avropa Xartiyası başa düşülür.

Xartiyanın yaradılmasında və imzalanmasında ali məqsəd Avropa Şurasına üzv dövlətlərdə demokratiyanın inkişafı, Avropanın müxtəlif ölkələrində yerli özünüidarə etmə orqanları olan bələdiyyələrin müdafiəsinin və möhkəmləndirilməsinin təmini, demokratik dəyərlərin və hakimiyyətin mərkəzləşdirilməsi prinsiplərinə əsaslanan Avropanın qurulmasına əhəmiyyətli töhfə verməkdir.

Xartiyanı ilk olaraq Almaniya, Avstriya, Danimarka, Lixtenşteyn, Lüksemburq olmaqla 5 ölkə qəbul edib. Daha sonra tədricən Avropa Şurasına üzv olan digər ölkələr də Xartiyanı ratifikasiya edib. Avropa Xartiyası Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlərin imzalaması üçün açıqdır. Xartiya Avropa Şurasının üzv dövlətləri tərəfindən ratifikasiya edilməli, qəbul olunmalı, yaxud bəyənilməlidir. Təsdiqnamələr, yaxud qəbuletmə və ya bəyənmə haqqında sənədlər saxlanılmaq üçün Avropa Şurasının baş katibinə təhvil verilir. Xartiyaya qoşulmağa öz razılığını bildirmiş, Avropa Şurasının üzvü olan istənilən dövlət üçün Xartiya təsdiqnamənin, qəbuletmə və ya bəyənmə haqqında sənədin saxlanılmaq üçün təhvil verilməsindən sonra gələn ayın birinci günü qüvvəyə minir.

Xartiyanı imzalamış dövlətlər qəbul edir ki, demokratik əsaslarla yaradılan və inkişaf edən bələdiyyə sisteminin geniş muxtariyyət əldə etməsi demokratiyanın labüd və təməl şərtlərindəndir. Xartiyaya görə, bələdiyyə idarəçiliyi prinsipi ölkə qanunvericiliyində və mümkün olduğu təqdirdə ölkənin konstitusiyasında əksini tapmalıdır. Dövlətin ali qanunu olan konstitusiyada təsbit edilmiş yerli

özünüidarə prinsipləri və səlahiyyətləri bələdiyyələrin fəaliyyətinin hüquqi təminatı olmaqla onların işini daha da asanlaşdıracaq.

Xartiyaya əsasən, yerli özünüidarəetmə dedikdə, bu orqanların dövlət işlərinin xeyli hissəsini reqlamentləşdirmək və qanun çərçivəsində fəaliyyət göstərərək, məsuliyyəti öz üzərinə götürməklə onu yerli əhalinin maraqlarına uyğun idarə etmək hüququ və real qabiliyyəti başa düşülür. Yerli əhalinin maraqlarına uyğun idarə etmək hüququ olduğu üçün bələdiyyə orqanlarına verilən səlahiyyətlər bir qayda olaraq tam və müstəsna olmalıdır. Onlar başqa bir hakimiyyət orqanı, mərkəzi və ya regional orqan tərəfindən yalnız qanunla müəyyən edilmiş hüdudlarda mübahisələndirilə, yaxud məhdudlaşdırıla bilər.

Xartiyanın prinsiplərindən biri də tərəf dövlətlərdə yerli özünüidarə orqanlarının ümumi maraqlarının qorunması və inkişafı naminə bələdiyyələrə yerli özünüidarə orqanlarının beynəlxalq birliklərinə daxil olmaq hüququ tanınmasının dövlətlər tərəfindən təminatının əksini tapmasıdır. Xartiyada qeyd edilmiş yerli özünüidarə prinsipləri onu imzalamış dövlətlərin ərazisində mövcud olan yerli özünüidarə orqanlarının bütün kateqoriyalarını əhatə edir.

“Yerli özünüidarə haqqında” Avropa Xartiyasına əsasən, bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarət birmənalı olaraq yalnız qanunçuluğa və konstitusiyanın ali prinsiplərinə əməl olunmasının təmini səbəbi ilə həyata keçirilə bilər. Bununla belə, tətbiq edilən inzibati nəzarət yerli

özünüidarətmə orqanlarının onlara verilmiş səlahiyyətləri necə yerinə yetirməsinə yuxarıda duran hakimiyyət orqanlarının nəzarətini də əhatə edə bilər.

Dövlət tərəfindən bələdiyyə orqanları üzərində inzibati nəzarət elə formada həyata keçirilməlidir ki, nəzarətədiçi orqanın müdaxilə dərəcəsi bu müdaxilənin müdafiə etməyi nəzərdə tutduğu mənafeyinə əhəmiyyətinə uyğun olsun.

Xartiyada yerli özünüidarə orqanlarının milli iqtisadi siyasət çərçivəsində kifayət qədər maliyyə vəsaitinə malik olmaq hüququ var. Onlar öz funksiyalarını yerinə yetirmək üçün həmin vəsaitlər barədə sərbəst sərəncam verə bilərlər.

Xartiyada dövlət tərəfindən yerli ərazi bölgüsü ilə əlaqədar hər hansı bir dəyişiklik zamanı öncədən müvafiq yerli özünüidarətmə orqanları ilə, yəni bələdiyyələrlə məsləhətləşməyin zəruriliyi qeyd edilir. Dövlət tərəfindən qanuna uyğun olaraq ediləcək dəyişikliklər əsasən referendum yolu ilə həyata keçirilir.

Bələdiyyələrin maliyyə məsələsinə gəlinə, Xartiyada hər bir bələdiyyə orqanının milli iqtisadi siyasət çərçivəsində öz funksiyalarını həyata keçirən zaman sərbəst şəkildə istifadə edəcəyi kifayət qədər maliyyə vəsaitinə sahib ola bilmək hüququ göstərilir. Maliyyə vəsaitinin müəyyən bir qismi yerli rüsum və vergilərin hesabına daxil olmalıdır ki, bunların da ölçüsünü yerli özünüidarətmə orqanları qanunun müəyyən etdiyi hədlərdə təyin etməkdə haqlıdır.

İmkan daxilində maliyyə baxımından zəif olan və yaxud konkret layihələrin maliyyələşməsi məqsədilə bələdiyyə orqanlarına maliyyə yardımının verilməsi nəzərdə tutulmalıdır. Lakin bir şərtlə ki, dövlət tərəfindən ayrılacaq maliyyə yardımının verilməsi yerli özünüidarəetmə orqanlarının öz səlahiyyətləri sahəsində seçmək azadlığının ziyanına olmasın və bələdiyyələrin hüquqlarını məhdudlaşdırməsin. Ümumilikdə isə yerli özünüidarə orqanları vəsaitinin əsaslandığı maliyyə sistemləri kifayət qədər çeşidli və çevik olmalıdır. Bələdiyyələrə maliyyə yardımı məsələsində məqsəd bələdiyyə gəlirlərinin bir sahədən asılı olmamasıdır.

Xartiyaya əsasən, yerli hakimiyyət orqanları ümumi qanunvericilik müddəalarını pozmadan, yerli tələbata cavab verən və səmərəli idarəetməni təmin edən daxili inzi-bati strukturlarını özləri müəyyənləşdirmək hüququna malikdir. Bu səbəbdən bələdiyyədə ödənişli əsaslarla fəaliyyət göstərən bələdiyyə qulluqçularının iş qəbulu zamanı səriştəli, təcrübəli və yüksək ixtisaslı kadrlar seçiminə əməl edilməli, yəni seçim sağlam və ədaləti olmalıdır.

Xartiya imzalandığı gündən 5 illik müddətdə heç bir dövlət tərəfindən etibarsız elan edilə bilməz. Dövlətlər 5 il müddətinə bu Xartiyadan çıxə bilməz. 5 illik müddətdən sonra Xartiyəni tərək etmək istəyən dövlət 6 ay öncədən Avropa Şurasının baş katibinə bu istək barədə ilkin bildiriş göndərir. Xartiyənin mövcudluğunun qorunması məqsədilə müqaviləni imzalamış tərəflərin sayının dördədən az olmaması sənəddə əksini tapıb.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən “Yerli özünüidarə haqqında” Avropa Xartiyasının təsdiq edilməsi haqqında” Qanun qəbul edilib və 2001-ci il dekabrın 25-də Xartiyanın qəbulu təsdiqlənib.

VI FƏSİL

BƏLƏDİYYƏNİN İQTİSADI VƏ MALİYYƏ ƏSASLARI

6.1. Bələdiyyə mülkiyyəti

Hər hansı bir sistemin yaşaması və inkişaf etməsi üçün onun iqtisadi əsasları mühüm amildir. Bələdiyyələrin fəaliyyətini davamlı olaraq həyata keçirməsi üçün iqtisadi əsaslarının formalaşdırılmasına ehtiyac var. Bələdiyyə sisteminin iqtisadi əsaslarının təməlində bələdiyyə mülkiyyəti, yerli büdcə və büdcədən kənar fondlar, bələdiyyənin istehsal, xidmət və digər iqtisadi fəaliyyətlər durur.

Azərbaycan Respublikasının mülki qanunvericiliyinə əsasən, mülkiyyət növlərindən biri də bələdiyyə mülkiyyətidir. Bələdiyyə mülkiyyəti dedikdə, yerli vergilər və ödənişlər hesabına formalaşan yerli büdcənin vəsaiti, bələdiyyənin büdcədən kənar fondları, bələdiyyə əmlakı, habelə bələdiyyə torpaqları, bələdiyyə müəssisələri və təşkilatları, bələdiyyə mənzil fondları və qeyri-yaşayış binaları, dövlət və xüsusi mülkiyyətdə olmayan yollar, bələdiyyə təhsil, tibb, mədəniyyət və idman müəssisələri, digər bütün növ daşınar və daşınmaz əmlakların daxil olduğu bələdiyyənin əmlak kompleksi nəzərdə tutulur.

“Bələdiyyə mülkiyyəti” dedikdə, bir-biri ilə əlaqədə olan aşağıdakı iki mühüm amilin sintezi başa düşülür:

1. Əmlak-təsərrüfat amili;
2. İqtisadi dəyər, yəni maliyyə amili.

Bələdiyyə mülkiyyətində olan əmlakın qorunub saxlanılması, qanunun tələblərinə uyğun idarə edilməsi bələdiyyələrin maliyyə vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına və fəaliyyətinin daha səmərəli təşkilinə təsir göstərir. Məlumdur ki, bələdiyyə maliyyəsini təşkil edən ən mühüm iqtisadi əsaslardan biri də bələdiyyə əmlakı və bələdiyyə torpaqlarıdır. İnkişaf etmiş dövlətlərin bələdiyyə idarəçiliyi təcrübəsinə əsasən, bələdiyyələr mülkiyyətlərində olan əmlakları satmaqla deyil, onları icarəyə verməklə və yaxud hər hansı istehsalat sahəsi yaratmaqla stabil maliyyə əldə edirlər.

“Bələdiyyə mülkiyyətinə əmlakın verilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən, bələdiyyə əmlakının yaranmasının mənbələri aşağıdakılardır:

- bu qanuna və digər normativ hüquqi aktlara uyğun olaraq bələdiyyələrin mülkiyyətinə verilən dövlət əmlakı;
- bələdiyyələrin fəaliyyəti nəticəsində əldə olunan və yaradılan əmlak;
- fiziki və hüquqi şəxslərin, beynəlxalq təşkilatların və fondların bələdiyyələrə könüllü maddi yardım şəklində verdiyi əmlak;
- varisi olmayan əmlakın bələdiyyələrə keçməsi yolu ilə əldə olunan əmlak;
- bələdiyyələrə vəsiyyət edilən əmlak.

Bələdiyyə torpaqları bələdiyyə mülkiyyət növünün əmlak-təsərrüfat kateqoriyasına daxildir. Bələdiyyə torpaqlarının bələdiyyə mülkiyyətinə verilməsi, bələdiyyə mülkiyyətində olan torpaqlara sahiblik, habelə onlardan istifadə və onlara dair sərəncam verilməsi "Bələdiyyələrin əraziləri və torpaqları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa, digər normativ hüquqi aktlara uyğun həyata keçirilir. "Bələdiyyə torpaqlarının idarə edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 2.1-ci maddəsinə əsasən, müvafiq inzibati ərazi daxilində qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada dövlət mülkiyyətində saxlanmış və xüsusi mülkiyyətə verilmiş torpaqlar çıxılmaqla qalan torpaqlar bələdiyyə torpaqları, yəni bələdiyyə mülkiyyətinə daxil olmuş torpaqlar hesab edilir.

Bələdiyyə mülkiyyətinə verilən torpaqlara daxildir:

1. Ümumi istifadədə olan torpaqlar;
2. Hüquqi və fiziki şəxslərin istifadəsində olan torpaqlar;
3. Ehtiyat fondu torpaqları.

"Torpaq islahatı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən, ümumi istifadədə olan torpaqlara bir qayda olaraq şəhərlərin, qəsəbələrin və kənd yaşayış məntəqələrinin, küçələrin, meydanların, parkların, meşə-parkların, sututurların, stadionların, idman meydançalarının və qəbiristanlıqların altındakı, habelə əhalinin malqarası üçün örüş sahələri, bələdiyyə yollarının və təsərrüfatdaxili yolların, tarla qoruyucu meşə zolaqlarının, yerli əhəmiyyətli su təsərrüfatı obyektlərinin, hidrotexniki qur-

ğuların və ümumi istifadədə olan digər obyektlərin yerləşdiyi torpaqlar aiddir.

Hüquqi və fiziki şəxslərin istifadəsində olan torpaqlara həmin şəxslərin qanuni istifadəsində və icarəsində olan, lakin bələdiyyə mülkiyyətinə daxil edilən torpaqlar daxildir.

Bələdiyyələrin ehtiyat fondu torpaqlarına aşağıdakılar aiddir:

1. Yaşayış məntəqələrinin perspektiv inkişafı üçün cəlb olunan torpaqlar;
2. Hüquqi və fiziki şəxslərin istifadə, eləcə də icarə hüququna xitam verilən bələdiyyə torpaqları;
3. Ehtiyat məqsədləri daşıyan digər bələdiyyə torpaqları.

Bələdiyyələrin mülkiyyətində olan torpaqlara sahiblik, habelə onlardan istifadə və onlara dair sərəncam verilməsi sahəsində idarəetmə mülki və torpaq qanunvericiliyi, habelə "Şəhərsalmanın əsasları haqqında" və "Memarlıq fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə, bələdiyyənin nizamnaməsinə uyğun həyata keçirilir.

Bələdiyyənin öz mülkiyyətinə sahiblik, ondan istifadə və onun barəsində sərəncam vermək hüququ Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında, "Bələdiyyələrin statusu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda və bələdiyyələrin nizamnamələrində əksini tapıb. Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə nəzərdə tutulmuş hallarda isə bələdiyyə mülkiyyətinə nəzarəti bilavasitə əhali

həyata keçirir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və “Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda nəzərdə tutulmuş bələdiyyə vəzifələrindən kənar məqsədlər üçün bələdiyyə mülkiyyətindən istifadə edilə bilməz.

“Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq, bələdiyyələr öz mülkiyyəti olan obyektləri fiziki və hüquqi şəxslərin müvəqqəti, eləcə də daimi istifadəsinə, icarəsinə verə, qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada özgəninkiləşdirə, habelə bələdiyyə mülkiyyətində olan əmlak barəsində başqa əqdlər bağlaya, özəlləşdirilən və ya istifadəyə verilən obyektlərdən istifadə şərtlərini müqavilə və sazişlərlə müəyyənləşdirə bilər.

Bələdiyyə mülkiyyətindən istifadə zamanı əsas məsələ bələdiyyə əmlakının inventarizasiyasının düzgün aparılmasıdır. Əgər bələdiyyələr öz inzibati ərazi vahidləri üzrə bələdiyyə əmlakının inventarizasiyasının düzgün aparılmasını təmin edə bilsə, bunun nəticəsi olaraq yerli vergi və ödənişlər üzrə uçotun dəqiqləşdirilməsinə, yerli büdcə gəlirlərinin artmasına və nəticədə bələdiyyələrin inkişafına nail ola bilərlər.

Qanunla başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, bələdiyyə mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi qaydasını və şərtlərini əhali bilavasitə və ya bələdiyyə müstəqil surətdə müəyyənləşdirir. Bələdiyyə mülkiyyəti obyektlərinin özəlləşdirilməsindən əldə edilən vəsaitlər bütünlüklə yerli büdcəyə daxil olur.

Qanunvericiliyə əsasən, dövlət bələdiyyə mülkiyyətini müdafiə edir, subsidiyalar, kreditlər, qrantlar vermək yolu ilə bələdiyyə mülkiyyətinin artırılması və inkişafına imkan yaradır. Burada məqsəd yerli özünüidarətmə orqanlarının vətəndaşların problemlərini həll edə biləcək imkanlara və səviyyəyə çatmasına nail olmaqdır.

Qanuna uyğun olaraq, bələdiyyə üzvlərinin ümumi yığıncağında iclasın qərarı ilə bələdiyyənin mülkiyyətində olan obyektlər fiziki və hüquqi şəxslərin müvəqqəti, eləcə də daimi istifadəsinə, icarəsinə verilə bilər. Lakin verilmiş geniş səlahiyyətlər və yaradılmış imkanlar heç də o demək deyil ki, bələdiyyələr öz mülkiyyətlərindən necə gəldi istifadə etmək hüququna malikdir. Müvafiq qanunvericiliyə görə, bələdiyyələr öz seçicilərinə bələdiyyə mülkiyyətindən istifadə haqqında hesab verməyə borcludur. Yəni yerli özünüidarətmə orqanları balanslarında olan mülkiyyətdən səmərəli istifadə etməlidir.

6.2. Bələdiyyə vergiləri

Bələdiyyə vergi və ödənişləri

Yerli özünüidarətmənin iqtisadi əsaslarının, maliyyəsinin və büdcəsinin formalaşmasında yerli vergilərin (bələdiyyə vergilərinin) əhəmiyyəti böyükdür.

Bələdiyyə vergisi dedikdə, Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi, “Əmlak vergisi haqqında” Qanunu, “Yerli (bələdiyyə) vergiləri və ödənişləri haqqında” Qa-

nunla təsbit və bələdiyyələrin qərarı ilə müəyyən edilmiş yerli vergilər nəzərdə tutulur.

Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 4-cü maddəsinə əsasən, vergilər dövlət vergiləri, Muxtar Respublika vergiləri və yerli vergilər (bələdiyyə vergiləri) olaraq müəyyən edilib. Yerli özünüidarəetmə orqanlarının maliyyə vəsaitlərinin formalaşmasında yerli vergilərin və ödənişlərin rolu böyük olduğundan bələdiyyə vergilərinin və ödənişlərinin yığımı xüsusi diqqət tələb edir. Yerli vergiləri tam həcmdə və vaxtında ödəmək Azərbaycan Respublikasının vergi qanunvericiliyinə əsasən vergi ödəyicilərinin borcudur.

Məlumdur ki, bələdiyyələrin səmərəli fəaliyyətinin təşkilində və yerli problemlərin həllində maliyyə vəsaitinə ehtiyac var. Bələdiyyələr dövlət büdcəsindən maliyyə vəsaitlərinə görə fəaliyyətlərinin davam etməsi və yerli problemlərin həlli daha çox bələdiyyə vergilərinin toplanılmasından asılıdır.

Bələdiyyə vergilərinə fiziki şəxslərdən toplanan torpaq və əmlak vergiləri, yerli ödənişlər və digərləri daxildir.

Ümumiləşdirməli olsaq, yerli özünüidarəetmə orqanları tərəfindən toplanılan yerli vergilər və ödənişlər bunlardır:

Yerli vergilər:

1. fiziki şəxslərin torpaq vergisi;
2. fiziki şəxslərin əmlak vergisi;
3. bələdiyyə mülkiyyətində olan müəssisə və təşkilatların mənfəət vergisi.

Yerli ödənişlər:

1. Bələdiyyə mülkiyyətində olan torpaqlarda, binalarda və digər obyektlərdə küçə (divar) reklamının yerləşdirilməsi və yayımı üçün ödəniş;

2. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun bələdiyyə mülkiyyətinin özgəninkiləşdirilməsindən, icarəyə və istifadəyə verilməsindən daxil olan ödəniş;

3. Bələdiyyələr tərəfindən xüsusi ayrılmış torpaq sahələrində stasionar və ya səyyar ticarət, ictimai iaşə və digər xidmətlərə görə ödəniş;

4. Bələdiyyə ərazisində mehmanxana, sanatoriya-kurort və turizm xidmətləri göstərən şəxslərdən alınan ödəniş;

5. Bələdiyyə ərazilərində hüquqi və fiziki şəxslərə məxsus olan ixtisaslaşdırılmış avtomobil dayanacaqları və ya bələdiyyələrin qərarına əsasən müəyyən edilmiş yerlərdə bütün növ nəqliyyat vasitələrinin daimi və ya müvəqqəti dayanacaqları üçün ödəniş.

“Bələdiyyələrin vergi xidməti orqanı haqqında əsasnamənin təsdiq edilməsi haqqında” Qanuna və “Bələdiyyələrin vergi xidməti orqanı haqqında” Əsasnaməyə əsasən bələdiyyə vergi və ödənişlərinin yığılı prosesini Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi və digər qanunlarla müəyyən edilmiş qaydada yerli vergilərin hesablanmasını, vaxtında və tam məbləğdə banklar, poçt rabitəsinin milli operatoru, habelə mövcud nağdsız ödəmə vasitələri ilə yerli büdcələrə ödənilməsini bələdiyyələrin vergi xidməti orqanları həyata keçirir.

Eyni zamanda, bələdiyyələrin öz ərazilərində vergi ödəyicilərinin ayrı-ayrı kateqoriyalarını yerli vergilərdən tam və ya qismən azad etmək, vergi dərəcələrini azaltmaq barədə qərar qəbul etmək səlahiyyəti var.

Bələdiyyə vergi və ödənişlərinin nağd şəkildə ödənilməsi qanunvericiliyə ziddir və qadağan edilib. Yerli vergi və ödənişlərin ödənilməsi yalnız banklar, poçt rabitəsinin milli operatoru, habelə mövcud nağdsız ödəmə vasitələri ilə həyata keçirilir.

Vergi Məcəlləsinin 9-cu maddəsində ölkə ərazisində vergilərin ödənilmə vasitəsi kimi Azərbaycan Respublikasının pul vahidi olan manatla (AZN) hesablanılması və ödənilməsi müəyyən edilib.

➤ **Fiziki şəxslərin torpaq vergisi**

Fiziki şəxslərin torpaq vergisi torpaq mülkiyyətçiləri və ya istifadəçilərinin təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələrindən asılı olmayaraq, torpaq sahəsinə görə hər il sabit tədiyyə şəklində hesablanılır. Azərbaycan Respublikasının ərazisində olan torpaq sahələrinə görə mülkiyyətində və istifadəsində olmasından asılı olmayaraq, fiziki şəxslər torpaq vergisi ödəyicisi və torpaq sahələri vergitutma obyektii hesab edilir.

Torpaq sahələrinin yaşayış məntəqəsi üzrə yaşayış fondlarının, həyətyanı və bağ sahələrinin torpaq vergisinin, kənd təsərrüfatı təyinatı üzrə torpaqların vergisinin və sənaye, tikinti, nəqliyyat, rabitə, ticarət-məişət xidməti və digər xüsusi təyinatlı torpaqların vergisinin hesablanması üçün torpağın qiymətləndirilməsi Azərbaycan Res-

publikası Nazirlər Kabinetinin 2000-ci il 29 dekabr tarixli 230 nömrəli qərarı və Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi Dövlət Vergi Xidmətinin 04 noyabr 2022-ci il tarixli 2217040101435800 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmiş "Yerli (bələdiyyə) vergi və ödənişlərin hesablanması, ödənilməsi və uçotu ilə bağlı metodiki vəsait"də göstərilmiş cədvəllərə əsasən müəyyən edilir.

Ölçü vahidinə əsasən hər 100 kvadrat torpaq sahəsi 0.1 ha (1 sot), 10000 kvadrat metr isə 1 hektardır.

1. Yaşayış fondlarının, həyətyanı və bağ sahələrinin torpaq vergisi

Yaşayış fondlarının, həyətyanı sahələrin torpaqları və vətəndaşların bağ sahələrinin torpaq vergisi torpaq sahələrinin yerləşdiyi yaşayış məntəqələrinə görə 1 saylı cədvələ əsasən müəyyənləşdirilir.

Cədvəl 1

Yaşayış məntəqələri	Yaşayış fondlarının, həyətyanı sahələrin torpaqları və vətəndaşların bağ sahələrinin tutduğu torpaqlar (manatla) (hər 100 kvadratmetri (1 sotu) üçün)	
	10000 m ² -dək olduqda	10000 m ² -dən yuxarı olan hissə üçün
Bakı şəhəri, habelə onun qəsəbə və kəndləri	0,6	1,2
Gəncə, Sumqayıt, Xırdalan şəhərləri, Abşeron rayonunun qəsəbə və kəndləri	0,5	1,0
Digər şəhərlər və rayon mərkəzləri	0,3	0,6
Rayon tabeliyində olan şəhərlər, qəsəbələr və kəndlər	0,1	0,2

Bakı şəhəri, habelə onun qəsəbə və kəndlərinin ərazisində torpaq sahəsinin ölçüsü 10000m²-dən (1 hektardan)

az olduqda, hər kvadratmetr üçün torpaq vergisi 0.6 qəpikdən hesablanır.

Bakı şəhəri, habelə onun qəsəbə və kəndlərində fiziki şəxsin xüsusi mülkiyyətində 0.3 ha, yəni 300 m² torpaq sahəsi varsa, cədvələ uyğun olaraq torpaq vergisi $300 \times 0.6 = 1.80$ AZN (bir manat səksən qəpik) təşkil edir. Torpaq sahəsi 10000 m²-dən çox, yəni 1 ha-dan yuxarı olduqda, məbləğ əvvəlki məbləğin iki qatına vurulur. Bu zaman torpaq vergisi hər sot üçün ikiqat hesablanmaqla, yəni 0.1 ha üçün torpaq vergisi 1.20 AZN təşkil edir.

Digər nümunə, məsələn, Abşeron rayonunun qəsəbə və kəndlərində torpaq sahəsinin ölçüsü 10000 m²-dək olduqda, hər kvadrat metr üçün torpaq vergisi 0.5 qəpikdən hesablanır. Abşeron rayonunun qəsəbə və kəndlərində fiziki şəxsin xüsusi mülkiyyətində 0.3 ha torpaq sahəsi varsa, cədvələ uyğun olaraq torpaq vergisi $300 \times 0.5 = 1.50$ AZN (bir manat əlli qəpik) təşkil edir. Torpaq sahəsi 10000 m²-dən yuxarı olduqda məbləq burada da əvvəlki qaydada məbləğin iki qatına vurulur.

2. Sahibkarlıq təyinatlı torpaqların vergisi

Sənaye, tikinti, nəqliyyat, rabitə, ticarət-məişət xidməti və digər xüsusi təyinatlı torpaqlar üçün torpaq vergisi:

Sənaye, tikinti, nəqliyyat, rabitə, ticarət-məişət xidməti və digər xüsusi təyinatlı torpaqlar üçün torpaq vergisinin məbləği və hesablanma qaydası yaşayış məntəqələrinə görə 2-ci cədvələ uyğun olaraq həyata keçirilir.

Cədvəl 2

Yaşayış məntəqələri	Sənaye, tikinti, nəqliyyat, rabitə, ticarət-məişət xidməti və digər xüsusi təyinatlı torpaqlar (manatla) (hər 100 kvadrat metri (1 sotu) üçün)	
	10000 m ² -dək olduqda	10000 m ² -dən yuxarı olan hissə üçün
Bakı şəhəri, habelə onun qəsəbə və kəndləri	10	20
Gəncə, Sumqayıt, Xırdalan şəhərləri, Abşeron rayonunun qəsəbə və kəndləri	8	16
Digər şəhərlər və rayon mərkəzləri	4	8
Rayon tabeliyində olan şəhərlər, qəsəbələr və kəndlər	2	4

Məsələn, fiziki şəxsin xüsusi mülkiyyətində Abşeron rayonunun ərazisində 0.1 ha, yəni 1 sot sənaye, tikinti,

nəqliyyat, rabitə, ticarət-məişət xidməti və digər xüsusi təyinatlı torpaq sahəsi varsa, torpaq vergisi 8 AZN təşkil edir. Bir hektar torpaq vergisinin məbləği $100 \times 8 = 800$ AZN olaraq hesablanır. Yəni bir hektar sənaye, tikinti, nəqliyyat, rabitə, ticarət-məişət xidməti və digər xüsusi təyinatlı torpaqlar üçün fiziki şəxs bələdiyyə büdcəsinə 800 AZN vergi ödəməlidir.

Torpaq sahəsi 1 hektardan artıq olduqda isə 1 hektardan artıq hər sot üçün məbləğ iki qatına hesablanır. Məsələn, əgər fiziki şəxsin 2 hektar torpaq sahəsi varsa, bu zaman ilk 1 hektarı üçün 800 AZN, ikinci hektarı üçün 1600 AZN olmaqla, ümumiləndə 2 hektar torpaq üçün tutulan torpaq vergisi cəmi 2400 AZN təşkil edir.

3. Kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqlara görə torpaq vergisi

Kənd təsərrüfatı torpaqlarının 1 hektarının şərti balı kadastr qiymət rayonları və ora daxil olan inzibati rayonlar üzrə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin “Kadastr qiymət rayonları və ora daxil olan inzibati rayonlar üzrə kənd təsərrüfatı torpaqlarının təyinatı, coğrafi yerləşməsi və keyfiyyəti nəzərə alınmaqla şərti balların müəyyənləşdirilməsi haqqında” 29 dekabr 2000-ci il tarixli 230 №-li Qərarı ilə müəyyənləşdirilib. Burada ölçü vahidi kimi torpağın yerləşdiyi bölgənin keyfiyyət qruplarına əsasən bonitet şkalası, torpaq sahəsinin şərti balı əsas götürülür.

Verginin dərəcəsi 3-cü cədvəl üzrə aparılır:

Cədvəl 3

S№	Kadastr qiymət rayonları və ora daxil olan inzibati rayonlar	Keyfiyyət qrupları	Bonitet şkalası	Torpaq vergisinin hesablanması üçün əkin, dinc və çoxillik əkmələrin altındakı torpaqların 1 hektarının şərti balları
1	Abşeron-Qobustan (Abşeron rayonu, Hacıqabul rayonunun Nəvahi-Atbulaq massivi, Siyəzən və Xızı rayonlarının düzən torpaqları, habelə Bakı və Sumqayıt şəhərlərinin mövcud hüdu-	I II III IV V	100-81 80-61 60-41 40-21 20-1	85 70 60 25 -

	dundan kənarında olan kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqları)			
2	Şabran-Xaçmaz (Xaçmaz rayonu, Şabran, Quba, Qusar və Siyəzən rayonlarının düzən torpaqları)	I II III IV V	100-81 80-61 60-41 40-21 20-1	121 89 57 35 -
3	Qanıx-Türyançay (Balakən, Qax, Zaqatala, Şəki, Oğuz və Qəbələ rayonlarının düzən torpaqları)	I II III IV V	100-81 80-61 60-41 40-21 20-1	180 115 50 15 -
4	Şəki-Zaqatala (Balakən, Qax, Zaqatala, Şəki, Oğuz və Qəbələ rayonlarının dağ torpaqları)	I II III IV V	100-81 80-61 60-41 40-21 20-1	200 150 90 25 -

*Yerli özünüidarəetmənin təməl prinsipləri
və tarixi inkişaf mərhələləri*

5	Qusar-Qonaq- kənd (Qusar, Quba, Şabran, Siyəzən və Xızı rayonlarının dağ torpaqları)	I II III IV V	100-81 80-61 60-41 40-21 20-1	40 20 10 5 -
5 ^a	Xınalıq-Xaltan (Qusar və Quba rayonlarının or- ta və yüksək dağ torpaqları)	I II III IV V	100-81 80-61 60-41 40-21 20-1	38 24 23 8 -
6	Dağ-Şirvan (Şamaxı, İsmay- yllı rayonları, Ağsu və Göyçay rayonlarının dağ torpaqları)	I II III IV V	100-81 80-61 60-41 40-21 20-1	66 50 33 19 -
6 ^a	Qobustan-Xil- milli (Qobustan rayonunun dağ torpaqları)	I II III IV V	100-81 80-61 60-41 40-21 20-1	58 44 29 16 -
7	Gəncə-Qazax	I	100-81	60

	(Samux rayonu, Goranboy, Göygöl, Tovuz, Ağstafa, Şəmkir və Qazax rayonlarının düzən torpaqları, habelə Gəncə və Naftalan şəhərlərinin mövcud hüdu- dundan kənar- da olan kənd təsər- rüfatı təyinatlı torpaqları)	II III IV V	80-61 60-41 40-21 20-1	45 38 26 -
8	Mil-Qarabağ (Bərdə, Ağcəbə- di, Beyləqan, Tərtər rayonları, Ağdam, keçmiş Ağdərə rayonu- nun ərazisi və Xocavəndin dü- zən torpaqları)	I II III IV V	100-81 80-61 60-41 40-21 20-1	127 102 80 45 -
9	Arazboyu (Füzuli, Zəngi- lan və Cəbrayıl rayonlarının	I II III IV	100-81 80-61 60-41 40-21	56 41 37 20

*Yerli özünüidarəetmənin təməl prinsipləri
və tarixi inkişaf mərhələləri*

	düzən torpaqları)	V	20-1	-
10	Daşkəsən-Gədəbəy (Gədəbəy, Daşkəsən rayonları, Goranboy, Göygöl, Şəmkir, Tovuz, Ağstafa və Qazax rayonlarının dağ torpaqları)	I II III IV V	100-81 80-61 60-41 40-21 20-1	42 35 26 16 -
11	Laçın-Qubadlı (Kəlbəcər, Laçın, Qubadlı rayonları və Zəngilan rayonunun dağ torpaqları)	I II III IV V	100-81 80-61 60-41 40-21 20-1	29 23 17 11 -
12	Dağ-Qarabağ (Şuşa, Xocalı rayonları, Xocavənd, keçmiş Ağdərə rayonunun ərazisi, habelə Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl	I II III IV V	100-81 80-61 60-41 40-21 20-1	42 30 27 20 -

	rayonlarının dağ torpaqları)			
13	Muğan-Salyan (Salyan, Saatlı, Sabirabad, İmişli, Neftçala və Biləsuvar rayonları, Hacıqabulun Kürqırağı düzən hissəsi, habelə Şirvan şəhərinin mövcud hüdudundan kənarında olan kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqları)	I II III IV V	100-81 80-61 60-41 40-21 20-1	98 92 75 33 -

*Yerli özünüidarəetmənin təməl prinsipləri
və tarixi inkişaf mərhələləri*

14	Aran-Şirvan (Kürdəmir, Zər- dab, Ucar, Yev- lax, Ağdaş ra- yonları, Ağsu, Göyçay rayonla- rının düzən tor- paqları və Min- gəçevir şəhəri- nin mövcud hü- dudundan kə- narda olan kənd təsərrüfatı təyi- natlı torpaqları)	I	100-81	84
		II	80-61	75
		III	60-41	65
		IV	40-21	30
		V	20-1	—
15	Lənkəran-Astara (Lənkəran, Ma- sallı və Astara rayonlarının düzən torpaqları)	I	100-81	125
		II	80-61	117
		III	60-41	92
		IV	40-21	50
		V	20-1	-

16	Cəlilabad (Cəlilabad rayo- nunun düzən torpaqları)	I	100-81	73
		II	80-61	59
		III	60-41	47
		IV	40-21	-
		V	20-1	-
16 ^a	Üçtəpə-Təzə- kənd (Cəlilabad rayonunun dağ torpaqları)	I	100-81	60
		II	80-61	48
		III	60-41	58
		IV	40-21	-
		V	20-1	-
17	Lerik- Yardımlı (Lerik, Yardımlı rayonları, Ma- sallı, Lənkəran və Astara rayon- larının dağ torpaqları)	I	100-81	35
		II	80-61	24
		III	60-41	18
		IV	40-21	-
		V	20-1	-
18	Şərur-Ordubad (Şərur, Sədərək, Babək, Ordubad və Culfa rayon-	I	100-81	53
		II	80-61	40
		III	60-41	31
		IV	40-21	20

*Yerli özünüidarəetmənin təməl prinsipləri
və tarixi inkişaf mərhələləri*

	larınun düzən torpaqları)	V	20-1	-
19	Şahbuz-Paraqaçay (Şahbuz rayonu, Şərur, Sədərək, Babək, Ordubad, Culfa rayonlarının dağ torpaqları)	I II III IV V	100-81 80-61 60-41 40-21 20-1	24 18 12 8 -

Kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqlar üzrə verginin dərəcəsi 1 şərti bal üçün 0.06 AZN müəyyən edilib.

Məsələn, əgər fiziki şəxsin Abşeron rayonunun Hökməli qəsəbəsində xüsusi mülkiyyətində 1 ha torpaq sahəsi varsa, torpaq vergisinin hesablanması üçün torpağın keyfiyyət qrupu olmaqla bonitet şkalası 81, şərti bal 85, torpaq vergisi 0.06 AZN olarsa, torpaq vergisi aşağıdakı qaydada hesablanacaq:

Bonitet şkalası 81x85 şərti bal x 0.06 torpaq vergisi. $81 \times 85 \times 0.06 = 4.131$ AZN edir. Yəni 1 hektar torpaq sahəsi üçün bir illik kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaq sahəsinin torpaq vergisi 4.13 AZN təşkil edir.

Digər bir nümunə, məsələn fiziki şəxsin Cəlilabad rayonunun düzən torpaqlarında xüsusi mülkiyyətində 10 hektar torpaq sahəsi varsa, torpaq vergisi torpağın keyfiyyət

yət qrupu 2, bonitet şkalası 73, şərti bal 59, torpaq vergisi 0.06 AZN olmaqla aşağıdakı qaydada hesablanacaq:

$73 \times 590 \times 0.6 = 25.84$ AZN (iyirmi beş manat səksən dörd qəpik) təşkil edir. (Ərazi 10 ha olduğu üçün şərti bal 59 deyil, 590 olaraq hesablanır).

Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 207.1-ci maddəsinə əsasən aşağıdakı torpaq sahələri torpaq vergisinə cəlb edilmir:

Yaşayış məntəqələrinin ümumi istifadədə olan torpaqları, dövlət hakimiyyəti orqanlarının, büdcə təşkilatlarının və yerli özünüidarəetmə orqanlarının, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının və onun qurumlarının, dövlətin adından yaradılan publik hüquqi şəxslərin (sahibkarlıq fəaliyyəti məqsədləri üçün istifadə olunan torpaqlar istisna olmaqla), habelə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Fondunun mülkiyyətində və ya istifadəsində olan torpaqlar, fiziki və hüquqi şəxslərin istifadəsinə verilməmiş dövlət, meşə və su fondu torpaqları, Xəzər dənizinin (gölünün) Azərbaycan Respublikasına məxsus olan sektorunun altında yerləşən torpaqlar, dövlət sərhəd zolaqları və müdafiə təyinatlı torpaqlar.

➤ **Fiziki şəxslərin əmlak vergisi**

Fiziki şəxslərin mülkiyyətində olan yaşayış və ya qeyri-yaşayış sahələrinin əmlak vergisi Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin "Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 198.1.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş fiziki şəxslərin əmlak vergisi məqsədləri üçün Bakı şəhərində

yerləşən binalara tətbiq edilən əmsallar”ın təsdiq edilməsi barədə 2015-ci il 6 aprel tarixli 101 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş qaydada hesablanır.

Vergi Məcəlləsinin 197.1.1-ci maddəsinə əsasən rezident və qeyri-rezident fiziki şəxslərin xüsusi mülkiyyətində olan və Azərbaycan Respublikasının ərazisində yerləşən binalar, yerindən və istifadə edilib-edilməməsindən asılı olmayaraq əmlak vergisinin vergitutma obyektidir. Vergi qanunvericiliyinə əsasən fiziki şəxs daşınmaz əmlak dair mülkiyyət hüququnu təsdiq edən sənədləri əldə etdikdən sonra 1 ay ərzində əmlakın yerləşdiyi bələdiyyənin vergi xidməti orqanında uçota durmalıdır.

Fiziki şəxs yuxarıda göstərilən müddətdə uçota durmadıqda, o, bələdiyyənin vergi xidməti orqanı tərəfindən aparılan müşahidə-baxış tədbirlərinin nəticəsi üzrə tərtib olunan pasport qeydiyyatı aktı əsasında uçota alınır və ona 5 gün müddətində müvafiq olaraq şəhadətnamə və ya bildiriş göndərilir.

Fiziki şəxslərin əmlak vergilərinin hesablanma qaydası:

Fiziki şəxslərin mülkiyyətində olan yaşayış və ya qeyri-yaşayış sahələrinin əmlak vergisinin hesablanma qaydası Vergi Məcəlləsinin 198.1-ci maddəsində göstərilmiş cədvəldə (cədvəl 4) verilib. Cədvəldə əmlak vergisi məntəqələrin yerləşdiyi bölgələrə görə müəyyən edilir.

Yaşayış məntəqələri	Fiziki şəxsin xüsusi mülkiyyətində olan yaşayış və qeyri-yaşayış sahələri (manatla)
Bakı	0.4
Gəncə, Sumqayıt şəhərləri və Abşeron rayonu	0.3
Digər şəhərlər (rayon tabeliyində olan şəhərlər istisna olmaqla), rayon mərkəzləri	0.2
Rayon tabeliyində olan şəhərlərdə, qəsəbələrdə və kəndlərdə (Bakı və Sumqayıt şəhərlərinin, habelə Abşeron rayonunun qəsəbə və kəndləri istisna olmaqla)	0.1

Vergi Məcəlləsinə əsasən fiziki şəxsin xüsusi mülkiyyətində olan tikilinin 30 kvadratmetri əmlak vergisindən azaddır. 100 kvadratmetr sahəsi olan tikili bina varsa, tikilinin 30 kvadratmetri həmin şəxsə güzəşt olaraq bağışlanır və yerdə qalan 70 kvadratmetri tikilinin vergisi yerləşdiyi yaşayış məntəqəsi üzrə müəyyən edilmiş qiymətlərə uyğun olaraq hesablanır. Əgər tikilinin sahəsi 30 kvadrat-

metrdən azdırsa, bu zaman tikiliyə əmlak vergisi hesablanmır.

Qeyd edək ki, bu güzəşt yalnız yaşayış sahələri üçün keçərlidir və qeyri-yaşayış sahələrinə şamil edilmir. Yəni fiziki şəxsin xüsusi mülkiyyətində olan və kommersiya məqsədilə istifadə edilən qeyri-yaşayış sahəsinin əmlak vergisi tikilinin yerləşdiyi bölgəyə əsasən hər kvadratmetrə görə 4-cü cədvəldə göstərilmiş vergi əmsalı tətbiq edilməklə güzəştətsiz hesablanır.

Vergi Məcəlləsinin 199.3-cü maddəsinə əsasən məcəllənin 102.2-ci maddəsində göstərilən aşağıdakı şəxslərin ödəyəcəyi əmlak vergisi 30 AZN azaldılır:

1. Müharibə əlilləri;
2. Pensiyaçılar;
3. Müddətli hərbi xidmət dövründə müddətli hərbi xidmət hərbi qulluqçuları və onların ailə üzvləri;
4. Azərbaycan Respublikasının Milli Qəhrəmanları;
5. Sovet İttifaqı və Sosialist Əməyi Qəhrəmanları;
6. Həlak olmuş, yaxud sonradan vəfat etmiş döyüşçülərin dul arvadları (ərləri);
7. 1941-1945-ci illərdə arxa cəbhədə fədakar əməyinə görə orden və medallarla təltif edilmiş şəxslər;
8. Qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada müharibə veteranı adı almış şəxslər;
9. Çernobıl AES-də qəza, mülki və ya hərbi təyinatlı atom obyektlərində, digər radiasiya qəzaları nəticəsində, habelə nüvə qurğularının hər hansı növləri, o cümlədən nüvə silahı və kosmik texnika ilə bağlı olan sınaqlar, tə-

limlər və başqa işlər nəticəsində şüa xəstəliyinə və şüa yükü ilə əlaqədar xəstəliyə tutulmuş və ya bu xəstəlikləri keçirmiş şəxslər.

Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 199.2-ci maddəsinə əsasən misgərlik, qalayçılıq, dulusçuluq və saxsı məmulatlarının, təsərrüfat müxəlləfatının, bağçılıq-bostançılıq alətlərinin, xalq musiqi alətlərinin, oyuncaqların, suvenirlərin, qamışdan və qarğıdan məişət əşyalarının düzəldilməsi, keramika məmulatlarının bədii işlənməsi, bədii tikmə, ağac materiallarından məişət alətlərinin hazırlanması sahəsində hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslərin sənətkarlıq emalatxanalarının binaları və ya binaların bu emalatxanalar yerləşən hissələri əmlak vergisinə cəlb edilmir.

Vergi Məcəlləsinin 197.7-ci maddəsinə uyğun olaraq müvafiq icra hakimiyyəti orqanının qərarına əsasən yaradılan sənaye, yaxud texnologiya parklarının rezidenti olan fiziki şəxslər qanunvericiliyə uyğun olaraq, sənaye və texnologiyalar parkında qeydiyyatda alındıqları hesabat ilindən başlayaraq, 10 il müddətinə sənaye və texnologiyalar parkındakı əmlaklarına görə əmlak vergisini ödəməkdən azaddırlar. Bu maddədə nəzərdə tutulan güzəşt texnologiyalar parkının rezidenti kimi texnologiyalar parkından kənar sistem inteqrasiyası, proqram təminatının hazırlanması və inkişaf etdirilməsi fəaliyyətini həyata keçirən şəxslərə də tətbiq edilir.

➤ **Bələdiyyə mülkiyyətində olan müəssisə və təşkilatların mənfəət vergisi**

Bələdiyyə mülkiyyətində olan müəssisə və təşkilatların mənfəət vergisi dedikdə, bələdiyyələr tərəfindən yaradılmış müəssisələrdən tutulan vergi növü başa düşülür. Vergi qanunvericiliyinə görə, bələdiyyə mülkiyyətində olan müəssisə və təşkilatlar mənfəət vergisinin ödəyicisi olaraq müəyyən edilib.

Bələdiyyə müəssisəsinin bütün gəlirləri, o cümlədən onun Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənar da daimi nümayəndəlikləri vasitəsilə əldə etdiyi gəlirləri, Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənar da əldə etdiyi dividend, faiz, royalti (vergidən azad edilən gəlirdən başqa) ilə Vergi Məcəlləsinin X fəslində göstərilən, gəlirdən çıxılan xərc (vergidən azad edilən gəlirlər üzrə çəkilən xərclərdən başqa) arasındakı fərq mənfəətdir.

Məcəllənin 105.1-ci maddəsində müəssisələrdən tutulan mənfəət vergisinin dərəcəsi 20% olaraq müəyyən edilib. Yəni hansısa bələdiyyə müəssisəsinin illik gəliri 100.000 AZN, çəkilən xərc isə 90.000 AZN olubsa, aradakı fərq 10.000 AZN-dir. Bu isə o deməkdir ki, müəssisənin qazancı 10.000 AZN olub. Müəssisənin xalis gəliri 10.000 AZN olduğu təqdirdə bələdiyyə büdcəsinə ödəniləcək mənfəət vergisinin məbləği 2000 AZN təşkil etməlidir.

Bələdiyyə müəssisələrinin və təşkilatlarının yaradılmasının hüquqi əsası “Bələdiyyələrin statusu haqqında” Qanunun 34-cü maddəsində əksini tapıb. Qanunun bu maddəsində göstərilir ki, bələdiyyələr tərəfindən təsərrüfat

fəaliyyəti və qanunvericiliklə qadağan edilməmiş başqa fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün müstəqil hüquqi şəxslər yaradıla bilər. Yenə həmin qanunun 33-cü maddəsində bələdiyyənin mülkiyyətinə bələdiyyə müəssisələri və təşkilatlarının daxil olması əksini tapır.

6.3. Bələdiyyə torpaqlarının icarəsi

Bələdiyyələr yerli büdcəyə əlavə maliyyə vəsaiti cəlb etmək məqsədilə torpaqlarını Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına və hüquqi şəxslərə, əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə, xarici hüquqi şəxslərə, beynəlxalq birlik və təşkilatlara, eləcə də xarici dövlətlərə qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada icarəyə verə bilər.

Torpaq icarəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi “Torpaq icarəsi haqqında” Qanundan, Azərbaycan Respublikasının Torpaq Məcəlləsindən, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsindən və digər qanunvericilik aktlarından ibarətdir. Bələdiyyə torpaqlarının icarəyə verilməsi şərtləri, müddəti və icarə haqqı tərəflərin razılığı ilə müəyyən edilir və bələdiyyə ilə torpağı icarəyə götürən arasında qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada bağlanılan müqavilədə öz əksini tapır.

Qanunvericiliyə əsasən, bələdiyyə mülkiyyətində olan aşağıdakı torpaqlar icarəyə verilə bilər:

- ehtiyat fondu torpaqları;
- fiziki və hüquqi şəxslərin istifadəsində olan torpaqlar.

Ümumi istifadədə olan torpaqların icarəyə verilməsi bələdiyyə torpaqlarına dair Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunur.

“Torpaq icarəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa görə, torpaqlar mülkiyyətçilərin və ya onların vəkili etdiyi orqanların qərarı (razılığı) ilə bilavasitə, torpaq müsabiqələri və ya hərracları vasitəsilə icarəyə verilir. Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən irəli gələn öhdəlikləri yerinə yetirmək məqsədilə torpağın dövlət icarəsinə verilməsi istisna olmaqla, bələdiyyə torpaqları üzərində icarə hüquqları yalnız açıq torpaq hərracları və ya müsabiqələri vasitəsilə əldə edilə bilər.

Bələdiyyələr mülkiyyətində olan torpaqların torpaq müsabiqələri və ya hərracları vasitəsilə icarəyə verilməsini sərbəst həyata keçirir. Bələdiyyə mülkiyyətində olan torpaqların hərrac və ya müsabiqələr vasitəsilə icarəyə verilməsini qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada Azərbaycan Respublikasının Əmlak Məsələləri Dövlət Komitəsi yanında Torpaqların Dövlət İdarəetməsinin Təşkili üzrə Dövlət Agentliyi təşkil edir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin “Dövlət və bələdiyyə mülkiyyətində olan torpaqların icarə haqqının aşağı həddinin müəyyən edilməsi barədə” 23 dekabr 2000-ci il tarixli 226 sayılı qərarına əsasən, bələdiyyə mülkiyyətində olan torpaqların icarə haqqının aşağı həddi torpaq vergisinin 2 misli miqdarında müəyyən edilib.

Azərbaycan Respublikası Torpaq Məcəlləsinin 73.1-ci maddəsinə əsasən, aşağıdakı hallarda hüquqi və fiziki şəxslərin torpaq üzərində mülkiyyət və ya icarə hüquqlarına xitam verilir:

➤ torpaqdan məqsədli təyinatına uyğun istifadə edilmədikdə;

➤ torpaq vergisi və icarə haqqı üzrlü səbəb olmadan 1 il ödənilmədikdə;

➤ torpaq sahəsinin istifadəyə və ya icarəyə verildiyi müddət qurtardıqda;

➤ hüquqi şəxslərin fəaliyyətinə xitam verildikdə;

➤ torpaqdan məqsədli təyinatına görə istifadə edilmədikdə;

➤ əmək münasibətləri əsasında müvəqqəti istifadə edilən torpaq sahələri ilə əlaqədar işçilərin fərdi əmək müqavilələrinə xitam verildikdə;

➤ istifadə və ya icarə müqaviləsi şərtlərinə əməl edilmədikdə;

➤ kənd təsərrüfatı istehsalı üçün verilmiş torpaq sahəsindən dalbadal 2 il ərzində və qeyri-kənd təsərrüfatı ehtiyacları üçün verilmiş torpaq sahəsindən 1 il ərzində üzrlü səbəb olmadan istifadə edilmədikdə;

➤ istifadə zamanı torpağın keyfiyyətinin pisləşməsinə və eroziyasına, kimyəvi və radioaktiv maddələrlə çirklənməsinə, bataqlıqlaşmasına, təkrar şoranlaşmasına, torpaq sahəsində olan meliorasiya və irriqasiya sistemlərinin istismar qaydalarının pozulmasına, ətraf təbii mühitin çirklənməsinə yol verildikdə;

- dövlət ehtiyacları üçün torpaqların alınması zəruriliyi yarandıqda;
- torpaq sahəsinin mülkiyyətçisinə mənsub olan, həmin sahədə yerləşən tikili və qurğuya mülkiyyət hüququ keçdikdə;
- torpaq mülkiyyətçisi, istifadəçisi (icarəçisi) öldükdə və vərəsələr olmadıqda;
- torpaq sahəsinin ipotekası zamanı ipoteka ilə təmin edilmiş öhdəlik icra edilmədikdə.
-

6.4. Bələdiyyələrin iqtisadi fəaliyyəti

Ölkəmizdə 2025-ci ilədək olan dövr üçün yoxsulluğun azaldılmasını və milli iqtisadiyyatın demək olar ki, bütün sektorlarını əhatə edən strateji yol xəritələri hazırlanıb, hədəflər müəyyənləşdirilib. Bəs, bələdiyyələr ölkədə aparılacaq islahatlara necə qoşulmalı və onların rolu nədən ibarət olmalıdır?

Qeyd edək ki, geniş resurs və imkanlara malik yerli özünüidarəetmə orqanı olan bələdiyyələr iqtisadi inkişaf proqramlarının gerçəkləşməsinə bələdiyyə müəssisələrini və bizneslərini quraraq töhfə verə bilərlər. Eləcə də bələdiyyələrin inkişafı və əlavə maliyyə mənbələrinin əldə edilməsi baxımından da gəlir gətirən bələdiyyə müəssisələrinin təsis edilməsinə ehtiyac var. Bələdiyyələrin iqtisadi fəaliyyəti kənd təsərrüfatı, istehsalat, xidmət və qanunla qadağan edilməyən bütün sahələri əhatə edir.

Qeyd olunduğu kimi, Azərbaycanda hələlik son rəsmi məlumatla əsasən, 1597 bələdiyyə fəaliyyət göstərir. Bu, kifayət qədər böyük rəqəmdir. Bələdiyyələr iri şəhərlərdən qəsəbə və ucqar kəndlərə qədər ölkənin bütün ərazisini əhatə edir. Sənayeləşən şəhərlər, kənd təsərrüfatı, turizm və digər sahələr üzrə Azərbaycanın bütün coğrafiyasını əhatə edən 1597 bələdiyyəni təşkilatlanmış qurum və yaxud şirkət kimi təsəvvür etsək, bələdiyyələrin əhəmiyyətinin şahidi olarıq. Qısacası, iqtisadiyyatın bütün sektorları üzrə bələdiyyə müəssisələrinin qurulması mümkündür. Bələdiyyə müəssisələrinin yaradılması yeni iş yerlərinin açılması, əhalinin sosial rifahının düzəlməsi, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, regionların dirçəlməsi, yoxsulluğun və idxalın azalması, ixracın artması deməkdir.

Bu qədər geniş imkan və resurslara malik olmasına baxmayaraq, maliyyə imkanlarının zəifliyi və biznes təcrübələrinin olmaması bələdiyyə müəssisələrinin yaradılmasına və iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olmasına imkan vermir. Bu səbəbdən bələdiyyələr iqtisadi fəaliyyətə başlamışdan əvvəl üç əsas problem həll edilməlidir:

1. Maliyyə qaynağının əldə edilməsi;
2. Hansı sahələrə kapital qoyuluşunun müəyyənləşdirilməsi;
3. Bələdiyyə nümayəndələrinə biznes təlimlərinin keçirilməsi.

Mövcud maliyyə vəziyyəti ilə bağlı əksər bələdiyyələrin öz maliyyələri hesabına iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olmaları mümkün olmadığından, bu sahənin dövlət dəstəyi-

nə ehtiyacı var. Problemin kredit və qrantlar yolu ilə həll edilməsi mümkündür. Kredit və qrantları aşağıdakı mənbələrdən əldə etmək olar:

1. Bank kreditlərinin verilməsi

Bələdiyyələrin maliyyə yetərsizliyi səbəbindən iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olmaması problemini onların biznes layihələrinə kreditlər ayırmaqla həll etmək olar.

Bələdiyyə kreditlərinin ayrılması aşağıdakı formalarda ola bilər:

- Banklar tərəfindən bələdiyyələrə münasib şərtlərlə xüsusi kredit paketləri təklif olunsun;
- Bələdiyyə kreditləri verən xüsusi bank yaradılsın;
- Bankardan biri sırf bələdiyyə kreditləri üzrə ixtisaslaşsın.

Dövlət tərəfindən bələdiyyələrin götürdükləri kreditlərin sığortalanaraq zəmanət verilməsi riskləri aradan qaldırmış olar.

2. Bələdiyyə İnkişaf Fondunun yaradılması

Bələdiyyə müəssisələrinin yaradılmasına və iqtisadi fəaliyyətinə dəstək olmaq məqsədilə dövlət tərəfindən Bələdiyyə İnkişaf Fondu adlı kredit fondunun yaradılması uğurlu biznes layihələrinin kreditlər vasitəsilə maliyyələşməsinə təmin edə bilər. Dövlət tərəfindən sırf bələdiyyə biznesinə kreditlər verəcək belə bir fondun yaradılması bu sektorda bir ilk olsa da, biznes sahəsində ilk deyil. Oxşar nümunə olaraq Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunu qeyd etmək olar. Yaradılacaq fond vasitəsilə bələdiyyələrə aşağı faizlərlə uzunmüddətli kreditlərin ayrılması mümkündür.

3. Bələdiyyə layihələrinə grant verən fondun və ya agentliyin təsis edilməsi

Yaradılacaq fond və yaxud agentlik bələdiyyələrin uğurlu biznes və sosial layihələrinə grantlar ayıra bilər. Nümunə kimi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Agentliyini, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Gənclər Fondunu və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondunu göstərmək olar. Düzdür, dövlət tərəfindən hər il bələdiyyələr üçün dotasiya ayrılır. 2016-cı ildə bu məbləğ beş milyon iki yüz min manat (5.200.000) təşkil edib. 2021-ci ildə isə dövlət büdcəsindən bələdiyyələrə 6,4 milyon manat maliyyə yardımını, o cümlədən 5,1 milyon manat dotasiya və 1,3 milyon manat subvensiya ayrılıb. 2022-2023-cü illərdə yerli (bələdiyyələr) büdcələrə verilən dotasiya 5.300 və 5.500 milyon, 2023-cü ildə yerli (bələdiyyələr) büdcələrə verilən subvensiya 1.550 milyon manat təşkil edib.

Statistik rəqəmlərdən göründüyü kimi, dövlət tərəfindən bələdiyyələrə verilən dotasiya və subvensiyanın məbləği ildən-ilə artır.

Lakin bələdiyyələr tərəfindən bu dotasiya və yardımlardan səmərəli istifadə edildiyini söyləmək olmaz. Bu problemi aradan qaldırmaq üçün dotasiya bələdiyyələr arasında grant şəklində bölüşdürülə bilər. Yəni bələdiyyələr yerli əhəmiyyətli məsələni layihələşdirib fonda təqdim etməklə grant ala və problemi həll edə bilərlər. Verilmiş grantların səmərəli istifadəsi və layihələrin həyata keçiril-

məsi prosesində şəffaflığın təmini məqsədilə layihə başa çatdıqdan sonra bələdiyyələr hesabat təqdim etməlidirlər.

4. Bələdiyyə lizinq şirkətinin yaradılması

Hazırda Azərbaycanda iqtisadiyyata kapital qoyulduğunda və aqrar sahənin inkişafında lizinq şirkətləri mühüm rol oynayır. Fəaliyyət sahəsi sırf bələdiyyə orqanlarını əhatə edən ixtisaslaşmış bələdiyyə lizinq şirkətləri yaradıla bilər. İxtisaslaşmış bələdiyyə lizinq şirkətinin yaradılması sənaye avadanlıqlarının, maşınların, yeni texnologiyaların, kənd təsərrüfatı işçilərinə kömək məqsədilə müxtəlif servis mərkəzlərinin, istehsal təyinatlı bina və tikililərin istifadəsinin lizinq yolu ilə maliyyələşməsi və digər zəruri tədbirlərin görülməsilə aqrar sahənin inkişafı deməkdir. Bura kənd təsərrüfatı məhsullarının yetişdirilməsi, emal edilməsi, saxlanması və istehlakçıya çatdırılması aiddir.

Maliyyə məsələsi həllini tapdıqdan sonra ikinci məsələ kapital qoyulacaq sahələrin dəqiqləşdirilməsidir. Bunun üçün ilk növbədə görülməli iş bələdiyyə ərazilərinin regionlar üzrə iqtisadi xəritəsinin yaradılmasıdır. İqtisadi xəritə bələdiyyələrin yerləşdiyi ərazinin coğrafi mövqeyi, qaynaqları və resursları nəzərə alınmaqla, yerli bələdiyyələrin təklif və layihələri əsasında formalaşır. Bu xəritədə ərazinin təsnifatı ətraflı olaraq əksini tapmalı və hansı ərazilərdə hansı sahələrə kapital qoyulacağı müəyyənləşməlidir. Məsələn, hər bələdiyyə öz ərazisində sənaye, kənd təsərrüfatı, turizm və digər sahələrdən hansılarla məşğul olmağın mümkünlüyünü göstərməli, təqdim edilənlər xəritədə

əksini tapmalıdır. İqtisadi xəritə hazırlanarkən bu prinsiplər nəzərə alınmalıdır:

- ərazinin iqtisadi-coğrafi mövqeyi;
- ərazinin təbii şəraiti və ehtiyatları;
- ərazi üzrə əhalinin məskunlaşma səviyyəsi;
- ərazinin sahəsi və quruluşu;
- ərazinin tarixən iqtisadi inkişaf xüsusiyyətləri.

İqtisadi xəritə hazırlanarkən tədbirlər planında daxili və xarici bazar öyrənilməli, idxal və ixrac nəzərə alınmalıdır.

1. İdxal

İlk növbədə, daxili bazarın tələbatı nəzərə alınaraq Azərbaycana idxal edilən ərzaq məhsullarının siyahısı çıxarılmalı, bölgədə idxal edilən kənd təsərrüfatı məhsullarının hansının istehsalı və emalının mümkünlüyü planlaşdırılmalıdır. Ölkəyə qida məhsullarının idxalı əsasən ət, süd, kərə yağı və süddən hazırlanmış digər yağlar, meyvə-tərəvəz, buğda, çay, tütün və tütün məmulatları, qənnadı məhsulları və s. məhsullardan ibarətdir. Bələdiyyələrin bölgələrdə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sənayesini inkişaf etdirməsi dövlətimizin ərzaq təhlükəsizliyinin təmini, ölkəmizdən kənara valyuta axınının qarşısının alınması deməkdir.

2. İxrac

Bələdiyyələrin iqtisadi fəaliyyətlə, xüsusən kənd təsərrüfatı sahəsində istehsalatla məşğul olması daxili və xarici bazarların öyrənilərək rəqabət qabiliyyətli kənd təsərrüfatı, emal sənayesi məhsulları üzrə istehsal potensialının

gücləndirilməsi, ixrac əməliyyatlarının keçirilməsi ölkəyə valyuta axınına da təmin edə bilər. Azərbaycandan xarici bazarlara ixrac məhsullarının sırasına spirtli və spirtsiz içkilər, meyvə-tərəvəz, pambıq, şəkər, çay, bitki və heyvan mənşəli piylər, yağlar daxildir.

Növbəti mərhələdə bələdiyyə üzvləri və bələdiyyə qulluqçuları üçün biznes bacarıq və biliklərinin artırılması məqsədilə qabaqcıl təcrübələrə əsaslanan keyfiyyətli biznes təlimləri təşkil edilməlidir. Təlimlərin keçirilməsində məqsəd yaranacaq bələdiyyə müəssisələrini və bələdiyyə biznesini idarə edə biləcək peşəkar, bacarıqlı biznes idarəçilərinin hazırlanmasıdır.

Görüləcək işlərdə bələdiyyə assosiasiyalarının rolu və iştirakı müsbət nəticələr verə bilər. Bələdiyyə assosiasiyaları bu istiqamətdə görüləcək bütün işləri yaxından monitorinq edərək, onların səmərəliliyini və müvafiq yenilikçi təşəbbüsləri, təklifləri, gətirəcəyi faydaları müəyyən edərək, gedişatda maneə yaranacağı təqdirdə onları aradan qaldırmaq istiqamətində tədbirlər planı işləyib hazırlamaqla prosesdə iştirak edə bilər.

6.5 Bələdiyyə turizmi

Yerli özünüidarəetmə orqanlarının çəkdiyi maliyyə sıxıntılarının kökündə bələdiyyələrin davamlı maliyyəsinin və iqtisadi əsaslarının tam formalaşmadığı səbəbi durur. Təəssüf ki, hələ də əksər bələdiyyələrin büdcə gəlirləri torpaq alqı-satqısı və ya vergilər əsasında formalaşır. Hazır-

da bir çox bələdiyyə nümayəndələri bələdiyyə orqanlarının inkişafının yalnız torpaq alqı-satqısı əsasında mümkün olacağını düşünürlər. Halbuki iri şəhərlərdən qəsəbə və ucqar kəndlərə qədər ölkənin bütün ərazisini əhatə edən bələdiyyələr iqtisadi inkişaf proqramları və layihələrin həyata keçirilməsi kimi geniş resurslara, imkanlara malikdir.

Qeyd edək ki, bələdiyyələrin inkişafını təmin edə biləcək iqtisadi imkanlardan biri də milli iqtisadiyyatın əsas sektorlarından olan turizmdir. Son illərin statistik göstəricilərinə görə, turizm Azərbaycanda inkişaf edən sektorların ilk sıralarında yer alır. Bələdiyyələrin bu sektora daxil olması turizm sahələrinin daha da inkişafı və rəqabətə davamlı turizm xidmətləri üzrə keyfiyyətin yüksəldilməsi ilə nəticələnə bilər. Bu turizm sahələrinin sırasına sağlamlıq, qış, yay, kənd, idman, ov, dini, işgüzar, çimərlik, mədəni turizm, ekoturizm və turizmin digər sahələri daxildir. Bələdiyyələrin turizm sektorunda iştirakı ilə mövcud turizm sektoruna “bələdiyyə turizmi” adlı yeni bir turizm sahəsini əlavə etmək mümkündür.

Bu sektorda bələdiyyələrin iştirakına nail ola bilsək, ölkəmizdə turizmin inkişafına və bələdiyyələrin əlavə maddi qazanc əldə etməsinə böyük töhfə verməklə yanaşı, dünyada ilk dəfə olaraq “Bələdiyyə turizmi” hərəkətini başladaraq yeni bir sahənin əsasını qoya bilərik. “Bələdiyyə turizmi” dünyada analoqu olmayan yeni turizm növü olmaqla yanaşı, termin olaraq da yenidir.

Ölkəmizdə şəhər və region bələdiyyələrinin fəaliyyəti müqayisə edildikdə birincinin daha çox inkişaf etdiyinin şahidi oluruq. Bu səbəbdən “bələdiyyə turizmi”nin yaradılması bölgə bələdiyyələrinin və eyni zamanda, bölgələrdə turizm infrastrukturunun inkişafı deməkdir.

“Bələdiyyə turizmi” nədir və onun əsasını nələr təşkil etməlidir?

“Bələdiyyə turizmi”nin əsaslarını yerli özünüidarəetmə orqanlarının turizm sektorunda özünəməxsus tədbirlərin həyata keçirilməsi və bələdiyyələr tərəfindən regionlara turistlərin cəlbi təşkil edir. Bunun üçün ilk olaraq aşağıdakı tədbirlər həyata keçirilməlidir:

1. Hər bir bələdiyyə orqanı tərəfindən ərazisində turizm üçün yararlı resurs və imkanlar müəyyən edilərək siyahıya alınmalıdır. Bura tarixi abidələr, mədəni irs, meşələr, göllər, çaylar, müalicəvi zonalar və turistlər üçün cəlbedici olan digər obyektlər daxildir.
2. Bələdiyyələr arasında ikitərəfli və ya çoxtərəfli əməkdaşlıq qurulmalı, ölkə daxilində qardaş bələdiyyələr yaradılmalı və əlaqələr güclənməlidir. Xüsusən də bölgə bələdiyyələri ilə böyük şəhər bələdiyyələri arasında əlaqələrin qurulması vacibdir.
3. Bələdiyyələr tərəfindən digər bələdiyyələrlə birgə və ya təklikdə turizm şirkətləri təsis edilməlidir. “Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən, bələdiyyələr təsərrüfat fəaliyyəti və qanunvericiliklə qadağan edilməmiş başqa fəaliyyətlə

məşğul olmaq üçün müstəqil hüquqi şəxslər, Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyət (MMC) və digər müəssisələr təsis etməklə biznes sektoruna daxil ola bilər.

4. Bələdiyyələrin beynəlxalq əlaqələri gücləndirilməlidir. “Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən, bələdiyyələr və bələdiyyələrin assosiasiyaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ilə razılaşdırmaqla xarici dövlətlərin yerli özünüidarəetmə orqanları ilə əməkdaşlıq haqqında müqavilələr bağlaya və yerli özünüidarəetmə orqanlarının ixtisaslaşdırılmış təşkilatlarına üzv ola bilərlər.

Daha sonra bələdiyyə orqanları ərazidəki müəyyənləşdirilmiş tarixi, mədəni, gəzməli-görməli və səfalı yerlərə turistlərin cəlb edilməsi istiqamətində aşağıdakı fəaliyyətlərin həyata keçirilməsinə çalışmalıdır:

1. Hər hansı bir bələdiyyə tərəfindən digər bələdiyyələrlə birlikdə və yaxud tək öz ərazilərində yerləşən tarixi abidələrə, mədəni irs, meşələr, göllər, çaylar, müalicəvi zonalara ödənişli turlar və ekskursiyalar təşkil edilə bilər.

2. Bələdiyyələr, xüsusən böyük şəhərlərin bələdiyyələri tərəfindən digər bələdiyyələrin ərazilərində yerləşən tarixi abidələrə, mədəni irs, meşələr, göllər, çaylar, müalicəvi zonalara ödənişli turlar və ekskursiyalar təşkil edilə bilər.

3. Bələdiyyələr tərəfindən turizm şirkətləri təsis edilərək əlavə qazanc əldə oluna bilər.

4. Bölgələrdə bələdiyyələrin təşkilatçılığı ilə mütəmadi olaraq festivallar, konfranslar, təqdimatlar, bayram təd-

birləri və insanların diqqətini cəlb edəcək müxtəlif layihələr həyata keçirilməklə bölgələrə turistlərin marağının və axınının artmasına nail olmaq mümkündür.

5. Bələdiyyələr xarici ölkə bələdiyyələri və bələdiyyələrin yaratdıqları beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələr qurmaqla həmin təsisatlarla turizm sahəsində əməkdaşlıq edərək ölkəmizə xarici turistlər cəlb edə bilərlər. Nümunə olaraq, Azərbaycan bələdiyyələrinin də üzv olduğu 28 dövlətin yerləşdiyi geniş coğrafiyanı, bu coğrafiyada yaşayan yüz milyonlarla insanın həyatı və fəaliyyəti ilə əlaqədar sahələri əhatə edən beynəlxalq təşkilat - Türk Dünyası Bələdiyyələr Birliyini göstərmək olar.

6. Bələdiyyələrin mülkiyyətində turizm xarakterli təsisatlar qurulmalıdır. Bura bələdiyyələrin daxili imkanları və yaxud kreditlər hesabına insanların istirahət edə biləcəkləri kiçik, eləcə də böyük turizm təsisatları olan iaşə obyektlərinin (çayxanalar, kafelər, restoranlar, kiçik və yaxud böyük otellər) qurulması daxildir.

7. Bələdiyyələr iş adamlarının marağını cəlb edəcək şərtlərlə onlarla birgə öz ərazilərində şərikli turizm təsisatlarının qurulmasına nail ola bilər. Məsələn, bələdiyyələr öz torpaqlarını heç bir ödəniş olmadan iş adamlarına bu torpaqlarda yaradıla biləcək turizm təsisatlarının şərikli olmaq şərtilə təqdim edə bilər.

8. Bələdiyyələrlə turizm şirkətləri arasında işgüzar əməkdaşlıq qurulmalıdır. Bölgələrə turlar təşkil edən turizm şirkətləri ilə müqavilə bağlamış bələdiyyələr qanunvericiliklə icazə verilmiş qaydada, şirkət tərəfindən gətiril-

miş turistlərə müəyyən ödənişlər əsasında öz ərazisində istirahət üçün şərait və nahar kimi xidmətlər göstərə bilər.

“Bələdiyyə turizmi”nin təşəkkülü təkcə bələdiyyələrin inkişafına müsbət təsir etməklə məhdudlaşmayacaq, həm də regionlarımızda yeni turizm mərkəzlərinin yaranmasına, yeni iş yerlərinin açılmasına və sakinlərin məşğulluq səviyyəsinin artmasına əhəmiyyətli təsir göstərəcək. Eyni zamanda, bu, ölkəmizdə turizm strategiyasının uğur qazanmasına, dayanıqlı infrastrukturun yaradılmasına, müxtəlif bölgələrin və hətta kəndlərin infrastrukturunun inkişafına səbəb olacaq.

6.6. Bələdiyyələrin su təsərrüfatı

Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericiliyinə uyğun olaraq, bələdiyyələrə su münasibətlərinin tənzimlənməsi sahəsində bir sıra səlahiyyətlər verilib. Bu səlahiyyətlər “bələdiyyələrin su təsərrüfatı” adlanır. Səmərəli istifadə edilərsə, bələdiyyənin su təsərrüfatı xüsusən bölgələrdə əlavə maliyyə qaynağına çevrilə bilər. Bələdiyyənin su təsərrüfatına bələdiyyə torpaqlarında yerləşən yerli əhəmiyyətli yeraltı və yerüstü suların tənzimlənməsi, istifadəsi, mühafizəsi, suların vurduğu zərərin qarşısının alınması ilə əlaqədar tədbirlər daxildir.

Bələdiyyələrin su təsərrüfatı məsələləri Azərbaycan Respublikasının Su Məcəlləsi, “Bələdiyyələrin su təsərrüfatı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, “Yerin təki haqqında”, “Meliorasiya və irriqasiya haqqında”,

“Su təchizatı və tullantı suları haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunları və bələdiyyələrin su təsərrüfatı ilə əlaqədar qəbul edilmiş digər normativ hüquqi aktlarla tənzimlənir. Azərbaycan Respublikası Su Məcəlləsinin 13-cü maddəsinə əsasən, bələdiyyə mülkiyyətində olan torpaq sahələrində yerləşən yerli əhəmiyyətli su obyektləri qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada bələdiyyə mülkiyyətinə verilir.

Məcəlləyə əsasən, bələdiyyə mülkiyyətində olan su obyektləri qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada ümumi istifadəyə, fiziki və hüquqi şəxslərin istifadəsinə, icarəsinə, habelə Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının və hüquqi şəxslərinin mülkiyyətinə verilə bilər.

“Bələdiyyələrin su təsərrüfatı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 19-cu maddəsinə əsasən, su münasibətlərinin tənzimlənməsi sahəsində bələdiyyələrin səlahiyyətləri aşağıdakılardır:

- sulara zərərli maddələrin təsirinin qarşısının alınması və onun nəticələrinin aradan qaldırılması tədbirlərinin hazırlanmasında, həyata keçirilməsində iştirak etmək;
- tullantı sularının təmizlənməsi, zəruri hallarda onların təkrar istifadəyə verilməsi işini təşkil etmək;
- qanunvericiliklə müəyyən edilmiş digər səlahiyyətləri həyata keçirmək.

Azərbaycan Respublikasının Su Məcəlləsinə əsasən, bələdiyyələrin relyef formasına uyğun olaraq yerin üstündə və ya təkində suların toplandığı sərhədləri, ölçüləri və xüsusi su rejimi əlamətləri olan təbii formalaşmış landşaft,

yaxud geoloji struktur sayılan su obyektlərinin istifadəsi və mühafizəsi sahəsində səlahiyyətləri aşağıdakılardır:

➤ bələdiyyə mülkiyyətində olan sututarlara sahiblik, onlardan istifadə və onlar barədə sərəncam vermək;

➤ su obyektlərinin istifadəsi və mühafizəsi tədbirləri həyata keçirilərkən müvafiq ərazilərdə ətraf mühitin mühafizəsi tədbirlərinə əməl olunmasına nəzarət etmək;

➤ müvafiq ərazilərdə yerləşən su obyektlərində içməli və məişət su təchizatı üçün su götürülməsini, çimərlik, heyvanların suvarılması qadağan edilən yerlərini və sudan ümumi istifadənin digər şərtlərini, habelə su obyektlərindən istirahət və idman üçün istifadə yerlərini müvafiq icra hakimiyyəti orqanları ilə razılaşdıraraq müəyyən etmək;

➤ su obyektlərinin istifadəsi və mühafizəsi sahəsində Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş digər səlahiyyətləri həyata keçirmək.

Su təsərrüfatı obyektləri üzərində qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada dövlət mülkiyyətində olan su təsərrüfatı obyektlərini bələdiyyə mülkiyyətinə verməklə, bələdiyyələr tərəfindən yeni su təsərrüfatı obyektləri yaratmaqla, hüquqi və fiziki şəxslərin mülkiyyətində olan su təsərrüfatı obyektlərini əqdlər əsasında bələdiyyə mülkiyyətinə almaqla və qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər şərtlərlə bələdiyyə mülkiyyətinin yaradılması mümkündür.

Bələdiyyələr tərəfindən su təsərrüfatı obyektlərinin idarə olunması bələdiyyələrin özləri və yaxud bələdiyyə-

lərin yaratdıqları su təsərrüfatı müəssisələri tərəfindən həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş hallar, habelə yaşayış məntəqələri daxilində ümumi istifadədə olan içməli məqsədlər üçün istifadə olunan bulaqlar, quyular, kəhrizlər istisna olmaqla bələdiyyələrin su təsərrüfatı obyektlərində sudan ödənişli istifadə olunur. Sudan ödənişli istifadə edilməsinin qaydaları və şərtləri Azərbaycan Respublikasının su qanunvericiliyi və digər müvafiq qanunvericilik aktları, bələdiyyə aktları ilə müəyyən edilir.

Bələdiyyələrin su təsərrüfatı obyektlərində sudan istifadə haqqı və onun diferensiallaşdırılması suyun keyfiyyətindən, istifadəyə görə təyinatından (içməli, texniki, suvarma və s.), su ehtiyatlarının və ona tələbatın fəsillər üzrə dəyişkənliyindən, su təsərrüfatı obyektinin texniki səviyyəsindən, suyun götürülmə və nəql edilmə üsullarından, istehsal xərclərinin həcminə təsir edən digər amillərdən asılı olaraq bələdiyyələr tərəfindən müəyyən edilir. Bələdiyyələrin su təsərrüfatı haqqında qanunvericiliyin pozulmasında təqsirkar olan hüquqi və fiziki şəxslər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada məsuliyyət daşıyır, qanunvericiliyin pozulması ilə bağlı olan mübahisələr qanunvericiliyə uyğun olaraq məhkəmə qaydasında həll edilir.

6.7. Bələdiyyə büdcəsi

Bələdiyyə büdcəsi bələdiyyə maliyyəsinin iqtisadi əsaslarından birini təşkil edən, yerli özünüidarəetməni reallaşdırmaq və bələdiyyə səlahiyyətlərini həyata keçirmək məqsədilə formalaşdırılan maliyyənin toplanıldığı, bələdiyyələrin müstəqil olaraq yığılmış vəsait barədə sərəncam vermək hüququna malik olduğu yerli büdcədir.

Yəni bələdiyyələr yerli büdcələrin tərtibini, təsdiqini və icrasını, onların icrasına nəzarəti müstəqil olaraq həyata keçirir.

Bələdiyyə büdcəsinin əsasını Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 73-cü maddəsinin II hissəsində və 144-cü maddəsinin II hissəsində nəzərdə tutulmuş əsaslarla qanunvericilik və icra hakimiyyətləri tərəfindən bələdiyyəyə verilmiş əlavə səlahiyyətlərin həyata keçirilməsi üçün bələdiyyə üzrə ayrılmış müvafiq zəruri maliyyə vəsaiti, bələdiyyə əmlakının özəlləşdirilməsindən, icarəyə və istifadəyə verilməsindən, fiziki şəxslərdən toplanan torpaq vergisi, fiziki şəxslərdən toplanan əmlak vergisi, yerli lotereyalardan, bələdiyyə mülkiyyətində olan daşınmaz əmlak üzərində reklam daşıyıcısının yerləşdirilməsi ilə bağlı ödəniş, bələdiyyə müəssisə, idarə və təşkilatlarının mənfəətindən tutulan vergi, dotasiyalar, subvensiyalar, transfert ödənişləri, qanuna və bələdiyyələrin qərarlarına müvafiq surətdə digər mədaxil, habelə bələdiyyələrin fəaliyyəti nəticəsində yaranan başqa vəsait təşkil edir.

Bələdiyyə büdcəsinin xərclərinə idarəetmə xərcləri, yerli sosial müdafiə, zəruri hallarda bələdiyyənin ərazisində yaşayan əhəlinin aztəminatlı təbəqəsindən olan mərhumlardan dəfn və yas mərasimlərinin təşkilinə yardım məqsədilə maliyyə yardımı, bələdiyyə qulluqçularının məvacibi, sosial və iqtisadi inkişaf, habelə ekoloji proqramların maliyyələşdirilməsi, sosial-məişət, yaşayış, mədəniyyət və idman obyektlərinin, habelə əhəlinin ümumi istifadəsində olan küçə, həyət və bağların saxlanması xərcləri nəzərə alınmaqla bələdiyyələrin müəyyən etdiyi xərclər daxildir. Bələdiyyə büdcəsindən pul vəsaitlərinin ayrılması yalnız bələdiyyə iclasının qərarı ilə mümkündür.

“Bələdiyyə maliyyəsinin əsasları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 10.3-cü bəndinə əsasən, bələdiyyələr öz nizamnaməsində müəyyən edilmiş qaydada yerli büdcənin icrası haqqında yarımillik və illik hesabatı bələdiyyə iclasına təqdim edir.

Yarım illik maliyyə hesabatları hesabat dövründən sonrakı ayın 15-dək, illik maliyyə hesabatları növbəti ilin yanvarın 30-dək təqdim edilməlidir. Bələdiyyələr təqdim edilmiş maliyyə hesabatlarını bələdiyyə iclasının qərarı ilə 15 (on beş) gün müddətində təsdiq edir. Yerli əhəlini tanış etmək məqsədilə bələdiyyələr illik hesabatı onlara elan, bülleten, vərəqə, yerli mətbuat, internet saytı və s. vasitələrlə çatdırır.

Bələdiyyə büdcəsinin icrasına, o cümlədən sərf edilən vəsaitin təsdiq edilmiş büdcə göstəricilərinə uyğunluğuna

bələdiyyələr nəzarət edir. Bu məqsədlə bələdiyyələr ildə bir dəfədən az olmayaraq yerli büdcənin maliyyə-büdcə ekspertizasına müstəqil auditorları cəlb edir. Yerli əhəlinin keçirilmiş auditin nəticələri haqqında məlumatlandırılması məqsədilə auditin nəticələri onların bələdiyyəyə təqdim edildiyi gündən bir ay müddətinə bələdiyyə binasının qarşısında xüsusi lövhələrdə yerləşdirilməlidir.

VII FƏSİL

DÖVLƏT VƏ BƏLƏDİYYƏ MÜNASİBƏTLƏRİ

7.1. Bələdiyyələrə dövlət himayəsi

Azərbaycan dövləti yerli özünüidarəetmənin inkişafı, bələdiyyələrin öz maliyyəsinin təşkili işini qura bilməsi və bələdiyyə-vətəndaş münasibətlərində bələdiyyələrin özü-nü doğrultması məqsədilə bələdiyyələri himayə edir. Dövlət tərəfindən bələdiyyələrin himayə edilməsi bələdiyyələrə maddi yardımla yanaşı, həm də onların fəaliyyətinin hüquqi təminat sahəsini əhatə edir. Dövlətin bələdiyyələri himayə etməsinin hüquqi təminatları dedikdə, bələdiyyələrin fəaliyyətinin təşkilini təmin edən Azərbaycan Respublikasının milli qanunvericiliyi başa düşülür.

“Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən, dövlət hakimiyyəti orqanları bələdiyyələrin təşəkkülü və inkişafı üçün zəruri, hüquqi, təşkilati və maddi-maliyyə şəraiti yaradır. Dövlət yerli özünüidarəetmə hüququnu həyata keçirməkdə əhaliyə kömək göstərməyə borcludur.

Bələdiyyələrin məhkəmə tərəfindən müdafiəsinə, dövlət orqanlarının qərarları nəticəsində yaranan əlavə xərclərinin ödənilməsinə təminat verilməsi kimi mühüm məsə-

lələr Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 146.5-ci bəndində öz əksini tapıb.

“Bələdiyyələrin maliyyəsinin əsasları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 6.3-cü bəndinə əsasən, icra hakimiyyəti orqanlarının qəbul etdikləri qərarlar nəticəsində yerli büdcələrin gəlirlərinin azalması və ya xərclərinin artması baş verdikdə uyğun azalma və ya artma məbləği bu qərarları qəbul edən orqanlar tərəfindən kompensasiya olunmalıdır.

Konstitusiyada bələdiyyələrin məhkəmə tərəfindən müdafiəsinə təminat verilməsi və dövlət orqanlarının qərarları nəticəsində yaranan əlavə xərclərinin ödənilməsinin qanunverciliklə təmini bələdiyyələrin dövlət tərəfindən himayəsinin təsdiqidir. Lakin dövlətin bələdiyyələri himayə etməsi təkcə hüquqi təminatlarla məhdudlaşmır. Azərbaycan dövləti hər il bələdiyyələrə dotasiya (dövlət büdcəsindən dövlət subyektlərinin büdcəsinə və yerli büdcələrə (və ya digər təşkilatlara) onların gəlir və xərclərini tənzimləmək məqsədilə əvəzsiz verilən maliyyə vəsaiti) ayırır. Hər bir bələdiyyə üçün dotasiyanın ayrılması zamanı ərazidə yaşayan əhəlinin sayı və ölkənin maliyyə ehtiyatlarının formalaşmasında onun xüsusi çəkisi və digər amillər nəzərə alınır. Dotasiyanın ayrılmasında məqsəd maliyyə baxımından zəif olan yerli özünüidarəetmə orqanlarının qorunması və inkişafına nail olmaqdır.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının "Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sistemində daxil olan aktlar" adlanan 148-ci maddəsinin 2-ci hissəsinə əsa-

sən, ölkəmizin tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr qanunvericilik sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsidir.

Yerli özünüidarəetmə orqanlarının fəaliyyətini tənzimləyən və yaxud yerli özünüidarəetmə ilə əlaqədar hər hansısa məsələni özündə ehtiva edən bir sıra beynəlxalq müqavilələr olsa da, bu sahədə ən mühüm beynəlxalq sənəd “Yerli özünüidarəetmə haqqında” Avropa Xartiyasıdır.

“Yerli özünüidarəetmə haqqında” Avropa Xartiyası Azərbaycan Respublikasının 25 dekabr 2001-ci il tarixində qüvvəyə minmiş qanunu ilə təsdiqlənib və Azərbaycan dövləti Xartiyaya əməl etmək öhdəliyini üzərinə götürüb.

Xartiyanın preambulasında qeyd olunur:

“Avropa Şurasının üzvü olub, bu Xartiyanı imzalamış dövlətlər Avropa Şurasının məqsədinin ümumi sərvət sayılan ideal və prinsiplərin tətənəsi və qorunması naminə onun üzvləri arasında daha sıx birliyə nail olmaqdan ibarət olduğunu hesab edərək;

İdarəetmə sahəsində sazişlər bağlanmasının bu məqsəddə xidmət edən vasitələrdən biri olduğunu hesab edərək;

Yerli özünüidarəetmə orqanlarının istənilən demokratik quruluş əsaslarından birini təşkil etdiyini hesab edərək;

Dövlət işlərinin idarə edilməsində vətəndaşların iştirakı hüququnun Avropa Şurasının üzvü olan bütün dövlətlər üçün ümumi sayılan demokratik prinsiplərə aid olduğunu hesab edərək;

Real hakimiyyət verilmiş yerli özünüidarəetmə orqanlarının mövcudluğunun səmərəli və eyni zamanda, vətəndaşa yaxın idarəetməni təmin etməsi qənaətinə söykənərək;

Avropanın müxtəlif ölkələrində yerli özünüidarəetmənin müdafiəsinin və möhkəmləndirilməsinin demokratiya və hakimiyyətin mərkəzləşdirilməsi prinsiplərinə əsaslanan Avropanın qurulmasına əhəmiyyətli töhfə olduğunu dərk edərək;

Bunun qərarlar qəbul etmək səlahiyyəti verilmiş, demokratik yolla yaradılmış orqanlara malik olan və öz səlahiyyəti, onun həyata keçirilməsi qaydası və bunun üçün zəruri olan vəsaitlər baxımından geniş muxtariyyətə malik olan yerli özünüidarəetmə orqanlarının mövcudluğunu nəzərdə tutduğunu təsdiq edərək razılığa gəlirlər.

Tərəflər aşağıdakı maddələrə bu Xartiyanın 12-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada və həcmdə riayət etməyi öhdələrinə götürürlər.

“Yerli özünüidarəetmə haqqında” Avropa Xartiyasının qəbul edilməsində məqsəd yerli hakimiyyətlərin dövlətlər tərəfindən müdafiəsi, hüquq və azadlıqlarının möhkəmləndirilməsinə dair ümumavropa normalarının təminatıdır. Yəni məqsəd bələdiyyələrin dövlətlər tərəfindən qorunmasına və himayə edilməsinə beynəlxalq hüquqi təminat verməkdir”.

7.2. Bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarət mexanizmləri

Bələdiyyələr sakinlər tərəfindən yerli özünüidarəetməni həyata keçirən müstəqil qurum olsa da, fəaliyyətlərinə dövlət tərəfindən qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada və hallarda inzibati nəzarət həyata keçirilir. Dövlət tərəfindən onların fəaliyyətinə inzibati nəzarətdə məqsəd bələdiyyələr tərəfindən qanunçuluq prinsiplərinə əməl edilməsinin təmini, fəaliyyətinin şəffaflıq prinsipi əsasında qurulması və bələdiyyə idarəçiliyinin müasir tələblərə uyğun şəkildə həyata keçirilməsinin təmin edilməsidir.

Bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarətin iki mexanizmi var:

1. Bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarət haqqında qanunvericilik;
2. Bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarəti həyata keçirən orqan.

Bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarəti təmin edən qanunvericilik toplusu Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr, "Bələdiyyələrin statusu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, "Bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarət haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinin "Bələdiyyələrlə İş Mərkəzi haqqında" Əsasnaməsi, Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinin "Bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarət

tin təşkili haqqında” Təlimat və digər normativ hüquqi aktlardan ibarətdir.

“Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda bələdiyyələrin fəaliyyətlərinə inzibati nəzarət mexanizmi kimi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən bələdiyyə, bələdiyyə orqanları və onların vəzifəli şəxslərinin Konstitusiyaya və qanunlara riayət edilməsinə inzibati nəzarətin həyata keçirilməsi əksini tapıb.

İnzibati nəzarəti həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının hansı dövlət qurumu olması “Bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarət haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunlarına əlavələr edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Qanununun icrasının təmin edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 26 may 2004-cü il tarixli (№ 73) Fərmanı ilə müəyyən edilib. Həmən fərmana əsasən, bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarəti həyata keçirən orqanın səlahiyyətlərini Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi həyata keçirir.

Bələdiyyələrin fəaliyyətlərinə inzibati nəzarət Ədliyyə Nazirliyinin Bələdiyyələrlə İş Mərkəzi tərəfindən icra edilir. Bələdiyyələrlə İş Mərkəzi Ədliyyə Nazirliyi mərkəzi aparatında baş idarə səlahiyyətlərinə malik müstəqil qurumdur.

Bələdiyyələrlə İş Mərkəzi öz fəaliyyətini Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin “Bələdiyyələrlə İş Mər-

kəzi haqqında” Əsasnamə, Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin “Bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarətin təşkili haqqında” Təlimat və digər müvafiq qanunvericilik aktları əsasında təşkil edir.

Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən bələdiyyələrə inzibati nəzarətin həyata keçirilməsi Bakı şəhərində baş idarə olan Bələdiyyələrlə İş Mərkəzi olmaqla, yerlərdə regional ədliyyə şöbələri vasitəsilə təmin edilir.

Bələdiyyələrlə İş Mərkəzinin fəaliyyət istiqamətləri aşağıdakılardır:

1. Bələdiyyələrin fəaliyyətinin təşkilinə kömək edir və onlara metodoloji yardım göstərir;
2. Bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarəti həyata keçirir;
3. Qanunla müəyyən edilmiş digər istiqamətlərdə fəaliyyət göstərir.

Bələdiyyələrlə İş Mərkəzi Azərbaycan Respublikasının dövlət gerbinin təsviri və öz adı həkk olunmuş möhürə, müvafiq ştamlara və blanklara malikdir.

“Regional Ədliyyə Şöbələri haqqında” Nümunəvi Əsasnaməyə görə, bu şöbələr Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin müstəqil struktur qurumlarıdır.

Regional şöbənin əhatə etdiyi sahə daha genişdir, yəni bu şöbənin fəaliyyəti Nazirlik sisteminə daxil olan qurumları, digər dövlət orqanlarını, yerli özünüidarəetmə orqanlarını və qeyri-hökumət təşkilatlarını əhatə edir. Bələdiyyələrlə əlaqədar şöbənin əsas istiqaməti bələdiyyələrə me-

todiki kömək göstərmək və onların fəaliyyətinə inzibati nəzarəti həyata keçirməkdir.

Regional şöbənin bələdiyyələrə inzibati nəzarətinin əsas istiqamətlərindən biri bələdiyyələrin qanunvericilik aktlarına, xüsusən də Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanlarına və Nazirlər Kabinetinin qərarlarına riayət edilməsinin təmini istiqamətində tədbirlər görməkdir. Bələdiyyələrlə İş Mərkəzi və regional ədliyyə şöbələri bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarət tədbirlərini tətbiq edir.

Bələdiyyələrlə İş Mərkəzi və regional ədliyyə şöbələri bələdiyyələrlə iş mexanizmini bələdiyyələr tərəfindən qanunvericiliyin pozulması hallarının aradan qaldırılmasına nail olmaq və qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydalar daxilində bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarəti həyata keçirmək prinsipləri əsasında qurur. İnzibati nəzarəti həyata keçirən orqan bələdiyyələrin fəaliyyətində qanunçuluq prinsipinə riayət olunmasının təmini ilə bağlı ümumiləşdirmələr apara, onları öz təklif və tövsiyələri ilə birlikdə müvafiq bələdiyyələrə təqdim edə bilər.

Qanunvericiliyə əsasən, dövlət tərəfindən bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarətin tətbiqi aşağıdakı prinsiplərlə təmin edilir:

1. Bələdiyyə aktları üzrə inzibati nəzarətin həyata keçirilməsi prinsipi

Aktlar bələdiyyə iclaslarında baxılaraq qəbul edilən yerli əhəmiyyətli normativ xarakterli qərarlardır. İclasda

yerli vergilər və ödənişlərlə bağlı qərarlar bələdiyyə üzvlərinin üçdə iki səs çoxluğu ilə, digər qərarlar isə bələdiyyə üzvlərinin sadə səs çoxluğu ilə qəbul edilir və yalnız həmin bələdiyyənin ərazisində hüquqi qüvvəyə malik olur.

“Bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarət haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 6-cı maddəsinə əsasən, bələdiyyə aktlarının bir surəti mütləq inzibati nəzarətin həyata keçirilməsini təmini məqsədilə qəbul edildiyi andan 5 iş günündən gec olmayaraq Ədliyyə Nazirliyinə təqdim olunmalıdır. Bələdiyyələr tərəfindən 5 iş günü müddətinə Ədliyyə Nazirliyinə təqdim edilən bələdiyyə aktı kargüzarlıq xidmətində müvafiq kitabda və kompüter vasitəsilə qeydiyyatata alınır. İnzibati nəzarəti həyata keçirən orqan tərəfindən bələdiyyələrin dövlət qeydiyyatına alınmamış normativ aktlarının tətbiqi halları aşkar olunarsa, qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş tədbirlər (inzibati xətalər haqqında protokol tərtib edilərək müvafiq məhkəməyə göndərilməsi) görülməlidir.

İnzibati nəzarəti həyata keçirən orqan ona göndərilmiş bələdiyyə aktının “Bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarət haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş normativ hüquqi aktlara uyğunluğunu müəyyənləşdirmək məqsədilə həmin aktın daxil olduğu tarixdən 15 iş günü müddətində baxılmasını təmin edir.

Bələdiyyələr tərəfindən qəbul edilmiş aktın Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanlarına və

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarlarına zidd olması müəyyənləşdirildiyi təqdirdə inzibati nəzarəti həyata keçirən orqan aktın qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada dəyişdirilməsi və ya ləğvi barədə onu qəbul etmiş bələdiyyəyə müraciət ünvanlayır. Müraciətdə aktda müəyyən edilmiş ziddiyyətin məzmunu, onun aradan qaldırılmasına dair təkliflər, həmin təkliflərlə bağlı görülmüş tədbirlər barədə (bələdiyyə aktının surəti əlavə edilməklə) məlumatın təqdim olunmasının zəruriliyi əksini tapmalıdır. Müraciətdə qeyd olunanların bələdiyyə tərəfindən qanunvericiliklə müəyyən edilmiş 15 gün ərzində yerinə yetirilməsi nəzarətdə saxlanılmalıdır.

Bələdiyyə aktları aşağıdakı təsnifat bölgüsü üzrə fərqləndirilir:

- Bələdiyyələrin normativ aktları;
- Dövlət büdcəsindən ayrılan maliyyə vəsaitinin istifadəsi barədə aktlar;
- Bələdiyyə mülkiyyətində olan əmlaka dair mülkiyyət hüququnun həyata keçirilməsi barədə aktlar;
- Birdəfəlik yerli vergilərin və rüsumların tətbiqi barədə aktlar;
- Yerli rəy sorğusunun nəticələrini əks etdirən qərarlar;
- Bələdiyyələr üçün xərclər və maliyyə öhdəlikləri doğuran aktlar.

Bələdiyyənin normativ xarakterli aktları onların hüquqi qüvvəyə minməsinin daha gec müddəti nəzərdə tutulmadıqda, Azərbaycan Respublikasının Hüquqi Aktların

Dövlət Reyestrinə daxil edildikdən sonra Dövlət Reyestrinin elektron variantında dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

2. Müraciətlər üzrə inzibati nəzarətin həyata keçirilməsi prinsipi

Hər bir fiziki və ya hüquqi şəxsin, yaxud dövlət orqanının hüquq və mənafeyinə bələdiyyə tərəfindən zərər vurularsa, zərər vurulma iddiası olarsa, həmin şəxslərin müraciəti əsasında inzibati nəzarət icratına başlanıla bilər. Zərərçəkmiş tərəfindən şikayət ərizəçinin hüquq və ya qanuni mənafeələrinin pozulduğu və yaxud ona bu barədə məlum olduğu gündən 6 ay ərzində verilə bilər. Müraciətə baxılma müddəti 15 gündür. Lakin proses zamanı əlavə araşdırmaya ehtiyac olarsa, müraciətə baxılma 30 gün müddətinə uzadıla bilər. Müddət uzadıldığı təqdirdə mərkəz və ya şöbə tərəfindən müraciətçi dərhal yazılı olaraq xəbərdar edilməlidir.

“Bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarətin təşkili haqqında” Təlimatın 3.2.3-cü maddəsinə əsasən, müraciətə baxılması prosesində aşağıdakı iki qərardan biri qəbul edilir:

1. İnzibati nəzarət icraatına başlanılır;
2. Müraciətə baxmaqdan imtina edilir, bu barədə müvafiq şəxsə və ya orqana əsaslandırılmış yazılı cavab göndərilir.

İnzibati nəzarət orqanı tərəfindən aparılan araşdırma zamanı bələdiyyənin fəaliyyəti və yaxud bələdiyyə aktının “Bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarətin təşkili haq-

qında" Təlimatın 2.5.1-ci yarımbəndində sadalanmış normativ-hüquqi aktlara zidd olduğu müəyyən edilərsə, inzibati nəzarət orqanı tərəfindən bələdiyyəyə 15 gün ərzində müvafiq fəaliyyətin dayandırılması və vurulmuş ziyanın aradan qaldırılması, yaxud müvafiq aktın dəyişdirilməsi və ya ləğvi barədə müraciət edilir. Bələdiyyələrin müvafiq fəaliyyətinin dayandırılması və yaxud bələdiyyə aktının dəyişdirilməsi, ləğvi barədə şöbə tərəfindən mərkəzə məlumat verilir.

Təlimata əsasən, inzibati nəzarət orqanı tərəfindən bələdiyyənin fəaliyyətində cinayət əlamətləri aşkar edilərsə, müvafiq tədbir görülməsi üçün araşdırmanın nəticələri şöbə tərəfindən mərkəzə təqdim edilir. Mərkəz tərəfindən inzibati nəzarətin həyata keçirilməsi zamanı cinayət əlamətləri olan hüquqpozmalar aşkar edildikdə, müvafiq sənədlər hüquqi qiymət verilməsi üçün aidiyyəti hüquq-mühafizə orqanlarına göndərilir.

3. Bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarətin həyata keçirilməsi ilə bağlı digər müddəalar

Bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarətin həyata keçirilməsi ilə bağlı digər müddəalar dedikdə, mərkəz tərəfindən hər ilin sonunda inzibati nəzarətlə bağlı fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə göndərilməsi üçün illik məruzə, mərkəzin və ya şöbənin nümayəndələrinin bələdiyyələrin fəaliyyətində qanunçuluq prinsipinə riayət olunmasının təmini ilə bağlı aparılmış ümumiləşdirmələrin nəticəsi üzrə verilmiş təklif və tövsiyələrin müzakirəsi zamanı müvafiq bələdiyyə iclasın-

da iştirak başa düşülür. Təlimatın 4.1-ci maddəsinə əsasən, mərkəz hər ilin sonunda inzibati nəzarətlə bağlı fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə göndərilməsi məqsədilə illik məruzə hazırlayaraq Ədliyyə Nazirliyinin rəhbərliyinə təqdim edir. Mərkəz tərəfindən illik hesabat məruzəsi hazırlanarkən şöbələrin mərkəzə təqdim etdiyi yarımillik və illik hesabatlardan istifadə olunur.

VIII FƏSİL

BƏLƏDİYYƏLƏRİN LAYİHƏ VƏ PROQRAMLARI

8.1. Bələdiyyələrin sosial müdafiə və sosial inkişaf layihələri

Dövlətin həyata keçirdiyi sosial inkişaf proqramlarında nəzərdə tutulmayan və ya onlara əlavə olaraq yerli əhəmiyyətli sosial inkişaf məsələlərini həll etmək məqsədilə yerli özünüidarəetmə orqanları tərəfindən sosial müdafiə və sosial inkişaf layihələri həyata keçirilir.

Sosial müdafiə proqramları dedikdə, bələdiyyə tərəfindən müəyyən edilən vətəndaşlar kateqoriyasına dövlətin sosial təminat proqramlarından əlavə sosial təminatlar başa düşülür. Bura bələdiyyənin öz inzibati ərazi vahidində yaşayan vətən uğrunda şəhid olmuş şəxslərin ailələrinə, əlil olmuş şəxslərə və onların ailələrinə, valideynlərinə və uşaqlarına, həmçinin, əlil, tənha və ahıl şəxslərə dövlət təminatından əlavə olaraq mütəmadi, aylıq və ya əlamətdar günlərdə edilən maddi yardımlar, yaxud təqaüdlər daxildir.

Yerli sosial inkişaf proqramlarına dövlətin həyata keçirdiyi sosial proqrama əlavə olaraq və yaxud dövlətin həyata keçirdiyi sosial inkişaf proqramlarına daxil edilməyən yerli əhəmiyyətli sosial-iqtisadi inkişaf əlaqəli məsələlər də aid edilir. Bu sosial-iqtisadi proqrama təhsil, sə-

hiyyə, mədəniyyət, yaşayış və qeyri-yaşayış binalarının saxlanması və istifadəsi, sanitariya müəssisələrinin təşkili, saxlanması və inkişafı, mənzil tikintisi, yerli əhəmiyyətli su mənbələrindən istifadə, su təchizatının və kanalizasiya təsərrüfatının təşkili, saxlanması və inkişafı, yancaq təchizinin və satışının təşkili, bələdiyyə yollarının tikilməsi və saxlanması, yerli nəqliyyat və rabitə xidmətinin təşkili, ticarət, ictimai iaşə və məişət xidmətinin təşkili-nə şərait yaradılması, mədəniyyət müəssisələrinin inkişafına yardım, tarix və mədəniyyət abidələrinin saxlanması, informasiya xidmətinin təşkili, kütləvi informasiya vasitələrinin fəaliyyəti üçün şərait yaradılması, kimsəsizlərə, xəstələrə, qocalara, maddi imkansızlara, valideyn himayəsindən məhrum olmuş, həmçinin, istedadlı uşaqlara əlavə yardım, fiziki tərbiyə və idmanın inkişafına yardım, əhəlinin məşğulluğuna, adamların peşələri üzrə işlə təmin olunmasına, gənclərin sosial-hüquqi müdafiəsinə, ailəkəndli təsərrüfatının inkişafına kömək və yerli infrastrukturun digər sahələri daxildir.

Müvafiq qanunvericiliyə görə, bələdiyyələrin yerli sosial müdafiə və sosial inkişaf proqramlarında mütəmadi olaraq mövcud qəbiristanlıqların qorunması, saxlanması, idarəsi, abadlaşdırılması, köçürülməsi, yeni qəbiristanlıq sahələrinin ayrılması, yas mərasimlərinin keçirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş tikililərin təmiri və yenilərinin inşası, mərasim və dəfn xidmətlərinin, o cümlədən bələdiyyənin ərazisində yaşayan əhəlinin aztəminatlı təbəqəsindən olan

mərhumların dəfn və yas mərasimlərinin təşkilinə yardım nəzərdə tutulmalıdır.

İnkişaf etmiş xarici ölkələrin təcrübələrinə əsaslanaraq qeyd etməklə olar ki, bələdiyyələr tərəfindən sosial inkişaf-la bağlı həyata keçirilən proqramların əhəmiyyəti və səmərəli nəticəsinin səbəbi yerli özünüidarətmə orqanlarının öz ərazilərinin əsas problemlərinə dövlət orqanları ilə müqayisədə daha dərinədən bələd olmasıdır. Müşahidələr göstərir ki, yerli özünüidarətmə orqanları öz ərazilərinin iqtisadi potensialını, əhalinin durumunu, demoqrafik vəziyyəti, əhalinin məşğulluq səviyyəsini, torpaq münasibətlərini, ekoloji vəziyyəti və ərazisi ilə bağlı digər məsələlərin ən xırda detallarını belə nəzərdən qaçırmır. Bu baxımdan bələdiyyələrin yerli problemin həllinə yönəlmiş məqsədli proqramlarının səmərəli olması və müsbət nəticə vermə ehtimalı yüksəkdir.

Yerli inkişaf proqramlarının miqyasına görə təsnifat verərkən onu 2 kateqoriyaya bölmək olar:

1. Kompleks yerli proqramlar

Kompleks yerli proqramlar dedikdə, ərazinin ümumi sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı genişmiqyaslı tədbirlər planının işlənilib hazırlanması başa düşülür.

2. Məqsədli yerli proqramlar

Məqsədli yerli proqramlar dedikdə isə daha çox ünvanlı və konkret istiqamətli proqramlar başa düşülür.

Bu gün Azərbaycan bələdiyyə sistemi üçün sosial müdafiə və sosial inkişaf sahəsində proqram və layihələrin işlənilib hazırlanması o qədər də aktual deyil. Çünki Azər-

baycan bələdiyyələrinin inkişaf səviyyəsi inkişaf etmiş dövlətlərin bələdiyyələri ilə müqayisədə zəifdir. Buna görə də Azərbaycan bələdiyyələri tərəfindən proqram və layihələrin işlənilib hazırlanması və tətbiqi geniş yayılmayıb.

Bələdiyyə institutunun formalaşması və yerli özünüidarəetmə orqanlarının cəmiyyət tərəfindən müsbət qarşılanması baxımından layihə və proqramlar vacibdir. Sosial müdafiə və sosial inkişaf proqramları təkcə bələdiyyələrin müsbət imicinin formalaşması və bələdiyyələrin bir təşkilat olaraq inkişafı baxımından deyil, həmçinin, bələdiyyə ərazisinin inkişafı baxımından da önəmlidir.

8.2. Yerli iqtisadi inkişaf proqramları

Yerli özünüidarəetmə orqanları yerli iqtisadi inkişaf proqramlarını hazırlamaq və həyata keçirmək hüququna malikdir. Bələdiyyələr tərəfindən yerli iqtisadi inkişaf proqramlarının hazırlanıb həyata keçirilməsində əsas məqsəd dövlətin həyata keçirdiyi iqtisadi inkişaf proqramlarında nəzərdə tutulmayan və ya onlara əlavə olaraq yerli əhəmiyyətli iqtisadi inkişaf məsələlərinin aşkarlanaraq həll edilməsidir. Yerli iqtisadi inkişaf proqramları əsasən aqrar, sənaye, rabitə, nəqliyyat və digər sahələri əhatə edir.

Məlum olduğu kimi, dövlətimiz kapitalizm quruluşunu mənimsəyib. Kapitalizmin sosial və iqtisadi sistemini bazar iqtisadiyyatı təşkil edir. Hər bir cəmiyyətdə olduğu kimi, Azərbaycan cəmiyyətində də sahibkarlıq bazar iqtisadiyyatı

sadiyyatı modelinin özəyini təşkil edir. Bazar münasibətlərinin inkişafı Azərbaycan xalqının maddi rifahının və sosial-mənəvi səviyyəsinin yüksəldilməsinə xidmət edir. İnkişaf etmiş dövlətlərdə sahibkarlığın, dolayısıyla iqtisadiyyatın inkişafında dövlətlə bərabər bələdiyyələr də aktiv iştirak edir. İqtisadi inkişaf nöqtəyi-nəzərindən bələdiyyələrin ölkə iqtisadiyyatının inkişafında iştirakı regionların da sosial inkişafı baxımından əhəmiyyətli dir.

Bələdiyyələr ərazinin təbii və sosial-iqtisadi potensialından, yerüstü və yeraltı sərvətlərindən, əmək, su və torpaq ehtiyatlarından səmərəli istifadə ilə müvafiq ərazinin inkişafını, əhalinin rifahını yüksəltmə imkanlarına malikdir. Bu baxımdan, bələdiyyələrin öz inzibati ərazi vahidləri üzrə iqtisadi potensialının formalaşmasında iştirakı zəruridir. Xüsusilə sahibkarlığın inkişafına aid dövlət proqramları çərçivəsində bələdiyyələr öz ərazilərində kiçik sahibkarlıq üçün münbit şərait yaratmaqla öz təsərrüfat subyektlərini təşkil edərək bölgə iqtisadiyyatının dinamik inkişafına təkan verə bilirlər.

Qeyd etdiyimiz kimi, inkişaf etmiş dövlətlərin yerli özünüidarəetmə orqanlarının təcrübəsini araşdırarkən məlum olur ki, bələdiyyə müəssisələrinin məhsuldarlığı yerli şəraiti bilmələri və əmək ehtiyatlarından səmərəli istifadə baxımından yüksəkdir.

Yerli iqtisadi inkişaf proqramlarının hazırlanmasında, həyata keçirilməsində və ölkənin iqtisadi inkişafında iştirakı prosesində bələdiyyələr öz maliyyələrindən, torpaqlarından, dövlətin bələdiyyələrə verdiyi əmlak və ya bələ-

diyyələrin öz əmlakı kimi mühüm resurslarından istifadə edirlər.

Yerli özünüidarəetmə orqanlarına dövlət tərəfindən ölkənin iqtisadi inkişafında iştirak etmək üçün bütün imkanlar yaradılıb. Lakin bələdiyyələrin iqtisadi inkişaf layihələrini nizamlayan normativ hüquqi akt olan “Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən, yerli iqtisadi inkişaf proqramlarının icrası zamanı bələdiyyələrin dövlət orqanlarının səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsinə hər hansı şəkildə təsiri, habelə müdaxiləsi qadağandır.

8.3. Yerli ekoloji layihələr

Yerli özünüidarəetmə orqanları ekoloji tarazlığın qorunub saxlanması, təbii ehtiyatlardan rəşional istifadə, su, torpaq və atmosfer havasının çirklənmədən mühafizə edilməsi məqsədilə yerli ekoloji proqramlar hazırlayıb həyata keçirə bilər. Yerli ekoloji proqramlar dedikdə, dövlətin həyata keçirdiyi ekoloji proqramlarda nəzərdə tutulmayan və ya onlara əlavə olaraq yerli əhəmiyyətli ekoloji təmizlik məsələlərinin həllinə yerli əhalinin, yerli resursların cəlb edilməsi ilə bələdiyyələrin həyata keçirdiyi layihələr başa düşülür. Yəni bələdiyyələr dövlətin ekoloji proqramları ilə yerli ekoloji proqramların əlaqələndirilməsini təmin edir və bəzi hallarda birgə tədbirlərin həyata keçirilməsində iştirakçı olur.

Ekologiyanın qorunması və ətraf mühitin sağlamlaşdırılması məsələsi dövlətin səlahiyyətləri sırasına daxil olsa da, yerli özünüidarətmə orqanlarının bu prosesdə iştirakı qanunvericilikdə nəzərdə tutulmayıb.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 144-cü maddəsinin 1-ci hissəsinin 9-cu bəndində bələdiyyələrin səlahiyyətləri sırasında ekologiya ilə əlaqədar məsələlər də əksini tapıb. Sözügedən maddədə bələdiyyələrin öz ərazi hüduqlarında yerli ekoloji proqramları qəbul etməsi və onların icrasının təmini qeyd edilib. “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 5-ci maddəsinə əsasən, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində yerli özünüidarətmə orqanları müvafiq qanunvericiliklə onlara verilmiş səlahiyyətləri həyata keçirir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 21 aprel 2005-ci il tarixli 74 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Şəhərlər və digər yaşayış məntəqələri ərazisinin sanitariya qaydalarına, gigiyena və ekoloji normativlərə uyğun olaraq təmizlənməsi, məişət tullantılarının müvəqqəti saxlanması, müntəzəm daşınması və zərərsizləşdirilməsi Qaydaları”nın 10.5-ci bəndinə görə, bələdiyyələr tərəfindən bələdiyyə torpaqlarının tullantılarla çirklənmədən qorunması, əhali arasında yaşayış yerlərinin təmiz saxlanması qaydalarına riayət edilməsi barədə izahat işlərinin aparılması və onların bu cür tədbirlərə cəlbi kimi işlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulub.

Ətraf mühitin qorunması və sağlamlaşdırılmasında yaşıllıqların artırılması və qorunması da çox mühümdür.

“Yaşılıqların mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 8-ci maddəsinə əsasən, yaşılıqların mühafizəsi sahəsində bələdiyyələrin vəzifələri aşağıdakılardır:

- yaşılıq ərazilərinin genişləndirilməsinə dair yerli proqramlar və normativ xarakterli aktlar qəbul etmək;
- yaşılıqların mühafizəsi ilə əlaqədar həyata keçirilən və planlaşdırılan işlər və ərazilər barədə əhalini mütəmadi olaraq məlumatlandırmaq;
- mülkiyyətində olan torpaqlardakı yaşılıqların uçotunu, kadastrını və monitorinqini aparmaq;
- yaşılıqların mühafizəsi məqsədilə bələdiyyə büdcəsindən ayrılmış vəsaitin təyinatı üzrə istifadə olunmasına nəzarəti həyata keçirmək.

Bələdiyyələrin yerli ekoloji proqramlarında məqsəd yerli şəraitdəki ekoloji tarazlığın qorunub saxlanması, ətraf mühit komponentlərinin mühafizəsi, mövcud ekoloji problemlərin həllində mütərəqqi metodların tətbiqi, bələdiyyə ərazisinin yaşıllaşdırılması və abadlaşdırılması, məişət tullantılarının yığılması, nəqli, zərərsizləşdirilməsi, emalı və hər cür çirklənmədən qorunması, qonşu bələdiyyələrlə birgə ekoloji tədbirlərin həyata keçirilməsi və yerli əhəmiyyətli digər tədbirlərin icrasındır. Bu sahədə başqa məsələlərin həlli üçün tədbirlər görülməsi, suyun, havanın, torpağın çirklənmədən qorunması da bura daxildir. Bələdiyyələr ekoloji proqramları yalnız öz inzibati ərazilərində və yaxud qonşu bələdiyyələrlə birlikdə işləyib tətbiq edə bilər.

“Torpaqların münbitliyi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 8-ci maddəsində bələdiyyələrin torpaqların münbitliyinin təmini sahəsində vəzifələri aşağıdakı kimi göstərilir:

➤ torpaqların münbitliyinin təmin olunması sahəsində dövlət siyasətinə əməl etmək;

➤ bələdiyyə mülkiyyətinə aid edilmiş torpaqların münbitliyinin təmin olunması sahəsində qanunvericiliyə uyğun müvafiq qərarlar qəbul etmək;

➤ torpaqların münbitliyinin bərpası, artırılması və mühafizəsi sahəsində yerli proqramlar hazırlamaq, həyata keçirmək və icrasına nəzarət etmək;

➤ bələdiyyə mülkiyyətinə aid edilmiş torpaqların münbitliyinin təmin olunması sahəsində qanunvericiliyə uyğun müvafiq qərarlar qəbul etmək;

➤ torpaqların münbitliyinin təmin olunması sahəsində dövlət orqanları və beynəlxalq təşkilatlar qarşısında müvafiq məsələlər qaldırmaq;

➤ yerli büdcələrin tərkibində torpaqların münbitliyinin təmin olunması sahəsində xərcləri müəyyənləşdirmək və onların maliyyələşdirilməsini həyata keçirmək;

➤ öz əraziləri daxilində torpaq mülkiyyətçiləri, istifadəçiləri və icarəçiləri tərəfindən torpaq sahələrində ətraf mühitə və başqalarının torpaqlarına zərərli təsir göstərə bilən tədbirlərin məhdudlaşdırılmasını və dayandırılmasını tələb etmək;

➤ öz səlahiyyətləri daxilində bələdiyyə torpaqlarının səmərəli istifadəsinə və münbitliyinin mühafizəsinə nəzarət etmək;

➤ Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə onların səlahiyyətlərinə aid edilmiş digər vəzifələri həyata keçirmək.

Bələdiyyələrin ekoloji proqramlara cəlb edilməsi sakinlərin diqqətini torpaqların deqradasiyasının, səhrələşmənin qarşısının alınması, iqlim dəyişikliyindən qorunması kimi qlobal problemlərin həllinə yönəltmək və onların yerli icmaların ekoloji proqramların həyata keçirilməsində iştirakını təmin etmək məqsədi daşıyır.

IX FƏSİL

BƏLƏDİYYƏLƏRİN BEYNƏLXALQ ƏLAQƏLƏRİ

9.1. Bələdiyyələrin beynəlxalq əməkdaşlığı

Bələdiyyələr yerli özünüidarəetmə sistemində idarəçilik fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi, müasir idarəetmə texnologiyalarının mənimsənilməsi, xarici ölkələrin yerli özünüidarəetmə orqanlarının təcrübəsinin öyrənilməsi, təcrübə mübadiləsi və dostluq münasibətlərinin qurulması istiqamətində digər ölkə bələdiyyələri ilə beynəlxalq əməkdaşlıq münasibətləri qurmaqda sərbəstdir.

Xarici ölkə bələdiyyələri ilə əməkdaşlıq təkcə dostluq münasibətlərinin qurulması ilə məhdudlaşmır, həmçinin əməkdaşlıq sahəsində qurulması mümkün olan və qanunla qadağan edilməyən bütün istiqamətləri əhatə edir. Bura bələdiyyələr arasında iqtisadi, mədəni əlaqələr, ortaq fəaliyyət, incəsənət sahəsini (konsertlər, sərgilər, festivallar) əhatə edən tədbirlər, yay düşərgələri, məktəblilərin təhsil mübadiləsi, ailə yanında qonaq qalmaq və məktub dostluğu layihəsi, müəllim mübadiləsi, gənclər arasında müxtəlif yarışların keçirilməsi, hər hansı bələdiyyədə təbii fəlakət baş verərsə, insani yardım göstərilməsi layihələri, mükafatların verilməsi, bələdiyyələrin su problemləri və məişət tullantıları kimi problemin həllində mütəxəssislər sə-

viyyəsində dəstək və digər qanunla qadağan edilməyən məsələlər daxildir.

“Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən, bələdiyyələrin və bələdiyyə assosiasiyalarının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ilə razılaşdırdıqdan sonra xarici dövlətlərin yerli özünüidarəetmə orqanları ilə əməkdaşlıq haqqında müqavilələr bağlaması, yerli özünüidarəetmə orqanlarının ixtisaslaşdırılmış təşkilatlarına üzv olması kimi hüquqları qanunvericiliklə təmin edilir. Göründüyü kimi, bələdiyyə sahəsində dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri də bələdiyyələrin beynəlxalq əməkdaşlığının dəstəklənməsidir.

Qanunvericilikdə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən bələdiyyə üzvləri və qulluqçularının peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması məqsədilə xarici dövlətlərin yerli özünüidarəetmə orqanları, onların assosiasiyaları və ixtisaslaşdırılmış təşkilatları ilə təcrübə mübadiləsinin təşkili nəzərdə tutulub.

Bələdiyyələrin nizamnaməsində beynəlxalq əlaqələrin qurulması məsələsi yerli əhalinin mənafeyi üçün qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada xarici iqtisadi fəaliyyətlə məşğul ola bilməsi formasında öz əksini tapıb.

Yerli özünüidarəetmə orqanlarına qanunla müəyyən edilmiş şərtlər daxilində beynəlxalq əməkdaşlıq etmək hüququnun verilməsi təkcə milli qanunvericilikdə deyil, həm də bələdiyyələrin fəaliyyətini tənzimləyən beynəlxalq hüquq norması olan “Yerli özünüidarəetmə haqqında” Avropa Xartiyasının 10.3-cü maddəsində əksini tapıb.

9.2. Türk Dünyası Bələdiyyələr Birliyi

Sovet rejiminin süquta uğraması nəticəsində 5 türk dövləti (Azərbaycan, Qazaxıstan, Türkmənistan, Özbəkistan və Qırğızıstan) müstəqilliyini elan edib, müstəqil dövlətlərin sırasında yerini aldı. Rejimin dağılması ilə beynəlxalq arenada 70 il türk xalqlarının yeganə təmsilçisi rolunu oynamış Türkiyə dövləti və SSRİ-nin sərhədlərindən kənarında yaşayan digər türk qardaşlarından ayrı düşmüş 5 türk dövləti üçün yeni bir səhifə açıldı. Türk dövlətlərinin başçıları siyasi, iqtisadi, mədəni və digər sahələrdə əlaqələrin güclənməsinə xidmət edən sistemli fəaliyyətin əsasını qoymaqla əbədi qardaşlıq bağlarının möhkəmlənməsinə zəmin yaratmış oldular.

Bu gün beynəlxalq hüquq normalarına uyğun dövlət kimi tanınan 6 müstəqil türk dövləti olsa da, beynəlxalq aləmdə de-yure tanınmayan Şimali Kipr Türk Cümhuriyyəti ilə birlikdə 7 türk dövləti var. Son 25 ildə türk dövlətləri arasında inteqrasiya, əməkdaşlığın möhkəmlənməsi istiqamətində müxtəlif beynəlxalq təşkilatlar qurulub, müqavilələr imzalanıb. Bu beynəlxalq birliklərdən biri də Türk Dünyası Bələdiyyələr Birliyidir. Birlik 12 noyabr 2003-cü ildə yaradılıb. Hazırda 28 ölkədən 1103 bələdiyyənin üzv olduğu birlik nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların sırasında yer alır. Üzvlərinin mənsub olduqları ölkələrin sayı və yerləşdikləri geniş coğrafiya deməyə əsas verir ki, birliyin əhatə dairəsi təkcə türk dövlətləri ilə məhdudlaşmır. Birliyin fəaliyyəti, eyni zamanda, dünyanın müxtəlif

guşələrində kompakt halda yaşayan türk toplumlarının bələdiyyələrini də əhatə edir.

Türk Dünyası Bələdiyyələr Birliyi hansı zərurətdən yaranıb və bu birlik türk dünyasına nələr vəd edir?

Birlik türk xalqları arasında mövcud olan orta q mədəni dəyərləri və mirası nəzərə alaraq, qardaşlıq, birlik, yardımlaşmaq münasibətlərinin möhkəmlənməsi və yerli özünüidarəetmə sahəsində təcrübələrin öyrənilməsi məqsədilə yaradılmış beynəlxalq təşkilatdır. Dünyanın müxtəlif coğrafiyalarında yaşayan türk xalqları arasında qardaşlıq münasibətlərinin möhkəmlənməsi və iqtisadi əlaqələrin qurulması baxımından təşkilat önəmli rol oynamaqdadır. Yarandığı dövrdən bu günə qədərki fəaliyyətini araşdırarkən məlum olur ki, birlik türk dünyasının inteqrasiyası və qarşılıqlı əlaqələrin qurulması istiqamətində uğurlu layihələr həyata keçirib. Bura ümumtürk tarixi və ayrı-ayrı türk dövlətlərinin tarixi ilə əlaqədar kitabların nəşri, simpoziumların keçirilməsi, Türk Dünyası Bələdiyyələr Birliyinin üzvü olan bələdiyyələrarası "Qardaş şəhərlər" layihəsi, təhsil sahəsində, eləcə də mədəni tədbirlər, birliyin adından müsəlman ölkələrində ehtiyacı olan insanlara yardım edilməsi və s. daxildir.

Baş ofisi İstanbulda yerləşən təşkilatın ali məqsədi türk dünyasının inteqrasiyasına nail olmaqdır. 28 ölkənin bələdiyyələrini özündə cəmləyən təşkilatın təsir dairəsi genişləndikcə, əhəmiyyəti artmaqda və türk dünyasının inteqrasiyasında önəmli rol oynayan təşkilat halını almaqdadır. Türk Dünyası Bələdiyyələr Birliyinin nizamnaməsinə əsa-

sən, inteqrasiya aşağıdakı prinsiplər əsasında həyata keçirilir:

1. Tarixi və mədəni mirası qorumaq;
2. İqtisadi, texniki, sosial və mədəni sahələr əsas götürülməklə əlaqələri inkişaf etdirmək;
3. Şəhər və qəsəbələrdə yerli özünüidarətmə sahəsində yaranmış çətinlikləri müəyyənləşdirmək, birlikdə həllinə nail olmaq;
4. Şəhər və qəsəbələrdə idarətmə təcrübəsi, yerli adət-ənənələrin formalaşması mövzusunda daha müasir idarətmə modellərini araşdıraraq inkişaf etdirmək və bu istiqamətdəki fəaliyyəti dəstəkləmək.

Təşkilat tərəfindən dünyada baş verən qloballaşma prosesinin müsbət nəticəsi olaraq, inkişaf etmiş dövlətlərin elmi, mədəni, texniki nailiyyətləri öyrənilir və tətbiq edilir. Qərb inkişaf modeli kimi qiymətləndirilən qloballaşma prosesində zahirən təhlükəli heç nə olmasa da, iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş Qərb dövlətləri qloballaşmadan öz siyasi maraqlarının təmini məqsədilə istifadə edirlər.

Onlar elmi və texniki təcrübə ilə yanaşı, çox zaman bütün imkan və resurslardan yararlanaraq kiçik dövlətlərə və xalqlara ümumbəşəri dəyər adı altında öz mədəniyyətlərini ixrac etməkdədirlər. Nəticədə kiçik dövlətlərin böyük dövlətlərin mədəniyyətini mənimsəməyi müasirlik kimi qəbul etməsi fonunda yerli və milli mədəniyyətləri, daha doğrusu, milli kimlikləri tədricən yox olmaqdadır.

Türkdilli xalqlar azsaylı deyil, dünya üzrə sayları 300 milyona yaxındır. Amma qloballaşma tendensiyası bütün dünya xalqları kimi türk xalqı və türk kimliyi üçün də ciddi təhlükədir. Türk xalqları daim milli və mənəvi dəyərlərə sadıq olmaqla yanaşı, müasirliyə, elmə və inkişafa dəyər verib. Tarixən bir çox elmi kəşflər və yeniliklər türklərin adı ilə bağlı olub. Türklər keçmişləri ilə öyünsələr də, keçmişdə qapılıb qalmayan və zamanın tələbinə uyğunlaşmağa çalışan mədəni xalqların cərgəsindədirlər.

Buna görə də bu gün türk dövlətlərinin beynəlxalq aləmə inteqrasiyası, əldə etdikləri iqtisadi nailiyyət və inkişaf sevindirici hal olsa da, kənar mədəniyyətlərin təsirindən qorunmaq üçün müvafiq tədbirlər görülməlidir. Yad təsirlərdən qorunmaq istiqamətində görüləcək tədbirlərdən ən mühümü eyni dil, irq və ortaqların keçmişə malik olan türk xalqlarının öz aralarında əlaqələri möhkəmləndirmək və inteqrasiyanı gücləndirməkdir. Qarşısına türk xalqlarının inteqrasiyasını ali məqsəd kimi qoymuş Türk Dünyası Bələdiyyələr Birliyinin bu sahədə fəaliyyəti təqdirəlayiqdir.

28 dövlətin yerləşdiyi geniş coğrafiyanı, bu coğrafiyada yaşayan 100 milyonlarla insanın həyatı və fəaliyyəti ilə əlaqədar sahələri əhatə edən beynəlxalq təşkilat kimi Türk Dünyası Bələdiyyələr Birliyinin yaxın gələcəkdə dünyanın sayılıb-seçilən beynəlxalq təşkilatları arasında ön sıralarda yerini alacağı şübhəsizdir.

Bələdiyyələrin beynəlxalq təşkilat yaratması, yerli özünüidarəetmə sahəsində təcrübə mübadiləsi və bələdiyyə-

lərlə birgə ortaq layihələrin həyata keçirilməsinin nəzərdə tutulması mühüm hadisədir. Təbii ki, hər bələdiyyənin özünəməxsus təcrübəsi var. Əldə edilmiş bu təcrübənin digər bələdiyyələrlə bölüşdürülməsi idarəçilikdə müsbət nəticələrin əldə edilməsinə və bələdiyyələrin inkişafına səbəb olacaq.

Çoxsaylı üzvləri olan beynəlxalq təşkilat kimi sahib olduğu resurs və imkanlar söyləməyə əsas verir ki, birlik tərəfindən türk dünyasının inteqrasiyası sahəsində böyük işlər görülməyə və layihələr həyata keçiriləcəkdir.

Eyni zamanda, birlik bələdiyyələrin beynəlxalq arenaya çıxması və müxtəlif ölkə bələdiyyələrinin bir-biri ilə işgüzar əlaqələrinin qurulması baxımından önəmli rola malikdir. Çalışmaq lazımdır ki, bu qurum cəmiyyəti narahat edən problemlərin həllində yaxından iştirak etsin. Çünki bələdiyyələrin fəaliyyətinin güclənməsi əhalinin rifahına da müsbət təsir göstərir.

Bələdiyyələrarası münasibətlərin güclənməsi həm də dövlətlərarası münasibətlərin güclənməsi deməkdir. Yəni dövlətlər arasında beynəlxalq münasibətlərin qurulmasında, iqtisadi, siyasi və mədəni əlaqələrin möhkəmlənməsində bu birliyin mühüm əhəmiyyəti var.

Bütün bunlarla yanaşı, türk dünyasının inteqrasiyası istiqamətində fəaliyyət tək-cə birlik səviyyəsində görülən işlərlə məhdudlaşmamalıdır.

Hər bir bələdiyyə və ya bələdiyyə üzvü türk dünyasının inteqrasiyasına töhfə verəcək fəaliyyət həyata keçirməli və təkliflərlə çıxış etməlidir.

Bir bələdiyyə nümayəndəsi kimi Türk Dünyası Bələdiyyələr Birliyinə aşağıdakı təklifləri irəli sürürəm:

1. Türk Dünyası Bələdiyyələr Birliyi tərəfindən beynəlxalq təşkilat kimi Xocalı soyqırımına beynəlxalq hüquqi qiymət verən sənəd qəbul edilsin və üzv bələdiyyələrə yerlərdə Xocalı soyqırımını tanıdan tədbirlərin həyata keçirilməsi tövsiyə olunsun.

2. Birlik tərəfindən hər il bir ölkənin bələdiyyəsi türk dünyasının inteqrasiyası istiqamətində göstərdiyi fəaliyyət, əldə etdiyi uğurlar və nail olduğu inkişaf nəzərə alınaraq "İlin bələdiyyəsi" seçilsin.

3. Türk xalqlarının yaşadığı faciələri əbədiləşdirmək və unudulmasına imkan verməmək məqsədilə üzv bələdiyyələr tərəfindən yerlərdə maarifləndirmə işlərinin aparılmasını və müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin edəcək qərarlar qəbul olunsun.

4. Türk Dünyası Bələdiyyələr Birliyinin üzvü olan bələdiyyələr arasında turizimin inkişafı istiqamətində tədbirlər həyata keçirilsin.

5. Türk toplumları arasında inteqrasiyanın güclənməsi məqsədilə ortaq əlifbanın qəbulu istiqamətində çalışmalar sürətləndirilsin.

6. Birliyin daxilində türk xalqlarının interasiyasını gücləndirmək məqsədilə layihələrin maliyyələşməsinə həyata keçirən qurum təsis olunsun.

7. Birlik üzvü olan bələdiyyələr ərazilərində fəaliyyət göstərən iş adamlarını digər üzv bələdiyyələrə kapital qoyuluşuna təşviq etsin.

8. Birliyin yaradılması tarixi, yəni noyabrın 12-si Türk Dünyası Bələdiyyələr Birliyinin əhatə etdiyi bələdiyyələrdə “Bələdiyyə Günü” olaraq qəbul edilsin.

9. Türk dövlətlərinin başçıları tərəfindən qəbul edilmiş 3 oktyabr Türk Dünyası Gününün bayram olaraq təşkilat və üzv bələdiyyələr tərəfindən türkdilli ölkələrdə qeyd edilməsi istiqamətində tədbirlər görülsün.

10. Birlik üzvü olan bələdiyyələrin bir-birinin iş təcrübəsini və beynəlxalq təcrübəni öyrənməsi məqsədilə kurs və seminarlar təşkil edilsin.

9.3. Qardaşlaşmış bələdiyyələr

Bələdiyyələr istər ölkə daxilindəki kənd, qəsəbə və ya şəhər bələdiyyələri ilə, istərsə də xarici ölkə bələdiyyələri ilə dostluq, qardaşlıq münasibətlərinin qurulması, əlaqələrin möhkəmləndirilməsi üçün qardaşlaşmış bələdiyyə müqaviləsi bağlayır. Qardaşlaşmış bələdiyyə dedikdə, iki və ya daha çox bələdiyyə arasında müqavilə bağlamaqla qardaş bələdiyyə statusunun əldə edilməsi başa düşülür.

Bələdiyyələrin öz inzibati ərazi vahidində mövcud olan, lakin təklikdə həllinə gücü çatmayan problemləri digər bələdiyyələrlə əməkdaşlıq münasibəti quraraq həll etməsinə dair təcrübəyə tez-tez rast gəlinir. Xarici ölkə bələdiyyələri ilə qardaş bələdiyyə münasibətlərinin qurulması bələdiyyələrin beynəlxalq əməkdaşlığı və təcrübə mübadiləsi baxımından da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bələdiyyələrin beynəlxalq əlaqələrinin qurulması öz növbəsində

dövlətlərarası münasibətlərin də möhkəmlənməsinə töhfə verir.

Qardaş bələdiyyə üçün namizəd seçilərkən ilk növbədə hər iki bələdiyyə arasında oxşar cəhətlər və imkanlar nəzərə alınır. Burada tarixi, mədəni, iqtisadi əlaqələr, bələdiyyələrin böyüklüyü və ya kiçikliyi, sərhəd və qonşuluq münasibətləri, ortaq problemlər və digər məsələlər nəzərə alınır. Bütün bu amillər nəzərə alınsa da, qonşu və ya başqa bir ölkə bələdiyyəsi ilə qardaşlıq münasibətlərinin qurulması üçün heç bir şərt və məhdudiyyət yoxdur. Eyni zamanda, bir bələdiyyə istənilən sayda bələdiyyə ilə qardaşlıq müqaviləsi bağlaya bilər.

İki bələdiyyə arasında bağlanmış qardaş bələdiyyə müqaviləsi müddətli və yaxud müddətsiz olur. Müqavilədə qardaş bələdiyyə münasibətlərinin müddətli və yaxud müddətsiz olması, müddətlidirsə, dəqiq olaraq neçə ili əhatə edəcəyi qeyd olunur.

Azərbaycan bələdiyyələri ilə Türkiyə, Gürcüstan, Almaniya, Avstriya, Latviya, Litva, Estoniya və Rusiya kimi ölkələrin bələdiyyə orqanları, onların yaratdığı milli ittifaq və birliklər arasında sıx əməkdaşlıq əlaqələri qurulub. Qardaşlaşma haqqında 30-a yaxın protokol və saziş imzalanıb. Bunlardan bəziləri aşağıdakılardır:

1. Bakının Binəqədi rayon bələdiyyəsi ilə Türkiyə Cümhuriyyətinin Keçiörən bələdiyyəsi;

2. Bərdə bələdiyyəsi ilə Türkiyə Cümhuriyyətinin Beykoz bələdiyyəsi;

3. Biləsuvar şəhər bələdiyyəsi ilə Türkiyə Cümhuriyyətinin Dənizli vilayətinin Çameli ilçəsinin bələdiyyəsi;
4. Gəncənin Kəpəz bələdiyyəsi ilə Türkiyə Cümhuriyyətinin Keçiörən bələdiyyəsi;
5. Gəncənin Kəpəz bələdiyyəsi ilə Gürcüstanın Kutaisi bələdiyyəsi;
6. Bakının Xətai rayon bələdiyyəsi ilə Türkiyə Cümhuriyyətinin Tarsus şəhər bələdiyyəsi;
7. Sumqayıt şəhər bələdiyyəsi ilə Türkiyə Cümhuriyyətinin Samsun bələdiyyəsi.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT:

Azərbaycan dilində:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: "Hüquq ədəbiyyatı", 2009. - <https://e-qanun.az/framework/897>
2. Ağayev R., Əliyev S. Azərbaycanda bələdiyyələrin birləşmədən sonrakı vəziyyətinin tədqiqi. /"Bələdiyyələrin İnkişafı Naminə" QHT Alyansı. Bakı, 2010
3. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası. 2 cildə, 1-ci cild. Bakı: "Lider", 440 s.
4. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası. 2 cildə, 2-ci cild. Bakı: "Lider", 472 s.
5. Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsi. - <https://e-qanun.az/framework/46953>
6. Azərbaycan Respublikasının Su Məcəlləsi. - <https://e-qanun.az/framework/46940>
7. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi. - <https://e-qanun.az/framework/46948>
8. Bələdiyyə 20/20: yerli özünüidarəetmə ictimai rəy-də. / Sosial Tədqiqatlar Mərkəzi. Bakı, 2019, 44 s.
9. Bələdiyyə Xidmətlərinin İnkişafı üçün Ehtiyacların Dəyərləndirilməsi. / Weitz İnkişaf Araşdırmaları Mərkəzi, Maykl Gorelik, Ruti Sofer, Bakı, 2004
10. "Bələdiyyələrin daimi və başqa komissiyaları haq-qında" Əsasnamə. /Azərbaycan Respublikasının 2000-ci il

14 aprel tarixli, 859-IQ sayılı Qanunu ilə təsdiq edilmişdir/
- <https://e-qanun.az/framework/506>

11. “Bələdiyyələrin maliyyəsinin əsasları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. - <https://e-qanun.az/framework/5231>

12. “Bələdiyyələrin məhəllə komitələri haqqında” Nümunəvi Əsasnamə. /Azərbaycan Respublikasının 8 may 2001-ci il tarixli 129-IIQ sayılı Qanunu ilə təsdiq edilmişdir/ - <https://e-qanun.az/framework/3547>

13. “Bələdiyyələrin statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 2 iyul tarixli 698-IQ nömrəli Qanunu/ Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 1999. - <https://e-qanun.az/framework/4770>

14. Bələdiyyələrin statusu, hüquq və vəzifələri. Metodik vəsait, Bakı, 2015

15. “Bələdiyyələrin vergi xidməti orqanı haqqında” Əsasnamə. /Azərbaycan Respublikasının 2003-cü il 17 iyun tarixli, 478-IIQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmişdir/ - <https://e-qanun.az/framework/2336>

16. Bələdiyyənin məhəllə komitələri nə iş görür. https://belediyye.net/az-35belediyyelerin_mehelle_komite-leri_ne_ish_gorur/

17. “Bələdiyyənin nümunəvi nizamnaməsinin təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 15 oktyabr tarixli 709-IQ nömrəli Qanunu/Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2000

18. Bələdiyyənin sosial-iqtisadi inkişaf proqramı (metodik tövsiyə). / Şəffaf büdcə kitabxanası// “Ekspert” jurnalı, Bakı, 2005.

19. “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. - <https://e-qanun.az/framework/1126>

20. Dövlət və bələdiyyə idarəetməsi. Metodik vəsait. ADNA Neft emalı və neft–kimya sahələrinin iqtisadiyyatı və menecment kafedrası

21. Dövlət və bələdiyyə idarəçiliyi. Dərslik, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Bakı, 2011

22. Ekoloji mühitin qorunmasında bələdiyyələrin iştirakı barədə. - <https://www.justice.gov.az/categories/1067>

23. Əliyev A., Qasımov Ə., Zeynalov V., Cəfərov Z. Bələdiyyələrə elmi-metodiki kömək. Bakı: BDU nəşriyyatı, 2003

24. Əsgərov Z.A. Konstitusiyaya hüququ. Dərslik. Bakı, 2006

25. Fiziki şəxslərin torpaq vergisi. - <https://www.e-muhasib.az/article.php?cat=3&n=1102>

26. İbrahimov İ. Bələdiyyə idarəçiliyinin beynəlxalq təcrübəsi. Dərslik. Bakı, 2014

27. İdarəetmə, hesabatlılıq, şəffafılıq. Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti-SOCAR. Bakı, 2018.

28. İsmayılova A. Azərbaycan Respublikasında bələdiyyələrin formalaşmasının sosial-iqtisadi problemləri. Bakı: “Elm” 2008, 248 s.

29. “Kadastr qiymət rayonları və ora daxil olan inzibati rayonlar üzrə kənd təsərrüfatı torpaqlarının təyinatı, coğrafi yerləşməsi və keyfiyyəti nəzərə alınmaqla şərti balların müəyyənləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 29 dekabr 2000-ci il tarixli 230 sayılı Qərarı

30. Kərimov X.Z. Strateji idarəetmə: metodları və praktika. Bakı: “Elm”, 2006, 196 s.

31. Qarayev F. Bələdiyyələr üçün strateji planlaşdırma. Metodik vəsait. Bakı, 2014, 100 s.

32. Nadirov N. Bələdiyyə seçkilərinin qanunvericilik əsasları. /“Azərbaycan” qəzeti, 5 noyabr 2009-cu il, s.8./ - http://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/azerbaycan_noyabr2009/95203.htm

33. Nuriyev Ə. Bələdiyyə idarəçiliyi haqqında dəyərli dərslər. - <https://old.xalqqazeti.com/az/news/news/107812>

34. Sadıqov R. İstehsal müəssisələrində strateji idarəetmənin təkmilləşdirilməsi. Bakı: “Elm və təhsil”, 2018, 268 s.

35. Seçki siyahıları seçkilərdə əsas əhəmiyyət kəsb edən sənədlərdəndir. <https://www.azerbaijan-news.az/posts/detail/secici-siyahilari-seckilerde-esas-ehe-miyyet-kesb-eden-senedlerdendir-80648>

36. Seyidov N. Bələdiyyələr: beynəlxalq təcrübə və yerli qanunvericilik. Bakı, 2003

37. Səbuhi Y., Vüqar İ., Azər H. Yerli özünüidarəetmə hüquqi və maliyyə əsasları. Bakı “Ləman” Nəşriyyat Poliqrafiya” MMC, 2016

38. Səlimzadə M.İ., Xəlilov Q.R. Yerli özünüidarəetmə: anlayış, təcrübə, əməkdaşlıq, hüquqi əsaslar. Bakı: "Elm və təhsil", 2010

39. Şahbazov K., Məmmədov M., Həsənov H. (2005). Menecment. Bakı: "Elm və təhsil", 999 s.

40. Yerli (bələdiyyə) vergi və ödənişlərinin hesablanması, ödənilməsi və uçotu ilə bağlı metodiki vəsait. / Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidmətinin 04 noyabr 2022-ci il tarixli 2217040101435800 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmişdir. - <https://www.taxes.gov.az/az/post/371>

41. "Yerli özünüidarəetmə haqqında" Avropa Xartiyasının təsdiq edilməsi barədə" 21 iyun 2013-cü il tarixli 690-IVQ nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ("Azərbaycan" qəzeti, 27 iyul 2013-cü il, № 163, Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2013-cü il, № 07, maddə 782)

42. Yerli özünüidarəetmə orqanlarının fəaliyyətinin təşkilində Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin rolu. Bakı, 2004. Seminar materialları, 75 s.

Türk dilində:

43. Aktel, M., Memişoğlu D. (2005). Yerel Yönetim Reformlarının Başarısızlık Nedenleri. İçinde H. ÖZGÜR & M. KÖSECİK (Ed.),Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar-I Reform. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

44. Aydemir Süleyman Ruhi (2000). Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartının Işığında Türk Yerel Yönetimleri. Yerel Gündem, Yıl:2, Sayı: 8, Ağustos, s.43-56

45. Ayhan Ufuk (2008). Amerika Birleşik Devletlerinde Yerel Yönetimler. // "Sayıştay" Dergisi, 70: sehifə 103-121

46. Bozlaşan, R. (2012). Anayasalarda Mahalli İdareler Ve Yeni Anayasa Yapım Sürecinde Mahalli İdarelere Dair Düzenlemeler, Lider Ülke Türkiye. İstanbul

47. Emre C. (1997). Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi, Birleşik Krallık, ABD, Fransa ve Japonya'da Kamu Yönetiminin Yapısı ve İşleyişi. Siyasal Kitabevi, 1.Baskı, Ankara

48. Gönül Mustafa, (1977). Yerel Yönetim Birlikleri. Ankara: TODAYE Yayını,

49. Halkla ilişkiler yazarlığı. / TC Anadolu Unversiteti/. Ocak 2013

50. Hüsamettin İnac, Feyzullah Ünal. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Ve Türkiye'de Belediyeler.// Dergi Park, Yıl 2007, Sayı: 17 - https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4759/65372#article_cite

51. Kardeş Şehircilik Hakkında. - <http://www.kardessehirler.org.tr/tddb-hakkında>

52. Keleş, Ruşen (1994). Yerinden Yönetim ve Siyaset. İstanbul: Cem Yayınları,

53. Kobak, Kadriye (2006). Yerel Yönetimlerin Yoksullukla Mücadelede Uyguladığı Sosyal Yardım ve Hizmet Programları. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

54. Nadaroğlu, Halil (1998). Mahallî İdareler. Yenilənmiş 6.Bası, İstanbul, "Beta" Basım

55. Türker Muammer (1999). Amerika Birleşik Devletlerinde Mahallî Uygulaması. İstanbul: "Beta" Yayınları

56. Vedat İşkhan. Gelişmiş ülkelerde yerel yönetim yapıları. Atatürk Üniversitesi

İngilis dilində:

57. Barlow I.Max, (1991). Metropolitan Government. Routledge, Great Britain

58. Bennett Robert J. (1993). Local Governments in Europe: Common Directions of Chance, Local Government in the New Europe. Belhaven Pres, United Kingdom

MÜNDƏRİCAT

ÖN SÖZ	3
GİRİŞ	8

I FƏSİL

Yerli özünüidarəetmə anlayışı, tarixi və nəzəri əsasları	13
1.1.Yerli özünüidarəetmənin tarixi və mahiyyəti	13
1.2.Dövlət və bələdiyyə idarəçiliyinin fərqli və oxşar cəhətləri. Dövlət və bələdiyyə idarəetmə sistemi haqqında ümumi anlayış.....	28
1.3. Azərbaycanca bələdiyyənin təşəkkül tarixi və inkişaf mərhələləri.....	46
1.4 AXC dövründə Azərbaycan bələdiyyəsi: 1918-1920-ci illər	55
1.5. Azərbaycan Respublikasında bələdiyyələrin 24 illik fəaliyyəti	66
1.6. Bələdiyyələrin daimi və başqa komissiyaları.....	73
1.7.Bələdiyyə hesabatı	78
1.8.Bələdiyyə seçkiləri	81
1.9. Vətəndaş yığıncaqları.....	84
1.10. Bələdiyyələrin məhəllə komitələri.....	86
1.11.Xarici ölkə bələdiyyələrinin təşəkkül tarixi və idarəetmə təcrübəsi	90

II FƏSİL

Bələdiyyə idarəetməsində müasir texnologiyaların tətbiqi, strateji planlaşdırma və menecment	106
2.1. Bələdiyyə idarəetməsində müasir texnologiyaların tətbiqi	106
2.2. Bələdiyyələrin strateji planlaması və SWOT analizi	114
2.3. Yerli özünüidarəetmə orqanlarında ictimaiyyətlə əlaqələrin əhəmiyyəti	118
2.4. Bələdiyyə idarəetməsində insan resursları strukturu	127
2.5. Bələdiyyə qulluqçularının qiymətləndirilməsi, motivasiyası	133

III FƏSİL

Bələdiyyə üzvü	141
3.1. Bələdiyyə üzvünün fəaliyyəti və səlahiyyət müddəti	141
3.2. Bələdiyyə üzvünün statusu nələrdir	146
3.3. Bələdiyyə üzvünün hüquq və vəzifələrinin təsnifatı	153
3.4. Bələdiyyə üzvünün etik davranış qaydaları	157

IV FƏSİL

Bələdiyyə qulluqçusu	166
4.1.Bələdiyyə qulluğuna qəbul qaydaları.....	166
4.2.Bələdiyyə qulluqçusunun hüquq və vəzifələri	174
4.3.Bələdiyyə qulluğunun təşkili qaydaları	178
4.4. Bələdiyyə qulluqçusunun etik davranış qaydaları	183

V FƏSİL

Bələdiyyə sisteminin hüquqi əsasları	191
5.1.Bələdiyyələrin fəaliyyətini tənzimləyən hüquq normaları	191
5.2.Bələdiyyələrin fəaliyyətini tənzimləyən milli qanunvericilik aktları	192
5.3.Bələdiyyələrin qərar qəbuletmə mexanizmləri	201
5.4.Bələdiyyələrin qərarları, normativ xarakterli aktları	203
5.5.Bələdiyyələrin fəaliyyətini tənzimləyən beynəlxalq hüquq normaları	205

VI FƏSİL

Bələdiyyənin iqtisadi və maliyyə əsasları	211
6.1.Bələdiyyə mülkiyyəti	211
6.2.Bələdiyyə vergiləri.....	216

6.3. Bələdiyyə torpaqlarının icarəsi	240
6.4. Bələdiyyələrin iqtisadi fəaliyyəti	243
6.5. Bələdiyyə turizmi	249
6.6. Bələdiyyələrin su təsərrüfatı	254
6.7. Bələdiyyə büdcəsi	258

VII FƏSİL

Dövlət və bələdiyyə münasibətləri	261
7.1. Bələdiyyələrə dövlət himayəsi	261
7.2. Bələdiyyələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarət mexanizmləri	265

VIII FƏSİL

Bələdiyyələrin layihə və proqramları	274
8.1. Bələdiyyələrin sosial müdafiə və sosial inkişaf layihələri	274
8.2. Yerli iqtisadi inkişaf proqramları	277
8.3. Yerli ekoloji layihələr	279

IX FƏSİL

Bələdiyyələrin beynəlxalq əlaqələri	284
9.1. Bələdiyyələrin beynəlxalq əməkdaşlığı	284
9.2. Türk Dünyası Bələdiyyələr Birliyi	286
9.3. Qardaşlaşmış bələdiyyələr	292
İstifadə edilmiş ədəbiyyat.....	295

Redaktor: Aqşin Məmmədov
Dizayner: Zahid Məmmədov

Çapa imzalanmışdır: 04.04.2024
Şerti çap vərəqi: 19.5.
Sifariş: 15
Kağız formatı: 60x84 1/16.
Tiraj: 300

Kitab Sosial Tədqiqatlar Mərkəzinin sifarişi ilə
"MM-S" müəssisəsinin nəşriyyatında çap edilmişdir.
Ünvan: Azərbaycan Respublikası, AZ 1102,
Bakı şəhəri, Nəsimi rayonu, A.Tağızadə küçəsi, ev 13.
Tel.: (+994 12) 431 11 00
(+994 50) 314 09 37